

**II. ACARIS ULUSLARARASI FARABÎ
BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR VE
İNOVASYON KONGRESİ
KONGRE KİTABI**

26-27 MART 2026

ANKARA

2. ACARIS INTERNATIONAL FARABİ SCIENTIFIC RESEARCHES AND INNOVATION CONGRESS BOOK

26-27 March/2026,
Ankara/ TÜRKİYE

EDITOR
Assist. Prof. Dr. Bahar ALTUNOK

ISBN: 978-625-8531-29-9

**All rights of this book belong to BILSEL PUBLISHING.
The book is not intended for commercial profit.
It is responsibility of the author to abide by the publishing ethics rules.**

Bu kitabın tüm hakları BİLSEL YAYINCILIK yayınevine aittir.
Kitap ticari bir kar amacı gütmemektedir.
Yayın etiği kurallarına uymak yazarın sorumluluğundadır.

<https://www.acariscongress.com/>

30.03.2026

by BILSEL PUBLISHING

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, distributed or transmitted in any form or by any means, including photocopying, recording or other electronic or mechanical methods, without the prior written permission of the publisher, except in the case of brief quotations embodied in critical reviews and certain other noncommercial uses permitted by copyright law.

CONGRESS ID

CONGRESS TITLE

2. ACARIS INTERNATIONAL FARABI SCIENTIFIC RESEARCHES AND INNOVATION CONGRESS

DATE and PLACE

26-27 March/2026

Ankara/ TÜRKİYE

ORGANIZING COMMITTEE

Chairman of the Organizing Committee

Assist. Prof. Dr. Bahar ALTUNOK

University Academician Representative

Prof. Dr. Mehmet BAYIRLI

Balıkesir Üniversitesi

Prof. Dr. Alaeddin BOBAT

Kocaeli Üniversitesi

Doç. Dr. Erdem AYYILDIZ

Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Mahmut ÇAMLICA

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

PARTICIPANTS COUNTRY

Albania/ Azerbaijan/Brazil/ Indonesia/Nigeria/Romania

CONGRESS ORGANIZING COMMITTEE MEMBERS

Prof. Dr. Froilan D. Mobo

Philippine Merchant Marine Academy

Prof. Dr. Mamoona Mushtaq/Shahid

Govt. Graduate College Township, Pakistan

Prof. Dr. Kiril Postolov

University Ss. Kiril and Metodij, North Macedonia

Prof. Dr. Hendri Hermawan-Adinugraha

UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia

Prof. Dr. Ivan Pavlovic

Scientific Institute of Veterinary Medicine of Serbia

Prof. Dr. Mehmet Bayırlı

Balıkesir Üniversitesi

Prof. Dr. Alaeddin BOBAT

Kocaeli Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet Murat KARAOĞLU

Atatürk Üniversitesi

Prof. Dr. Yavuz Selim KAFKASYALI

Kafkas Üniversitesi

Prof. Dr. Vatan KAVAK

Dicle Üniversitesi

Doç. Dr. Esra KÜRKCÜ AKGÖNÜL

Dokuz Eylül Üniversitesi

Doç. Dr. Cihat Çağdaş Uydur

Trakya Üniversitesi

Doç. Dr. Abdullah GÖV

İstanbul AREL Üniversitesi

Doç. Dr. Ahmet USLU

Kütahya Dumlupınar Üniversitesi

Doç. Dr. Yonca ALTINDAL

Balıkesir Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Kamal Koohi

University of Tabriz, Iran

Assoc. Prof. Dr. Ghizlane Bouazza

Ministry of Health, Morocco

Associate professor, PhD. Irina Teodora MANOLESCU

Alexandru Ioan Cuza University of Iasi, Romania

Doc. Dr. Sci. Džana Rahimić Ramić

University of Sarajevo, Bosna-Hersek

Assoc. Prof. Dr. Naseem Akhter
Shaheed Benazir Bhutto Women University, Pakistan

Dr. Sevda DEMİRÖZ YILDIRIM
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Dr. Ümit Ünsal KAYA
Afyon Kocatepe Üniversitesi

Dr. Sertan AYTAÇ
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi

Dr. Selman ÇELİK

Yeditepe Üniversitesi

Dr. Mustafa ÜSTÜNDAĞ
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Dr. Ülker Baxşiyeva
Azerbaijan State Pedagogical University

Dr. Alan Reed Libert
University of Newcastle, Australia and Khazar University, Baku

Dr. Ihor Ponomarenko

State University of Trade and Economics, Ukraine

Dr. Irina-Ana DROBOT

Technical University of Civil Engineering Bucharest, Romania

Dr. Chems Eddine BOUKHEDIMI

University of Tizi Ouzou, Algeria

SCIENTIFIC COMMITTEE

Prof. Dr. Özgür ALPARSLAN

Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa ÖZ

Aksaray Üniversitesi

Prof. Dr. Alaeddin BOBAT

Kocaeli Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet Murat KARAOĞLU

Atatürk Üniversitesi

Prof. Dr. Yavuz Selim KAFKASYALI

Kafkas Üniversitesi

Prof. Dr. Vatan KAVAK

Dicle Üniversitesi

Prof. Dr. Hikmet Yeter ÇOĞUN

Çukurova Üniversitesi

Prof. Dr. Froilan D. Mobo

Philippine Merchant Marine Academy

Prof. Dr. Mamoona Mushtaq/Shahid

Govt. Graduate College Township, Pakistan

Prof. Dr. Kiril Postolov

University Ss. Kiril and Metodij, North Macedonia

Prof. Dr. Hendri Hermawan-Adnugraha

UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia

Prof. Dr. Ivan Pavlovic

Scientific Institute of Veterinary Medicine of Serbia

Prof. Dr. Iheanyi Omezurike Okonko

University Of Port Harcourt, Nigeria

Prof. Dr. Elman Guliyev

Azərbaycan Devlet Pedogoji

Prof. Dr. Ardita Dylgjeri

University of Elbasan "Aleksandër Xhuvani" Albania

Prof. Dr. Benahmed Abdelillah

University of Blida1, Algeria

Doç. Dr. Yonca ALTINDAL

Balıkesir Üniversitesi

Doç. Dr. Cihan KÜRKCÜ

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi

Doç. Dr. Nurten TERKEŞ
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Doç. Dr. Nilay ERDEM AYYILDIZ
Firat Üniversitesi

Doç. Dr. Erdem Ayyıldız
Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi

Doç. Dr. Gülay KARAHAN
Çankırı Karatekin Üniversitesi

Doç. Dr. Songul MOLLAOĞLU
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Naseem Akhter Khattak
Shaheed Benazir Bhutto Women University Peshawar Pakistan

Assoc. Prof. Dr. John Noel S. Nisperos
Don Mariano Marcos Memorial State University- Philippines

Assoc. Prof. Dr. Daniela Matušiková
University of Prešov, Slovakia

Assoc. Prof. Dr. Abderrahmane Raji
Sultan Moulay Slimane University, Morocco

Assoc. Prof. Dr. Enida KUME
Aleksander Moisiu" University, Durrës, Albania

Assoc. Prof. Dr. BELOUFA
Nabil, IHFR, Algeria

Doç. Dr. Ebülfaz Ezimli
Naxçıvan Devlet Universiteti

Assoc. Prof. Dr. Farida Safaraliyeva
Azerbaijan State Pedagogical University

Assoc. Prof. Dr. Kamal Koochi
University of Tabriz, Iran

Assoc. Prof. Dr. Ghizlane Bouazza
Ministry of Health, Morocco

Dr. Mehmet Selim BOR
Hakkâri Üniversitesi

Dr. Fatıma Aydın
Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi

Dr. Ali Umut ÜNAL

Kocaeli Üniversitesi

Dr. Zehra Gülten YALÇIN

Çankırı Karatekin Üniversitesi

Dr. Çağrı GÜÇLÜTEN

Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi

Dr. Kemal ARMAĞAN

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi

Dr. Kübra TAN

Artvin Çoruh Üniversitesi

Dr. Özlem PERVAN VAN DAM

Maltepe Üniversitesi

Dr. Mirela Kapo

New york tirana University, Albania

Dr. Zarifa NAZIRLI

Baku State University

Dr.Silva Ibrahimi

University of Tirana, Boston USA

Dr. Solomon Uchechukwu Eze

Nnamdi Azikiwe University

Dr. Mirjeta Cenaj,

Sports University of Tirana, Albania

Dr. Mohammed BENTAHAR

Tahar Moulay University, Algeria

Dr. Israr Ali Khan

Institute of Numerical Sciences, Pakistan

Dr. Iosefina Blazsani-Batto

Teacher's Training Center Sibiu under Romanian Ministry of Education Romania

2. ACARIS INTERNATIONAL FARABI SCIENTIFIC RESEARCHES AND INNOVATION CONGRESS 26-27 March /2026

2. ACARIS INTERNATIONAL FARABI SCIENTIFIC RESEARCHES AND INNOVATION CONGRESS 26-27 March /2026 ANKARA/ TÜRKİYE

CONGRESS PROGRAM

Join Zoom Meeting ID: **884 6662 2953**

Passcode: **692461**

Join Zoom Meeting

<https://us06web.zoom.us/j/88466622953?pwd=kHtSIHtxLDw9ETFQJBU8yeBkGxqJ6a.1>

PARTICIPATING COUNTRIES

Albania/ Azerbaijan/
Brazil/ Indonesia/Nigeria/Romania

Before you login to Zoom indicate hall number and your surname
Zoom'a girişte sırayla salon numarasını ve ad soyadınızı yazınız.

2. ACARIS INTERNATIONAL FARABI SCIENTIFIC RESEARCHES AND INNOVATION CONGRESS 26-27 March /2026

IMPORTANT

- ◆ To be able to make a meeting online, login via <https://zoom.us/join> site, enter ID instead of
- ◆ “Meeting ID or Personal link Name” and solidify the session.
- ◆ The presentation will have 10 minutes .
- ◆ The Zoom application is free and no need to create an account.
- ◆ The Zoom application can be used without registration.
- ◆ The application works on tablets, phones and PCs.
- ◆ Speakers must be connected to the session 10 minutes before the presentation time.
- ◆ All congress participants can connect live and listen to all sessions.

TECHNICAL INFORMATION

- ◆ Make sure your computer has a microphone and is working.
- ◆ You should be able to use screen sharing feature in Zoom.
- ◆ Attendance certificates will be sent to you as pdf at the end of the congress.

ÖNEMLİ

- ◆ Kongremizde Yazım Kurallarına uygun gönderilmiş ve bilim kurulundan geçen bildiriler için
- ◆ online (video konferans sistemi üzerinden) sunum imkanı sağlanmıştır.
- ◆ Online sunum yapabilmek için <https://zoom.us/join> sitesi üzerinden giriş yaparak “Meeting ID or Personal Link Name” yerine ID numarasını girerek oturuma katılabilirsiniz.
- ◆ Sunumlar için 10 dakika süre ayrılmıştır.
- ◆ Zoom uygulaması ücretsizdir ve hesap oluşturmaya gerek yoktur.
- ◆ Zoom uygulaması kaydolmadan kullanılabilir.
- ◆ Uygulama tablet, telefon ve PC’lerde çalışmaktadır.
- ◆ Sunum yapacakların sunum saatinden 10 dk önce oturuma bağlanmış olmaları gerekmektedir.
- ◆ Tüm katılımcılar oturumlara online katılıp dinleyebilir.

TEKNİK BİLGİLER

- ◆ Bilgisayarınızda çalışır durumda mikrofon bulunmalıdır.
- ◆ Zoom'da ekran paylaşma özelliği kullanılabilir.
- ◆ Katılım belgeleri kongre sonunda tarafınıza pdf olarak gönderilecektir.

Kongreye katılım zorunludur, katılım sağlamayan katılımcılarımıza Kongre Katılım Belgesi gönderilmeyecektir.

2. ACARIS INTERNATIONAL FARABI SCIENTIFIC RESEARCHES AND INNOVATION CONGRESS 26-27 March /2026

26.03.2026

TÜRKİYE Local Time: 09:00- 11:00

HEAD OF SESSION: Dr. Öğr. Üyesi Ahmet ERTEK

SESSION-1 HALL-1

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
<i>Lisans Öğrencisi, Kaan TURAN Doç. Dr., Murat Fatih TUNA</i>	<i>Cumhuriyet Üniversitesi, Cumhuriyet Üniversitesi,</i>	<i>KİŞİSEL VERİ GÜVENLİĞİ FARKINDALIĞI İÇİN OSINT TABANLI DİJİTAL AYAK İZİ ANALİZ SİSTEMİ: REGEX, WEB SCRAPING VE OTOMATİK RİSK PUANLAMA YAKLAŞIMI</i>
<i>Lisans Öğrencisi, Nergiz ÖZTÜRK Doç. Dr. Murat Fatih TUNA</i>	<i>Cumhuriyet Üniversitesi, Cumhuriyet Üniversitesi,</i>	<i>SOSYAL MEDYADA ALGORİTMİK ÖNERİLERİN TÜKETİCİ TERCİHLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ</i>
<i>Dr. Öğretim Üyesi, Zeynep ERHAN BULUT</i>	<i>Çankırı Karatekin Üniversitesi</i>	<i>İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNİN SİLAHLI ÇATIŞMALAR ÜZERİNDEKİ ETKİSİ</i>
<i>Alime Nur GÖKTUĞ Müslüm BOZYİĞİT Dr. Öğr. Üyesi Ahmet ERTEK</i>	<i>Kastamonu Üniversitesi, Kastamonu Üniversitesi, KTO Karatay Üniversitesi,</i>	<i>ÖĞRENCİLERİN ÜNİVERSİTE TERCİHLERİNDE ETKİLİ OLAN FAKTÖRLERİN İNCELENMESİ: KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ</i>
<i>Yüksek lisans öğrencisi, Melike Hande MALKOÇOĞLU Dr. Öğr. Üyesi, Eda TEKİN</i>	<i>Yıldız Teknik Üniversitesi, Yıldız Teknik Üniversitesi,</i>	<i>YAPAY ZEKÂ VE İNSAN SESİYLE SESLENDİRİLMİŞ DİJİTAL HİKÂYELERİN 6. SINIF ÖĞRENCİLERİNİN DİNLEDİĞİNİ ANLAMA BECERİSİNE ETKİSİ</i>

2. ACARIS INTERNATIONAL FARABI SCIENTIFIC RESEARCHES AND INNOVATION CONGRESS 26-27 March /2026

26.03.2026

TÜRKİYE Local Time: 09:00- 11:00

HEAD OF SESSION: Dr. Öğr. Üyesi Serkan KAPANCIK

SESSION-1 HALL-2

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
<i>Yl. Öğr., Mahizer Elif ARAS Doç. Dr., Ayşe ÇUVADAR</i>	<i>Karabük Üniversitesi, Karabük Üniversitesi,</i>	<i>GEBELİKTE UYKU PROBLEMLERİNDE YOGA: KANITLAR VE EBELİK YAKLAŞIMI</i>
<i>Yl. Öğr., İkbâl ERGİN Doç. DR., Ayşe ÇUVADAR</i>	<i>Karabük Üniversitesi, Karabük Üniversitesi,</i>	<i>MENOPOZAL SEMPTOMLARIN YÖNETİMİNDE DUYGUSAL ÖZGÜRLEŞME TEKNİĞİ (EFT): GÜNCEL KANITLAR VE EBELİK UYGULAMALARI İÇİN BİR DEĞERLENDİRME</i>
<i>Assistant Prof. Dr. Serkan KAPANCIK</i>	<i>Sivas Cumhuriyet University,</i>	<i>MODULATORY EFFECTS OF AGMATINE ON GLUTATHIONE S-TRANSFERASE, GLUTATHIONE PEROXIDASE, CATALASE, AND SUPEROXIDE DISMUTASE ACTIVITIES IN A MOUSE HIPPOCAMPAL NEURONAL CELL LINE</i>
<i>Arş. Gör. İzzet Melih GÜRKAN Doç. Dr. Seçil ÇALIŞKAN Uzman Dr. Sibel ÖZDEMİR</i>	<i>Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir Yunus Emre Devlet Hastanesi,</i>	<i>NANO-TİTANYUM TROMBOSİTTEN ZENGİN FİBRİNİN GİNGİVA KAYNAKLI MEZENKİMAL KÖK HÜCRELER ÜZERİNDEKİ PROİNFLAMATUAR ETKİNLİĞİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ: İN VİTRO BİR ÇALIŞMA</i>

2. ACARIS INTERNATIONAL FARABI SCIENTIFIC RESEARCHES AND INNOVATION CONGRESS 26-27 March /2026

26.03.2026

TÜRKİYE Local Time: 09:00- 11:00

HEAD OF SESSION: Prof. Dr. Alaeddin BOBAT

SESSION-1 HALL-3

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
<i>Lisans öğrencisi, Mustafa Furkan KOCABIÇAK Profesör Doktor, Aynur KESKİN KAYMAKCI</i>	<i>Selçuk Üniversitesi, Selçuk Üniversitesi,</i>	<i>GENELLEŞTİRİLMİŞ YAKLAŞIM KÜMELERE TOPOLOJİK YAKLAŞIMLAR</i>
<i>Öğr. Gör. Dr. Hüseyin Bora SAÇAR</i>	<i>Artvin Çoruh Üniversitesi,</i>	<i>SARKOPENİDE DİRENÇ EGZERSİZİ: FİZYOLOJİK MEKANİZMALAR VE EGZERSİZ REÇETESİ</i>
<i>Öğr. Gör. Dr. Hüseyin Bora SAÇAR</i>	<i>Artvin Çoruh Üniversitesi,</i>	<i>SPORCULARDA TEMPOROMANDİBULAR EKLEM DİSFONKSİYONU: TEDAVİ VE ÖNLEME YAKLAŞIMLARI</i>
<i>Prof. Dr. Alaeddin BOBAT</i>	<i>Kocaeli Üniversitesi</i>	<i>GECİKMELİ HAVA TAŞIMACILIĞINDA YOLCU HAKLARI: BİR ÖRNEK OLAY</i>
<i>Prof. Dr. Alaeddin BOBAT</i>	<i>Kocaeli Üniversitesi</i>	<i>TÜKETİCİ HAKLARI VE YASALAR BAĞLAMINDA TÜKETİCİ KAVRAMI: BİR ÖRNEK OLAY</i>

2. ACARIS INTERNATIONAL FARABI SCIENTIFIC RESEARCHES AND INNOVATION CONGRESS 26-27 March /2026

26.03.2026

TÜRKİYE Local Time: 09:00- 11:00

HEAD OF SESSION: Prof. Dr. Suat POLAT

SESSION-1 HALL-4

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
<i>Doktor Öğretim Üyesi, Ersin SAVAŞ</i>	<i>Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi,</i>	<i>SİYASİ SÖYLEMDE SATANİZM: T.B.M.M. TUTANAKLARINDA SATANİZM İLE İLGİLİ BİR MECLİS ARAŞTIRMA ÖNERGESİ</i>
<i>Dr. Büşra ÖZDEMİR</i>	<i>Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi,</i>	<i>İZZET DERVEZE'NİN TEFSİR ANLAYIŞINDA SOSYO-POLİTİK BAĞLAM: DİRENİŞ VE NÜZUL SIRALI YORUM</i>
<i>Doç. Dr. Sema CEVİRİCİ ATILLA</i>	<i>Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi,</i>	<i>AVRUPA FELSEFESİ Mİ AVRUPA'NIN FELSEFESİ Mİ?</i>
<i>Doç. Dr. Hüseyin BAYRAM Prof. Dr. Suat POLAT</i>	<i>Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi,</i>	<i>SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMEN ADAYLARININ ÖRGÜTSEL KİMLİK ALGISI İLE GRUP ÇALIŞMASINA KATKI DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ</i>
<i>Prof. Dr. Suat POLAT Doç. Dr. Hüseyin BAYRAM</i>	<i>Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi,</i>	<i>SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMENLERİNİN ÖRGÜTSEL BAĞLILIK DÜZEYLERİ İLE ÖRGÜTSEL SOSYALLEŞME DÜZEYİ ARASINDAKİ İLİŞKİ</i>

2. ACARIS INTERNATIONAL FARABI SCIENTIFIC RESEARCHES AND INNOVATION CONGRESS 26-27 March /2026

26.03.2026

TÜRKİYE Local Time: 09:30- 11:30

HEAD OF SESSION: Doç. Dr. ƏBÜLFƏZ ƏZİMLİ

SESSION-1 HALL-5

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
<i>Doç.Dr. ƏBÜLFƏZ ƏZİMLİ</i>	<i>Naxçıvan Dövlət Üniversiteti,; Naxçıvan Müəllimlər İnstitutu, Bütöv Azerbaycan</i>	<i>NOVRUZ - SÜLH, ƏMİN-AMANLIQ, SEVGİ-İMAN TƏLQİNLƏRİ BAYRAMIDIR</i>
<i>Doç.Dr. ƏBÜLFƏZ ƏZİMLİ</i>	<i>Naxçıvan Dövlət Üniversiteti,; Naxçıvan Müəllimlər İnstitutu, Bütöv Azerbaycan</i>	<i>LİNQİVİSTİK NƏZƏRİYYƏ VƏ POETİKA: DİLİN MƏNŞƏ-MƏNBƏ STRUKTURLARI ÜZRƏ İFADƏ QANUNLARI</i>
<i>Gunel Hummetova (Paniyeva) Saleh</i>	<i>Azerbaijan State Pedagogical University,</i>	<i>QURANI-KƏRİMDƏ MULTİKULTURAL DƏYƏRLƏR VƏ DİNİ TOLERANTLIQ</i>
<i>Emil Raul oğlu Ağayev</i>	<i>Azerbaijan State Pedagogical University</i>	<i>AZƏRBAYCAN TƏSVİRİ İNCƏSƏNƏTİNDƏ DRAMATURQ CƏFƏR CABBARLININ TƏSVİRİ</i>
<i>Dosent Fəridə Səfərəliyeva</i>	<i>Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti</i>	<i>ŞAGIRD NITQINDƏ LEKSIK NORMALARIN FORMALAŞDIRILMASI</i>

2. ACARIS INTERNATIONAL FARABI SCIENTIFIC RESEARCHES AND INNOVATION CONGRESS 26-27 March /2026

26.03.2026

TÜRKİYE Local Time: 09:30- 11:30

HEAD OF SESSION: Prof. Dr. Habil. Laura DĂACONU (MAXİM)

SESSION-1 HALL-6

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
<i>Lecturer, PhD, Irina-Ana DROBOT</i>	<i>Technical University of Civil Engineering Bucharest, Romania</i>	RISK MANAGEMENT IN TRANSLATION THROUGH THE LENS OF DEONTOLOGICAL CODES
<i>Lecturer, PhD, Irina-Ana DROBOT</i>	<i>Technical University of Civil Engineering Bucharest, Romania</i>	WHAT MAKES UP SOMEONE'S IDENTITY? THE CASE OF ED SHEERAN AND HIS CLAIM TO BE "CULTURALLY IRISH"
<i>Lecturer, PhD, Irina-Ana DROBOT</i>	<i>Technical University of Civil Engineering Bucharest, Romania</i>	JAPAN IN REAL LIFE VS JAPAN IN ANIME FACEBOOK MEMES: WHAT IS THEIR MESSAGE?
<i>Prof. Dr. Habil. Laura DĂACONU (MAXİM) Prof. Dr. Habil. Cristian C. POPESCU Prof. Dr. Habil. Mihai-Bogdan PETRIȘOR</i>	<i>"Alexandru Ioan Cuza" University of Iasi, Faculty of Economics and Business Administration, Iasi, Romania</i>	PUBLIC SPENDING AND ECONOMIC GROWTH: INVESTIGATING THE DIRECTION OF CAUSALITY
<i>PhD Petronela Daniela FERARU</i>	<i>National College Iași & "Ion Neculce" High School Târgu Frumos, Romania</i>	SUCCESS PRESSURE AND THE CULTURE OF PERFORMANCE AMONG YOUNG PEOPLE IN THE ERA OF ACCELERATED TECHNOLOGIZATION
<i>PhD Petronela Daniela FERARU</i>	<i>National College Iași & "Ion Neculce" High School Târgu Frumos, Romania</i>	SOCIAL CAPITAL AND YOUTH PARTICIPATION IN CONTEMPORARY EDUCATIONAL SYSTEMS: A GLOBAL PERSPECTIVE
<i>PhD Petronela Daniela FERARU</i>	<i>National College Iași & "Ion Neculce" High School Târgu Frumos, Romania</i>	SOCIAL IDENTITY TRANSFORMATION AMONG YOUNG PEOPLE IN THE ERA OF DIGITAL HYPERCONNECTIVITY
<i>Dr. h.c. Vicente Pironti</i>	<i>Open University Humaniza (OUH), Brazil Chairman Regional Brazil</i>	BOUNDED EMPATHY AI: COMPASSION-CONSTRAINED AGENTIC SYSTEMS FOR ETHICAL SUPPLY CHAIN GOVERNANCE INSPIRED BY ASAVĪKA SCIENCES

2. ACARIS INTERNATIONAL FARABI SCIENTIFIC RESEARCHES AND INNOVATION CONGRESS 26-27 March /2026

26.03.2026

TÜRKİYE Local Time: 09:30- 11:30

HEAD OF SESSION: Dr. Neada HYSENAJ

SESSION-1 HALL-7

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
<i>Msc. Armanda Xhani (Baça)</i>	<i>Durrës. Universiteti "Aleksandër Durrës Albania</i>	<i>THE ROLE OF CONCRETE MATERIALS IN UNDERSTANDING MATHEMATICAL CONCEPTS AMONG PRIMARY SCHOOL STUDENTS</i>
<i>Rahida Garibova, Aygün İsrayılova, Alakbar Huseynzada, Fargana Alizadeh</i>	<i>Baku State University, Z. Khalilov Baku, Azerbaijan,</i>	<i>ANTIFUNGAL ACTIVITY OF A NITRO- SUBSTITUTED BENZAMIDE DERIVATIVE AGAINST CANDIDA SPECIES</i>
<i>Dr. Andri ÇABELI, Dr. Edlira MULO, Prof. Dr. Vergjini MULO, Dr. Neada HYSENAJ</i>	<i>Faculty of Dental Medicine, University of Medicine, Tirana Albania</i>	<i>SLEEP BRUXISM AND CARDIOVASCULAR FUNCTION: CURRENT EVIDENCE AND PATHOPHYSIOLOGICAL CONSIDERATIONS</i>
<i>P.H. Najafgulyeva P.A. Abbasov</i>	<i>Azerbaijan Medical University, Azerbaijan State Institute</i>	<i>CLINICAL EFFECTIVENESS OF LAPAROSCOPIC SLEEVE GASTRECTOMY IN THE MANAGEMENT OF SEVERE OBESITY</i>

2. ACARIS INTERNATIONAL FARABI SCIENTIFIC RESEARCHES AND INNOVATION CONGRESS 26-27 March /2026

26.03.2026

TÜRKİYE Local Time: 09:30- 11:30

HEAD OF SESSION: PhD Era Buçpapaj

SESSION-1 HALL-8

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
<i>Gnomblehi Oswald Angelin Lso Oulai</i>	<i>GEDIK UNIVERSITESI ISTANBUL</i>	<i>POST-ELECTION ANALYSIS OF THE 2025 PRESIDENTIAL ELECTION IN IVORY COAST: EVALUATION OF THE ACCURACY OF PRE-ELECTION PERCEPTIONS BASED ON A QUANTITATIVE SURVEY</i>
<i>PhD Candidate Lindita Kasa PhD Era Buçpapaj</i>	<i>University of Tirana, Albania University of Tirana, Albania</i>	<i>THE STRUGGLE BETWEEN THE INDIVIDUAL AND SOCIETY IN ARTHUR MILLER'S DEATH OF A SALESMAN</i>
<i>PhD Candidate Lindita Kasa PhD Era Buçpapaj</i>	<i>University of Tirana, Albania University of Tirana, Albania</i>	<i>THE AMERICAN DREAM AND ITS DISCONTENTS: A CRITICAL EXAMINATION OF MILLER'S DEATH OF A SALESMAN</i>
<i>Yulada SYURFA Yuta Hikma MALIA</i>	<i>1 Islamic State University of K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Central Java, Indonesia</i>	<i>THE ROLE OF LAW ENFORCEMENT IN ADDRESSING ECONOMIC LOSSES CAUSED BY CORRUPTION</i>
<i>Ibrahim Muhammad</i>	<i>Jigawa State Ministry Of Higher Education Science And Technology, Dutse Nigeria</i>	<i>URBAN HEAT ISLANDS: THE ROLE OF GREEN INFRASTRUCTURE IN MITIGATING TEMPERATURE EXTREMES IN METROPOLITAN AREAS</i>
<i>Ibrahim Muhammad</i>	<i>Jigawa State Ministry Of Higher Education Science And Technology, Dutse Nigeria</i>	<i>CLIMATE CHANGE AND COASTAL EROSION: IMPACTS ON VULNERABLE COMMUNITIES IN WEST AFRICA</i>

2. ACARIS INTERNATIONAL FARABI SCIENTIFIC RESEARCHES AND INNOVATION CONGRESS 26-27 March /2026

26.03.2026

TÜRKİYE Local Time: 09:30- 11:30

HEAD OF SESSION: Dr. Ülker Bahşiyeva

SESSION-1 HALL-9

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
<i>f.ü.f.d, Dosent, Svetlana MƏMMƏDOVA</i>	<i>Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitesi</i>	<i>AZƏRBAYCAN XALQINA TÖRƏDİLMİŞ CİNAYƏT</i>
<i>Dr. Ülker Bahşiyeva</i>	<i>Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitesi</i>	<i>AZƏRBAYCAN MİLLİ FOLKLORU (M.İBRAHİMOVUN ARAŞDIRMALARI ƏSASINDA)</i>
<i>Prof. Dr. Elman Quliyev</i>	<i>Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitesi</i>	<i>MİRZƏ İBRAHİMOVUN DRAMATURGIYASI MIRZA İBRAHİMOV'S DRAMATURGY</i>
<i>Həsənova Leyla Ziyafət qızı</i>	<i>Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti,</i>	<i>ROMANTİK VƏ REALİST YARADICILIQ ÜSULLARI, YAXUD TIPLƏRİ</i>

2. ACARIS INTERNATIONAL FARABI SCIENTIFIC RESEARCHES AND INNOVATION CONGRESS 26-27 March /2026

zoom Workplace 2. ACARIS INTERNATIONAL FARABI SCIENTIFIC RESEARCHES AND INNOVATION CONGRESS 00:22:35

h4 Ersin SAVAŞ ACARIS h1 ZEYNEP ERHAN BULLUT h4 Suat POLAT

h3 Dr. Hüseyin Bora Saçar S1-3-ALAEEDIN BOBAT-KOCAELI UNIVERSIT. h2 İkbâl Nur Ergin h2 İzzet melih gürkan h2 Mahizer Elif ARAS

h1 gülhan Dinleyici S-1 H-1

h1 MÜSLÜM BOZYİĞİT Nergiz Oturum-1 Melike Hande M...

h1 ZEYNEP ERHAN BULLUT 18 atanmamış katılımcı eike Hande Malkoçoğlu

Ses Video Katılımcılar 19 Sohbet Tepki ver Paylaş Oturum sahibi araçları Ara odalar Ayarlar Daha fazla Sonlandır

7°C Çok bulutlu Ara 09:01 26.03.2026

00:00:13

h1 ZEYNEP ERHAN BULLUT ACARIS Dinleyici S-1 H-1

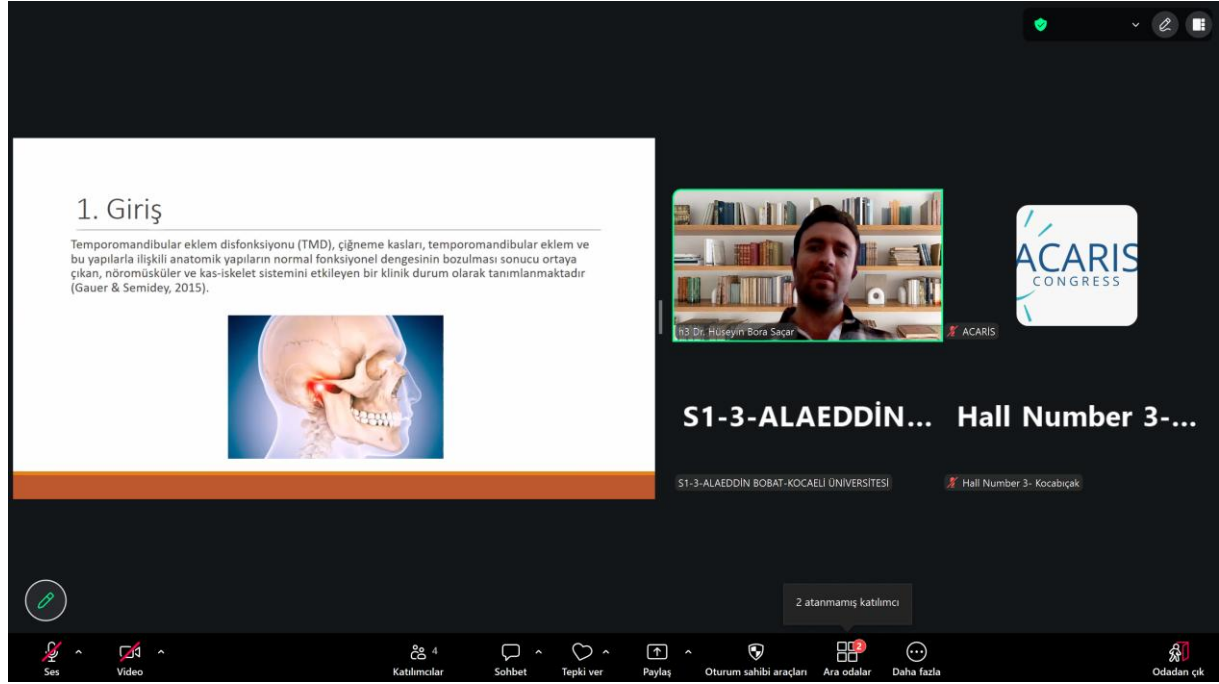
h1 M Nergiz Oturum-1 K

h1 MÜSLÜM BOZYİĞİT Nergiz Oturum-1 Kaan Turan Oturum-1

h1 gülhan Melike Hande...

h1 gülhan Melike Hande Malkoçoğlu 1 atanmamış katılımcı

Ses Video Katılımcılar 8 Sohbet Tepki ver Paylaş Oturum sahibi araçları Ara odalar Daha fazla Odamdan çık

1. Giriş

Temporomandibular eklem disfonksiyonu (TMD), çiğneme kasları, temporomandibular eklem ve bu yapılarla ilişkili anatomik yapıların normal fonksiyonel dengesinin bozulması sonucu ortaya çıkan, nöromusküler ve kas-iskelet sistemini etkileyen bir klinik durum olarak tanımlanmaktadır (Gauer & Semidey, 2015).

Dr. Hüseyin Bora Saçar

ACARIS CONGRESS

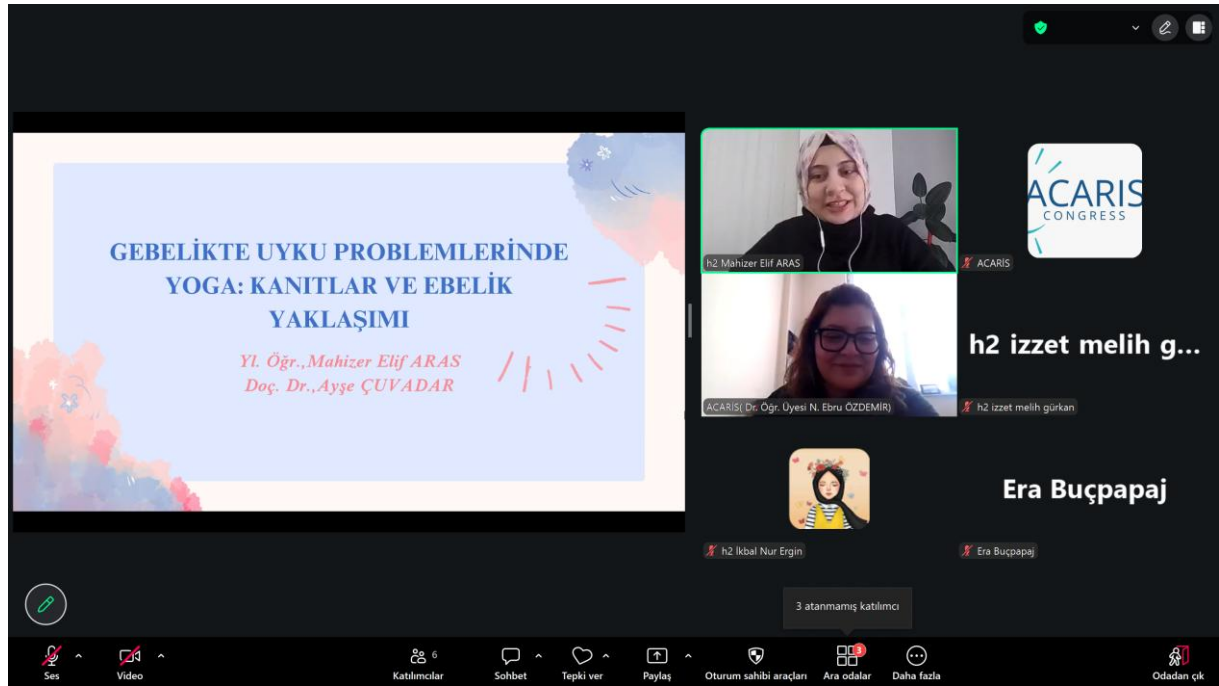
S1-3-ALAEDDİN... Hall Number 3-...

S1-3-ALAEDDİN BOBAT-KOCAELİ UNİVERSİTESİ

Hall Number 3- Kocacıcağ

2 atanmamış katılımcı

Ses Video Katılımcılar 4 Sohbet Tepki ver Paylaş Oturum sahibi araçları Ara odalar Daha fazla Odadan çık

GEBELİKTE UYKU PROBLEMLERİNDE
YOGA: KANITLAR VE EBELİK
YAKLAŞIMI

Yl. Öğr., Mahizer Elif ARAS
Doç. Dr., Ayşe ÇUVADAR

h2 Mahizer Elif ARAS

ACARIS CONGRESS

h2 izzet melih g...

ACARIS (Dr. Öğr. Üyesi N. Ebru ÖZDEMİR)

h2 izzet melih gürkan

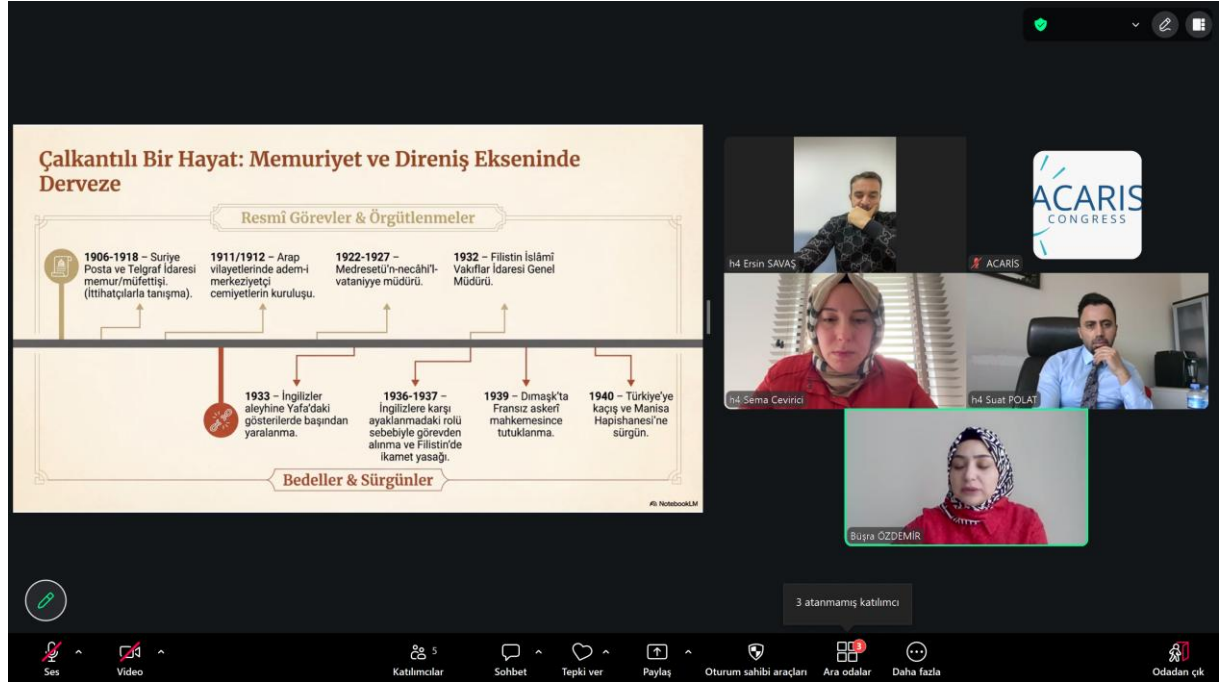
Era Buçpapaj

h2 İkbāl Nur Ergin

Era Buçpapaj

3 atanmamış katılımcı

Ses Video Katılımcılar 6 Sohbet Tepki ver Paylaş Oturum sahibi araçları Ara odalar Daha fazla Odadan çık

Çalkantılı Bir Hayat: Memuriyet ve Direniş Ekseninde Derveze

Resmî Görevler & Örgütlenmeler

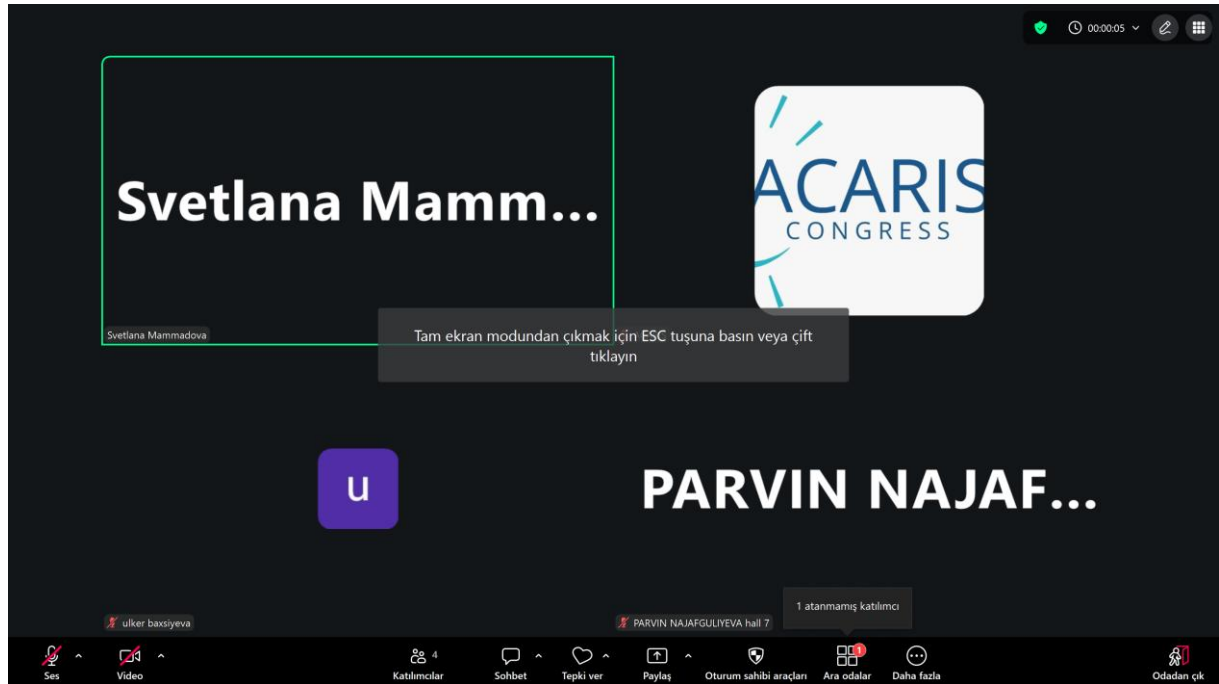
- 1906-1918 – Suriye Posta ve Telgraf İdaresi memur/müfettişi. (İttihatçılarla tanışma).
- 1911/1912 – Arap vilayetlerinde adem-i merkezîyetçi cemiyetlerin kuruluşu.
- 1922-1927 – Medresetü'n-necâhî'l-vatanîyye müdürü.
- 1932 – Filistin İslâmî Vakıflar İdaresi Genel Müdürü.

Bedeller & Sürgünler

- 1933 – İngilizler aleyhine Yafa'daki gösterilerde başından yaralanma.
- 1936-1937 – İngilizlere karşı ayaklanmadaki rolü sebebiyle görevden alınma ve Filistin'de ikamet yasağı.
- 1939 – Dimaşk'ta Fransız askerî mahkemesince tutuklanma.
- 1940 – Türkiye'ye kaçış ve Manisa Hapishanesi'ne sürgün.

3 atanmamış katılımcı

Ses Video Katılımcılar Sohbet Tepki ver Paylaş Oturum sahibi araçları Ara odalar Daha fazla Odadan çık

Svetlana Mamm...

ACARIS CONGRESS

Tam ekran modundan çıkmak için ESC tuşuna basın veya çift tıklayın

PARVIN NAJAF...

1 atanmamış katılımcı

Ses Video Katılımcılar Sohbet Tepki ver Paylaş Oturum sahibi araçları Ara odalar Daha fazla Odadan çık

2. ACARIS INTERNATIONAL FARABI SCIENTIFIC RESEARCHES AND INNOVATION CONGRESS 26-27 March /2026

The screenshot shows a Zoom meeting interface. On the left, a presentation slide is displayed with the following text:

RISK MANAGEMENT IN TRANSLATION THROUGH THE LENS OF DEONTOLOGICAL CODES

Lecturer, PhD, Irina Ana Drobot
Technical University of Cluj Engineering Bucharest, Faculty of Engineering in Foreign Languages,
Department of Foreign Languages and Communication, publishing: androbot@yaho.com, ORCID ID
0000 0002 2556 4333

Abstract

The purpose of this paper is to analyze how deontological codes for translators and interpreters can help provide guidelines and basic knowledge which can allow them to start reflecting about risks. While codes provide rules, risk management focuses on the outcomes of making certain choices and taking certain decisions in the process of translation and interpretation. Codes provide rules and principles which are general and based on common situations. Rules are not to be applied rigidly, but as part of critical thinking. A careful examination of the particular situation and context provided by the translation or interpretation activity needs to be considered. The six most unexpected situations which are not mentioned in the codes and for which translators need to consider carefully various consequences, as well as the particular variables, such as target audience, interests of the client, impact of translating using additions or deletion, as well as impact of intervening for clarification and underlining certain pieces of information instead of others. The translators may start asking themselves what fidelity means and what distorting the message means as well as a variety of contexts, starting from the court of justice and ending with marketing slogans and presentation of a new project. The methodological framework consists of project management, translation studies, and psychology.

Keywords: Bias, critical thinking, summarizing

On the right, a video feed shows a woman with glasses, identified as "Hall-6 Irina Ana Drobot". The Zoom interface includes a top bar with a green status indicator, a bottom toolbar with icons for mute, video, participants (4), chat, reactions, share, host controls, search, and more options, and a bottom status bar with "1 atanmamış katılımcı".

The screenshot shows a Zoom meeting interface. On the left, a presentation slide is displayed with the following text:

Era Buçpapaj

On the right, a video feed shows a woman with glasses, identified as "Era Buçpapaj". The Zoom interface includes a top bar with a green status indicator, a bottom toolbar with icons for mute, video, participants (4), chat, reactions, share, host controls, search, and more options, and a bottom status bar with "1 atanmamış katılımcı".

ƏBULFEZ ƏZİMLİ-1.H-5

Tam ekran modundan çıkmak için ESC tuşuna basın veya çift tıklayın

Farida Safaraliyeva S1 H5

1 atanmamış katılımcı

Ses Video Katılımcılar Sohbet Tepki ver Paylaş Oturma sahibi araçları Ara odalar Daha fazla Odadan çık

h1 Dr. Öğr. Üyesi...

h1 Dr. Öğr. Üyesi NURTEN EBRU ÖZDEMİR

PARVIN NAJAFGULIYEVA Serkan KAPANCIK

PARVIN NAJAFGULIYEVA hall 7

Serkan KAPANCIK

Ses Video Katılımcılar Sohbet Tepki ver Paylaş Oturma sahibi araçları Ara odalar Daha fazla Sonlandır

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

KİŞİSEL VERİ GÜVENLİĞİ FARKINDALIĞI İÇİN OSINT TABANLI DİJİTAL AYAK İZİ ANALİZ SİSTEMİ: REGEX, WEB SCRAPING VE OTOMATİK RİSK PUANLAMA YAKLAŞIMI	4
SOSYAL MEDYADA ALGORİTMİK ÖNERİLERİN TÜKETİCİ TERCİHLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ.....	6
İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNİN SİLAHLI ÇATIŞMALAR ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	8
ÖĞRENCİLERİN ÜNİVERSİTE TERCİHLERİNDE ETKİLİ OLAN FAKTÖRLERİN İNCELENMESİ: KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ	10
YAPAY ZEKÂ VE İNSAN SESİYLE SESLENDİRİLMİŞ DİJİTAL HİKÂYELERİN 6. SINIF ÖĞRENCİLERİNİN DİNLEDİĞİNİ ANLAMA BECERİSİNE ETKİSİ.....	16
GEBELİKTE UYKU PROBLEMLERİNDE YOGA: KANITLAR VE EBELİK YAKLAŞIMI	18
MENOPOZAL SEMPTOMLARIN YÖNETİMİNDE DUYGUSAL ÖZGÜRLEŞME TEKNİĞİ (EFT): GÜNCEL KANITLAR VE EBELİK UYGULAMALARI İÇİN BİR DEĞERLENDİRME.....	28
MODULATORY EFFECTS OF AGMATINE ON GLUTATHIONE S-TRANSFERASE, GLUTATHIONE PEROXIDASE, CATALASE, AND SUPEROXIDE DISMUTASE ACTIVITIES IN A MOUSE HIPPOCAMPAL NEURONAL CELL LINE	38
NANO-TİTANYUM TROMBOSİTTEN ZENGİN FİBRİNİN GİNGİVA KAYNAKLI MEZENKİMAL KÖK HÜCRELER ÜZERİNDEKİ PROİNFLAMATUAR ETKİNLİĞİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ: İN VİTRO BİR ÇALIŞMA	47
GENELLEŞTİRİLMİŞ YAKLAŞIM KÜMELERE TOPOLOJİK YAKLAŞIMLAR	49
SARKOPENİDE DİRENÇ EGZERSİZİ: FİZYOLOJİK MEKANİZMALAR VE EGZERSİZ REÇETESİ	59
SPORCULARDA TEMPOROMANDİBULAR EKLEM DİSFONKSİYONU: TEDAVİ VE ÖNLEME YAKLAŞIMLARI.....	61
GECİKMELİ HAVA TAŞIMACILIĞINDA YOLCU HAKLARI: BİR ÖRNEK OLAY	70
TÜKETİCİ HAKLARI VE YASALAR BAĞLAMINDA TÜKETİCİ KAVRAMI: BİR ÖRNEK OLAY	78
SİYASİ SÖYLEMDE SATANİZM: T.B.M.M. TUTANAKLARINDA SATANİZM İLE İLGİLİ BİR MECLİS ARAŞTIRMA ÖNERGESİ.....	85
İZZET DERVEZE'NİN TEFSİR ANLAYIŞINDA SOSYO-POLİTİK BAĞLAM: DİRENİŞ VE NÜZUL SIRALI YORUM	92
AVRUPA FELSEFESİ Mİ AVRUPA'NIN FELSEFESİ Mİ?	104
SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMEN ADAYLARININ ÖRGÜTSEL KİMLİK ALGISI İLE GRUP ÇALIŞMASINA KATKI DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ.....	116
SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMENLERİNİN ÖRGÜTSEL BAĞLILIK DÜZEYLERİ İLE ÖRGÜTSEL SOSYALLEŞME DÜZEYİ ARASINDAKİ İLİŞKİ.....	125

NOVRUZ - SÜLH, ƏMİN-AMANLIQ, SEVGİ-İMAN TƏLQİNLƏRİ BAYRAMIDIR.....	134
LİNQVİSTİK NƏZƏRİYYƏ VƏ POETİKA: DİLİN MƏNŞƏ-MƏNBƏ STRUKTURLARI ÜZRƏ İFADƏ QANUNLARI.....	154
QURANI-KƏRİMDƏ MULTİKULTURAL DƏYƏRLƏR VƏ DİNİ TOLERANTLIQ.....	172
AZƏRBAYCAN TƏSVİRİ İNCƏSƏNƏTİNDƏ DRAMATURQ CƏFƏR CABBARLININ TƏSVİRİ.	175
ŞAĞİRD NİTQİNDƏ LEKSİK NORMALARIN FORMALAŞDIRILMASI.....	180
RISK MANAGEMENT IN TRANSLATION THROUGH THE LENS OF DEONTOLOGICAL CODES	183
WHAT MAKES UP SOMEONE'S IDENTITY? THE CASE OF ED SHEERAN AND HIS CLAIM TO BE "CULTURALLY IRISH"	189
JAPAN IN REAL LIFE VS JAPAN IN ANIME FACEBOOK MEMES: WHAT IS THEIR MESSAGE?	196
PUBLIC SPENDING AND ECONOMIC GROWTH: INVESTIGATING THE DIRECTION OF CAUSALITY.....	202
SUCCESS PRESSURE AND THE CULTURE OF PERFORMANCE AMONG YOUNG PEOPLE IN THE ERA OF ACCELERATED TECHNOLOGIZATION.....	203
SOCIAL CAPITAL AND YOUTH PARTICIPATION IN CONTEMPORARY EDUCATIONAL SYSTEMS: A GLOBAL PERSPECTIVE	232
SOCIAL IDENTITY TRANSFORMATION AMONG YOUNG PEOPLE IN THE ERA OF DIGITAL HYPERCONNECTIVITY.....	254
BOUNDED EMPATHY AI: COMPASSION-CONSTRAINED AGENTIC SYSTEMS FOR ETHICAL SUPPLY CHAIN GOVERNANCE INSPIRED BY ASAVIKA SCIENCES.....	269
THE ROLE OF CONCRETE MATERIALS IN UNDERSTANDING MATHEMATICAL CONCEPTS AMONG PRIMARY SCHOOL STUDENTS	283
ANTIFUNGAL ACTIVITY OF A NITRO-SUBSTITUTED BENZAMIDE DERIVATIVE AGAINST <i>CANDIDA</i> SPECIES	284
SLEEP BRUXISM AND CARDIOVASCULAR FUNCTION: CURRENT EVIDENCE AND PATHOPHYSIOLOGICAL CONSIDERATIONS.....	285
CLINICAL EFFECTIVENESS OF LAPAROSCOPIC SLEEVE GASTRECTOMY IN THE MANAGEMENT OF SEVERE OBESITY: A COMPREHENSIVE ANALYSIS.....	286
POST-ELECTION ANALYSIS OF THE 2025 PRESIDENTIAL ELECTION IN IVORY COAST: EVALUATION OF THE ACCURACY OF PRE-ELECTION PERCEPTIONS BASED ON A QUANTITATIVE SURVEY.....	290
THE STRUGGLE BETWEEN THE INDIVIDUAL AND SOCIETY IN ARTHUR MILLER'S <i>DEATH OF A SALESMAN</i>	291

2. ACARIS INTERNATIONAL FARABI SCIENTIFIC RESEARCHES AND INNOVATION CONGRESS 26- 27 March/2026

THE AMERICAN DREAM AND ITS DISCONTENTS: A CRITICAL EXAMINATION OF MILLER'S DEATH OF A SALESMAN	299
THE ROLE OF LAW ENFORCEMENT IN ADDRESSING ECONOMIC LOSSES CAUSED BY CORRUPTION	315
URBAN HEAT ISLANDS: THE ROLE OF GREEN INFRASTRUCTURE IN MITIGATING TEMPERATURE EXTREMES IN METROPOLITAN AREAS.....	320
CLIMATE CHANGE AND COASTAL EROSION: IMPACTS ON VULNERABLE COMMUNITIES IN WEST AFRICA	331
AZƏRBAYCAN XALQINA TÖRƏDİLMİŞ CİNAYƏT	339
AZƏRBAYCAN MİLLİ Folkloru (M.İBRAHİMOVUN ARAŞDIRMALARI ƏSASINDA)	346
MİRZƏ İBRAHİMOVUN DRAMATURGIYASI	352
ROMANTİK VƏ REALİST YARADICILIQ ÜSULLARI, YAXUD TIPLƏRİ.....	358

KİŞİSEL VERİ GÜVENLİĞİ FARKINDALIĞI İÇİN OSINT TABANLI DİJİTAL AYAK İZİ ANALİZ SİSTEMİ: REGEX, WEB SCRAPING VE OTOMATİK RİSK PUANLAMA YAKLAŞIMI

Lisans Öğrencisi, Kaan TURAN / Doç. Dr., Murat Fatih TUNA

Cumhuriyet Üniversitesi, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü, Lisans Öğrencisi,

2024212297@cumhuriyet.edu.tr, ORCID: 0009-0005-1273-7207

Cumhuriyet Üniversitesi, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü, Yönetim Bilişim Sistemleri,

mftuna@cumhuriyet.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8634-8643

Özet

Dijital teknolojilerin ve sosyal medya kullanımının hızla yaygınlaşmasıyla birlikte, bireylerin çevrimiçi ortamlarda farkında olmadan bıraktıkları "Dijital Ayak İzleri", kötü niyetli saldırganlar tarafından toplandığında ciddi güvenlik zafiyetleri ve mahremiyet ihlalleri oluşturmaktadır. Açık Kaynak İstihbaratı (OSINT) yöntemleri bu verilerin analizinde güçlü bir perspektif sunsa da, mevcut endüstriyel araçların sahip olduğu karmaşık yapılar, son kullanıcıların kendi kişisel veri risklerini ölçmelerini oldukça zorlaştırmaktadır. Bu çalışmada, piyasadaki mevcut karmaşık OSINT araçlarından farklı olarak; açık kaynaklı veriyi sadece toplamakla kalmayan, aynı zamanda bu verileri işleyerek bireyler için otomatik ve anlaşılır bir risk skoru üreten kullanıcı dostu bir sistem geliştirilmiştir. Sistemin temel metodolojisi, Playwright kütüphanesi kullanılarak asenkron bir web kazıma yapısında tasarlanmış ve anti-bot mekanizmalarını aşabilmek amacıyla insan davranış simülasyonu algoritmalarıyla güçlendirilmiştir. Profesyonel siber güvenlik uzmanlarına odaklı araçların aksine, bu yazılım doğrudan Instagram, X ve LinkedIn gibi popüler sosyal ağlardaki yalnızca "alenileştirilmiş" verilere odaklanarak son kullanıcı farkındalığını artırmayı hedeflemektedir. Toplanan yapılandırılmamış metin verileri, özgün Düzenli İfadeler (Regex) algoritmaları ve finansal veri doğrulamaları için Luhn algoritması ile analiz edilmektedir. Uygulanan web kazıma teknikleri, oturum sürekliliği ve işlem hızı bakımından optimize edilmiştir. Gerçekleştirilen performans testleri sonucunda sistemin; T.C. Kimlik Numarası, konum bilgileri ve iletişim verilerini %90'ın üzerinde yüksek bir doğruluk oranıyla tespit ettiği ve analiz süreçlerini 15-20 saniye gibi çok kısa bir sürede tamamladığı gözlemlenmiştir. Bu değerler, geniş kapsamlı tarama yapan geleneksel scriptlere göre çok daha yüksek bir verimlilik sunmaktadır. 6698 sayılı KVKK prensipleriyle tam uyumlu olan bu proje, siber güvenlik literatürüne pratik bir çözüm sunmaktadır.

Anahtar kelimeler: Dijital Ayak İzi, OSINT, Siber Güvenlik, Web Scraping, Regex Analizi, Veri Gizliliği

OSINT-BASED DIGITAL FOOTPRINT ANALYSIS SYSTEM FOR PERSONAL DATA SECURITY AWARENESS: A REGEX, WEB SCRAPING, AND AUTOMATED RISK SCORING APPROACH

Abstract

With the rapid expansion of digital technologies and social media usage, the "Digital Footprints" that individuals inadvertently leave in online environments create significant security vulnerabilities and privacy breaches when collected by malicious attackers. Although Open Source Intelligence (OSINT) methods offer a powerful perspective in the analysis of this data, the complex structures of existing industrial tools make it highly difficult for average end-users to measure their own personal data risks. In this study, a user-friendly system has been developed that differs from existing complex OSINT tools in the market by not only collecting open-source data but also processing this data to generate an automated and comprehensible risk score for individuals. The fundamental methodology of the system is designed with an asynchronous web scraping structure using the Playwright library and is enhanced with human behavior simulation algorithms to successfully bypass anti-bot mechanisms. Unlike tools aimed primarily at professional cybersecurity experts, this software directly focuses on only "publicized" data across popular social networks such as Instagram, X, and LinkedIn, aiming to increase end-user awareness. The collected unstructured text data is analyzed using original Regular Expressions (Regex) algorithms and the Luhn algorithm for financial data validations. The applied web scraping techniques are optimized in terms of session continuity and processing speed. As a result of the performance tests conducted, it was observed that the system detects sensitive information such as National Identity Numbers, location data, and communication details with a high accuracy rate of over 90%, completing the analysis processes in a very short time of 15-20 seconds. These values offer significantly higher efficiency compared to traditional scripts that perform broad-scope scanning. Fully compliant with the principles of the Personal Data Protection Law (KVKK), this project provides a practical and effective solution to the cybersecurity literature.

Keywords: Digital Footprint, OSINT, Cybersecurity, Web Scraping, Regex Analysis, Data Privacy

SOSYAL MEDYADA ALGORİTMİK ÖNERİLERİN TÜKETİCİ TERCİHLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Lisans Öğrencisi, Nergiz ÖZTÜRK / Doç. Dr. Murat Fatih TUNA

Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü, Sivas,

Türkiye E-posta: nergiizozturk@icloud.com ORCID: 0009-0001-4063-410X

Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü, Sivas,

Türkiye E-posta: mftuna@cumhuriyet.edu.tr ORCID: 0000-0002-8634-8643

Özet

Dijital teknolojilerin gelişmesi, sosyal medyayı bireylerin günlük yaşamının, bilgi edinme süreçlerinin ve tüketim alışkanlıklarının merkezi bir parçası haline getirmiştir. Bu çalışmanın temel amacı Instagram, YouTube ve TikTok gibi yoğun kullanımlı platformlarda işletilen algoritmik öneri sistemlerinin, tüketicilerin tercihlerini ve satın alma davranışlarını nasıl şekillendirdiğini incelemektir. Araştırmada güncel akademik literatür taranmış, açık kaynaklı etkileşim verileri analiz edilmiş ve aktif sosyal medya kullanıcılarına yönelik bir ön çalışma gerçekleştirilmiştir.

Araştırma bulguları, algoritmaların tüketiciler üzerinde derinlemesine ve çok boyutlu bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Araştırma sonuçları, algoritmik önerilerin kullanıcıların içerik tüketim tercihlerini doğrudan ve güçlü bir şekilde yönlendirdiğini ancak satın alma davranışı üzerindeki etkisinin daha karmaşık ve dolaylı olduğunu göstermektedir. Katılımcılar, algoritmaların sunduğu sürekli akışın, gerçek ihtiyaç ile yönlendirilmiş ilgi arasındaki sınırı bulanıklaştırdığını ve kullanıcılarda yapay bir ihtiyaç algısı yarattığını ifade etmiştir. Ayrıca, platformlar arası veri paylaşımı ve yeniden hedefleme stratejilerinin, tüketicilerde bir dijital hatırlatıcı işlevi görerek, ertelenmiş veya unutulmuş satın alma kararlarını eyleme dönüştürdüğü tespit edilmiştir. Çalışmadan hareketle algoritmaların modern pazarlamada yalnızca bir içerik öneri aracı olmadığı, aynı zamanda tüketici tercihlerini yönlendiren stratejik bir mekanizma olduğu düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal medya, algoritmik öneriler, tüketici davranışı, kişiselleştirme, dijital pazarlama.

THE IMPACT OF ALGORITHMIC RECOMMENDATIONS ON CONSUMER PREFERENCES IN SOCIAL MEDIA

Abstract

The advancement of digital technologies has made social media a central part of individuals' daily lives, information acquisition processes, and consumption habits. The primary objective of this study is to examine how algorithmic recommendation systems operating on heavily used platforms such as Instagram, YouTube, and TikTok shape consumers' preferences and purchasing behavior. The research involved reviewing the current academic literature, analyzing open-source interaction data, and conducting a preliminary study targeting active social media users.

Research findings reveal that algorithms have a profound and multidimensional impact on consumers. The results show that algorithmic recommendations directly and strongly influence users' content consumption preferences, but their effect on purchasing behavior is more complex and indirect. Participants stated that the continuous flow provided by algorithms blurs the line between real needs and directed interest, creating an artificial sense of need among users. Furthermore, it was found that cross-platform data sharing and retargeting strategies act as digital reminders for consumers, converting delayed or forgotten purchase decisions into action. Based on this study, it is thought that algorithms are not merely a content recommendation tool in modern marketing, but also a strategic mechanism that guides consumer preferences.

Keywords: Social media, algorithmic recommendations, consumer behavior, personalization, digital marketing.

İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNİN SİLAHLI ÇATIŞMALAR ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Dr. Öğretim Üyesi, Zeynep ERHAN BULUT

Çankırı Karatekin Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Milletlerarası Hukuk ABD,

zeyneperhan@karatekin.edu.tr ORCID 0000-0002-5766-126X

Özet

İklim değişikliği ve silahlı çatışmalar arasındaki ilişki, uluslararası güvenlik ve hukuk alanlarında önemli tartışmalara yol açmaktadır. Mevcut araştırmalar, iklim değişikliğinin silahlı çatışmalar üzerindeki doğrudan etkisi hakkında kesin bir sonuca ulaşamamış olsa da uzmanlar, mevcut çatışmaları şiddetlendirebileceği konusunda hemfikirdir. Özellikle doğal kaynaklara erişim ve bu kaynaklar üzerindeki rekabet, iklim değişikliği ile bağlantılı çatışmaların başlıca sebeplerindendir. Ancak çatışmaların temelinde çoğunlukla düşük sosyo-ekonomik gelişmişlik, zayıf devlet yapıları ve siyasi istikrarsızlık yer almaktadır.

Uluslararası hukuk, iklim değişikliğinin güvenlik üzerindeki etkilerini ele alırken devletlerin çevreyi koruma yükümlülüklerini ve uyum gerekliliğini vurgulamaktadır. 2007 yılında Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli'nin iklim değişikliğini ciddi bir güvenlik tehdidi olarak tanımlaması, bu konunun önemini ortaya koymaktadır. Bu durum, iklim değişikliğinin yalnızca çevresel değil, aynı zamanda uluslararası güvenlik ve hukuk açısından da değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir. Ayrıca iklim değişikliğine bağlı çatışmaların gelecekte artacağı öngörülmekte, bu da uluslararası iş birliğini zorunlu kılmaktadır.

Uluslararası hukukta çevrenin korunması, doğal kaynakların sınırsız kullanımının engellenmesi ve insan haklarının gözetilmesi amacıyla çeşitli andlaşmalar mevcuttur. Paris İklim Andlaşması, devletlere iklim değişikliğini azaltma taahhüdü getirirken, kırılgan devletlere uyum konusunda destek sağlanmasını da öngörmektedir. Ancak çatışma durumlarında ekosistemlerin zarar görmesi ve kaynakların kontrol altına alınması güvenlik tehditlerine yol açabilmektedir. Bu nedenle uluslararası hukukun çatışma öncesi ve sonrası dayanıklılık stratejileri geliştirmesi ve ortak hareketi teşvik etmesi gerekmektedir.

Sonuç olarak, iklim değişikliği ve silahlı çatışmalar arasındaki ilişki, yalnızca çevresel ve sosyo-ekonomik bir mesele değil, aynı zamanda uluslararası hukuk bağlamında ele alınması gereken önemli bir sorundur. Uluslararası topluluğun iklim değişikliğinin güvenlik üzerindeki olumsuz etkilerine karşı daha güçlü bir hukuki ve diplomatik strateji geliştirmesi gereklidir. Sunumda, iklim değişikliğinin çatışmalar üzerindeki etkileri daha ayrıntılı bir şekilde incelenecek ve bu etkilerin uluslararası hukuk çerçevesinde nasıl yönetilebileceğine dair önerilerde bulunulacaktır. Bu stratejiler, iklim değişikliği kaynaklı çatışmaların önlenmesi ve çatışma sonrası yeniden inşa süreçlerinin desteklenmesi için uluslararası iş birliğinin önemini vurgulayacaktır.

Anahtar kelimeler: iklim değişikliği, silahlı çatışmalar, çevrenin korunması

THE IMPACT OF CLIMATE CHANGE ON ARMED CONFLICTS

Abstract

The relationship between climate change and armed conflicts has led to significant debates in the fields of international security and law. Although existing research has not reached a definitive conclusion regarding the direct impact of climate change on armed conflicts, experts agree that it can exacerbate existing conflicts. In particular, access to natural resources and competition over these resources are among the main causes of climate-related conflicts. However, the underlying drivers of conflicts are more often associated with low levels of socio-economic development, weak state structures, and political instability.

International law addresses the security implications of climate change by emphasizing states' obligations to protect the environment and the necessity of adaptation. The Intergovernmental Panel on Climate Change's 2007 designation of climate change as a serious security threat highlights the importance of this issue. This demonstrates that climate change should be considered not only as an environmental matter but also as a key issue in terms of international security and law. Furthermore, the anticipated increase in climate-related conflicts in the future makes international cooperation essential.

In international law, various treaties aim to protect the environment, prevent the unlimited exploitation of natural resources, and safeguard human rights. The Paris Agreement imposes commitments on states to mitigate climate change while also providing support to vulnerable states in adapting to its adverse effects. However, in situations of conflict, damage to ecosystems and the control of resources can lead to security threats. Therefore, international law should develop resilience strategies before and after conflicts and promote collective action.

In conclusion, the relationship between climate change and armed conflicts is not only an environmental and socio-economic issue but also an important problem that must be addressed within the framework of international law. The international community needs to develop stronger legal and diplomatic strategies to counter the negative effects of climate change on security. The presentation will examine in more detail the impacts of climate change on conflicts and offer recommendations on how these effects can be managed within the framework of international law. These strategies will emphasize the importance of international cooperation in preventing climate change-induced conflicts and supporting post-conflict reconstruction processes.

Keywords: climate change, armed conflicts, environmental protection

ÖĞRENCİLERİN ÜNİVERSİTE TERCİHLERİNDE ETKİLİ OLAN FAKTÖRLERİN İNCELENMESİ: KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ

Alime Nur GÖKTUĞ¹/ Müslüm BOZYİĞİT²/ Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Ertek³

¹Kastamonu Üniversitesi, Sivil Havacılık Yüksekokulu, Havacılık Yönetimi Bölümü,
2129alimenurgoktug@gmail.com, 0009-0003-7551-3396.

²Kastamonu Üniversitesi, Sivil Havacılık Yüksekokulu, Havacılık Yönetimi Bölümü,
mslmbzygt27@gmail.com, 0009-0007-4658-4522.

³KTO Karatay Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Pilotaj Bölümü,
ahmet.ertek@karatay.edu.tr, 00000-0002-8156-5075.

Özet

Bu çalışmanın amacı, öğrencilerin üniversite tercihlerinde etkili olan faktörleri belirlemek ve bu faktörlerin demografik değişkenlere göre farklılaşp farklılaşmadığını incelemektir. Araştırmada nicel yöntem kullanılmış, veriler anket aracılığıyla toplanmış ve SPSS programı ile analiz edilmiştir (N=521). Bulgular, özellikle bölüm imajı ve program odağının öğrencilerin tercih sürecinde belirleyici olduğunu göstermektedir. Ayrıca bu faktörlerin öğrencilerin akademik geçmişlerine göre farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Sonuçlar, öğrencilerin üniversite tercihlerinde yalnızca program içeriğini değil, aynı zamanda kurumsal imaj ve akademik olanakları da dikkate aldıklarını ortaya koymaktadır.

Anahtar kelimeler: Üniversite, Tercih, Üniversite Tercihi, Öğrenci, Yükseköğretim

AN EXAMINATION OF THE FACTORS INFLUENCING STUDENTS' UNIVERSITY CHOICES: THE CASE OF KASTAMONU UNIVERSITY

Abstract

The aim of this study is to identify the factors influencing students' university choices and to examine whether these factors differ according to demographic variables. A quantitative method was used in the research; data were collected through a questionnaire and analyzed using the SPSS program (N=521). The findings show that department image and program focus are particularly decisive in students' choice process. Furthermore, it was determined that these factors differ according to students' academic backgrounds. The results reveal that students consider not only program content but also institutional image and academic opportunities when choosing a university.

Keywords: University, Preference, University Preference, Student, Higher Education

1. GİRİŞ

Üniversite tercih süreci, bir eğitim kurumunun seçilmesinin yanı sıra bireyin mesleki yönelimlerini, kariyer fırsatlarını ve yaşam standartlarını etkileyebilecek uzun vadeli kararları da içermektedir. Meslek seçimi ve üniversite tercihi sürecinde bireyler birçok farklı faktörden etkilenmektedir. Literatürde öğrencilerin üniversite tercihlerinde etkili olan faktörler arasında kariyer beklentisi, aile ve yakın çevrenin yönlendirmesi, üniversitenin akademik itibarı, programın içeriği ve sunulan sosyal olanaklar gibi çeşitli unsurların bulunduğu ifade edilmektedir. Bununla birlikte öğrencilerin üniversite tercihlerinin yalnızca akademik içerikle sınırlı olmadığı üniversitenin kurumsal imajı, akademik kadrosu, fiziki imkânları ve mezunların istihdam olanakları gibi unsurların da tercih sürecinde önemli rol oynadığı belirtilmektedir. Ancak literatürde öğrencilerin üniversite tercihlerini etkileyen faktörlerin farklı değişkenler açısından nasıl değiştiğini inceleyen çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Ayrıca öğrencilerin akademik geçmişlerinin (örneğin mezun oldukları lise alanı) üniversite tercih kriterleri üzerindeki etkisini ortaya koyan çalışmaların da artırılması gerektiği ifade edilmektedir.

Çalışmanın temel amacı, öğrencilerin üniversite tercihlerini etkileyen faktörleri belirlemek ve bu faktörlerin öğrencilerin mezun oldukları lise alanı gibi demografik değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığını ortaya koymaktır. Araştırma kapsamında Kastamonu Üniversitesi öğrencilerinin üniversite ve bölüm tercihlerini etkileyen temel faktörler incelenmiştir. Çalışmada nicel araştırma yöntemi kullanılmış ve veriler anket tekniği aracılığıyla toplanmıştır.

1.1. Kuramsal Çerçeve

Üniversite tercihi, bireyin eğitimini yükseköğretimle geliştirme arzusunun bir sonucu olarak belirli bir kuruma katılma kararı vermesi şeklinde tanımlanan, karmaşık ve çok aşamalı bir süreçtir (Çatı vd., 2016). Öğrencilerin yükseköğretim kurumları arasındaki seçim kriterleri, eğitim-öğretim kalitesi, mezuniyet sonrası iş ve istihdam imkânları, üniversitenin akademik saygınlığı ve bulunduğu şehrin sunduğu ekonomik ve sosyal şartlar üzerinde yoğunlaşmaktadır (Doğan & Türkmen, 2019). Bunların yanı sıra kampüsün fiziksel donanımı, ulaşım ve barınma olanakları, burs imkanları ve merkezi sınavdan alınan puanın ilgili programa yetmesi gibi unsurlar da adayların tercih davranışlarını doğrudan şekillendiren kritik seçim kriterleri arasında yer almaktadır (Çatı vd., 2016; Özcan, 2016).

Üniversite tercih sürecini etkileyen bir diğer önemli unsur ise yükseköğretim kurumlarının sahip olduğu kurumsal imajdır. Üniversitelerin giderek artan rekabet ortamında kurumsal imaj, potansiyel adayların tercih kararlarını etkileyen en stratejik unsurlardan biri haline gelmiştir (Çerik & Erkmen, 2014; Uluçay, 2018). Akademik literatür ve saha araştırmaları, üniversitelerin kurumsal imaj algılama düzeyinin potansiyel adaylar için tercih edilme oranını doğrudan etkilediğini ve kaliteli bir imaja sahip olmanın kurumu "tercih edilen bir üniversite" haline

getirdiğini ortaya koymaktadır (Aydın & İlhan, 2023). Özellikle akademik ortamın niteliği, fiziksel altyapı kapasitesi ve mezunların iş bulma olanakları gibi faktörler, öğrenci zihnindeki olumlu imajı besleyerek üniversitenin tercih edilebilirliğini artırmaktadır (Avcı & Erdinç, 2025). Bu doğrultuda kaliteli ve güvenilir bir kurumsal imaj inşası, üniversiteler için nitelikli öğrenci çekmede sürdürülebilir bir stratejik avantaj sağlarken; imaj yönetimine önem vermeyen kurumların rekabet gücünün zayıfladığı görülmektedir (Çerik & Erkmek, 2014; Uluçay, 2018).

2. YÖNTEM

Bu çalışmada nicel araştırma yöntemi kullanılmış olup veri toplama yöntemi olarak anket formu tercih edilmiştir. Anket formu iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde katılımcıların demografik bilgilerine ilişkin sorular yer almakta, ikinci bölümde ise Özcan (2015)'de kullanılan 5'li likert ölçeği yer almaktadır. Araştırmanın kapsamını Kastamonu Üniversitesi öğrencileri oluşturmaktadır. Araştırma kapsamında Kastamonu Üniversitesi'nde öğrenim gören ön lisans ve lisans öğrencileri örnekleme dâhil edilmiştir. Veri toplama sürecinde toplam 521 katılımcıya anket uygulanmıştır. Doldurulmuş anket formlarından elde edilen veriler IBM SPSS Statistics programı aracılığı ile analiz edilmiştir.

3. BULGULAR

Analiz sürecinde Welch ANOVA, regresyon ve korelasyon analizleri gerçekleştirilmiştir. Welch ANOVA sonuçlarına göre özellikle bölüm imajı ve program odağına ilişkin maddelerde anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir.

Tablo 1. Regresyon Analizi (Model Uyum Ölçütleri)

Model	R	R ²
1	0.629	0.395

Not: Model tahminleri N = 521 örneklem büyüklüğü kullanılarak hesaplanmıştır.

Tablo 2. Programın Odaklandığı Alan (S39) Değişkenine İlişkin Regresyon Katsayıları

Predictor	Estimate	SE	t	p
Intercept ^a	1.646	0.1643	10.02	<.001
S1:				
2 – 1	-0.212	0.0736	-2.88	.004
S38	0.628	0.0357	17.60	<.001

^a Referans kategoriye temsil etmektedir.

Not: S1 değişkeni cinsiyeti temsil etmekte olup analizde kukla değişken (dummy değişken) olarak modele dâhil edilmiştir.

Doğrusal regresyon analizi sonuçlarına göre model anlamlıdır ve varyansın %39,5'ini açıklamaktadır ($R^2 = .395$, $N = 521$). Bölüm imajının, program odağını pozitif ve anlamlı biçimde etkilediği belirlenmiştir ($\beta = .628$, $p < .001$). Bu bulgu, bölüm imajı arttıkça program odağına verilen önemin de arttığını göstermektedir.

Tablo 3. Değişkenler Arası Pearson Korelasyon Matrisi

		S39	S38
S39	Pearson's r	—	
	df	—	
	p-value	—	
S38	Pearson's r	0.621	—
	df	519	—
	p-value	<.001	—

Korelasyon analizi, bölüm imajı ile program odağı arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğunu göstermektedir ($r = .621$, $p < .001$).

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu araştırmada öğrencilerin üniversite tercihlerini etkileyen faktörlerin belirlenmesi amaçlanmıştır. Kastamonu Üniversitesi öğrencilerinden elde edilen veriler doğrultusunda, öğrencilerin üniversite ve bölüm tercihlerinde bazı faktörlerde anlamlı farklılıklar bulunduğu tespit edilmiştir. Özellikle bölüm imajı, programın akademik odağı, üniversitenin sunduğu imkânlar ve kurumun akademik geçmişinin tercih sürecinde önemli rol oynadığı görülmüştür. Elde edilen bulgular, öğrencilerin üniversite tercihlerinde yalnızca program içeriğini değil, aynı zamanda kurumun algılanan imajını ve sunduğu akademik olanakları da dikkate aldıklarını göstermektedir. Bu doğrultuda üniversitelerin, öğrenci tercihlerini etkileyen faktörleri dikkate alarak tanıtım faaliyetlerini daha stratejik şekilde yürütmeleri ve kurumsal imajlarını güçlendirmeleri önerilmektedir.

TEŞEKKÜR

Bu çalışma, Alime Nur Göktuğ ve Müslüm Bozyiğit tarafından Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Ertek danışmanlığında, TÜBİTAK tarafından desteklenen 2209-A Üniversite Öğrencileri Araştırma Projeleri Destekleme Programı kapsamında yürütülen “Öğrencilerin Üniversite Tercihlerinde Etkili Olan Faktörlerin İncelenmesi: Kastamonu Üniversitesi Örneği” başlıklı projeden üretilmiştir.

KAYNAKLAR

Avcı, K., & Erdiñ, İ. E. (2025). Öğrenci Gözü ile Üniversitenin İmajı: Kastamonu Üniversitesi Örneği. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (57), 71-86. <https://doi.org/10.52642/susbed.1617521>.

Aydın, K., & İlhan, G. (2023). Üniversite Öğrencilerinin Kurumsal İmaj Algıları: Atatürk Üniversitesi Örneği. The Turkish Online Journal of Design Art and Communication, 14(1), 110-127. <https://doi.org/10.7456/tojdac.1372658>.

Çatı, K., İştar, E., & Özcan, H. (2016). Üniversite Tercihlerine Etki Eden Faktörlerin İncelenmesi: Türkiye Geneline Bir Alan Araştırması. Yükseköğretim ve Bilim Dergisi, (2), 163-177.

Çerik, Ş., & Erkmen, T. (2014). Kurum İmajını Etkileyen Faktörlerin Algılanması Ve Bu Algılamaların Beklentilerle Karşılaştırılması: Üniversite Öğrencilerine Yönelik Bir Araştırma. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 3(6).

Doğın, S., & Türkmen, H. H. (2019). Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Örneğinde Öğrencilerin Üniversite Tercih Nedenlerinin Tespitine Yönelik Bir Araştırma. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 11(30), 848-866. <https://doi.org/10.20875/makusobed.631424>.

Özcan, H. (2015). Öğrencilerin üniversite tercihine etki eden faktörler üzerine bir araştırma, Yüksek lisans tezi, Düzce Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Düzce, Türkiye.

Özcan, H. (2016). Öğrencilerin Üniversite Tercihine Etki Eden Faktörler Üzerine Bir Araştırma. Anadolu Eğitim Liderliđi ve Öğretim Dergisi, 4(1), 0-0.

Uluçay, D. M. (2018). Üniversitelerde Kurumsal İmaj Ölçümü. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (55), 17-36.

YAPAY ZEKÂ VE İNSAN SESİYLE SESLENDİRİLMİŞ DİJİTAL HİKÂYELERİN 6. SINIF ÖĞRENCİLERİNİN DİNLEDİĞİNİ ANLAMA BECERİSİNE ETKİSİ

Yüksek lisans öğrencisi, Melike Hande MALKOÇOĞLU¹/ Dr. Öğr. Üyesi, Eda TEKİN²

¹Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkçe Eğitimi, mhande.malkocoglu@gmail.com, ORCID numarası: 0009-0001-4498-2152

²Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkçe Eğitimi, edatknt@gmail.com, ORCID numarası: 0000-0001-6831-8101

Özet

Dijitalleşen eğitim öğretim ortamlarında yapay zekâ temelli uygulamaların, dil öğretiminde yeni bir araç olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu gelişmelere paralel olarak dijital hikâyeler, dil becerilerinin geliştirilmesinde etkili bir öğretim aracı olarak öne çıkmaktadır. Bu araştırmada, dijital hikâyeler aracılığıyla sunulan yapay zekâ ve insan seslendirmelerinin öğrencilerin dinlediğini anlama becerisi üzerindeki etkisi incelenmektedir. Araştırmanın amacı, yapay zekâ temelli seslendirme ile insan temelli seslendirme kullanılarak oluşturulan dijital hikâyeler aracılığıyla öğrencilerin dinlediğini anlama becerisi üzerindeki seslendirme etkisini belirlemektir. Araştırmanın çalışma grubunu İstanbul ili, Ümraniye ilçesindeki bir devlet ortaokulundaki 6. sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Araştırmada öntest sontest, deney – kontrol gruplu yarı deneysel desen kullanılmıştır. Araştırmada veri toplama aracı olarak dinlediğini anlama başarı testi, 5’li likert form ve gözlem formu kullanılmıştır. Veri toplama araçları araştırmacı tarafından geliştirilmiştir. Uygulama toplam 8 hafta sürmüştür. Araştırmanın uygulama sürecinde birinci hafta, deney ve kontrol gruplarına öntest uygulanmıştır. İkinci, üçüncü, dördüncü, beşinci ve altıncı haftalarda yapay zekâ ve insan seslendirmeleri ile hazırlanmış dijital hikâyeler dinletilmiş ve dinlediğini anlama etkinlikleri yapılmıştır. Yedinci haftada deney ve kontrol gruplarındaki öğrencilere sontest uygulanmıştır. Sekizinci haftada ise öğrencilerin dinledikleri seslendirme deneyimlerine yönelik görüşlerini alabilmek amacıyla 5’li likert form uygulanmıştır. Araştırma bulguları sonucunda, öğrenciler tarafından yapay zekâ seslerinin de insan sesleri gibi seslendirme konusunda başarılı bulunduğu belirlenmiştir. Araştırmacının yapmış olduğu gözlemler sonucunda, öğrencilerin yapay zekâ seslendirmelerini dikkatle dinlediği ve dinlediğini anlama becerilerinin geliştirilmesi bağlamında etkili olduğu görülmüştür. Bu çalışma, yapay zekâ temelli seslendirme araçlarının sıklıkla kullanıldığı günümüzde, yapay zekâ ve insan seslerinin, ana dilde dinlediğini anlama becerisi üzerindeki etkisinin karşılaştırmalı incelenmesi bakımından literatüre önemli bir katkı sunmayı hedeflemektedir.

Anahtar kelimeler: dinleme becerisi, yapay zekâ, insan sesi, dijital hikâye, seslendirme

*Bu çalışma, birinci yazarın Yıldız Teknik Üniversitesinde, Dr. Öğr. Üyesi Eda Tekin danışmanlığında hazırladığı “Yüksek Lisans Tezi”nden üretilmiştir.

THE EFFECT OF AI- AND HUMAN-VOICED DIGITAL STORIES ON THE LISTENING COMPREHENSION SKILLS OF 6TH GRADE STUDENTS

Abstract

In increasingly digitalized educational environments, artificial intelligence (AI)-based applications are emerging as innovative tools in language teaching. In parallel with these developments, digital stories have become prominent as effective instructional tools for enhancing language skills. This study investigates the effects of AI-generated and human-voiced narrations, presented through digital stories, on students' listening comprehension skills. The aim of the study is to determine the impact of narration type—AI-based versus human voice—on students' listening comprehension through digitally delivered stories. The study group consists of 6th grade students enrolled in a public secondary school in the Ümraniye district of İstanbul. A quasi-experimental design with pre-test and post-test control groups was employed. Data were collected through a listening comprehension achievement test, likert scale, and an observation form, all developed by the researcher. The implementation lasted for eight weeks. In the first week, a pre-test was administered to both experimental and control groups. During the second, third, fourth, fifth, and sixth weeks, students listened to digital stories narrated with AI and human voices, followed by listening comprehension activities. In the seventh week, a post-test was administered to both groups. In the eighth week, a likert scale was conducted to gather students' opinions regarding their narration experiences. The findings revealed that students perceived AI-generated voices to be as effective as human voices in narration. Observations conducted by the researcher also indicated that students listened attentively to AI-based narrations and that these narrations contributed positively to the development of their listening comprehension skills. This study aims to contribute to the literature by providing a comparative analysis of the effects of AI and human voices on listening comprehension in the mother tongue, particularly in an era where AI-based narration tools are increasingly prevalent.

Keywords: listening comprehension, artificial intelligence, human voice, digital storytelling, narration

*This study is based on the "Master's Thesis" prepared by the first author at Yıldız Technical University under the supervision of Dr. Eda Tekin.

GEBELİKTE UYKU PROBLEMLERİNDE YOGA: KANITLAR VE EBELİK YAKLAŞIMI
Yl. Öğr., Mahizer Elif ARAS¹/ Doç. Dr., Ayşe ÇUVADAR²

¹Karabük Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Entitüsü, Ebelik, a.mahizerelif@gmail.com, ORCID: 0009-0002-6636-3819

²Karabük Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Ebelik, aysecuvadard@karabuk.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7917-0576

Özet

Gebelik dönemi, kadının fiziksel, biyokimyasal, psikolojik ve sosyal açıdan çok boyutlu değişimlere uyum sağladığı dinamik bir süreçtir. Bu süreçte ortaya çıkan uyku problemleri hem maternal hem de fetal sağlık üzerinde önemli etkiler oluşturabilmektedir. Gebelikte görülen uyku bozukluklarının, gebelik komplikasyonları, doğum sonuçları ve annenin psikolojik iyilik hali ile ilişkili olduğu bildirilmektedir. Bu nedenle, gebelikte uyku problemlerinin etkin yönetimi büyük önem taşımaktadır. Bu çalışmanın amacı, gebelikte uyku problemleri yaşayan bireylerde non-farmakolojik yöntemlerden biri olan yoga uygulamalarının rolünü ve ebelik yaklaşımlarını güncel literatür doğrultusunda incelemektir. Bu doğrultuda çalışma, literatür taramasına dayalı bir derleme olarak yürütülmüştür. Literatür taramasında PubMed ve Google Scholar veri tabanları kullanılmıştır. Literatür bulguları, gebelikte uyku problemlerinin trimesterlere göre farklılık gösterdiğini ortaya koymaktadır. Özellikle birinci ve üçüncü trimesterde uyku problemlerinde artış gözlenirken, ikinci trimesterde görece bir denge dönemi olduğu bildirilmektedir. Gebelikte uyku problemlerinin anne ve bebek sağlığı üzerinde önemli sonuçlar doğurabileceği ve bu nedenle göz ardı edilmemesi gerektiği vurgulanmaktadır. Farmakolojik tedavi seçeneklerinin gebelikte sınırlı olması, non-farmakolojik yaklaşımların önemini artırmaktadır. Bu kapsamda yoga uygulamalarının; uyku süresi, uyku kalitesi ve uykuya dalma süresi üzerinde olumlu etkiler sağladığı, aynı zamanda anksiyete ve stres düzeylerini azaltarak psikolojik iyilik halini desteklediği belirlenmiştir. Sonuç olarak, yoga uygulamalarının gebelikte uyku problemlerinin yönetiminde etkili ve güvenli bir non-farmakolojik yöntem olduğu değerlendirilmektedir. Ebelerin bu sürece aktif katılımı ve yoga temelli yaklaşımları bakım süreçlerine entegre etmesi, maternal ve fetal sağlığın desteklenmesine katkı sağlayacaktır.

Anahtar kelimeler: Yoga, ebelik, uyku, gebe, uyku problemleri

YOGA FOR SLEEP PROBLEMS DURING PREGNANCY: EVIDENCE AND A MIDWIFERY APPROACH

Abstract

Pregnancy is a dynamic period in which women adapt to multidimensional physical, biochemical, psychological, and social changes. Sleep problems that occur during this period may have significant effects on both maternal and fetal health. It has been reported that sleep disturbances during pregnancy are associated with pregnancy complications, birth outcomes, and maternal psychological well-being. Therefore, effective management of sleep problems during pregnancy is of great importance. The aim of this study is to examine the role of yoga practices, as a non-pharmacological method, in pregnant individuals experiencing sleep problems and to evaluate midwifery approaches in light of current literature. This study was conducted as a review based on a literature search. PubMed and, Google Scholar databases were used for the literature search. The findings indicate that sleep problems during pregnancy vary across trimesters. Sleep disturbances tend to increase particularly in the first and third trimesters, while a relatively stable period is observed during the second trimester. It is emphasized that sleep problems during pregnancy may have significant consequences for both mother and baby and should not be overlooked. The limitations on the use of pharmacological treatments during pregnancy increase the importance of non-pharmacological approaches. In this context, yoga practices have been found to improve sleep duration, sleep quality, and sleep onset, as well as reduce anxiety and stress levels, thereby supporting psychological well-being. In conclusion, yoga practices are considered an effective and safe non-pharmacological method for managing sleep problems during pregnancy. The active involvement of midwives and the integration of yoga-based approaches into care processes may contribute to the improvement of maternal and fetal health.

Keywords: Yoga, midwifery, sleep, pregnancy, sleep problems

1. GİRİŞ

Gebelik, kadının fizyolojik, biyokimyasal, psikolojik ve sosyal açıdan kapsamlı değişimlere maruz kaldığı ve bu değişimlere uyum sağlamaya çalıştığı dinamik bir süreçtir. Bu dönemde ortaya çıkan semptomlar, gebeliğe özgü anatomik, fizyolojik ve hormonal değişimlerin doğal bir sonucu olarak değerlendirilmektedir. Fetüsün büyümesi ve hareketlerinin artması ile birlikte gebeler, hormonal dalgalanmalar, kilo artışı, meme hassasiyeti, bulantı-kusma, mide yanması, reflü, yorgunluk, bel ve pelvik ağrılar ile sık idrara çıkma gibi çeşitli semptomlarla karşı karşıya kalmaktadır. Bu çok yönlü değişimler, gebelerin uyku düzenini olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Ayrıca büyüyen uterusun diyafram üzerine baskısı sonucu gelişebilen solunum güçlüğü, fetal hareketlerin artışı, uygun uyku pozisyonu bulmada yaşanan zorluklar, kas krampları ve gebeliğe bağlı anksiyete gibi psikolojik faktörler de uyku problemlerinin ortaya çıkmasına katkı sağlamaktadır (Çelik & Köse, 2017; Köybaşı & Oskay, 2017; Güven Santur & Özşahin, 2021).

Gebelikte uyku problemleri ile psikolojik durum arasında çift yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Ruhsal sıkıntılar uyku kalitesini olumsuz etkileyebildiği gibi, yetersiz uyku da anksiyete ve stres düzeylerinin artmasına yol açabilmektedir. Bu karşılıklı etkileşim, gebelikte uyku sorunlarının çok boyutlu bir yaklaşımla ele alınması gerektiğini göstermektedir. Nitekim yoga uygulamalarının hem psikolojik iyilik halini desteklediği hem de uyku kalitesini iyileştirdiği bildirilmektedir (Visvanathan vd., 2025).

Uyku, gebelik döneminde yalnızca fizyolojik bir gereksinim değil, aynı zamanda psikolojik ve sosyal iyilik halinin sürdürülebilmesi açısından kritik bir bileşendir. Yetersiz ve kalitesiz uyku, gebelerin günlük yaşam aktivitelerini, sosyal ilişkilerini ve işlevselliğini olumsuz etkileyebilmekte; aile içi ilişkilerden iş yaşamına kadar geniş bir yelpazede sorunlara yol açabilmektedir. Bu nedenle gebelikte uyku problemlerinin tek boyutlu değil, biyopsikososyal bir çerçevede değerlendirilmesi gerekmektedir (Azward vd., 2021; Kızıltaş & Canbay, 2024; Köybaşı & Oskay, 2017).

Gebelik süreci trimesterler halinde incelendiğinde, uyku problemlerinin özellikle birinci ve üçüncü trimesterde daha belirgin olduğu, ikinci trimesterde ise göreceli bir iyileşme gözlemlendiği bildirilmektedir (Çelik & Köse, 2017). Bu dönemde sık karşılaşılan uyku bozuklukları arasında insomnia, solunumla ilişkili uyku bozuklukları, huzursuz bacak sendromu, noktüri, uyku apnesi, kas-iskelet sistemi kaynaklı rahatsızlıklar, gastrointestinal semptomlar, fetal hareketlere bağlı uyanmalar ve kabuslar yer almaktadır (Köybaşı & Oskay, 2017; Gündüz & Yıldız, 2021; Güven Santur & Özşahin, 2021; Tang vd., 2022).

Gebelikte yetersiz uyku süresi ve kalitesi, yalnızca maternal sağlığı değil aynı zamanda fetal ve neonatal sağlığı da olumsuz yönde etkileyebilen önemli bir risk faktörüdür. Literatürde, gebelikte uyku problemlerinin gestasyonel diyabet, gestasyonel hipertansiyon ve preeklampsi gibi obstetrik komplikasyonlarla ilişkili olduğu

bildirilmektedir (Aksoy & Gürsoy, 2021). Ayrıca kronik uyku yoksunluğu yaşayan gebelerde doğum süresinin uzadığı, ağrı algısının arttığı ve sezaryen doğum oranlarının yükseldiği ifade edilmektedir. Fetal ve neonatal sonuçlar açısından ise düşük doğum ağırlığı, düşük Apgar skoru ve intrauterin gelişme geriliği gibi olumsuz sonuçlarla ilişki gösterdiği belirtilmektedir (Çelik & Köse, 2017; Gündüz & Yıldız, 2021; Li vd., 2024; Türkmen vd., 2024; Zhang vd., 2025). Bu doğrultuda, gebelikte uyku problemlerinin erken dönemde belirlenmesi, uygun müdahalelerin planlanması ve danışmanlık hizmetlerinin sunulması büyük önem taşımaktadır. Non-farmakolojik yaklaşımlar arasında yer alan yoga uygulamaları, bu süreçte etkili ve güvenli bir seçenek olarak öne çıkmaktadır. Yoga; bireyin beden, zihin ve ruh bütünlüğünü destekleyen; fiziksel duruşlar (asana), nefes egzersizleri (pranayama) ve meditasyon (dhyana) tekniklerini içeren bütüncül bir uygulamadır (Aksoy & Gürsoy, 2021; Kaya Bayıroğlu vd., 2023; Erdoğan & Meryem, 2023; Kızıldaş & Canbay, 2024).

Yoga uygulamalarının, otonom sinir sistemi üzerinde düzenleyici etkiler oluşturarak parasempatik aktiviteyi artırdığı; buna bağlı olarak kalp atım hızı, kan basıncı ve solunum hızında azalma sağladığı bildirilmektedir. Bu fizyolojik gevşeme yanıtı ile birlikte serotonin düzeylerinde artış meydana gelmekte ve bireyin rahatlama düzeyi artarak uykuya geçiş kolaylaşmaktadır. Ayrıca yoga, stres ve anksiyete düzeylerini azaltarak psikolojik iyilik halini desteklemekte ve uyku kalitesinin iyileştirilmesine katkı sağlamaktadır. Gebelikte uyku problemlerinin yönetiminde yoga uygulamalarının kolay uygulanabilir olması, maliyet gerektirmemesi ve farmakolojik yan etkiler taşıyamaması, bu yöntemi hem gebeler hem de sağlık profesyonelleri açısından güvenli ve erişilebilir bir müdahale haline getirmektedir. Bu bağlamda, ebelik bakımında gebelerin uyku sorunlarının rutin olarak değerlendirilmesi ve bakım planlarına yoga gibi non-farmakolojik gevşeme temelli yaklaşımların entegre edilmesi, maternal ve fetal sağlık sonuçlarının iyileştirilmesine katkı sağlayabilecek önemli bir strateji olarak değerlendirilmektedir (Gündüz & Yıldız, 2021; Azward vd., 2021; Güven Santur & Özşahin, 2021; Ağapınar Şahin & Bekar, 2023; Rajagopalan vd., 2023; Kızıldaş & Canbay, 2024).

2. YÖNTEM

Bu çalışma, gebelik döneminde görülen uyku problemlerinin yönetiminde non-farmakolojik yaklaşımlar arasında yer alan yoga uygulamalarının rolünü ve ebelik yaklaşımlarını incelemek amacıyla yürütülen bir literatür derlemesidir. Araştırmada, mevcut bilimsel kanıtların bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirilmesi hedeflenmiş olup, kanıt değeri yüksek çalışmaların sentezlenmesine odaklanılmıştır. Bu kapsamda, literatür taramasında PubMed ve Google Scholar veri tabanları kullanılmıştır. Tarama sürecinde “yoga”, “midwifery (ebelik)”, “sleep (uyku)”, “pregnancy (gebelik)” ve “sleep problems (uyku problemleri)” anahtar kelimeleri ile bu terimlerin farklı kombinasyonları Boolean operatörleri (AND, OR) kullanılarak bir araya getirilmiştir.

Çalışmaya dahil edilen araştırmalar; randomize kontrollü çalışmalar (RKÇ), meta-analizler, sistematik derlemeler ile kesitsel ve tanımlayıcı çalışmalarla sınırlandırılmıştır. Elde edilen veriler, gebelikte uyku problemleri, yoga uygulamalarının etkileri ve ebelik yaklaşımları açısından değerlendirilmiş ve bulgular nitel (deskriptif) analiz yöntemi ile sentezlenmiştir.

3. BULGULAR

Gebelik döneminde yoga uygulamalarının uyku yapısı üzerindeki etkilerini inceleyen çalışmalar, bu yöntemin uyku süresi ve kalitesi üzerinde olumlu etkiler sağladığını göstermektedir. Azward ve arkadaşları (2021) tarafından yürütölen çalışmada, iki hafta boyunca haftada iki kez uygulanan yoga müdahalesinin, kontrol grubunda 5 saatin altında olan gece uyku süresini müdahale grubunda 7 saatin üzerine çıkardığı bildirilmiştir. Bu bulgu, yoga uygulamalarının gebelikte uyku süresi üzerinde belirgin bir iyileştirici etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Gebelik süreci trimesterlere göre değerlendirildiğinde, uyku problemlerinin sıklığı ve niteliğı farklılık göstermektedir. Birinci trimesterde progesteron düzeylerindeki artışın sedatif etkisine bağılı olarak uyku ihtiyacında artış, gündüz uyku hali ve yorgunluk hissi ön plana çıkmaktadır (Güven Santur & Özşahin, 2021). Bununla birlikte bulantı, kusma ve yorgunluk gibi semptomların uyku sürekliliğini bozarak yaşam kalitesini olumsuz etkilediğı belirtilmektedir (Effati-Daryani vd., 2021; Fan vd., 2025; Gete & Ayele, 2025).

Gebeliğın ikinci trimesteri, genellikle semptomların hafiflediğı ve hormonal düzeylerin görece dengelendiğı bir dönem olarak tanımlanmakla birlikte, bu dönemde de uyku sorunları devam edebilmektedir. Artan östrojen düzeylerine bağılı nazal ödemin solunumu etkilemesi, sırt ağrıları ve horlama gibi semptomlar uyku kalitesini bozabilmektedir (Köybaşı & Oskay, 2017; Güven Santur & Özşahin, 2021). Rakhshani ve arkadaşları tarafından gerçekleştirilen randomize kontrollü çalışmada, haftada üç kez 60 dakika uygulanan yoga programının gestasyonel hipertansiyon, gestasyonel diyabet, preeklampsi ve intrauterin gelişme geriliğı riskini anlamlı düzeyde azalttığı bildirilmiştir (Aksoy & Gürsoy, 2021). Ayrıca ebelik bakımına entegre edilen yoga uygulamalarının sezaryen doğum oranlarını azaltabileceğı de ifade edilmektedir (Corrigan vd., 2022; Kuder vd., 2025).

Üçüncü trimesterde ise fiziksel rahatsızlıkların artmasıyla birlikte uyku problemleri daha belirgin hale gelmektedir. Gece uyanmaları, uykusuzluk ve gündüz uyku hali bu dönemde sık görölmektedir (Gündüz & Yıldız, 2021; Polo-Kantola, 2022). Yapılan çalışmalarda, gebelik haftası ilerledikçe Pittsburgh Uyku Kalitesi İndeksi (PUKİ) puanlarının arttığı ve gebelerin büyük çoğunluğunun kötü uyku kalitesine sahip olduğı saptanmıştır. Yorgunluk, noktüri ve gastroözofageal reflü, üçüncü trimesterde uyku problemlerinin en güçlü belirleyicileri arasında yer almaktadır (Köybaşı, 2013; Köybaşı & Oskay, 2017). Yoga uygulamaları kapsamında özellikle Yoga

Nidra tekniklerinin, derin gevşeme sağlayarak uyku kalitesini artırdığı ve maternal yorgunluğu azalttığı bildirilmektedir (Rajagopalan vd., 2023; Kızıлтаş & Canbay, 2024).

Gebelikte uyku problemleri yalnızca fiziksel faktörlerle sınırlı olmayıp, psikolojik durum ile çift yönlü bir ilişki göstermektedir (Visvanathan vd., 2025). Depresif semptomların uyku süresini kısalttığı ve insomnia gelişimine katkı sağladığı; buna karşılık yetersiz uykunun depresyon ve anksiyete düzeylerini artırdığı bildirilmektedir. Özellikle üçüncü trimesterde uyku bölünmelerinin artmasıyla birlikte stres, anksiyete ve duygu durum bozukluklarının kronikleşebileceği ifade edilmektedir (Aukia vd., 2024; Mislu vd., 2024). Bu bağlamda, meta-analiz bulguları gebelikte yoga uygulamalarının maternal anksiyete düzeylerini azaltmada etkili bir non-farmakolojik yöntem olduğunu desteklemektedir (Çuvadar vd., 2025).

Tablo 1. Gebelikte yoga uygulamalarının uykuya etkisini inceleyen çalışmaların tanıtıcı özellikleri

Yazar/Yıl	Çalışma Türü	Örneklem	Müdahale	Temel Bulgular
Azward vd., 2021	Deneysel çalışma	Gebeler	2 hafta, haftada 2 kez yoga	Uyku süresi <5 saatten >7 saate yükseldi
Effati-Daryani vd., 2021; Fan vd., 2025; Gete & Ayele, 2025	Gözlemsel çalışmalar	Gebeler	-	Bulantı, kusma ve yorgunluk uykuyu kalitesini düşürmektedir
Erdoğan & Meryem, 2023	Müdahale çalışması	Gebeler	Haftada 1–3 gün, 20–60 dk yoga	Anksiyete ve depresyon azaldı, doğum deneyimi iyileşti
Rakhshani (Aksoy & Gürsoy, 2021)	RKÇ	68 gebe	Haftada 3 gün, 60 dk yoga	GDM, preeklampsi ve IUGR riski azaldı
Corrigan vd., 2022; Kuder vd., 2025	Klinik çalışmalar	Gebeler	Yoga + ebelik bakımı	Sezaryen oranı azaldı
Köybaşı, 2013; Köybaşı & Oskay, 2017	Gözlemsel	Gebeler	-	PUKİ yüksek, kötü uyku yaygın
Rajagopalan vd., 2023; Kızıлтаş & Canbay, 2024	Deneysel	Gebeler	Yoga Nidra	Derin gevşeme, uyku kalitesi artışı
Aukia vd., 2024; Mislu vd., 2024	Gözlemsel	Gebeler	-	Uykuyu bozukluğu–psikopatoloji ilişkisi
Çuvadar vd., 2025	Meta-analiz	Gebeler	Yoga	Anksiyete düzeyinde azalma

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Literatürden elde edilen güncel ve kanıta dayalı bulgular doğrultusunda, gebelik döneminde görülen uyku problemlerinin yönetiminde yoga uygulamalarının etkili ve güvenli bir non-farmakolojik yaklaşım olduğu görülmektedir. Yoga uygulamalarının, yalnızca uyku süresi ve uykuya dalma süresi gibi fizyolojik parametreleri değil, aynı zamanda uyku konforunu ve genel uyku kalitesini de olumlu yönde etkilediği belirlenmiştir. Bununla birlikte, yoga uygulamalarının etkilerinin yalnızca fiziksel boyutla sınırlı kalmadığı; anksiyete, stres ve depresyon gibi psikolojik semptomların azaltılmasında da önemli katkılar sağladığı ortaya konulmuştur. Bu durum, gebelikte uyku problemlerinin biyopsikososyal yapısını destekler nitelikte olup, bütüncül yaklaşımların gerekliliğini vurgulamaktadır.

Gebelik döneminde farmakolojik tedavi seçeneklerinin sınırlı olması ve olası fetal riskler nedeniyle non-farmakolojik yöntemlere olan gereksinim artmaktadır. Bu bağlamda yoga, kolay uygulanabilir, düşük maliyetli ve yan etkisi bulunmayan bir müdahale yöntemi olarak öne çıkmaktadır. Elde edilen bulgular, yoga uygulamalarının maternal sağlığın yanı sıra fetal ve neonatal sonuçlar üzerinde de olumlu etkiler sağlayabileceğini göstermektedir. Bu yönüyle yoga, gebelik sürecinde hem koruyucu hem de destekleyici bir yaklaşım olarak değerlendirilmektedir.

Ebelik bakımı, kadın sağlığının korunması ve geliştirilmesinde bütüncül yaklaşımı benimseyen bir disiplin olarak, gebelikte uyku problemlerinin yönetiminde önemli bir rol üstlenmektedir. Bu doğrultuda, yoga uygulamalarının ebelik bakımına entegrasyonu, gebelere sunulan bakımın niteliğini artırabilecek önemli bir girişimdir. Ebelerin yoga uygulamaları konusunda teorik ve uygulamalı eğitimler alarak profesyonel yetkinlik kazanmaları, gebelere güvenli, erişilebilir ve birey merkezli bakım sunulmasına katkı sağlayacaktır. Ayrıca ebelerin, gebelik izlemleri sırasında uyku problemlerini sistematik olarak değerlendirmeleri ve uygun non-farmakolojik müdahaleleri bakım planlarına dahil etmeleri önerilmektedir.

Gelecekte yapılacak araştırmalarda, gebelikte yoga uygulamalarının farklı trimesterlerdeki etkilerinin karşılaştırmalı olarak incelenmesi, uzun dönem maternal ve neonatal sonuçlarının değerlendirilmesi ve farklı yoga protokollerinin etkinliğinin belirlenmesi önem taşımaktadır. Ayrıca, ebe liderliğinde yürütülen müdahale çalışmalarının artırılması, ebelik bakımında kanıta dayalı uygulamaların güçlendirilmesine katkı sağlayacaktır.

Sonuç olarak, gebelikte uyku problemlerinin yönetiminde yoga uygulamalarının etkinliği yadsınamaz düzeyde olup, bu yöntemin ebelik bakımına entegrasyonu hem maternal hem fetal hem de neonatal sağlığın geliştirilmesi açısından önemli bir fırsat sunmaktadır. Bu doğrultuda, non-farmakolojik yaklaşımların ebelik uygulamalarında daha yaygın kullanılması teşvik edilmelidir.

KAYNAKLAR

Ağapınar Şahin, S., & Bekar, M. (2023). The influence of laughter yoga on pregnancy symptoms, mental well-being, and prenatal attachment: A randomized controlled study. *Health Care for Women International*, 44(6), 782-801. <https://doi.org/10.1080/07399332.2022.2164284>

Aksoy, M. & Gürsoy. (2021). An Exercise Type in Pregnancy: Prenatal Yoga. *Journal of Education and Research in Nursing*, 18(1), 114-117. <https://doi.org/10.5152/jern.2021.95815>

Aukia, L., Paavonen, E. J., Karlsson, L., Pelto, J., Perasto, L., Karlsson, H., & Polo-Kantola, P. (2024). Sleep duration and sleep loss during pregnancy: A longitudinal FinnBrain birth cohort study. *Archives of Gynecology and Obstetrics*, 310(5), 2541-2552. <https://doi.org/10.1007/s00404-024-07727-4>

Azward, H., Ramadhany, S., Pelupessy, N., Usman, A. N., & Bara, F. T. (2021). Prenatal yoga exercise improves sleep quality in the third trimester of pregnant women. *Gaceta Sanitaria*, aaaaa, 35, S258-S262. <https://doi.org/10.1016/j.gaceta.2021.10.030>

Corrigan, L., Moran, P., McGrath, N., Eustace-Cook, J., & Daly, D. (2022). The characteristics and effectiveness of pregnancy yoga interventions: A systematic review and meta-analysis. *BMC Pregnancy and Childbirth*, 22(1), 250. <https://doi.org/10.1186/s12884-022-04474-9>

Çelik, F., & Köse, M. (2017). Gebelikte Uyku Kalitesinin Trimester ile İlişkisi. *Kocatepe Tıp Dergisi*, 18(3), 85-88. <https://doi.org/10.18229/kocatepetip.344658>

Çuvadar, A., Baş, Y. Ç., Yuceturk, S., & Özçalkap, N. (2025). The Effect of Yoga on Anxiety, Depression, and Stress in the Course of Pregnancy Period: A Meta-analysis Study. *International Journal of Yoga*, 18(3), 235-243. https://doi.org/10.4103/ijoy.ijoy_262_24

Effati-Daryani, F., Mohammad-Alizadeh-Charandabi, S., Mohammadi, A., Zarei, S., & Mirghafourvand, M. (2021). Fatigue and sleep quality in different trimesters of pregnancy. *Sleep Science*, 14(S 1), 69-74. <https://doi.org/10.5935/1984-0063.20200091>

Erdoğan & Meryem. (2023). Yoga Breathing Exercises, Yoga Movements and Meditation Techniques Used in Birth Preparation Classes. (1).

Fan, Z., Yan, S., Sun, L., Cao, Z., Liu, H., Idowu, A. L., Zhu, B., & Zhang, F. (2025). Longitudinal association between sleep quality and fatigue during pregnancy: An observational cohort study. *BMC Psychiatry*, 25, 159. <https://doi.org/10.1186/s12888-025-06513-z>

Gete, K. Y., & Ayele, A. A. (2025). The impact of nausea and vomiting on health related quality of life during pregnancy: A systematic review. *BMC Pregnancy and Childbirth*, 26, 20. <https://doi.org/10.1186/s12884-025-08407-0>

Gündüz, C. S., & Yildiz, H. (2021). Gebelikte Uyku Sorunlarının Perinatal Süreçteki Etkileri ve Çözüm Sürecinde Hemşirelik Yaklaşımları. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*, 14(4), 471-478. <https://doi.org/10.46483/deuhfed.769794>

Güven Santur, S., & Özşahin, Z. (2021). Sleep and midwifery approach in the stages of women's life. *The Journal of Turkish Family Physician*, 12(4), 207-216. <https://doi.org/10.15511/tjtfp.21.00494>

Kaya Bayıroğlu, E., Baş Durdu, C., & Balçık Çolak, M. (2023). Ebelikte Geleneksel ve Tamamlayıcı Uygulamalara Bakış. *Bütünleyici ve Anadolu Tıbbı Dergisi*, 4(3), 23-39. <https://doi.org/10.53445/batd.1256165>

Kızıldaş, & Canbay. (2024). Yoganın hamilelik sonuçları üzerine etkileri.

Köybaşı. (2013). Gebelik Sürecinin Uyku Kalitesine Etkisi. [Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi]. İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

Köybaşı, E., & Oskay, M. (2017). Effects of Pregnancy Process on the Quality of Sleep. *Gulhane Medical Journal*, 1. <https://doi.org/10.5455/gulhane.222441>

Kuder, L., Dinevski, D., Dinevski, I. V., Takač, I., Mujezinović, F., & Elvedić Gašparović, V. (2025). Benefits of yoga in pregnancy: A randomised controlled clinical trial. *Journal of Perinatal Medicine*, 53(3), 350-357. <https://doi.org/10.1515/jpm-2024-0422>

Li, Z., Cui, S., Wang, H., Xiong, W., Han, Y., Dai, W., Xi, W., Cui, T., & Zhang, X. (2024). Associations of maternal sleep trajectories during pregnancy and adverse perinatal outcomes: A prospective cohort study. *Sleep Medicine*, 117, 71-78. <https://doi.org/10.1016/j.sleep.2024.03.005>

Mislu, E., Kumsa, H., Tadesse, S., Arage, M. W., Susu, B., Ayele, M., & Chane, F. (2024). Sleep quality disparities in different pregnancy trimesters in low- and middle-income countries: A systematic review and meta-analysis. *BMC Pregnancy and Childbirth*, 24, 627. <https://doi.org/10.1186/s12884-024-06830-3>

Polo-Kantola, P. (2022). Sleep disturbances in pregnancy: Why and how should we manage them? *Acta Obstetrica et Gynecologica Scandinavica*, 101(3), 270-272. <https://doi.org/10.1111/aogs.14325>

Rajagopalan, A., Krishna, A., & Mukkadan, J. K. (2023). Effect of Om chanting and Yoga Nidra on depression anxiety stress, sleep quality and autonomic functions of hypertensive subjects – a randomized

controlled trial. *Journal of Basic and Clinical Physiology and Pharmacology*, 34(1), 69-75.
<https://doi.org/10.1515/jbcpp-2022-0122>

Sülü, R., Gözüyeşil, E., Gökyıldız Sürücü, Ş., & Avcıbay, B. (2022). Gebelik Döneminde Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Uygulamaları ve Ebelerin Rollerini. *Sakarya Üniversitesi Holistik Sağlık Dergisi*, 5(3), 373-391.
<https://doi.org/10.54803/sauhsd.1172344>

Tang, Y., Dai, F., Razali, N. S., Tagore, S., Chern, B. S. M., & Tan, K. H. (2022). Sleep quality and BMI in pregnancy– a prospective cohort study. *BMC Pregnancy and Childbirth*, 22(1), 72.
<https://doi.org/10.1186/s12884-022-04414-7>

Türkmen, H., Akın, B., & Erkal Aksoy, Y. (2024). Effect of high-risk pregnancy on prenatal stress level: A prospective case-control study. *Current Psychology*, 43(27), 23203-23212. <https://doi.org/10.1007/s12144-024-05956-z>

Visvanathan, V., Pollock, W., Zisin, Y., & Willey, S. (2025). The Efficacy of Psycho-Educational Interventions to Optimize Women's Sleep in Pregnancy: An Integrative Review. *Birth (Berkeley, Calif.)*, 52(2), 228-242. <https://doi.org/10.1111/birt.12902>

Zhang, Y., Chen, Y., Lu, R., Zhao, A., Ning, Z., Wang, D., Yuan, J., & Li, S. (2025). The impact of maternal sleep during pregnancy on childhood health: A systematic review. *Sleep Medicine Reviews*, 81, 102090.
<https://doi.org/10.1016/j.smr.2025.102090>

**MENOPOZAL SEMPTOMLARIN YÖNETİMİNDE DUYGUSAL ÖZGÜRLEŞME TEKNİĞİ (EFT):
GÜNCEL KANITLAR VE EBELİK UYGULAMALARI İÇİN BİR DEĞERLENDİRME**
Yl. Öğr., İkbal Nur ERGİN¹/ Doç. Dr., Ayşe ÇUVADAR²

¹Karabük Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ebelik, ikbalergin01@gmail.com, ORCID:0009-0004-1219-9085

²Karabük Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Ebelik, aysecuvadard@karabuk.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7917-0576

Özet

Menopoz, kadın yaşamında üreme fonksiyonlarının sona erdiği ve biyolojik, fizyolojik ile psikososyal değişimlerin yoğun olarak yaşandığı doğal bir süreçtir. Bu dönemde görülen vazomotor semptomlar, uyku bozuklukları, duygudurum değişiklikleri, anksiyete ve depresyon gibi sorunlar kadınların yaşam kalitesini olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Menopozal semptomların yönetiminde farmakolojik tedavilere ek olarak, güvenli ve yan etkisi düşük non-farmakolojik yaklaşımlara olan ilgi giderek artmaktadır. Bu bağlamda, zihin-beden temelli bir yöntem olan Duygusal Özgürleşme Tekniği (Emotional Freedom Techniques, EFT), tamamlayıcı bir yaklaşım olarak dikkat çekmektedir. Bu bildirinin amacı, EFT'nin menopoz dönemindeki kadınlar üzerindeki etkilerini güncel literatür doğrultusunda incelemek ve ebelik uygulamalarına entegrasyonuna yönelik bir çerçeve sunmaktır. Bu kapsamda PubMed, Google Akademik ve DergiPark veri tabanlarında son 10 yılı kapsayan çalışmalar; “menopoz”, “EFT”, “semptom yönetimi” ve “ebelik” anahtar kelimeleri kullanılarak taranmıştır. Dâhil edilen çalışmalar randomize kontrollü, yarı deneysel araştırmalar ve sistematik derlemelerden oluşmaktadır. Bulgular nitel olarak değerlendirilmiştir. Literatür, EFT'nin menopoz dönemindeki kadınlarda özellikle psikolojik ve psikosomatik semptomlar üzerinde olumlu etkiler sağladığını göstermektedir. EFT uygulamalarının anksiyete ve depresyon düzeylerini azalttığı, stres yönetimini desteklediği ve duygusal düzenlemeyi iyileştirdiği bildirilmektedir. Ayrıca uyku kalitesi ve genel yaşam kalitesinde artış sağladığı, bazı çalışmalarda ise sıcak basmaları gibi fiziksel semptomların şiddetini azaltabildiği belirtilmektedir. Sonuç olarak, EFT'nin menopozal semptomların yönetiminde etkili, güvenli ve uygulanabilir bir non-farmakolojik yöntem olduğu değerlendirilmektedir. Ebelerin bu yönetime yönelik eğitim alarak bakım süreçlerine entegre etmeleri, kadınların yaşam kalitesini artırmada önemli katkılar sağlayabilir. Bununla birlikte, uzun dönem etkileri değerlendiren daha güçlü randomize kontrollü çalışmalara ihtiyaç bulunmaktadır.

Anahtar kelimeler: Menopoz, EFT, semptom yönetimi, ebelik Bakımı

EMOTIONAL FREEDOM TECHNIQUE (EFT) IN THE MANAGEMENT OF MENOPAUSAL SYMPTOMS: CURRENT EVIDENCE AND AN EVALUATION FOR MIDWIFERY PRACTICE

Abstract

Menopause is a natural process in a woman's life characterized by the cessation of reproductive functions and marked by significant biological, physiological, and psychosocial changes. During this period, symptoms such as vasomotor complaints, sleep disturbances, mood changes, anxiety, and depression may adversely affect women's quality of life. In addition to pharmacological treatments, there is an increasing interest in safe and low-risk non-pharmacological approaches for managing menopausal symptoms. In this context, Emotional Freedom Techniques (EFT), a mind-body-based intervention, has emerged as a complementary approach. The aim of this study is to examine the effects of EFT on women in the menopausal period in light of current literature and to provide a framework for its integration into midwifery practice. For this purpose, studies published within the last 10 years were searched in PubMed, Google Scholar, and DergiPark databases using the keywords "menopause," "EFT," "symptom management," and "midwifery." The included studies consisted of randomized controlled trials, quasi-experimental studies, and systematic reviews. The findings were evaluated using a qualitative approach. The literature indicates that EFT has positive effects particularly on psychological and psychosomatic symptoms in menopausal women. EFT interventions have been shown to reduce anxiety and depression levels, support stress management, and improve emotional regulation. Additionally, improvements in sleep quality and overall quality of life have been reported, and some studies suggest a reduction in the severity of physical symptoms such as hot flashes. In conclusion, EFT is considered an effective, safe, and applicable non-pharmacological method for managing menopausal symptoms. Integrating this technique into midwifery care through appropriate training may significantly contribute to improving women's quality of life. However, further well-designed randomized controlled trials are needed to evaluate its long-term effects.

Keywords: Menopause, EFT, symptom management, midwifery care

1. GİRİŞ

Menopoz, kadının over fonksiyonlarının azalması veya tamamen sonlanması sonucunda östrojen üretiminin belirgin biçimde düşmesiyle ortaya çıkan ve ardışık 12 aylık amenore ile tanımlanan doğal bir fizyolojik süreçtir (Çuvadar et al., 2025). Kadın yaşam döngüsünün önemli bir evresini oluşturan menopoz, yalnızca biyolojik bir olay olmanın ötesinde; fizyolojik, psikolojik ve sosyal boyutları olan çok yönlü bir geçiş dönemi olarak değerlendirilmektedir (Mehnoush et al., 2021). Bu süreçte meydana gelen hormonal değişiklikler, özellikle östrojen ve progesteron düzeylerindeki azalma, hipotalamo-hipofizer-ovaryan aks üzerinde etkiler yaratarak çeşitli sistemik semptomların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Menopozal dönemde gözlenen semptomlar, vazomotor, psikolojik, somatik ve ürogenital olmak üzere farklı kategorilerde ele alınmaktadır. Vazomotor semptomlar arasında sıcak basmaları ve gece terlemeleri en sık bildirilen şikâyetler arasında yer alırken; psikolojik semptomlar kapsamında anksiyete, depresyon, irritabilite ve duygu durum değişiklikleri öne çıkmaktadır. Bunun yanı sıra uyku bozuklukları, çarpıntı, yorgunluk ve konsantrasyon güçlüğü gibi somatik belirtiler ile vajinal kuruluk ve cinsel işlev bozuklukları gibi ürogenital semptomlar da sıklıkla görülmektedir. Menopozal semptomların görülme sıklığı ve şiddeti bireyler arasında önemli farklılıklar gösterebilmekte olup; genetik, kültürel, çevresel ve psikososyal faktörlerden etkilenmektedir (World Health Organization [WHO], 2024). Bu semptomlar, kadınların yaşam kalitesini olumsuz yönde etkileyebilmekte ve günlük yaşam aktivitelerinde kısıtlılığa yol açabilmektedir (Çuvadar et al., 2025).

Menopozal semptomların yönetiminde hormon replasman tedavisi (HRT) etkili bir yaklaşım olmakla birlikte, bazı kadınlarda kontrendikasyonların bulunması, yan etki endişeleri ve bireysel tercihler nedeniyle tamamlayıcı ve alternatif tedavi yöntemlerine olan ilgi giderek artmaktadır. Bu bağlamda, non-farmakolojik müdahaleler arasında yer alan Duygusal Özgürleşme Tekniği (Emotional Freedom Technique; EFT), son yıllarda dikkat çeken bütüncül yaklaşımlardan biri olarak öne çıkmaktadır. EFT, 1990'lı yıllarda Gary Craig tarafından geliştirilen ve akupunktur noktalarına parmak uçlarıyla ritmik vurma (tapping) esasına dayanan bir enerji psikoterapisi yöntemidir (Seok & Kim, 2024).

EFT'nin kuramsal temeli, geleneksel Çin tıbbındaki meridyen teorisi ile modern psikolojik yaklaşımların entegrasyonuna dayanmaktadır. Bu yöntemde, bireyin yaşadığı olumsuz duygu ve düşünceler ile fizyolojik stres yanıtları arasında bir ilişki olduğu kabul edilmekte ve belirli enerji noktalarının uyarılması yoluyla bu yanıtların düzenlenebileceği öne sürülmektedir. EFT uygulamaları sırasında bireyler, belirli bir duygusal problem ya da travmatik anıya odaklanırken eş zamanlı olarak vücudun belirli meridyen noktalarına dokunsal uyarı uygularlar (Choi et al., 2025). Bu süreçte, amigdala aktivitesinin azalması, kortizol düzeylerinde düşüş ve otonom sinir sistemi dengesinin sağlanması gibi fizyolojik mekanizmaların rol oynadığı düşünülmektedir. Ayrıca EFT'nin,

gevşeme yanıtını tetikleyerek parasempatik aktiviteyi artırdığı ve böylece stres, anksiyete ve ağrı algısının azaltılmasına katkı sağladığı bildirilmektedir (Güveri & Bekar, 2023).

EFT'nin uygulanabilirliğinin kolay olması, maliyetinin düşük olması ve yan etkisinin bulunmaması, bu yöntemi özellikle kadın sağlığı alanında cazip bir seçenek haline getirmektedir. Sağlık profesyonelleri tarafından kısa süreli eğitimlerle uygulanabilmesi, klinik ve toplum temelli uygulamalarda yaygınlaştırılabilmesine olanak sağlamaktadır (Çuvarar et al., 2026). Literatürde yer alan çalışmalar, EFT'nin anksiyete, depresyon, kronik ağrı ve stres gibi hem psikolojik hem de fizyolojik semptomların azaltılmasında etkili olduğunu ortaya koymaktadır (Irmak Vural & Aslan, 2018). Bu bulgular, menopoz döneminde sıklıkla görülen çok boyutlu semptomların yönetiminde EFT'nin potansiyel bir destekleyici yaklaşım olabileceğini düşündürmektedir. Bu bağlamda, menopozal semptomların bütüncül bir yaklaşımla ele alınması ve kadınların yaşam kalitesinin artırılmasına yönelik etkili, güvenli ve erişilebilir müdahalelerin geliştirilmesi önem arz etmektedir. Ebelik mesleği, kadın yaşamının tüm evrelerinde bakım ve danışmanlık hizmeti sunan bir disiplin olarak, bu tür tamamlayıcı yöntemlerin uygulanması ve yaygınlaştırılmasında kilit bir role sahiptir (Çuvarar et al., 2025).

1.1. Kuramsal Çerçeve

1.1.1. Duygusal Özgürleşme Tekniği'nin (EFT) Mekanizması

Duygusal Özgürleşme Tekniği (Emotional Freedom Technique; EFT), enerji tıbbı, nöro-dilbilimsel programlama ve akupunktur temelli yaklaşımları bir araya getiren, bilişsel ve somatik bileşenleri içeren bütüncül bir müdahale yöntemidir. EFT'nin kuramsal temeli, insan bedeninin enerji akışıyla ilişkili bir sistem olarak işlediğini ve bu sistemin meridyen kanalları aracılığıyla düzenlendiğini öne süren yaklaşımlara dayanmaktadır. Bu bağlamda, bedenin bir enerji ağı gibi işlediği ve meridyenler boyunca "chi" olarak adlandırılan yaşam enerjisinin dolaştığı kabul edilmektedir. Söz konusu enerji akışında meydana gelen blokajların; stres, anksiyete ve öfke gibi emosyonel dengesizliklerin yanı sıra menopoz döneminde gözlenen çeşitli fizyolojik semptomların ortaya çıkmasına katkı sağlayabileceği ileri sürülmektedir (Choi ve ark., 2025; Güveri ve Bekar, 2023; Irmak Vural ve Aslan, 2018; Seok ve Kim, 2024).

EFT uygulaması, bu enerji dengesizliklerini düzenlemeyi amaçlayan yapılandırılmış bir süreçtir. Uygulama sırasında bireyler, vücudun belirli meridyen noktalarına (örneğin; başın tepe noktası, kaş başlangıcı ve göz çevresi, burun altı ve çene bölgesi, köprücük kemiği ve koltuk altı gibi) parmak uçlarıyla ritmik vurma (tapping) uyarımı uygular. Bu fiziksel uyarım, eş zamanlı olarak bilişsel ve duygusal odaklanma ile desteklenir. Bireyden, kendisinde rahatsızlık oluşturan duygu, düşünce ya da anıya odaklanması ve bu süreçte yapılandırılmış telkin ifadelerini (setup ve affirmation cümleleri) sesli olarak tekrar etmesi istenir (Choi ve ark., 2025; Güveri ve Bekar, 2023; Irmak Vural ve Aslan, 2018; Seok ve Kim, 2024).

Sesli telkinlerin tekrarlanması, bilişsel yeniden yapılandırma sürecini desteklerken, dokunsal uyarımın somatosensoriyel yollar aracılığıyla sinir sistemine iletilmesi, emosyonel düzenleme üzerinde etkili olabilmektedir. Bu süreçte, limbik sistem aktivitesinin azalması, stres yanıtının düzenlenmesi ve otonom sinir sistemi dengesinin sağlanması gibi nörofizyolojik mekanizmaların rol oynadığı düşünülmektedir. Ayrıca, telkin ve odaklanma bileşenlerinin birlikte kullanılması, bireyin emosyonel farkındalığını artırarak olumsuz duygu durumlarının yeniden işlenmesine katkı sağlamaktadır (Choi ve ark., 2025; Güveri ve Bekar, 2023; Irmak Vural ve Aslan, 2018; Seok ve Kim, 2024).

Dolayısıyla EFT hem bilişsel hem de fizyolojik düzeyde etki gösteren, çok boyutlu bir müdahale yöntemi olarak değerlendirilmektedir. Literatürde yer alan çalışmalar, EFT'nin psikolojik stres, anksiyete ve ağrı gibi semptomların azaltılmasında etkili olduğunu ve bu etkinin hem duygusal düzenleme hem de fizyolojik gevşeme mekanizmaları aracılığıyla gerçekleştiğini ortaya koymaktadır (Choi ve ark., 2025; Güveri ve Bekar, 2023; Irmak Vural ve Aslan, 2018; Seok ve Kim, 2024).

1.1.2. Menopozal Semptomların Yönetimi

Menopoz döneminde, östrojen hormon düzeylerinin azalmasına bağlı olarak kadınlarda hormonal, fiziksel ve duygusal değişiklikler meydana gelmektedir. Bu süreçte ortaya çıkan semptomlar; erken dönemde sıcak basmaları, terleme, çarpıntı, baş ağrısı ve uyku sorunları gibi vazomotor belirtilerin yanı sıra kas-iskelet sistemi ağrıları, halsizlik, depresyon, dikkat azalması, unutkanlık ve libido kaybı gibi psikolojik ve somatik yakınmaları içermektedir. Ayrıca vajinal atrofi ve üriner sistem problemleri de bu dönemde sıklıkla gözlenmektedir. Menopozun geç döneminde ise osteoporoz ve kardiyovasküler hastalık riskinde artış dikkat çekmektedir (Velioğlu & Gürkan, 2021).

Menopozal semptomların yönetiminde, bireysel gereksinimler doğrultusunda farklı tedavi yaklaşımları benimsenmektedir. Tıbbi tedavi seçenekleri arasında, özellikle uygun hastalarda hormon replasman tedavisi (HRT) yaygın olarak önerilmektedir. Bununla birlikte, semptomların hafifletilmesine yönelik tamamlayıcı ve destekleyici yaklaşımlar da sıklıkla tercih edilmektedir. Bu kapsamda; diyet düzenlemeleri, vitamin ve mineral takviyeleri ile fitoöstrojen içeren bitkisel kaynaklar (keten tohumu, kırmızı yonca, soya ürünleri, siyah yılanotu kökü ekstresi ve melekotu gibi), düzenli egzersiz, refleksoloji, yoga, homeopati, akupunktur, meditasyon ve gevşeme egzersizleri menopozal semptomların şiddetinin azaltılmasında kullanılan yöntemler arasında yer almaktadır (Kurt & Arslan, 2020).

Bu yönetim stratejileri içerisinde Duygusal Özgürleşme Tekniği (EFT), bireyin hem somatik hem de emosyonel semptomlar üzerinde kontrol sağlamasına olanak tanıyan bilişsel-bedensel bir müdahale yöntemi olarak öne çıkmaktadır. Meridyen noktalarına uygulanan ritmik uyarımın, otonom sinir sistemi aracılığıyla amigdala

aktivitesini modüle ettiği ve stres yanıtını düzenlediği düşünülmektedir. Bu mekanizma doğrultusunda EFT'nin, menopoz sürecinde sık görülen anksiyete, uyku bozuklukları ve fiziksel rahatsızlıkların azaltılmasına katkı sağlayabileceği belirtilmektedir. Bu bağlamda EFT, menopozal semptom yönetiminde kadının öz-yeterliliğini destekleyen ve biyopsikososyal açıdan bütüncül bir yaklaşım sunan bir yöntem olarak değerlendirilmektedir (Church et al., 2022).

2. YÖNTEM

Bu literatür taraması, Duygusal Özgürleşme Tekniği'nin (EFT) menopoz dönemindeki kadınlar üzerindeki etkilerini güncel bilimsel kanıtlar doğrultusunda incelemek ve bu yaklaşımın ebelik uygulamalarına entegrasyonuna yönelik bir çerçeve sunmak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda, ilgili literatüre ulaşmak için PubMed, Google Akademik ve DergiPark veri tabanlarında sistematik bir tarama yapılmıştır. Literatür taramasında, son 10 yılı kapsayan (2015–2025) çalışmalar dikkate alınmış olup, tarama sürecinde “menopoz”, “emotional freedom technique (EFT)”, “semptom yönetimi” ve “ebelik” anahtar kelimeleri ile bu terimlerin İngilizce karşılıkları kullanılmıştır.

Çalışmaya dahil edilme kriterleri; menopoz dönemindeki kadınlarda EFT uygulamalarının etkilerini inceleyen, tam metnine ulaşılabilen, İngilizce veya Türkçe dilinde yayımlanmış randomize kontrollü çalışmalar, yarı deneysel araştırmalar ve sistematik derlemeler olarak belirlenmiştir. Editöre mektup, olgu sunumu, tez çalışmaları ve metodolojik olarak yeterli veri sunmayan çalışmalar dışlanmıştır. Elde edilen çalışmalar, içerik ve metodolojik özellikleri açısından değerlendirilmiş ve bulgular nitel (deskriptif) analiz yöntemi kullanılarak sentezlenmiştir. Bu süreçte, çalışmaların örneklem özellikleri, uygulama süreci, ölçüm araçları ve elde edilen sonuçlar karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.

3. BULGULAR

EFT'nin menopoz dönemindeki kadınlarda uyku ve genel yaşam kalitesi üzerindeki etkisini değerlendirmeyi amaçlayan randomize kontrollü bir çalışmada, EFT uygulamasının menopoza özgü yaşam kalitesini anlamlı düzeyde iyileştirdiği, enerji düzenlenmesini desteklediği ve uyku süresi dışındaki tüm uyku kalitesi alt boyutlarında belirgin iyileşmeler sağladığı bildirilmiştir (Yazar et al., 2025).

Menopoz sonrası kadınlarda depresyon üzerindeki EFT'nin etkisini inceleyen bir diğer randomize kontrollü çalışmada ise, 8 haftalık müdahale sonrasında depresyon ortalama puanlarının anlamlı düzeyde azaldığı saptanmıştır (Mehdipour et al., 2021). Aynı çalışmada, EFT uygulamasının depresif semptomları önemli ölçüde azalttığı ve bazı katılımcılarda depresif belirtilerin tamamen ortadan kalktığı rapor edilmiştir.

Benzer şekilde, başka bir çalışmada EFT'nin 4 haftalık müdahale sonrasında menopozal semptomları anlamlı düzeyde azalttığı, menopoza özgü yaşam kalitesinde iyileşme sağladığı ve depresyon düzeylerinde düşüşe yol açtığı gösterilmiştir (Karataş Okyay et al., 2026). Bu bulgular, EFT uygulamasının ardından hem fiziksel hem de emosyonel semptomlarda azalma meydana geldiğini desteklemektedir.

Menopoz dönemine özgü çalışmaların yanı sıra, genel popülasyonda EFT'nin depresyon üzerindeki etkisini inceleyen meta-analiz çalışmaları da yöntemin etkinliğini desteklemektedir. Bu kapsamda yapılan bir meta-analizde, EFT'nin depresif semptomları anlamlı düzeyde azalttığı ve klinik iyileşme sağladığı bildirilmiştir (Nelms & Castel, 2016). Daha güncel bir meta-analiz çalışması da bu bulguları doğrularak, EFT'nin depresif belirtilerin azaltılmasında etkili bir müdahale yöntemi olduğunu ortaya koymuştur (Seok & Kim, 2024).

İncelenen araştırmaların örneklem özellikleri, uygulanan müdahale yöntemleri ve elde edilen temel bulgular Tablo 1'de özetlenmiştir.

Tablo 1. Menopozda EFT kullanımına dair incelenen çalışmaların tanıtıcı özellikleri ve sonuçları

Yayımlar	Örneklem	Müdahale (EFT Uygulaması)	Sonuçlar
Mehdipour et al. (2021)	88 Postmenopozal kadın (RKÇ)	8 haftalık sistematik EFT müdahalesi	EFT grubunda, depresyon puanlarında anlamlı düşüş ve klinik iyileşme saptandı. EFT uygulaması ile yaşam kalitesinde
Yazar et al. (2025)	58 Postmenopozal kadın (RKÇ)	4 haftalık EFT Uygulaması	artış; uyku kalitesinin alt boyutunda anlamlı iyileşmeler gözlemlendi.
Karataş Okyay et al. (2026)	105 Menopozal kadın dönemindeki (Sham-Kontrollü RKÇ)	4 haftalık EFT müdahalesi	EFT grubunda, plasebo grubuna göre menopoz semptom şiddetinde azalma, yaşam kalitesinde artış ve depresyonda düşüş gözlemlendi.

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Menopoz döneminde kadınlarda ortaya çıkan hormonal değişiklikler, yalnızca fizyolojik değil aynı zamanda psikolojik ve sosyal boyutları da içeren çok yönlü etkiler yaratmaktadır. Bu bağlamda, bireyin hem emosyonel hem de somatik semptomlarını hedef alan bütüncül yaklaşımlara olan gereksinim giderek artmaktadır. İncelenen literatür bulguları, EFT'nin menopozal semptomların yönetiminde etkili bir non-farmakolojik müdahale yöntemi

2. ACARIS INTERNATIONAL FARABI SCIENTIFIC RESEARCHES AND INNOVATION CONGRESS 26- 27 March/2026

olduğunu göstermektedir. Özellikle uyku kalitesinin artırılması, anksiyete ve depresyon gibi psikolojik semptomların azaltılması ve genel yaşam kalitesinin iyileştirilmesi açısından EFT'nin olumlu etkileri dikkat çekmektedir. Bununla birlikte, yöntemin güvenli, kolay uygulanabilir ve maliyet etkin olması, klinik uygulamalarda tercih edilebilirliğini artırmaktadır.

EFT'nin menopoza dönemindeki kadınlara yönelik bakım hizmetlerine entegre edilmesi, semptomların yönetiminde birey merkezli ve güçlendirici bir yaklaşım sunmaktadır. Bu doğrultuda, ebellek bakımının kapsamı içerisinde yer alan menopoza danışmanlığı hizmetlerine EFT uygulamalarının dahil edilmesi önem arz etmektedir. Ebellerin bu alanda eğitim alarak EFT uygulayıcısı olarak yetkinlik kazanmaları, kadınların menopoza sürecini daha sağlıklı, konforlu ve kontrollü bir şekilde geçirmelerine katkı sağlayacaktır. Ayrıca, EFT'nin kadınların öz-yeterlilik düzeylerini artırarak semptomlarla baş etme becerilerini güçlendirdiği ve bireyin bakım sürecine aktif katılımını desteklediği düşünülmektedir.

Menopozal dönemin bütüncül (holistik) bir yaklaşımla ele alınması, yalnızca semptomların azaltılmasını değil, aynı zamanda kadının genel iyilik halinin ve yaşam kalitesinin artırılmasını da hedeflemektedir. Bu nedenle, biyopsikososyal model çerçevesinde yapılandırılan ebellek bakımında tamamlayıcı ve destekleyici yöntemlerin kullanımını önemlidir.

Gelecekte yapılacak araştırmalarda, ebe liderliğinde yürütülen EFT uygulamalarının farklı kültürlerde ve daha geniş örneklem gruplarında etkinliğinin değerlendirilmesi önerilmektedir. Ayrıca, uzun dönem takip çalışmalarının planlanması, EFT'nin sürdürülebilir etkilerinin ortaya konulmasına katkı sağlayacaktır. Bunun yanı sıra, randomize kontrollü çalışmaların sayısının artırılması, standart uygulama protokollerinin geliştirilmesi ve farklı menopozal semptomlar üzerindeki etkilerin karşılaştırmalı olarak incelenmesi, literatüre önemli katkılar sunacaktır.

Sonuç olarak, EFT'nin menopozal semptomların yönetiminde güvenli, etkili ve uygulanabilir bir yaklaşım olduğu görülmekte olup, ebellek uygulamalarına entegrasyonu kadın sağlığının geliştirilmesi açısından önemli bir fırsat sunmaktadır.

KAYNAKLAR

Choi, S. H., Sung, S.-H., & Lee, G. (2025). Emotional freedom techniques for anxiety disorders: A systematic review. *Healthcare*, 13(17), 2180. <https://doi.org/10.3390/healthcare13172180>

Church, D., Stapleton, P., Vasudevan, A., & O'Keefe, T. (2022). Clinical EFT as an evidence-based practice for the treatment of psychological and physiological conditions: A systematic review. *Frontiers in Psychology*, 13, 951451. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.951451>

Çuvadar, A., Demir, M., Orhan, Y. E., & Baş, Y. Ç. (2025). The menopoz dönemindeki kadınların menopoza karşı tutumlarının yaşam kalitesi ile ilişkisi: Menopoz algısının yaşam kalitesine etkisi. *Journal of 5N1Quality*, 3(2), 32–41.

Çuvadar, A., Guksu, Z., & Baş, Y. Ç. (2026). The effect of emotional freedom technique on maternity blues symptoms and breastfeeding self-efficacy: A randomized controlled trial. *SN Comprehensive Clinical Medicine*, 8(1), 26.

Güveri, H., & Bekar, M. (2023). Doğum korkusunu azaltmaya yönelik bir yaklaşım: Duygusal özgürleşme tekniği. *Institute of Health Sciences Journal*, 8(Special Issue), 346–350.

Irmak Vural, P., & Aslan, E. (2018). Duygusal özgürleşme tekniği (EFT) kapsamı ve uygulama alanları. *Yaşam Becerileri Psikoloji Dergisi*, 2(3), 11–25. <https://doi.org/10.31461/ybpd.383026>

Karataş Okyay, E., Güven Santur, S., Özşahin, Z., & Karakayali Ay, Ç. (2026). The effect of emotional freedom techniques on menopausal symptoms, quality of life, and depression level: A randomized sham-controlled trial. *Menopause. Advance online publication*. <https://doi.org/10.1097/GME.0000000000002713>

Kurt, G., & Arslan, H. (2020). Kadınların menopoz döneminde yaşadıkları sağlık sorunları ve baş etme yöntemleri. *Cukurova Medical Journal*, 45(3), 910–920.

Mehdipour, A., Abedi, P., Ansari, S., & Dastoorpoor, M. (2021). The effectiveness of emotional freedom techniques (EFT) on depression of postmenopausal women: A randomized controlled trial. *Journal of Complementary & Integrative Medicine*, 19(3), 737–742. <https://doi.org/10.1515/jcim-2020-0245>

Mehnoush, V., Darsareh, F., Roozbeh, N., & Ziraeie, A. (2021). Efficacy of complementary and alternative therapies for the management of psychological symptoms of menopause: A systematic review of randomized controlled trials. *Journal of Menopausal Medicine*, 27(3), 115–131. <https://doi.org/10.6118/jmm.21022>

2. ACARIS INTERNATIONAL FARABI SCIENTIFIC RESEARCHES AND INNOVATION CONGRESS 26- 27 March/2026

Nelms, J. A., & Castel, L. (2016). A systematic review and meta-analysis of randomized and nonrandomized trials of clinical emotional freedom techniques (EFT) for the treatment of depression. *Explore*, 12(6), 416–426. <https://doi.org/10.1016/j.explore.2016.08.001>

Seok, J.-W., & Kim, J. U. (2024). The effectiveness of emotional freedom techniques for depressive symptoms: A meta-analysis. *Journal of Clinical Medicine*, 13(21), 6481. <https://doi.org/10.3390/jcm13216481>

Velioğlu, E., & Gürkán, Ö. C. (2021). Menopoz semptomlarının yönetiminde kanıt temelli tamamlayıcı ve alternatif tedaviler. *Geleneksel ve Tamamlayıcı Anadolu Tıbbı Dergisi*, 3(2), 20–27.

World Health Organization. (2024, October 16). Menopause. <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/menopause>

Yazar, M., Ünal, E., & Bayır, B. (2025). The impact of emotional freedom technique on sleep quality and overall quality of life in postmenopausal women: A randomized controlled trial. *Health Care for Women International*, 1–20. <https://doi.org/10.1080/07399332.2025.2558618>

MODULATORY EFFECTS OF AGMATINE ON GLUTATHIONE S-TRANSFERASE, GLUTATHIONE PEROXIDASE, CATALASE, AND SUPEROXIDE DISMUTASE ACTIVITIES IN A MOUSE HIPPOCAMPAL NEURONAL CELL LINE

Assistant Professor, Serkan KAPANCIK¹

¹Sivas Cumhuriyet University, Faculty of Medicine, Medical Biochemistry, serkankapancik@gmail.com,

ORCID: 0000-0003-3019-4275

Abstract

Agmatine is a neuromodulator widely found in the central nervous system, synthesized in the brain by the decarboxylation of the amino acid L-arginine. It plays an active role in the processes of new nerve cell formation, defined as neurogenesis in the hippocampal region. Agmatine also exhibits neuroprotective effects as a result of interacting with various ion channels and receptors and suppressing reactive oxygen species in neurons. Oxidative stress is a condition in which reactive oxygen species accumulate because the body's antioxidant mechanisms are insufficient to effectively counteract and clear them. The first line of protective systems against oxidative stress in the organism consists of endogenous antioxidant enzymes such as glutathione S-transferase (GST), glutathione peroxidase (GPx), catalase (CAT), and superoxide dismutase (SOD), which detoxify reactive oxygen species. In this study, we aimed to investigate the potential effects of agmatine on the GST, GPx, CAT, and SOD enzyme activities in mouse hippocampal neuron cell lines. The effects of agmatine on the viability of mouse hippocampal neuron cell lines were determined by the MTT method. In mouse hippocampal neuron cell lines exposed to five different doses of agmatine ranging from 100µM to 1000µM, which we demonstrated to have no cytotoxic effect via the MTT method, the GST, GPx, CAT and SOD enzyme activities were determined using spectrophotometric methods. Agmatine application was found to increase GST, GPx, CAT and SOD activities in a dose dependent manner in mouse hippocampal neuron cell lines. Based on these findings, we can say that agmatine may play a protective role against oxidative stress by inducing the activity of antioxidant enzymes in mouse hippocampal neuron cells.

Keywords: Agmatine, Glutathione S-transferase, Glutathione Peroxidase, Catalase, Superoxide Dismutase

1. INTRODUCTION

Agmatine is a cationic biomolecule formed by the decarboxylation of the amino acid L-arginine. L-arginine decarboxylation occurs via a reaction catalyzed by the enzyme arginine decarboxylase. While its distribution in the brain is not homogeneous, agmatine is highly distributed in regions such as the hippocampus, hypothalamus, thalamus, amygdala, and cerebral cortex, and is stored in synaptic vesicles within neurons. Hydrolysis via a reaction catalyzed by the agmatinase enzyme converts it to putrescine. Agmatine selectively blocks NMDA receptor channels while binding to α 2-adrenoreceptor subtypes and imidazoline receptors. Furthermore, it inhibits all isoforms of the nitric oxide synthase enzyme (Reis et al., 2000).

Agmatine has been reported to reduce neuropathic pain, play a role in regulating blood sugar through insulin secretion enhancement and insulin-like effects, prevent brain tissue damage by exhibiting neuroprotective properties in conditions such as stroke and trauma, and, in addition to its antidepressant properties, can suppress the proliferation of cancer cells (Piletz et al., 2013). Agmatine plays an active role in neurogenesis, the process of new nerve cell formation, in the hippocampal region (Li et al., 2006). However, agmatine has also been shown to suppress oxidative stress by reducing the levels of reactive oxygen species in the brain, which leads to a decrease in malondialdehyde levels (Rafi et al., 2023).

Oxidative stress is a condition in which reactive oxygen species accumulate because the body's antioxidant mechanisms are insufficient to effectively counteract and clear them. Reactive oxygen species are formed during cellular processes and through environmental factors such as air pollution, cigarette smoke, and radiation. This leads to oxidative stress, damaging important structural components of the cell, from DNA to proteins and lipids. As a result, cancer, cardiovascular diseases and neurological disorders occur (Birben et al., 2012).

The organism has a three line antioxidant defense system to mitigate the effects of oxidative stress. The first line defense system against oxidative stress in the organism consists of endogenous antioxidant enzymes such as glutathione S-transferase (GST), glutathione peroxidase (GPx), catalase (CAT), and superoxide dismutase (SOD), which detoxify reactive oxygen species. The second line defense system consists of antioxidants such as dietary Vitamin C, flavonoids, Vitamin E and, carotenoids while the third line consists of enzyme systems that repair or remove oxidized biomolecules (Jomova et al., 2024). In light of this literature, this study aimed to investigate the potential effects of agmatine on the activities of GST, GPx, CAT, and SOD enzymes in mouse hippocampal neuron cell lines.

2. METHODS

2.1. Cell culture

HT-22 mouse hippocampal neuron cells were proliferated in Dulbecco's Modified Eagle Medium (DMEM) and medium containing 10% by volume Fetal Bovine Serum (FBS) and 1% penicillin-streptomycin at 37°C and 5% CO₂ (Kapancik et al., 2024).

2.2. Cytotoxicity analysis via MTT

Cytotoxicity levels were determined in HT-22 mouse hippocampal neuron cells for five different agmatine concentrations (100 µM - 1000 µM) using the MTT method. For this purpose, cells were seeded in suspension at a concentration of 1×10^5 cells/mL into 96-well plates. After incubation overnight, HT-22 mouse hippocampal neuron cells treated with the five different doses of agmatine were incubated for 24 hours. After incubation, wells in the plate, to which 10 µL of MTT solution was added, were incubated for another 3 hours at 37°C in 5% CO₂. Then, the culture medium containing the MTT solution in the wells was removed, and 100 µL of DMSO was added. Using a microplate reader, each absorbance unit in the wells was recorded at 570 nm. (Kapancik et al., 2024). Cytotoxicity data were analyzed using GraphPad Prism and graphs were created.

2.3. Cell Homogenate Preparation

HT-22 mouse hippocampal cells, treated with five different agmatine concentrations (100 µM - 1000 µM) and incubated for 24 hours, were collected into sterile tubes, centrifuged at 2000 rpm for 10 minutes, and after discarding the supernatant, resuspended in PBS (pH 7.4) to a concentration of 1×10^6 cells/mL. The freeze-thaw cycle was repeated twice to lyse the cells and minimize changes in enzyme activity. Subsequently, the cell lysates were centrifuged at 4000 rpm for 10 minutes at 4 °C (Yulak et al., 2025). The supernatant was collected for enzyme activity measurements

2.4. Determination of GST, GPx, CAT, SOD enzyme activity levels

GST activity was measured using a spectrophotometric method at 340 nm (Habig et al., 1974). GPx activity was evaluated spectrophotometrically at 340 nm by monitoring the oxidation of NADPH (Paglia et al., 1967). CAT activity was determined by following the decrease in H₂O₂ absorbance at 240 nm (Beers et al., 1952). SOD activity was determined spectrophotometrically (Sun et al., 1988).

2.5. Statistical analysis

Cytotoxicity analyses in HT-22 mouse hippocampal neuron cells were performed triplicate. Results are presented as mean \pm SD. Study data were analyzed using one-way analysis of variance (ANOVA), followed by Tukey's post-hoc test for multiple comparisons.

3. RESULTS

% cell viability levels were determined after applying five different agmatine concentrations (100 μ M - 1000 μ M) to HT-22, a mouse hippocampal cell line, for 24 hours (Figure 1).

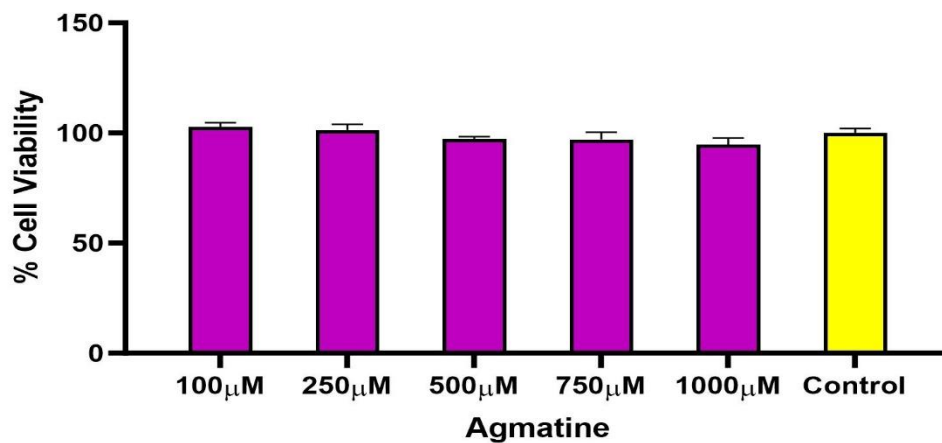
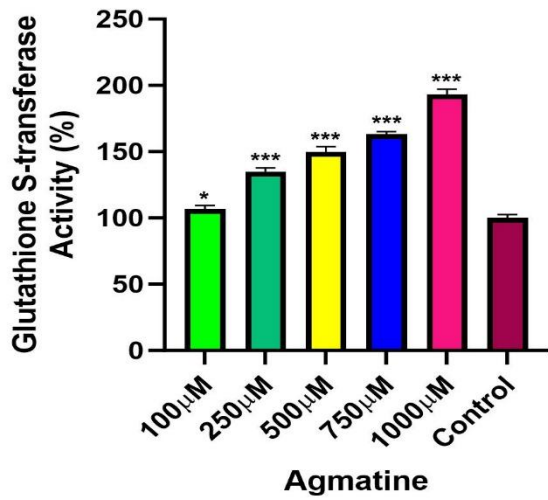

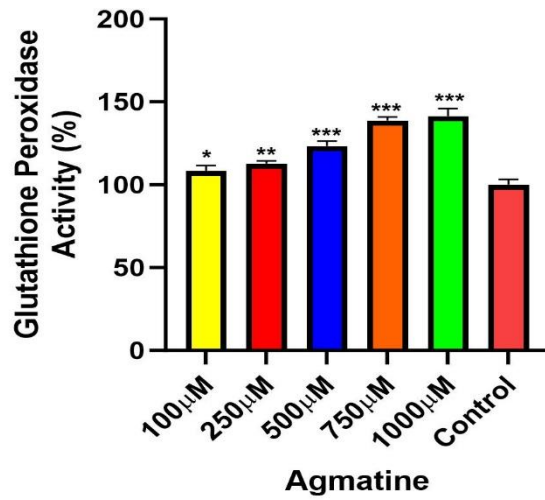
Figure 1. % cell viabilities in mouse hippocampal cell line exposed to agmatine between 100–1000 μ M for 24 hours

Agmatine application for 24 hours did not cause a statistically significant change in mouse hippocampal cell viability compared to the control group in the concentration range of 100–1000 μ M ($p > 0.05$), and agmatine did not have a cytotoxic effect on mouse hippocampal cells at these concentrations (Figure 1.).

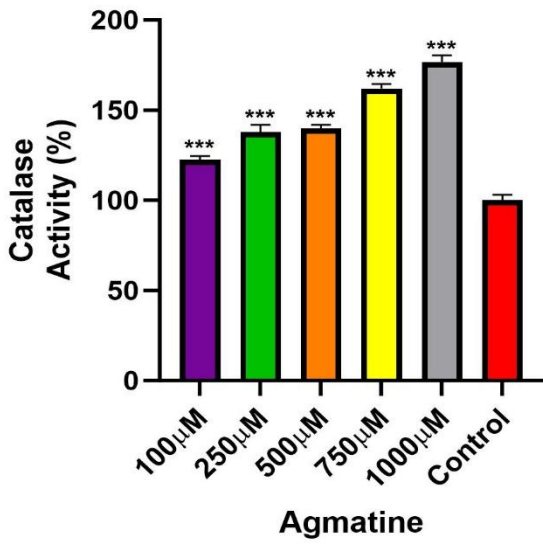
After applying five different agmatine concentrations (100 μ M - 1000 μ M) for 24 hours to the mouse hippocampus cell line HT-22, the GST, GPx, CAT, and SOD enzyme activity levels were determined (Figure 2).

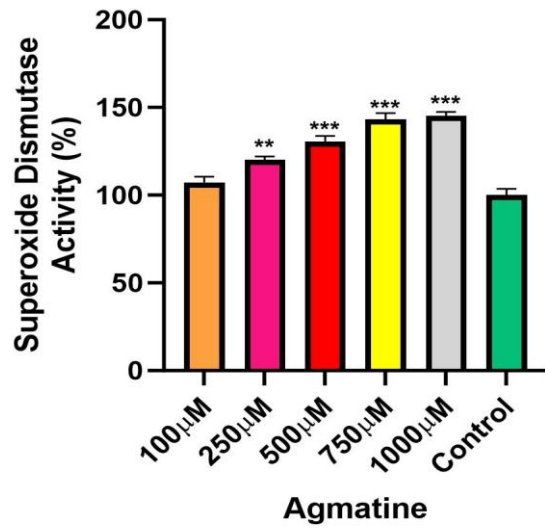
(a)

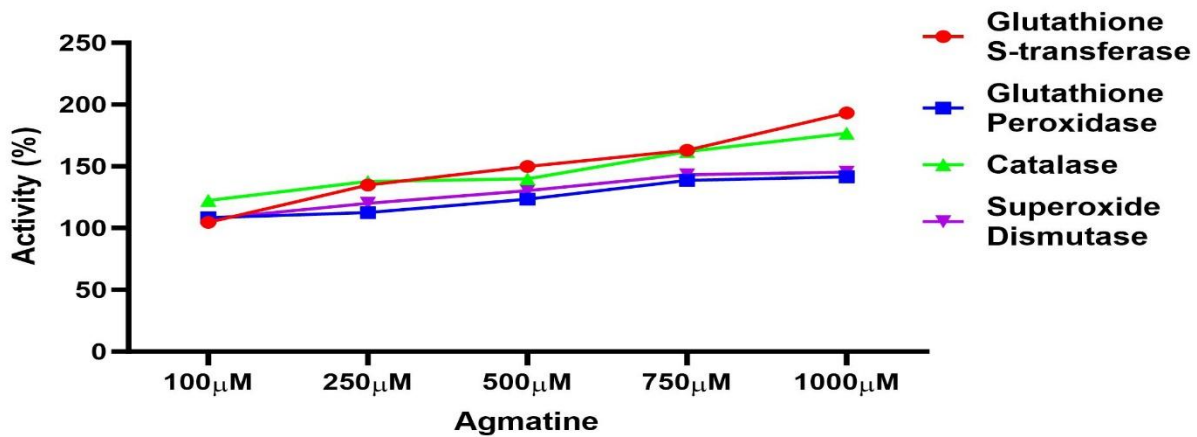
(b)

(c)

(d)

(e)

Figure 2. In the mouse hippocampal cell line exposed to concentrations of agmatine between 100–1000 μM for 24 hours; a) % GST activity, b) % GPx activity, c) % CAT activity, d) % SOD activity and e) Comparison of % activities of enzymes (***P < 0.001, **P < 0.01, *P < 0.05).

Agmatine application statistically significantly increased the activities of GST, GPx, CAT and SOD in the concentration range of 100–1000 μM compared to the control group (p < 0.05–0.001). It was observed that the increase in all enzyme activities was dose dependent, especially more pronounced at higher concentrations. These findings suggest that agmatine may play a protective role against cellular oxidative stress by inducing the activities of antioxidant enzymes (Figure 2.).

4. DISCUSSION

Agmatine, an endogenous cationic molecule, acts as a neuromodulator or neurotransmitter in the central nervous system. However, agmatine also possesses neuroprotective effects. It achieves this by suppressing oxidative stress through scavenging free radicals, thereby preventing lipid peroxidation; by reducing the synthesis of pro-inflammatory cytokines, thereby suppressing inflammation; by reducing caspase 3 activation, thereby mediating anti-apoptotic effects, and by maintaining a healthy blood-brain barrier (Chandurkar et al., 2023).

Oxidative stress develops when the equilibrium between reactive oxygen species with reactive nitrogen species in the organism is disturbed and the antioxidant defense systems in cells, damages nucleic acids, lipids, and proteins, contributing to the pathogenesis of many diseases. Antioxidant enzymes, while endogenous biomolecules, are biological catalysts that form the first line of defense against oxidative stress. The role of these enzymes in the antioxidant defense system is to neutralize reactive oxygen species and free radicals by converting

them into less harmful or harmless molecules before they can damage the biomolecules of cells (Kotha et al., 2022).

In our study, we showed that exposure to five different doses of agmatine (100 μ M - 1000 μ M), which we had previously demonstrated to be non-cytotoxic, increased the activities of first line antioxidant defense enzymes GST, GPx, CAT, and SOD in mouse hippocampal neuron cells in a dose dependent manner, with the highest level of enzyme activity at 1000 μ M agmatine concentration. Referring to studies in the literature, in rats injected with chlorpromazine, an increase in total glutathione levels and the activities of GPx and CAT antioxidant enzymes occurred after agmatine administration, thus demonstrating that the reduced capacity of the antioxidant defense system was restored through agmatine (Bratislav et al., 2017). Another study found that administering agmatine after inducing oxidative stress in rats by giving them sodium azide reduced oxygen species and malondialdehyde levels in the brain tissue of the rats, while mediating an increase in glutathione levels and GPx, CAT, and SOD enzyme activities (Rafi et al., 2023). Yet another study showed that combination therapy with melatonin and agmatine in mice subjected to restraint stress mediated an increase in CAT activity in the hippocampus region of the brain, and that treatment with agmatine and melatonin alone, along with a combination of the two, led to an increase in SOD activity and a decrease in malondialdehyde levels in the hippocampus (Mehrzadi et al., 2026). In light of this literature and our findings, it can be said that agmatine strengthens the antioxidant defense system in mouse hippocampal neuron cells by increasing GST, GPx, CAT, and SOD enzyme activities, thus being an important biomolecule with the potential to protect mouse hippocampal neuron cells against oxidative damage.

REFERENCES

- Beers, R. F., & Sizer, I. W. (1952). A spectrophotometric method for measuring the breakdown of hydrogen peroxide by catalase. *J Biol chem*, 195(1), 133-140.
- Birben, E., Sahiner, U. M., Sackesen, C., Erzurum, S., & Kalayci, O. (2012). Oxidative stress and antioxidant defense. *World allergy organization journal*, 5(1), 9-19.
- Bratislav, D., Irena, L., Milica, N., Ivana, S., Ana, D., Sanda, D., & Ivana, S. (2017). Effects of agmatine on chlorpromazine toxicity in the liver of Wistar rats: the possible role of oxidant/antioxidant imbalance. *Experimental animals*, 66(1), 17-27.
- Chandurkar, P. A., Kale, M. B., Aglawe, M. M., Rahangdale, S. S., Umekar, M. J., & Taksande, B. G. (2023). Potential of agmatine as a new neuroprotective molecule in brain disorders. *INNOSC Theranostics Pharmacol. Sci.*, 5(1), 17-26.
- Habig, W. H., Pabst, M. J., & Jakoby, W. B. (1974). Glutathione S-transferases: the first enzymatic step in mercapturic acid formation. *Journal of biological Chemistry*, 249(22), 7130-7139.
- Jomova, K., Alomar, S. Y., Alwasel, S. H., Nepovimova, E., Kuca, K., & Valko, M. (2024). Several lines of antioxidant defense against oxidative stress: antioxidant enzymes, nanomaterials with multiple enzyme-mimicking activities, and low-molecular-weight antioxidants. *Archives of toxicology*, 98(5), 1323-1367.
- Kapancık, S., Çelik, M. S., Demiralp, M., Ünal, K., Çetinkaya, S., & Tüzün, B. (2024). Chemical composition, cytotoxicity, and molecular docking analyses of *Thuja orientalis* extracts. *Journal of Molecular Structure*, 1318, 139279.
- Kotha, R. R., Tareq, F. S., Yildiz, E., & Luthria, D. L. (2022). Oxidative stress and antioxidants—A critical review on in vitro antioxidant assays. *Antioxidants*, 11(12), 2388.
- Li, Y. F., Chen, H. X., Liu, Y., Zhang, Y. Z., Liu, Y. Q., & Li, J. (2006). Agmatine increases proliferation of cultured hippocampal progenitor cells and hippocampal neurogenesis in chronically stressed mice. *Acta Pharmacologica Sinica*, 27(11), 1395-1400.
- Mehrzadi, S., Naeini, A. J., Azimirad, F., & Hosseinzadeh, A. (2026). Study of the Antidepressant Effects of the Combination of Agmatine and Melatonin Following Restraint Stress in Mice: the Role of Oxidative Factors. *Central Nervous System Agents in Medicinal Chemistry*, 26(1), 95-102.
- Paglia, D. E., & Valentine, W. N. (1967). Studies on the quantitative and qualitative characterization of erythrocyte glutathione peroxidase. *The Journal of laboratory and clinical medicine*, 70(1), 158-169.

2. ACARIS INTERNATIONAL FARABI SCIENTIFIC RESEARCHES AND INNOVATION CONGRESS 26- 27 March/2026

Piletz, J. E., Aricioglu, F., Cheng, J. T., Fairbanks, C. A., Gilad, V. H., Haenisch, B., ... & Gilad, G. M. (2013). Agmatine: clinical applications after 100 years in translation. *Drug discovery today*, 18(17-18), 880-893.

Rafi, H., Rafiq, H., & Farhan, M. (2023). Agmatine alleviates brain oxidative stress induced by sodium azide.

Reis, D. J., & Regunathan, S. (2000). Is agmatine a novel neurotransmitter in brain?. *Trends in pharmacological sciences*, 21(5), 187-193.

Sun, Y. I., Oberley, L. W., & Li, Y. (1988). A simple method for clinical assay of superoxide dismutase. *Clinical chemistry*, 34(3), 497-500.

Yulak, F., Joha, Z., Öztürk, A., İnan, Z. D. Ş., & Taşkiran, A. Ş. (2025). Enoxaparin protects C6 glioma cells from glutamate-induced cytotoxicity by reducing oxidative stress and apoptosis. *Molecular Neurobiology*, 62(4), 4631-4640.

NANO-TİTANYUM TROMBOSİTTEN ZENGİN FİBRİNİN GİNGİVA KAYNAKLI MEZENKİMAL KÖK HÜCRELER ÜZERİNDEKİ PROİNFLAMATUAR ETKİNLİĞİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ: İN VİTRO BİR ÇALIŞMA

Arş. Gör. İzzet Melih GÜRKAN¹/ Doç. Dr. Seçil ÇALIŞKAN²/ Uzman Dr. Sibel ÖZDEMİR³

¹Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Periodontoloji, melihgurkan468@gmail.com, 0000-0002-7267-4798

² Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Kök Hücre, secilcaliskan@ogu.edu.tr, 0000-0002-8099-584X

³ Eskişehir Yunus Emre Devlet Hastanesi, Nöroloji, drsibelkaraca@hotmail.com, 0009-0003-4761-0964

Özet

Giriş: Bu çalışmanın amacı, iç yüzeyi nano titanyum ile kaplanmış cam tüpten elde edilen trombosit zengin fibrin (TZF) ile konvansiyonel cam ve titanyum tüplerden elde edilen TZF'nin gingiva kaynaklı mezenkimal kök hücreler üzerindeki proinflamatuvar aktivitesini in vitro koşullarda karşılaştırmalı olarak değerlendirmektir.

Yöntem: Gingival doku ve kan örnekleri sistemik olarak sağlıklı bir erkek gönüllüden elde edildi. Kan örnekleri, cam tüp ve nano titanyum kaplı tüplerde 2700 rpm'de 12 dakika, titanyum tüpte ise 2700 rpm'de 20 dakika santrifüj edildi. Elde edilen TZF pıhtıları, metal bir kutu ve kompresör sistemi kullanılarak membran haline getirildi. Proinflamatuvar aktivitenin değerlendirilmesi amacıyla IL-1 β , IL-6 ve TNF- α gen ekspresyon düzeyleri analiz edildi. Gen ekspresyon analizi gerçek zamanlı kantitatif RT-PCR yöntemi ile gerçekleştirildi. Elde edilen veriler istatistiksel olarak analiz edildi.

Bulgular: Gruplar arasında 1., 3. ve 7. günlerde IL-1 β gen ekspresyon düzeyleri açısından istatistiksel olarak anlamlı bir fark gözlenmedi ($p>0.05$).

IL-6 gen ekspresyon düzeyleri değerlendirildiğinde, yalnızca 1. günde istatistiksel olarak anlamlı bir fark tespit edilirken ($p<0.05$), 3. ve 7. günlerde anlamlı fark bulunmadı.

TNF- α gen ekspresyon düzeyleri açısından ise 1. ve 3. günlerde istatistiksel olarak anlamlı fark saptanırken ($p<0.05$), 7. günde anlamlı fark gözlenmedi.

Sonuç: Nano titanyum kaplı tüplerden elde edilen TZF membranlarının, proinflamatuvar gen ekspresyon profilleri doğrultusunda doku iyileşmesi açısından umut verici bir potansiyele sahip olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: nano titanyum, trombosit zengin fibrin, proinflamatuvar sitokin

EVALUATION OF THE PROINFLAMMATORY ACTIVITY OF NANO TITANIUM PLATELET-RICH FIBRIN ON GINGIVA-DERIVED MESENCHYMAL STEM CELLS

Res. Asst. İzzet Melih GÜRKAN¹/ Assoc. Prof. Seçil ÇALIŞKAN²/ Specialist Dr. Sibel ÖZDEMİR³

¹Eskişehir Osmangazi University, Periodontology, melihgurkan468@gmail.com, 0000-0002-7267-4798

² Eskişehir Osmangazi University, Stem Cell, secilcaliskan@ogu.edu.tr, 0000-0002-8099-584X

³ Eskişehir Yunus Emre State Hospital, Neurology, drsibelkaraca@hotmail.com, 0009-0003-4761-0964

Abstract

Introduction: The aim of this study was to compare and evaluate the pro-inflammatory activity of platelet-rich fibrin (PRF) obtained from a nano titanium-coated glass tube with that obtained from conventional glass and titanium tubes on gingiva-derived mesenchymal stem cells under in vitro conditions.

Methods: Gingival tissue and blood samples were obtained from a systemically healthy male volunteer. Blood samples were centrifuged at 2700 rpm for 12 minutes in glass tubes and nano titanium-coated tubes, and for 20 minutes in titanium tubes. The obtained PRF clots were compressed into membranes using a metal box and compressor system. To assess pro-inflammatory activity, IL-1 β , IL-6, and TNF- α gene expression levels were analyzed. Gene expression analysis was performed using real-time quantitative RT-PCR. The obtained data were statistically analyzed.

Results: No statistically significant differences were observed in IL-1 β gene expression levels among the groups on days 1, 3, and 7 ($p>0.05$). A statistically significant difference was detected in IL-6 gene expression levels on day 1 ($p<0.05$), while no significant differences were observed on days 3 and 7. For TNF- α , statistically significant differences were found on days 1 and 3 ($p<0.05$), whereas no significant difference was observed on day 7.

Conclusion: PRF membranes obtained from nano titanium-coated tubes demonstrate promising potential for tissue healing based on pro-inflammatory gene expression profiles.

Keywords: nano titanium, platelet-rich fibrin, pro-inflammatory cytokine

GENELLEŞTİRİLMİŞ YAKLAŞIM KÜMELERE TOPOLOJİK YAKLAŞIMLAR

Mustafa Furkan KOCABIÇAK¹, Prof. Dr. Aynur KESKİN KAYMAKCI²

¹Selçuk Üniversitesi, Matematik Bölümü, Lisans Öğrencisi, mustafafurkankocabicak@gmail.com, 0009-0004-7339-2807

²Selçuk Üniversitesi, Matematik Bölümü, Matematik/Topoloji, akeskin@selcuk.edu.tr, 0000-0001-5909-8477

Özet

Pawlak tarafından tanımlanan kaba kümeler teorisinde, komşuluk sistemlerinin hesaplanmasına yönelik yöntemler, doğruluk ve kabalaşma ölçülerinin hesaplanmasında oldukça faydalıdır. Bu araştırma yönü doğrultusunda hazırlanan bu çalışma iki ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, komşuluk fikirleri temelinde kaba kümeler teorisinin temel kavramları üzerinde durulmaktadır. İkinci bölümde ise birinci bölümde oluşturulan yapıya ideal kavramı eklenmektedir. Maksimal j -yapıçım komşulukları olarak adlandırılan yeni tür maksimal komşuluklar hatırlatılmaktadır. Önce bu komşulukların ek özellikleri verilmektedir. Ardından bu komşuluklar aracılığıyla topolojik yapılar oluşturulmakta ve bazı genelleştirilmiş kaba küme modelleri kurulmaktadır. Önerilen yaklaşım uzaylarının temel nitelikleri incelenmekte ve yaklaşım operatörleri açısından karşılaştırılmaktadır. Bu uzayların doğruluk ölçüleri hesaplanmakta; bu ölçülerin önemini göstermek amacıyla bir örnek ve şekil sunulmaktadır. Bu yaklaşımların, maksimal komşuluklar için elde edilen yaklaşımlardan daha iyi sonuçlar verdiği görülmektedir. Gerçekten de literatürde mevcut yaklaşımlara kıyasla üst yaklaşımı düşürme ve alt yaklaşımı artırma açısından önerilen modellerin avantajları gösterilmektedir. Benzer şekilde ilgili komşuluklar ve idealler kullanılarak topolojiler tanımlanmakta; bu topolojiler hem birbirleriyle hem de birinci bölümdeki topolojilerle karşılaştırılmaktadır. İlgili yaklaşımların özellikleri incelenmekte; iki mevcut genelleştirilmiş yaklaşım uzayını yapılandırmak için topolojik operatörler (iç ve kapalı) devreye sokulmaktadır. Son olarak, idealler kullanılarak elde edilen topolojilerin, idealsiz topolojilerden daha kaba olduğu gösterilmektedir.

Anahtar Kelimeler: maksimal j -komşuluk, kaba kümeler, topoloji ve karar verme problemleri

TOPOLOGICAL APPROACHES FOR GENERALISED ROUGH SETS

Abstract

In rough set theory, which is introduced by Pawlak the methods of calculating the neighborhood systems is very usefull to calculate the measures of accuracy and roughness. In line with this research direction, we have studied this paper. It consists of two main sections. In first section we concentrate on the fundamental concepts of rough set theory induced from the idea of neighborhoods. In the second section, we add the notion of ideal known as set ideal to what we have built on the first section. We recall the notion new type of maximal neighborhoods is callled maximal j -adhesion neighborhoods. Firstly, we give further properties of these neighborhoods. Then, we generate topological structures by these neighborhoods and apply to establish some generalized rough set models. We explore the main characterizations of the proposed approximation spaces and compare them in terms of approximation operators. We calculate accuracy measures of these spaces and give an example and figure to denote of importance of these accuracy measures. We obtain that these approximations are better than approximations for maximal neighborhoods. Indeed, we demonstrate the advantages of the presentation models to decrease the upper approximation and increase the lower approximation compared to the already existing approaches in the literature. Similarly, we introduce the topologies using related neighborhoods and ideals. Then, we compare these topologies and topologies in the first section. Following up, we give properties of related approximations. We introduce topological operators(interior and closure) to structure the two current generalized apporximation spaces. At last we obtain that the topologies are coarser than the topologies using ideals.

Keywords: maximal j -neighborhood, rough sets, topology and decision making problems.

1. GİRİŞ

An approximation space represents a central role in determining the accuracy of approximations of subsets. This notion is the fundamental core of Pawlak's rough set approach (Pawlak, 1982, 1991). A relation of equivalence as known as indiscernibility type is a key word in this approach. Abd El-Monsef et al. (Abd El-Monsef et al., 2014) introduced a j -neighborhood space (shortly, j -NS) and N_j -neighborhoods. Dai et al. (Dai et al., 2018) (resp. Al-shami (Al-shami, 2022)) defined the notion of M_j -neighborhoods for $j=r$ (resp. $j \neq r$) and obtain some properties of them. Then the concept of topologies via M_j -neighborhoods and hence lower approximation, upper approximation, boundary region and accuracy measure which are as known as four essential notions of Rough Sets Theory are given by Hosny (Hosny, 2024). Similarly, all of these concepts via added ideal to M_j -neighborhoods are introduced by Hosny (Hosny, 2025). Recently, MP_j -neighborhoods using M_j -neighborhoods are introduced and investigated by Azzam et al. (Azzam & Al-shami, 2023).

In this paper, firstly we introduce both the topologies generated by MP_j -neighborhoods and the topologies generated by M_j -neighborhoods with ideals. Then, we obtain some properties of them. Finally, we also compare to them both with topologies for M_j -neighborhoods and themselves.

2. ÖN BİLGİLER

In this section, we recall some definitions, lemmas and theorems.

Definition 1 (Pawlak, 1982, 1991) (1) Let R be any relation on non-empty set. If R has reflexive (i.e., $(x,x) \in R$, for every $x \in U$), symmetry (i.e., if $(x,y) \in R$, then $(y,x) \in R$ for every $x,y \in U$) and transitive (i.e., if $(x,y) \in R$ and $(y,z) \in R$, then $(x,z) \in R$ for every $x,y,z \in U$) properties, R is called equivalence relation on U .

(2) If R be an equivalence relation on a non-empty finite set U then, the ordered pair (U,R) is called Pawlak Approximation Space.

Definition 2 (Pawlak, 1982, 1991) Let (U,R) be a Pawlak Approximation Space and $X \subset U$. The pair (X_R, X^R) are defined by the next two equations:

(1) $X_R = \{x \in U: R(x) \subseteq X\}$ is called the lower approximation of X ,

(2) $X^R = \{x \in U: R(x) \cap X \neq \emptyset\}$ is called the lower approximation of X .

Of course, $R(x) = \{y \in U: xRy\}$ is called equivalent class of $x \in U$.

(Pawlak, 1982, 1991) have obtained that properties of two Pawlak's Approximation Operators which they are given in Definition 2. The other important two notions on Pawlak Approximation Spaces boundary region and accuracy measure of any $X \subset U$, respectively.

Definition 3 (Pawlak, 1982, 1991) Let (U, R) be a Pawlak Approximation Space and $X \subset U$. Then

- (1) $B(X) = X^R - X_R$ is called boundary region of X ,
- (2) $\alpha(X) = |X_R|/|X^R|$ (where $|X^R| \neq 0$) is called accuracy measure of X .

Since equivalence relation has too many features, relation is generalized by several authors.

Besides, the next definition are given.

Definition 4 (Abd El-Monsef et al., 2014) Let R be any relation on U . The j -neighborhood of $x \in U$ is denoted by $N_j(x)$ and is defined by the next for $j \in \{r, l, i, u, \langle r \rangle, \langle l \rangle, \langle i \rangle, \langle u \rangle\}$.

- (1) $N_r(x) = \{y \in U : xRy\}$; r -neighborhood,
- (2) $N_l(x) = \{y \in U : yRx\}$; l -neighborhood,
- (3) $N_i(x) = N_r(x) \cap N_l(x)$; i -neighborhood,
- (4) $N_u(x) = N_r(x) \cup N_l(x)$; u -neighborhood,
- (5) $N_{\langle r \rangle}(x) = \bigcap \{N_r(y) : x \in N_r(y)\}$; $\langle r \rangle$ -neighborhood,
- (6) $N_{\langle l \rangle}(x) = \bigcap \{N_l(y) : x \in N_l(y)\}$; $\langle l \rangle$ -neighborhood,
- (7) $N_{\langle i \rangle}(x) = N_{\langle r \rangle}(x) \cap N_{\langle l \rangle}(x)$; $\langle i \rangle$ -neighborhood,
- (8) $N_{\langle u \rangle}(x) = N_{\langle r \rangle}(x) \cup N_{\langle l \rangle}(x)$; $\langle u \rangle$ -neighborhood.

Definition 5: (Abd El-Monsef et al., 2014) Let R be any relation on U and $\xi_j: U \rightarrow \wp(U)$ be a mapping which assigns for each $x \in U$ its j -neighborhood in $\wp(U)$. The triple (U, R, ξ_j) is called a j -neighborhood space and denoted by j -NS.

Definition 6 : (Al-shami, 2022) Let (U, R, ξ_j) be a j -NS. Then, the maximal neighborhood of $x \in U$ (shortly, $M_j(x)$) is defined as follows:

- (1) $M_r(x) = \bigcup \{N_r(y) : x \in N_r(y)\}$; maximal r -neighborhood,
- (2) $M_l(x) = \bigcup \{N_l(y) : x \in N_l(y)\}$; maksimal l -neighborhood,

- (3) $M_i(x)=M_r(x)\cap M_l(x)$; maximal i-neighborhood,
- (4) $M_u(x)=M_r(x)\cup M_l(x)$; maksimal u-neighborhood,
- (5) $M_{\langle r \rangle}(x)=\cap\{M_r(y):x\in M_r(y)\}$; maximal $\langle r \rangle$ -neighborhood,
- (6) $M_{\langle l \rangle}(x)=\cap\{M_l(y):x\in M_l(y)\}$; maximal $\langle l \rangle$ -neighborhood,
- (7) $M_{\langle i \rangle}(x)=M_{\langle r \rangle}(x)\cap M_{\langle l \rangle}(x)$; maximal $\langle i \rangle$ -neighborhood,
- (8) $M_{\langle u \rangle}(x)=M_{\langle r \rangle}(x)\cup M_{\langle l \rangle}(x)$; maximal $\langle u \rangle$ -neighborhood.

Theorem 1 (Hosny, 2024) Let (U,R,ξ_j) be a j-NS. Then, the family

$$\tau_{M_j} = \{X \subseteq U: M_j(x) \subseteq X \text{ for every } x \in X\}$$

is a topology on U for each $j \in J$.

Definition 6 (Hosny, 2024) Let (U,R,ξ_j) be a j-NS and $X \subset U$. Then

- (1) $R_{M_j}(X) = \{x \in U: M_j(x) \subseteq X\}$ is called M_j -lower approximation of X,
- (2) $R^{M_j}(X) = \{x \in U: M_j(x) \cap X \neq \emptyset\}$ is called M_j -upper approximation of X,
- (3) $B(X) = R^{M_j}(X) - R_{M_j}(X)$ is called M_j -boundary region of X,
- (4) $\alpha(X) = |R_{M_j}(X)| / |R^{M_j}(X)|$ (where $X \neq \emptyset$) is called M_j -accuracy measure of X.

Definition 7 (Kuratowski, 1933) A non-empty subfamily I of $\wp(U)$ an ideal on U if it satisfies the following axioms;

- (1) If $A, B \in I$, then $(A \cup B) \in I$ (finite additivite property);
- (2) If $A \in I$ and $B \subseteq A$, then $B \in I$ (hereditary property).

Theorem 2 (Hosny, 2025) Let (U,R,ξ_j) be a j-NS and I be an ideal on U. The family

$$\tau_{M_j}^I = \{X \subseteq U: (M_j(x) \cap X^c) \in I, \text{ for every } x \in X\}$$

is a topology on U.

The next conclusion is denoted that ideal is important notion to obtain topologies with j-neighborhoods.

Theorem 3 (Hosny, 2025) Let (U,R,ξ_j) be a j-NS and I be an ideal on U. Then, τ_{M_j} is coarser than $\tau_{M_j}^I$ i.e., $\tau_{M_j} \subseteq \tau_{M_j}^I$.

We recall definition of maximal j -adhesion neighborhoods for every $j \in J$ using maximal neighborhoods.

Definition 8 (Azzam & Al-shami, 2023) Let (U, R, ξ_j) be a j -NS. Then, the maximal j -adhesion neighborhood of $x \in U$ is denoted by $MP_j(x)$ and defined by the following for each $j \in J$.

(1) $MP_r(x) = \{y \in U : M_r(y) = M_r(x)\},$

(2) $MP_l(x) = \{y \in U : M_l(y) = M_l(x)\},$

(3) $MP_i(x) = MP_r(x) \cap MP_l(x),$

(4) $MP_u(x) = MP_r(x) \cup MP_l(x),$

(5) $MP_{\langle r \rangle}(x) = \{y \in U : M_{\langle r \rangle}(y) = M_{\langle r \rangle}(x)\},$

(6) $MP_{\langle l \rangle}(x) = \{y \in U : M_{\langle l \rangle}(y) = M_{\langle l \rangle}(x)\},$

(7) $MP_{\langle i \rangle}(x) = MP_{\langle r \rangle}(x) \cap MP_{\langle l \rangle}(x),$

(8) $MP_{\langle u \rangle}(x) = MP_{\langle r \rangle}(x) \cup MP_{\langle l \rangle}(x).$

Definition 9 (Azzam & Al-shami, 2023) Let (U, R, ξ_j) be a j -NS and $X \subset U$. Then

(1) $R_{MP_j}(X) = \{x \in U : MP_j(x) \subseteq X\}$ is called MP_j -lower approximation of X ,

(2) $R^{MP_j}(X) = \{x \in U : MP_j(x) \cap X \neq \emptyset\}$ is called MP_j -upper approximation of X ,

(3) $B(X) = R^{MP_j}(X) - R_{MP_j}(X)$ is called MP_j -boundary region of X ,

(4) $\alpha(X) = |R_{MP_j}(X)| / |R^{MP_j}(X)|$ (where $X \neq \emptyset$) is called MP_j -accuracy measure of X .

We give an example related to N_j -neighborhoods, M_j -neighborhoods and MP_j -neighborhoods.

Example 1. Let $U = \{a, b, c, d\}$ and $R = \{(c, a), (c, b), (c, d), (d, a), (d, c), (d, d)\}$ is a relation on U . Then, we give the next three tables.

Table-1: the j-neighborhoods of $x \in U$

$x \in U$	a	b	c	d
$N_r(x)$	\emptyset	\emptyset	{a,b,d}	{a,c,d}
$N_l(x)$	{c,d}	{c}	{d}	{c,d}
$N_i(x)$	\emptyset	\emptyset	{d}	{c,d}
$N_u(x)$	{a,c}	{c}	{a,b,d}	{a,c,d}
$N_{\langle \triangleright \rangle}(x)$	{a,d}	{a,b,d}	{a,c,d}	{a,d}
$N_{\langle \triangleleft \rangle}(x)$	\emptyset	\emptyset	{c}	{d}
$N_{\langle i \rangle}(x)$	\emptyset	\emptyset	{c}	{d}
$N_{\langle u \rangle}(x)$	{a,d}	{a,b,d}	{a,c,d}	{a,d}

Table2: the maximal neighborhoods of $x \in U$

$x \in U$	a	b	c	d
$M_r(x)$	U	{a,b,d}	{a,c,d}	U
$M_l(x)$	\emptyset	\emptyset	{c,d}	{c,d}
$M_i(x)$	\emptyset	\emptyset	{c,d}	{c,d}
$M_u(x)$	U	{a,b,d}	{a,c,d}	U
$M_{\langle \triangleright \rangle}(x)$	{a,d}	{a,b,d}	{a,c,d}	{a,d}
$M_{\langle \triangleleft \rangle}(x)$	\emptyset	\emptyset	{c,d}	{c,d}
$M_{\langle i \rangle}(x)$	\emptyset	\emptyset	{c,d}	{d}
$M_{\langle u \rangle}(x)$	{a,d}	{a,b,d}	{a,c,d}	{a,c,d}

Table-3: the maximal j-adhesion neighborhoods of $x \in U$

$x \in U$	a	b	c	d
$MP_r(x)$	{a}	{b}	{c}	{a,d}
$MP_l(x)$	{a,b}	{a,b}	{c,d}	{c,d}
$MP_i(x)$	{a}	{b}	{c}	{d}
$MP_u(x)$	{a,b,d}	{a,b}	{c,d}	{a,c,d}
$MP_{\langle \triangleright \rangle}(x)$	{a,d}	{b}	{c}	{a,d}
$MP_{\langle \triangleleft \rangle}(x)$	{a,b}	{a,b}	{c,d}	{c,d}
$MP_{\langle i \rangle}(x)$	{a}	{b}	{c}	{d}
$MP_{\langle u \rangle}(x)$	{a,b,d}	{a,b}	{c,d}	{c,d}

3. MAKSİMAL j-YAPIÇIM KOMŞULUKLARIYLA OLUŞTURULAN TOPOLOJİLER

In this setion, we introduce eight topologies via maximal j-adhesion neighborhoods. Then, we define eight topologies these neighborhoods with ideal. We compare them to both themselves and topologies related to maximal j-neighborhoods. We conclude that ideal is important notion on j-NS for obtain topologies.

Theorem 4. Let (U, R, ξ_j) be a j-NS. Then, the family

$$\tau_{MP_j} = \{X \subseteq U: MP_j(x) \subseteq X \text{ for every } x \in X\}$$

is a topology on U for each $j \in J$.

Proof. The proof is obtained by using Theorem 1 and Definition 8.

To obtain some relationships τ_{MP_j} topologies we give the next proposition without proof.

Proposition 1. Let (U, R, ξ_j) be a j-NS. Then, the next properties are hold for every $x \in U$ and $j \in J$.

- (1) $MP_i(x) \subseteq MP_r(x) \subseteq MP_u(x)$,
- (2) $MP_i(x) \subseteq MP_l(x) \subseteq MP_u(x)$,
- (3) $MP_{\langle i \rangle}(x) \subseteq MP_{\langle r \rangle}(x) \subseteq MP_{\langle u \rangle}(x)$,
- (4) $MP_{\langle i \rangle}(x) \subseteq MP_{\langle l \rangle}(x) \subseteq MP_{\langle u \rangle}(x)$.

Proposition 2. Let (U, R, ξ_j) be a j-NS. Then, the following statements are hold:

- (1) $\tau_{MP_u} \subseteq \tau_{MP_r} \subseteq \tau_{MP_i}$,
- (2) $\tau_{MP_u} \subseteq \tau_{MP_l} \subseteq \tau_{MP_i}$,
- (3) $\tau_{MP_{\langle u \rangle}} \subseteq \tau_{MP_{\langle r \rangle}} \subseteq \tau_{MP_{\langle i \rangle}}$,
- (4) $\tau_{MP_{\langle u \rangle}} \subseteq \tau_{MP_{\langle l \rangle}} \subseteq \tau_{MP_{\langle i \rangle}}$.

To denote importance of both maximal j-adhesion neighborhoods and related topologies, we give the following.

Proposition 3. Let (U, R, ξ_j) be a j-NS for each $j \in J$. If R is a reflexive relation on U, then the next suggestions are true.

- (1) For every $x \in U$, $M_j(x) \neq \emptyset$.
- (2) For every $x \in U$, $x \in M_j(x)$.
- (3) For every $x \in U$, $MP_j(x) \subseteq M_j(x)$.

Proof. We only prove 3), when $j=r$ and the other cases can be obtained similarly.

Let $y \in MP_r(x)$. Then, we have $M_r(y) = M_r(x)$ from Definition 8(1). Since R is reflexive relation on U , then $y \in M_r(y)$. Hence this implies that $y \in M_r(x)$. Therefore, we obtain that $MP_r(x) \subseteq M_r(x)$ for each $x \in U$.

Remark 1. The converse of Proposition 3.3) neede not be true in generally as shown by in Example 1.

Theorem 5. Let (U, R, ξ_j) be a j -NS for each $j \in J$ such that R is a reflexive relation on U . Then, τ_{M_j} is coarser than τ_{MP_j} i.e., $\tau_{M_j} \subseteq \tau_{MP_j}$.

Proof. This proof is clear from Proposition 3.3).

Now, to obtain new topologies we use the notion ideal with maximal j -adhesion neighborhoods.

Theorem 6. Let (U, R, ξ_j) be a j -NS and I be an ideal on U . The family

$$\tau_{MP_j}^I = \{X \subseteq U: (MP_j(x) \cap X^c) \in I, \text{ for every } x \in X\}$$

is a topology on U .

Proof. 1) It is obvious that $\emptyset, U \in \tau_{MP_j}^I$.

2) Let $X_\alpha \in \tau_{MP_j}^I$ for all $\alpha \in \Delta$ and $x \in \cup\{X_\alpha: \alpha \in \Delta\}$. Then there exists $\alpha_0 \in \Delta$ such that $x \in X_{\alpha_0}$. From hypothesis and difinition of $\tau_{MP_j}^I$, $(MP_j(x) \cap X_{\alpha_0}^c) \in I$. So, we have $(MP_j(x) \cap (\cup X_\alpha)^c) \in I$ from hereditary property of ideal. This shows that $(\cup X_\alpha) \in \tau_{MP_j}^I$.

3) Let $X_1, X_2 \in \tau_{MP_j}^I$ and $x \in (X_1 \cap X_2)$. So, $x \in X_1$ and $x \in X_2$ from definition of intersection operator. By using hyothesis we have $(MP_j(x) \cap X_1^c) \in I$ and $(MP_j(x) \cap X_2^c) \in I$, respectively. From finite additive property of ideal, we have $[(MP_j(x) \cap X_1^c) \cup (MP_j(x) \cap X_2^c)] \in I$ and hence $[MP_j(x) \cap (X_1 \cap X_2)^c] \in I$. This shows that $(X_1 \cap X_2) \in \tau_{MP_j}^I$.

Consequently, we obtain that $\tau_{MP_j}^I$ is a topology on U .

Now we compare our two type topologies.

Theorem 7. Let (U, R, ξ_j) be a j -NS and I be an ideal on U . Then, τ_{MP_j} is coarser than $\tau_{MP_j}^I$ i.e., $\tau_{MP_j} \subseteq \tau_{MP_j}^I$.

Proof. Let $X \in \tau_{MP_j}$. Then, $MP_j(x) \subseteq X$ for every $x \in X$. Hence $(MP_j(x) \cap X^c) = \emptyset \in I$ for every $x \in X$ and this shows that $X \in \tau_{MP_j}^I$. Therefore, $\tau_{MP_j} \subseteq \tau_{MP_j}^I$.

Corollary 1. If $I = \{\emptyset\}$, then $\tau_{MP_j} = \tau_{MP_j}^I$.

Corollary 2. Let (U, R, ξ_j) be a j -NS such that R be a reflexive relation on U and I be an ideal on U . Then, $\tau_{M_j}^I$ is coarser than $\tau_{MP_j}^I$ i.e., $\tau_{M_j}^I \subseteq \tau_{MP_j}^I$.

KAYNAKLAR

- Abd El-Monsef, M. E., Embaby, O. A., & El-Baby, M. K. (2014). Comparison between rough set approximations based on different topologies. *International Journal of Granular Computing, Rough Sets and Intelligent Systems*, 3(4), 292–305.
- Al-shami, T. M. (2022). Maximal rough neighborhoods with a medical application. *Journal of Ambient Intelligence and Humanized Computing*.
- Azzam, A. A., & Al-shami, T. M. (2023). Five generalized rough approximation spaces produced by maximal rough neighborhoods. *Symmetry*, 15(3), 751.
- Dai, J., Gao, S., & Zheng, G. (2018). Generalized rough set models determined by multiple neighborhoods generated from a similarity relation. *Soft Computing*, 22(13), 2081–2094.
- Hosny, M. (2024). Rough topological structures by various types of maximal neighborhoods. *AIMS Mathematics*, 9(11), 29662–29668.
- Hosny, M. (2025). Idealizing rough topological structures generated by several types of maximal neighborhoods and exploring their applications. *Axioms*, 14(4), 333.
- Kuratowski, K. (1933). *Topologie* (Vol. I). Warszawa.
- Pawlak, Z. (1982). Rough sets. *International Journal of Computer & Information Sciences*, 11(5), 341–356.
- Pawlak, Z. (1991). *Rough sets: Theoretical aspects of reasoning about data*. Kluwer Academic Publishers.

pawlak

SARKOPENİDE DİRENÇ EGZERSİZİ: FİZYOLOJİK MEKANİZMALAR VE EGZERSİZ REÇETESİ

Öğr. Gör. Dr. Hüseyin Bora SAÇAR

¹Artvin Çoruh Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, borasacar@artvin.edu.tr,

<https://orcid.org/0000-0002-6790-8414>

Özet

Sarkopeni, yaşlı yetişkinlerde kas kütlesi, kas gücü ve fiziksel fonksiyon kaybıyla karakterize, yaşa bağlı ilerleyici bir sendromdur. Düşmeler, kırıklar ve hareket kısıtlılıkları ile ilişkili olup mortaliteyi artırır. Direnç egzersizi (DE), sarkopeniyi önleme ve tedavi etmede etkili bir yöntemdir. DE, kas protein sentezini artırır, yıkımı düzenler ve mitokondriyal kalite ile enerji metabolizmasını iyileştirir. Mitokondriyal biyogenez, dinamikler ve mitofaji yoluyla kas hücrelerinin enerji kapasitesini artırır ve yaşa bağlı disfonksiyonu azaltır. DE'nin etkinliği, uygun doz, bireyselleştirilmiş planlama ve egzersiz eğitiminin temel ilkeleri olan özgüllük, aşırı yüklenme ve ilerleme prensiplerine bağlıdır. Program genellikle haftada iki seans uygulanır, alt ve üst vücut kaslarını hedefleyen egzersizler içerir. Yoğunluk kas gücü ve toleransa göre %40-85 1RM (1 Tekrar Maksimum – bir hareketi maksimum kaldırabileceğiniz ağırlık) veya RPE (Algılanan Efor Derecesi – egzersizin kişiye ne kadar zor geldiğinin 0-10 ölçeği) ile belirlenir; hacim 1-3 set, 6-12 tekrar; setler arası 60-120 saniye, egzersizler arası 3-5 dakika dinlenme önerilir. Fonksiyonel hareketler ve günlük yaşam aktivitelerini destekleyen kas grupları da programa dahil edilmelidir. DE, düşme riskini azaltır, kas gücünü artırır ve günlük yaşam aktivitelerini sürdürmeye yardımcı olur. Programın bireyin sağlık durumu, motivasyonu ve kapasitesine göre uyarlanması gerekir. Klinik uygulamada grup veya bireysel, denetimli veya evde yapılabilir; kullanılan ekipman ve kasılma türleri adaptasyonu etkiler. Programların süresi en az 12 hafta olmalı, uzun süreli katılım ve düzenli izleme sağlanmalıdır. Sonuç olarak, DE sarkopeni tedavisinde umut verici bir müdahaledir. Maksimum fayda için bireyselleştirilmiş, uygun dozda ve doğru şekilde uygulanmalıdır. Klinik ve araştırma uygulamalarında temel ilkeler, bireysel gereksinimler ve güvenlik öncelikli olmalı; daha uzun süreli ve kaliteli çalışmalar, optimal DE reçetesinin belirlenmesi ve uygulamaların standartlaştırılması için gereklidir.

Anahtar kelimeler: Sarkopeni, Direnç egzersizi, Kas gücü, Egzersiz reçetesi, Fiziksel fonksiyon

**RESISTANCE EXERCISE IN SARCOPENIA: PHYSIOLOGICAL MECHANISMS AND
EXERCISE PRESCRIPTION****Lect. Dr. Hüseyin Bora SAÇAR****¹Artvin Çoruh University, Vocational School of Health Services, borasacar@artvin.edu.tr,****<https://orcid.org/0000-0002-6790-8414>****Abstract**

Sarcopenia is a progressive, age-related syndrome characterized by the loss of muscle mass, strength, and physical function in older adults. It is associated with falls, fractures, mobility limitations, and increased mortality. Resistance exercise (RE) is an effective strategy for the prevention and treatment of sarcopenia. It enhances muscle protein synthesis, regulates protein breakdown, and improves mitochondrial quality and energy metabolism. Through mitochondrial biogenesis, dynamics, and mitophagy, RE increases the energy capacity of muscle cells and reduces age-related dysfunction. The effectiveness of RE depends on appropriate dosage, individualized planning, and key training principles, including specificity, overload, and progression. Programs are typically performed twice per week and include exercises targeting both lower and upper body muscles. Intensity can be prescribed using 40–85% of 1RM (one-repetition maximum—the maximum weight lifted once) or RPE (rate of perceived exertion—a 0–10 scale reflecting perceived effort). Training volume generally consists of 1–3 sets of 6–12 repetitions, with rest intervals of 60–120 seconds between sets and 3–5 minutes between exercises. Functional movements that support daily activities should also be included. RE reduces fall risk, improves muscle strength, and helps maintain functional independence. Programs should be tailored to individual health status, motivation, and physical capacity. They can be delivered in supervised or home-based settings using various equipment types. A minimum duration of 12 weeks is recommended, with ongoing participation and monitoring to maximize benefits. In conclusion, RE is a promising intervention for sarcopenia. Its effectiveness relies on individualized, well-structured application. Further high-quality, long-term studies are needed to optimize exercise prescription and standardize implementation.

Keywords: Sarcopenia, Resistance exercise, Muscle strength, Exercise prescription, Physical function

SPORCULARDA TEMPOROMANDİBULAR EKLEM DİSFONKSİYONU: TEDAVİ VE ÖNLEME YAKLAŞIMLARI

Öğr. Gör. Dr. Hüseyin Bora SAÇAR

¹Artvin Çoruh Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, borasacar@artvin.edu.tr,

<https://orcid.org/0000-0002-6790-8414>

Özet

Temporomandibular eklem disfonksiyonu, çiğneme kasları, eklem ve ilişkili yapıların fonksiyonel dengesinin bozulmasıyla ortaya çıkan, kas-iskelet ve nöromüsküler sistemi etkileyen bir durumdur. Genel popülasyonda görülme sıklığı %10–15 civarındadır ve kadınlarda erkeklere kıyasla daha yaygındır. Belirtiler arasında eklemden gelen klik sesleri, çiğneme kaslarında hassasiyet, ağız açmada kısıtlılık ve ağrı yer alır. Ayrıca kronik ağrıya bağlı anksiyete ve depresyon gibi psikososyal sorunlar da görülebilir. Sporcularda, özellikle temas sporlarıyla uğraşanlarda, temporomandibular eklem disfonksiyonu daha sık görülmektedir. Mikro ve makro travmalar, tekrarlayan kas aktivasyonu, yoğun antrenman yükü ve performans baskısı çene eklemine ek mekanik ve psikolojik stres yüklemektedir. Sporcularda prevalans çalışmalara göre %50–60 civarında iken, amatör sporcular ve sedanter bireylerde %11–23 arasında değişmektedir. Semptomlar sporcularda daha yoğun ve yaygındır. Temporomandibular eklem disfonksiyonunda multidisipliner yaklaşım önemlidir. Fizyoterapi uygulamaları, manuel terapi, terapötik egzersizler, kuru iğneleme, elektroterapi ve oklüzal splintler semptomların yönetiminde etkilidir. Hipnoz ve farmakolojik yaklaşımlar ağrı ve inflamasyonu kontrol eder. İleri durumlarda artrosentez, ağız açma kısıtlılığını ve ağrıyı gidermede etkili bir yöntemdir. Sporcuların temporomandibular eklem disfonksiyonu geliştirme riski biyomekanik zorlanmalar ve psikolojik yük ile artmaktadır. Bu nedenle ağız koruyucu kullanımı, düzenli antrenman gözetimi ve uygun rehabilitasyon programları hem performansın korunması hem de semptomların önlenmesi açısından kritik öneme sahiptir. Sporcu sağlığının desteklenmesi ve temporomandibular eklem fonksiyonunun korunması için önleyici ve tedavi edici stratejiler bir arada uygulanmalıdır.

Anahtar kelimeler: Temporomandibular Eklem Disfonksiyonu, Sporcu Sağlığı, Fizyoterapi

ATHLETES WITH TEMPOROMANDIBULAR JOINT DYSFUNCTION: TREATMENT AND PREVENTIVE APPROACHES

Lect. Dr. Hüseyin Bora SAÇAR

¹Artvin Çoruh University, Vocational School of Health Services, borasacar@artvin.edu.tr,

<https://orcid.org/0000-0002-6790-8414>

Abstract

Temporomandibular joint dysfunction (TMD) is a condition that affects the musculoskeletal and neuromuscular systems, arising from a disruption in the functional balance of the masticatory muscles, the joint, and associated structures. Its prevalence in the general population is approximately 10–15%, with a higher incidence in women compared to men. Symptoms include joint clicking sounds, tenderness in the masticatory muscles, restricted mouth opening, and pain. Psychosocial issues such as anxiety and depression may also occur due to chronic pain. In athletes, particularly those engaged in contact sports, temporomandibular joint dysfunction is more common. Micro- and macro-traumas, repetitive muscle activation, intensive training loads, and performance pressure impose additional mechanical and psychological stress on the jaw joint. Prevalence among athletes ranges from 50% to 60%, while in amateur athletes and sedentary individuals it varies between 11% and 23%. Symptoms tend to be more severe and widespread in athletes. A multidisciplinary approach is essential in managing temporomandibular joint dysfunction. Physiotherapy interventions, manual therapy, therapeutic exercises, dry needling, electrotherapy, and occlusal splints are effective in symptom management. Hypnosis and pharmacological approaches help control pain and inflammation. In advanced cases, arthrocentesis is an effective method for alleviating limited mouth opening and pain. The risk of developing temporomandibular joint dysfunction in athletes increases with biomechanical stress and psychological load. Therefore, the use of mouthguards, regular supervised training, and appropriate rehabilitation programs are critical both for preserving performance and preventing symptoms. Preventive and therapeutic strategies should be implemented together to support athlete health and maintain temporomandibular joint function.

Keywords: Temporomandibular Joint Dysfunction, Athlete Health, Physiotherapy

1. GİRİŞ

Temporomandibular eklem disfonksiyonu (TMD), çiğneme kasları, temporomandibular eklem ve bu yapılarla ilişkili anatomik yapıların normal fonksiyonel dengesinin bozulması sonucu ortaya çıkan, nöromüsküler ve kas-iskelet sistemini etkileyen bir klinik durum olarak tanımlanmaktadır (Gauer & Semidey, 2015). Amerikan Orofasiyal Ağrı Akademisi (AAO) TMD'yi, temporomandibular eklem ve çiğneme kasları ile ilişkili dokuları etkileyen bir grup klinik durumu ifade eden bir çerçevede değerlendirmektedir. Epidemiyolojik çalışmalar, TMD'nin büyüme döneminde yaklaşık %4–7, yetişkinlerde ise %10–15 oranında görüldüğünü göstermektedir. Çocuklukta cinsiyetler arasında belirgin bir fark gözlenmezken, ergenlikten itibaren TMD kadınlarda daha yüksek sıklıkla ortaya çıkmaktadır. Yetişkin kadın popülasyonunda, TMD görülme oranının erkeklere kıyasla yaklaşık iki kat daha yüksek olduğu ve belirtilerin ortaya çıkma sıklığının dört kata kadar çıktığı bildirilmektedir (Şahin, Kaya Mutlu, & Taşkiran, 2021).

TMD'nin belirtileri arasında çiğneme kaslarında, baş, boyun ve omuz bölgelerinde ağrı, kas hassasiyeti, eklem hareketlerinde klik veya krepitasyon, eklem kilitlenmesi ve tinnitus gibi kulakla ilişkili şikâyetler bulunmaktadır. Ayrıca kronik ağrıya bağlı psikososyal etkiler, anksiyete ve depresyon gibi durumlar da TMD'nin klinik tablolarına eşlik edebilir (Yule, Durham, & Wassell, 2016; Horswell & Sheikh, 2018). TMD, kas-iskelet sistemi rahatsızlıkları arasında kronik bel ağrısından sonra en sık rastlanan ikinci grup olup, genel nüfusun yaklaşık %5–12'sini etkilemektedir (Lipton, Ship, & Larach-Robinson, 1993).

OPPERA çalışması, 18–44 yaş arası TMD'si olmayan yetişkinlerde her yıl yaklaşık %4'ünün klinik olarak doğrulanmış ilk kez ağrılı TMD geliştirdiğini göstermiştir. Özellikle 18–25 yaş grubunda yıllık görülme sıklığı artmakta olup, yetişkinlerin %19'u başlangıçta en az bir ay boyunca, ayda beş ardışık gün ağız ve yüz bölgesinde ağrı epizodları yaşamaktadır (Slade vd., 2016). TMD'nin etiolojisi çok faktörlü olup, biyolojik, çevresel, sosyal, duygusal ve bilişsel tetikleyiciler rol oynamaktadır. Potansiyel risk faktörleri arasında yüz travmaları, çene uyumu ve diş kapanış biçimi değişiklikleri ile stres, kaygı ve depresyon gibi psikososyal etmenler yer almaktadır (Slade vd., 2016).

1.1. Kuramsal Çerçeve

TMD'nin kuramsal temeli, temporomandibular eklem ve ilişkili kas-iskelet yapılarının işlevsel bütünlüğünün bozulması ve çene hareketlerinin motor kontrol mekanizmaları üzerindeki etkisi üzerine kuruludur. Temporomandibular eklem, mandibula ve çiğneme kaslarının koordineli çalışması ile fonksiyon gösterir. Bu yapılar arasında herhangi bir disfonksiyon, ağız açma, kapanma ve lateral hareketlerde aksaklığa yol açar (Gauer & Semidey, 2015).

Biyomekanik açıdan TMD, eklem kapsülünün, disk ve kas gruplarının tekrarlayan stres veya travmalar sonucu işlevsel dengesinin bozulmasıyla ortaya çıkar. Sporcularda TMD, özellikle temas sporları veya yüksek antrenman yüküne sahip branşlarda mikro ve makro travmaların neden olduğu inflamatuvar yanıtlarla tetiklenebilir. Tekrarlayan kas aktivasyonu ve kronik mekanik yük, eklem stabilitesini bozarak ağrı, klik sesleri ve hareket kısıtlılığı ile sonuçlanabilir (Başaran Aslan, Çağlayan, & Aslan, 2023; Martins ve ark., 2025).

Psikososyal etmenler de TMD gelişiminde önemli rol oynar. Artan stres ve performans baskısı, çene kaslarında kronik gerginliğe yol açarak eklem üzerindeki mekanik stresi artırabilir. Bu durum, hem semptomların ortaya çıkışını hem de mevcut semptomların şiddetlenmesini tetikleyebilir (Cricoli ve ark., 2022). Dinamik sistemler teorisi çerçevesinde, bireyin biyopsikososyal çevre ile sürekli etkileşimi, motor davranışların yeniden organize olmasına ve kas-iskelet sistemi disfonksiyonlarının ortaya çıkmasına neden olabilir (Granados & Agis, 2011).

2. YÖNTEM

Bu çalışma, sporcularda temporomandibular eklem disfonksiyonunun prevalansını, nedenlerini, klinik bulgularını ve fizyoterapi yaklaşımlarını derinlemesine incelemek amacıyla yapılmış bir literatür derlemesidir. Araştırma soruları şu şekilde belirlenmiştir:

1. Sporcularda TMD prevalansı ve şiddeti genel popülasyona göre nasıldır?
2. Sporcu türüne, antrenman yoğunluğuna ve temas sıklığına bağlı olarak TMD belirtilerinde farklılıklar var mıdır?
3. TMD'nin önlenmesi ve tedavisinde fizyoterapi ve diğer klinik yaklaşımların etkinliği nedir?

Literatür taraması PubMed, Elsevier ve Google Scholar veri tabanları üzerinden, 1994–2025 yılları arasında yayımlanan İngilizce ve Türkçe klinik araştırmalar, sistematik derlemeler ve meta-analizleri kapsayacak şekilde yürütülmüştür. Anahtar kelimeler olarak “temporomandibular joint dysfunction”, “TMD”, “athletes”, “sports injuries”, “manual therapy”, “rehabilitation” ve “electromyography” kullanılmıştır.

Dahil etme kriterleri:

- Sporcularda veya kontrol gruplarında TMD ile ilgili klinik veriler içeren çalışmalar,
- Fizyoterapi veya manuel terapi, ağız koruyucu, elektroterapi gibi tedavi yaklaşımlarını inceleyen yayınlar.

Hariç etme kriterleri:

- Tam metnine ulaşamayan çalışmalar,
- Sadece özet (abstract) yayınlanan araştırmalar,

- Hayvan çalışmaları veya non-sporcu örneklem içeren çalışmalar.

3. BULGULAR

Literatür bulguları, sporcularda TMD prevalansının genel popülasyona göre daha yüksek olduğunu göstermektedir. Sporcularda TMD prevalansı çalışmalara göre %16–60 arasında değişmekte olup, özellikle temas sporlarıyla uğraşanlarda (%50–60) daha yüksektir (Mendoza-Puente ve ark., 2010; Bonotto ve ark., 2010; Başaran Aslan, Çağlayan, & Aslan, 2023). Sporcu olmayan yetişkinlerde ise prevalans %11–14 aralığında rapor edilmiştir (Freiwald, Schwarzbach, & Wolowski, 2022).

Belirtiler genellikle çiğneme kasları hassasiyeti, eklemde gelen klik veya çıtırtı sesleri, baş ağrısı, ağız açmada kısıtlılık ve eklem sertliği olarak görülmektedir. Weiler ve ark. (2010; 2013) çalışmalarında erkek ve kadın sporcular ile kontrol gruplarını karşılaştırmış, sporcularda semptom sıklığının genel olarak daha yüksek olduğunu rapor etmişlerdir. Benzer şekilde, Persson ve Kiliaridis (1994) güreş yapan sporcuların kontrol grubuna kıyasla daha sık eklem sesleri ve baş ağrısı yaşadığını bildirmiştir.

Elektromiyografik (EMG) analizler, TMD'li sporcularda çene kaslarının aktivasyonunun düzensiz olduğunu ve kas-iskelet simetrisinin bozulduğunu göstermektedir (Valenti ve ark., 2025). Sporcularda tekrarlayan travmalar ve yoğun antrenman programları, kaslarda kronik gerginlik ve çene eklemde mikrotravmalara yol açarak TMD riskini artırmaktadır (Martins ve ark., 2025; Crincoli ve ark., 2022).

TMD'nin önlenmesine yönelik çalışmalar, ağız koruyucu kullanımının semptomları azalttığını ve antrenmanların profesyonel gözetim altında yürütülmesinin önemini göstermektedir (Saini ve ark., 2025; Freiwald, Schwarzbach, & Wolowski, 2022). Fizyoterapi yaklaşımları, manuel terapi, terapötik egzersizler, kuru iğneleme ve elektroterapi ile çene hareketliliğini artırmakta, ağrıyı ve kas hassasiyetini azaltmaktadır. Oklüzal splint kullanımı ise eklem seslerini ve ağrıyı azaltmaya katkı sağlar (González Sánchez ve ark., 2023).

Tablo 1. Literatür Bulguları

Yazar (Yıl)	Örneklem	Ölçütler	Başlıca Bulgular
Persson & Kiliaridis (1994)	Güreşçiler Kontrol	/ TMD semptomları	Sporcularda eklem sesleri ve baş ağrısı daha sık görülmüştür.
Weiler ve ark. (2010; 2013)	Basketbol oyuncuları Kontrol	Çiğneme kası hassasiyeti, / eklem klikleri, ağız açma grubuna göre daha yüksek kısıtlılığı	Sporcularda semptomlar kontrol bulunmuştur.
Mendoza-Puente ve ark. (2010)	Boksörler, hentbolcular	TMD şiddeti	Sporcuların %60'ında orta-şiddetli TMD görülmüştür.
Bonotto ve ark. (2010)	Karateçiler, MMA, kontrol	TMD prevalansı	Rekabetçi sporcularda TMD daha sık; amatör ve kontrol gruplarında daha düşük.
Başaran Aslan, Çağlayan, & Aslan (2023)	Savunma sporcuları	TMD prevalansı	Mikro ve makro travmalar TMD riskini artırmaktadır.
Valenti ve ark. (2025)	Sporcular	EMG kas aktivasyonu	TMD'li sporcularda çene kas aktivasyonu düzensizdir.
Saini ve ark. (2025)	Sporcular	Ağız koruyucu kullanımı	Koruyucu ekipman TMD semptomlarını azaltmaktadır.
González Sánchez ve ark. (2023)	Sporcular	Fizyoterapi etkisi	Manuel terapi ve egzersizler ağrı ve fonksiyon kaybını azaltmaktadır.

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Sporcularda TMD, özellikle temas sporları ve yüksek antrenman yüküne sahip bireylerde yaygın görülen bir kas-iskelet sistemi rahatsızlığıdır. Literatür, TMD'nin sporcularda daha yüksek prevalansa sahip olduğunu ve belirtilerin çene kasları hassasiyeti, eklem sesleri, baş ağrısı ve ağız açma kısıtlılığı gibi semptomlarla kendini gösterdiğini ortaya koymaktadır (Weiler ve ark., 2010; Mendoza-Puente ve ark., 2010).

Sporcuların TMD gelişimine maruz kalma riskini artıran başlıca faktörler; tekrarlayan mikro ve makro travmalar, yoğun antrenman programları ve psikolojik stres olarak tanımlanabilir (Crincoli ve ark., 2022; Martins ve ark.,

2. ACARIS INTERNATIONAL FARABI SCIENTIFIC RESEARCHES AND INNOVATION CONGRESS 26- 27 March/2026

2025). Bu risklerin azaltılması için profesyonel gözetim, uygun ağız koruyucu kullanımı ve düzenli TMD değerlendirmeleri önemlidir (Freiwald, Schwarzbach, & Wolowski, 2022; Saini ve ark., 2025).

Fizyoterapi, TMD tedavisinde temel bir yaklaşım olarak öne çıkmaktadır. Manuel terapi, terapötik egzersizler, elektroterapi ve kuru iğneleme, çene hareketliliğini artırmakta ve ağrıyı azaltmaktadır. Ayrıca, oklüzal splintler ve gerektiğinde farmakolojik veya cerrahi müdahaleler, semptom yönetiminde etkili seçeneklerdir (González Sánchez ve ark., 2023; Yıldız ve ark., 2015).

Gelecek araştırmalar, sporcuların farklı branşlarındaki TMD risk faktörlerini, uzun dönem etkilerini ve multidisipliner önlem-tedavi stratejilerini detaylı biçimde incelemelidir. Ayrıca psikososyal ve biyomekanik tetikleyicilerin rolü daha sistematik bir şekilde araştırılmalı ve koruyucu stratejilerin etkinliği klinik uygulamalara entegre edilmelidir.

KAYNAKLAR

Başaran Aslan, K., Çağlayan, F., & Aslan, B. E. (2023). Do defensive sports cause temporomandibular disorder? *Nobel Medicus*, 19(3), 180–186.

Bonotto, D., Namba, E. L., Veiga, D. M., Wandembruck, F., Mussi, F., Afonso Cunali, P., Ribeiro Rosa, E. A., & Azevedo-Alanis, L. R. (2016). Professional karate-do and mixed martial arts fighters present with a high prevalence of temporomandibular disorders. *Dental Traumatology*, 32(4), 281–285. <https://doi.org/10.1111/edt.12238>

Crincoli, V., De Biase, C., Cazzolla, A. P., Campobasso, A., Dioguardi, M., Piacino, M. G., Mattia, L., Ribatti, D., & Di Comite, M. (2022). Effects of contact sports on temporomandibular disorders: An observational study. *Dentistry Journal (Basel)*, 10(10), 180. <https://doi.org/10.3390/dj10100180>

Freiwald, H. C., Schwarzbach, N. P., & Wolowski, A. (2022). Impact of sports on temporomandibular dysfunction: A comparison of competitive and recreational female athletes as well as female non-athletes. *Clinical Oral Investigations*, 26(8), 5313–5323. <https://doi.org/10.1007/s00784-022-04499-6>

Gauer, R. L., & Semidey, M. J. (2015). Diagnosis and treatment of temporomandibular disorders. *American Family Physician*, 91(6), 378–386.

González Sánchez, B., García Monterey, P., Ramírez Durán, M. del V., Garrido Ardila, E. M., Rodríguez Mansilla, J., & Jiménez Palomares, M. (2023). Temporomandibular joint dysfunctions: A systematic review of treatment approaches. *Journal of Clinical Medicine*, 12(12), 4156. <https://doi.org/10.3390/jcm12124156>

Horswell, B., & Sheikh, J. (2018). Evaluation of pain syndromes, headache and temporomandibular joint disorders in children. *Oral and Maxillofacial Surgery Clinics of North America*, 30(1), 11–24.

Lipton, J. A., Ship, J. A., & Larach-Robinson, D. (1993). Estimated prevalence and distribution of reported orofacial pain in the United States. *Journal of the American Dental Association (1939)*, 124(10), 115–121. <https://doi.org/10.14219/jada.archive.1993.0200>

Martins, A. P. V. B., Cardoso, R. L. F., Andrade, C. C. F. V., de Oliveira, J. M. D., D’Arce, M. B. F., Ribeiro, A. B., ... & Badaró, M. M. (2025). Comparison of temporomandibular disorder signs and symptoms in CrossFit® athletes and sedentary individuals. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 22(5), 785. <https://doi.org/10.3390/ijerph22050785>

Mendoza-Puente, M., Oliva-Pascual-Vaca, Á., Rodríguez-Blanco, C., Heredia-Rizo, A. M., Torres-Lagares, D., & Ordoñez, F. J. (2014). Risk of headache, temporomandibular dysfunction, and local sensitization in male

professional boxers: A case-control study. *Archives of Physical Medicine and Rehabilitation*, 95(10), 1977–1983.

<https://doi.org/10.1016/j.apmr.2014.06.011>

Persson, L. G., & Kiliaridis, S. (1994). Dental injuries, temporomandibular disorders, and caries in wrestlers.

European Journal of Oral Sciences, 102, 367–371. <https://doi.org/10.1111/j.1600-0722.1994.tb01485.x>

Saini, R. S., Okshah, A., Haneef, M., Quadri, S. A., Chaturvedi, M., Mosaddad, S. A., & Heboyan, A. (2025).

Evaluating the influence of sports-induced trauma on temporomandibular disorders: A systematic review and meta-analysis. *Archives of Oral Biology*, 172, 106168. <https://doi.org/10.1016/j.archoralbio.2024.106168>

Şahin, D., Kaya Mutlu, E., & Taşkıran, H. (2021). Physiotherapy interventions in temporomandibular disorders.

Journal of Health and Professional Research, 3(3), 162–170.

Starr, C. L., & McGrew, C. (2023). TMJ disorders in athletes. *Current Sports Medicine Reports*, 22(1), 10–14.

<https://doi.org/10.1249/JSR.0000000000001026>

Valenti, C., Di Pasquale, F., Pancrazi, G. P., Falocci, N., Nanussi, A., Biscarini, A., & Pagano, S. (2025).

Evaluation of different electromyographic parameters of temporomandibular dysfunction in athletes. *Journal of Bodywork and Movement Therapies*, 42, 56–63. <https://doi.org/10.1016/j.jbmt.2024.11.025>

Weiler, R. M., Santos, F. M., Kulic, M. A., De Souza Lima, M. P., Pardini, S. R., Mori, M., & de Souza Vitalle,

M. S. (2013). Prevalence of signs and symptoms of temporomandibular dysfunction in female adolescent athletes and non-athletes. *International Journal of Pediatric Otorhinolaryngology*, 77(4), 519–524.

<https://doi.org/10.1016/j.ijporl.2012.12.024>

Weiler, R. M., Vitalle, M. S., Mori, M., Kulik, M. A., Ide, L., Pardini, S. R., & Santos, F. M. (2010). Prevalence

of signs and symptoms of temporomandibular dysfunction in male adolescent athletes and non-athletes. *International Journal of Pediatric Otorhinolaryngology*, 74(8), 896–900.

<https://doi.org/10.1016/j.ijporl.2010.05.007>

Yıldız, C., Aslan, U., Şanıvar, Z., & Yıldız Domaniç, K. (2015). Temporomandibular eklem rahatsızlıkları tedavi

yöntemleri. *Cumhuriyet Dental Journal*, 18(1), 101–107. <https://doi.org/10.7126/cdj.58140.5000071453>

Yule, P. L., Durham, J., & Wassell, R. W. (2016). Pain part 6: Temporomandibular disorders. *Dental Update*,

43(1), 39–42.

GECİKMELİ HAVA TAŞIMACILIĞINDA YOLCU HAKLARI: BİR ÖRNEK OLAY

Prof. Dr. Alaeddin BOBAT

Kocaeli Üniversitesi Ziraat Fakültesi Bitki Koruma Bölümü 41285-Kartepe/KOCAELİ

e-mail: bobatus@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-4654-0208

Özet

Hava taşımacılığında yolcu hakları, SHY-YOLCU yönetmeliği kapsamında rötar(gecikme), iptal veya uçağa alınmama durumlarında tazminat, ücretsiz yemek/konaklama ve bilet iadesi haklarını içermektedir. 2 saatten fazla rötarlarda(gecikmelerde) ikram, 5 saatten fazla gecikmelerde bilet iadesi/güzergâh değişimi; 14 günden az kala iptallerde ise mesafe bazlı 250-600 EUR arası tazminat hakkı doğmaktadır.

Ancak bu haklarda 3 saat ile 5 saat arası rötarlarda bir boşluk bulunmaktadır. Bu boşluk mücbir sebep koşullarına bağlıdır. Her ne kadar iç hatlardaki 2-4 saatlik gecikmelerde havayolu işletmesi tarafından ikram ve haberleşme hizmeti sunulması zorunlu ise de Avrupa Birliği uyum yasaları çerçevesinde 100 avrodan 500 avroya kadar bir tazminat isteme hakkı da sağlanmaktadır.

5 saat ve üzeri gecikmelerde ise yolcu bilet ücretinin iadesi veya güzergâh değişikliği talep edilebilir. Uçuşun ertesi güne sarkması durumunda havayolu firması tarafından otel konaklaması ve havaalanı transferi sağlanmak zorundadır.

Bu çalışmada önce 3 saat, daha sonra ise 30 dakika daha gecikme sonucu elde edilen tazminat hakkı süreci irdelenmektedir.

Anahtar sözcükler: Havayolu, yolcu hakları, tazminat

THE CONCEPT OF THE CONSUMER IN THE CONTEXT OF CONSUMER RIGHTS AND LAWS A CASE STUDY

Abstract

Passenger rights in air travel, as outlined in the SHY-YOLCU regulation, include the right to compensation, free meals and accommodations, and ticket refunds in the event of delays, cancellations, or denied boarding. For delays exceeding 2 hours, refreshments are provided; for delays exceeding 5 hours, a ticket refund or route change is offered; and for cancellations made less than 14 days in advance, passengers are entitled to compensation ranging from 250 to 600 EUR based on the distance traveled.

However, there is a gap in these rights regarding delays of between 3 and 5 hours. This gap is subject to force majeure conditions. Although airlines are required to provide refreshments and communication services for delays of 2 to 4 hours on domestic flights, passengers are also entitled to claim compensation ranging from 100 to 500 euros under European Union harmonization laws.

For delays of 5 hours or more, passengers may request a refund of the ticket price or a change of itinerary. If the flight is rescheduled to the following day, the airline is required to provide hotel accommodation and airport transfers.

This study examines the compensation claim process resulting from a delay of 3 hours, followed by an additional 30-minute delay.

Keywords: Airline, passenger, rights, compensation

1. GİRİŞ

Hava taşımacılığında yolcu hakları, SHY-YOLCU yönetmeliği (RG, 2024) kapsamında **rötar(gecikme)**, **iptal** veya **uçğa alınmama durumlarında tazminat**, **ücretsiz yemek/konaklama** ve **bilet iadesi** haklarını içermektedir. 2 saatten fazla rötarlarda(gecikmelerde) **ikram**, 5 saatten fazla gecikmelerde **bilet iadesi/güzergâh değişimi**; 14 günden az kala iptallerde ise mesafe bazlı **250-600 EUR arası tazminat** hakkı doğmaktadır. Ancak bu haklarda 3 saat ile 5 saat arası gerçekleşen rötarlar konusunda bir boşluk bulunmaktadır. Bu boşluk mücbir sebep denilen hava koşulları, güvenlik tehditleri veya havayolunun kontrolü dışındaki olağanüstü durumlarda ortaya çıkmakta ve şirket bu nedenlerle tazminat ödemeyebilmektedir.

Her ne kadar iç hatlardaki 2-4 saatlik gecikmelerde havayolu işletmesi tarafından ikram ve haberleşme hizmeti sunulması zorunlu ise de Avrupa Birliği uyum yasaları çerçevesinde 100 avrodan 600 avroya kadar bir **tazminat** isteme hakkı da sağlanmaktadır.

5 saat ve üzeri gecikmelerde ise yolcu bilet ücretinin iadesini veya güzergâh değişikliğini talep edebilir.

Uçuşun ertesi güne sarkması durumunda havayolu firması tarafından otel konaklaması ve havaalanı transferi sağlanmak zorundadır (SHGM, Tarihsiz).

Bu çalışmada önce 3-5 saat arasında gerçekleşen gecikme sonucu elde edilen tazminat ve bu hakkı elde etmedeki süreç irdelenmekte; böylece gerek tüketici hakları gerekse bir tüketici hakkı olan yolcu/yolculuk hakları konusu ele alınmaktadır.

2. ÖRNEK OLAY: PEGASUS HAVAYOLLARINDA UÇUŞ GECİKMESİ

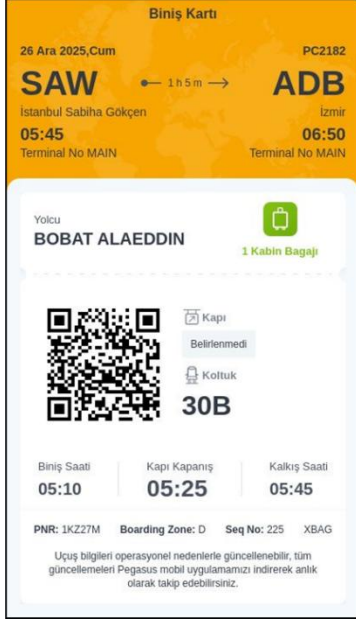
26 Aralık 2025 Cuma günü PEGASUS Hava Yolları Şirketi ile Sabiha Gökçen/İstanbul Havalimanından İzmir Aydın Menderes Hava Limanına saat 05.45'te uçmak üzere bilet aldım (Şekil 1a). Uçuş saatinden en az 1,5-2 saat önce Havalimanında olmak gerektiğinden İzmit Otogarından saat 03.00'te otobüse binmek üzere saat 02.30'da evden çıktım. Zamanında hareket eden otobüsle Sabiha Gökçen Havalimanına giderken saat 03.15'te cep telefonuma bir ileti geldi. İletide hava muhalefeti nedeniyle uçuşun 05.45 yerine saat 08.45'e ertelendiği yazıyordu (Şekil 1b).

Hareket eden otobüsten inip geri dönmek yerine, Sabiha Gökçen Havalimanında oyalanmayı tercih ederek yoluma devam ettim. Saat 04.30'da Havalimanına vardım. Kontrol işlemlerinden sonra durumu öğrenmek üzere Pegasus havayolu işletmesinin ilgili bürosuna gittim. Gecikmeyi teyit ederek istenirse ikram hizmetlerinden yararlanacağım söylendi ve bu arada telefonuma ikrama ilişkin ileti geldi (Şekil c).

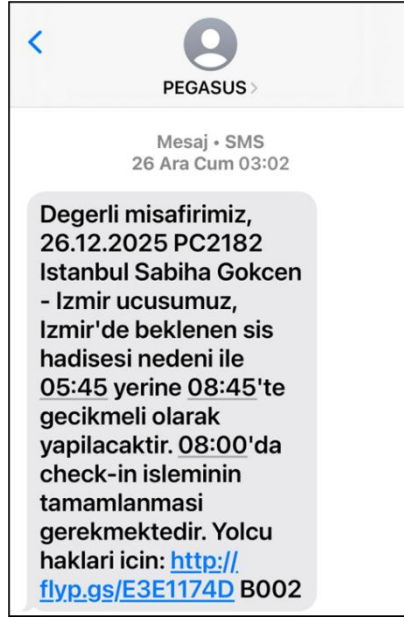
Ancak bu diyalog sırasında yolcu haklarından hiç söz edilmedi. İkram denilince yiyecek ve içecek aklıma geldi.

2. ACARIS INTERNATIONAL FARABI SCIENTIFIC RESEARCHES AND INNOVATION CONGRESS 26- 27 March/2026

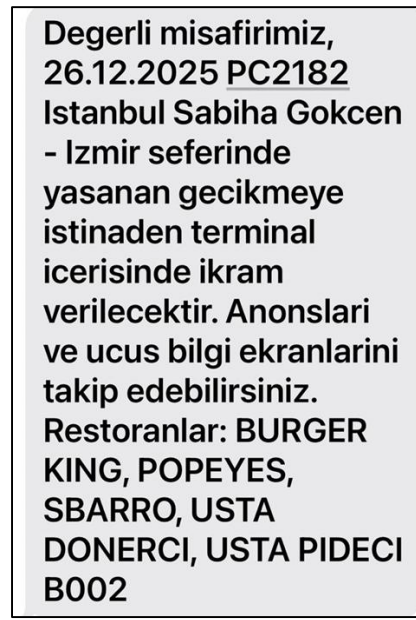
Ancak ilgili hizmet işletmesine gidince ikramın yalnızca içecek olarak sunulacağı bilgisini öğrendim. Seçeneklerden çayı tercih ederek bir karton bardak çay ile yetinmek zorunda kaldım.

(a)

(b)

(c)

Şekil 1. Uçuş, Rötar ve İkram Bilgileri

Saat 04.30'dan uçuş saati olan 08.45'e kadar havalimanında oyalanmak kolay bir süreç olmadı tabii ki. Bu arada cep telefonumdan uçuş haklarına ilişkin tarama yaparak bazı haklarım olduğunu öğrendim. Uçuş saati yaklaşık kalkış kapısına yakın bir yerde oturup beklemeye başladım. Pegasus yolcuları kapıda görevli çalışanlar ile oldukça uzun bir tartışmaya giriştiler. İçlerinden avukat olanı tüketici haklarından, Pegasus şirketinin benzer gecikmeleri alışkanlık haline getirmesinden, aslında uçağın perona indiğinden ve temizlik için bekletildiğinden söz ederek ağız dalaşına girişti. Ancak sonuç değişmedi.

2. ACARIS INTERNATIONAL FARABI SCIENTIFIC RESEARCHES AND INNOVATION CONGRESS 26- 27 March/2026

Uçuş saati yaklaştıkça hareketlenme de arttı. Herkes kuyruktayken uçuş saatinin 09.20'e alındığı belirtildi (Şekil 2).

Şekil 2. Uçuş Bilgi Panosu

Bu durum yolcular arasında dalgalanmaya yol açtı. Her kafadan bir ses çıktığı için uğultu içinde konuşulanlar anlaşılmadı. Zor durumda kalan şirket çalışanları ortalığı yatıştırmak için ellerinden geleni yaptılar. Sonunda bir yetkili gelerek İzmir Aydın Menderes Havalimanındaki sis olayını anlatmaya çalıştı. Doğal olarak kimse inanmadı. Sonunda saat 09.20'de yolcular alınmaya başlandı. Uçak ise saat 09.45 civarında havalandı. Sonrasında ise gerekli yazışmalara başlandı.

Biniş biletimi saklayarak öncelikle Pegasus Havayolu şirketinin ilgili birimini aradım. Ulaşmakta oldukça zorlanmama karşın sonunda ulaşabildiğim telefonda yaşadıklarımı anlattım ve bu durum karşısında tazminat hakkı doğduğuna değindim. Aldığım klasik cevap: 5 saati geçmeyen gecikmelerde tazminat verilmediği oldu. Daha sonra internet üzerinden uçuş bilgilerimi de vererek aynı talebimi yineledim. Ne yazık ki cevap alamadım.

2-3 gün sonra tekrar yazdım. Bu kez lütfen cevap verdiler ve uçuş bilgilerini istediler. İsteklerini yerine getirdim.

Sonuçta “Değerli Misafirimiz, **26.12.2025** tarihli **PC 2182** sefer sayılı uçuşunuzda yaşanan gecikme nedeniyle yaşadığınız olumsuz deneyim için içtenlikle özür dileriz.

Pegasus Hava Yolları olarak, her bir yolculuğunuzun en yüksek standartlarda gerçekleşmesi için büyük bir titizlikle çalışmaktayız. Ancak, zaman zaman kontrolümüz dışında gelişen durumlar nedeniyle uçuş saatlerinde gecikmeler yaşanabilmektedir. Bu gecikmenin, hedeflediğimiz hizmet standartlarını karşılamadığının farkındayız ve seyahat planlarınızı olumsuz yönde etkilediğini biliyoruz. Bu süreçte göstermiş olduğunuz anlayış için teşekkür ederiz.

2. ACARIS INTERNATIONAL FARABI SCIENTIFIC RESEARCHES AND INNOVATION CONGRESS 26- 27 March/2026

Gelecekteki seyahatlerinizde birlikte olmayı heyecanla beklediğimizi ve sizi yeniden ağırlamaktan memnuniyet duyacağımızı belirtmek isteriz. Saygılarımızla, Pegasus Hava Yolları” şeklinde bir ileti gönderildi.

Israrlı şikayetlerim sonrasında “Başvurunuz 14127526 Numarası kontrol edilmekte olup, inceleme işlemleri tamamlandığında tarafınıza bilgi aktarılacaktır” cevabını aldım.

Bu kez Pegasus Havayolları Misafir İlişkileri Birimine uzun bir ileti göndererek sorunu halletmemeleri durumunda yasal işlemlere başlayacağımı belirttim. Bu ileti üzerine “Göndermiş olduğunuz e-posta ilgili departmanlarımıza iletilerek tarafımızdan incelenmiştir. Yaşamış olduğunuz olumsuz deneyimden dolayı üzgün olduğumuzu belirtmek isteriz. Uçuşlarımızın tabi olduğu güvenlik süreçleri en hassas biçimde değerlendirilerek en ufak risk göz ardı edilmeden incelenmekte, misafir ve uçuş güvenliği her zaman birinci planda tutulmaktadır. Ancak alınan tüm önlemlere, yapılan tüm çalışmalara rağmen hava koşulları veya operasyonel nedenler ile zaman zaman istenmeyen gecikme ve sefer iptalleri yaşanabilmektedir. Şirketimiz uçuşlarında meydana gelebilecek gecikme, sefer iptali ve tarife saat değişikliği gibi durumlar erken sürede tespit edilmesi halinde tüm misafirlerimizin bilet alımları esnasında belirtilen telefon numaralarından iletişime geçilerek bilgi verilmektedir. Bilet alım esnasında hava yolu şirketine belirtilen iletişim bilgilerinin ulaşılabilirliği misafirlerimizin sorumluluğunda olup iletişim bilgilerinin hatalı bildirilmesi veya misafirlerimize ulaşılamaması durumunda tarafınıza destek verilememektedir. 26.12.2025 PC 2182 İstanbul-İzmir uçuşumuz olumsuz hava koşulları nedeni ile gecikmeli gerçekleşmiştir. Söz konusu gecikme havayolumuz kaynaklı olmayıp, olağan seyrin dışında gelişmiştir. Yukarıdaki açıklamalar doğrultusunda mücbir sebepli gecikme yaşandığından dolayı tazminat talebinize olumlu yanıt veremediğimizi bilgilerinize sunarız. Bekleme süresi içerisinde yapmış olduğunuz makul ölçüdeki masraflara ait var ise faturasını iletmeniz halinde değerlendirmeye alınacağını bilgilerinize sunarız.

Zamanında kalkış performans kriterlerimizi iyi ve kaliteli hizmet verebilmek adına sürekli olarak ölçümlmekteyiz. Yapılan ölçümler ve siz değerli misafirlerimizden gelen geri bildirimler, etkin bir değerlendirme yaparak kendimizi geliştirmemiz konusunda yol gösterici olmaktadır. Saygılarımızla Pegasus Hava Yolları Misafir İlişkileri” cevabı ile şirketin tavrını net olarak öğrenmiş oldum.

Bu cevap karşısında 3 seçenek bulunmaktaydı. Tüketici Hakem Heyetine başvurmak, Sivil Havacılık Genel Müdürlüğüne (SHGM) başvurmak ya da Tüketici Mahkemesinde doğrudan dava açmak. İkinci yolu seçtim ve SHGM sitesine girip yeni başvuru oluşturdum (Şekil 3).

Şekil 3. SHGM Yolcu Hakları Şikâyet Talebi Görüntüsü

Başvuru sonrası yaklaşık 2 hafta sonra şirket 100 avro tazminat ödemeyi kabul etti. Ancak bu ödemeyi de geciktirerek tekrar SHGM'ne şikâyet ettim. 10 günlük bekleme sürecinden sonra 100 avro karşılığı TL hesabıma yatırıldı.

3. SONUÇ VE ÖNERİLER

Gecikmeli hava taşımacılığında tazminat hakkı, teknik veya operasyonel nedenlerle **3 saat ve üzeri** gecikmelerde doğmaktadır. Türkiye iç hatlarında 100 avro, dış hatlarda ise mesafeye göre 250-600 avro arası tazminat ile yemek/ikram ve konaklama hizmeti talep edilebilir. 5 saati aşan rötarlarda bilet iadesi hakkı da bulunmaktadır. Hava koşulları, güvenlik tehditleri veya havayolunun kontrolü dışındaki olağanüstü durumlarda tazminat ödenmeyebilir. Tazminat talepleri için havayolu şirketinin web sitesi üzerinden geri bildirim/talep formu doldurulması gerekmektedir. Tazminat nakit olarak, elektronik banka havalesi, banka ödeme emirleri veya banka çekleri ile ödenebilir (THY, tarihsiz). Ancak, yolcunun imzalı mutabakatı olması durumunda seyahat fişleri ve/veya diğer hizmetler şeklinde de ödenebilir.

Tüketici hakları ve bu bağlamda yolcu/yolculuk hakları bir bütündür. Hakların bilinmeden kullanılması mümkün değildir. Bu nedenle tüketici açısından hakkın aranması ve bu sürecin olabildiğince bilinçli yürütülmesi her tüketicinin görevidir.

2. ACARIS INTERNATIONAL FARABI SCIENTIFIC RESEARCHES AND INNOVATION CONGRESS 26- 27 March/2026

Hak ihlaline neden olan olaylarda öncelikle ihlali yapan işletme ya da kurum ile iletişim kurmak ve talepleri iletmek zorunludur. Verilen cevap olumsuz ise gerek Tüketicinin Korunması hakkındaki Kanun gerekse diğer kanunlarda tüketici ile ilgili hakları iyi bilmek gerekmektedir. Herkes olaya kendi açısından haklı baktığı için, hak aramada ısrarlı olunmalı ve gerekirse sonuna kadar gidilmelidir.

KAYNAKÇA

1. RG, (2024). Havayolu ile Seyahat Eden Yolcuların Haklarına Dair Yönetmelik, 10.12.2024 Tarih ve 32748 sayılı Resmi Gazete.
2. SHGM (tarihsiz). Yolcu Hakları Broşürü,
https://web.shgm.gov.tr/documents/sivilhavacilik/files/pdf/yolcular_icin/yolcu_haklari_brosur.pdf
3. THY (Tarihsiz). Yolcu Hakları
<https://cdn.turkishairlines.com/m/2342e9b77fac1b16/original/FR-67-0329-Yolcu-haklar-Brosuru-TUR-copy.PDF>

TÜKETİCİ HAKLARI VE YASALAR BAĞLAMINDA TÜKETİCİ KAVRAMI: BİR ÖRNEK OLAY
Prof. Dr. Alaeddin BOBAT

Kocaeli Üniversitesi Ziraat Fakültesi Bitki Koruma Bölümü 41285-Kartepe/KOCAELİ

e-mail: bobatus@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-4654-0208

Özet

Gerek 4077 Sayılı Eski Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun'da gerekse 6502 Sayılı Yeni Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun'da bazı farklılıklar bulunsa da tüketici kavramının tanımı öz olarak benzer biçimde yapılmıştır. İlgili tanımlardan tüketicinin, ticarî veya meslekî amaçla hareket etmeme ile tüzel veya gerçek kişi olmak üzere iki adet temel bileşenin olduğu anlaşılmaktadır. 1995 yılından beri hukuk dünyamızda bulunan tüketici kavramının tanımının her ne kadar basit ve anlaşılır olduğu düşünülse de gerçek yaşamdaki uyuşmazlıklara uygulanması her zaman kolay olmamaktadır.

6502 Sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun ile tüketici işleminin uygulama alanının da genişletildiği göz önüne alındığında, tüketici niteliğinin belirlenmesi çok daha önemli bir duruma gelmiştir. Çünkü kişinin tüketici olması durumunda uyuşmazlığın çözümü için uygulanacak olan maddi hukuk kuralları ile görev, yetki ve ispat yüküne ilişkin usul hukuku kuralları da değişmektedir.

İstanbul'daki AVM ve Ticaret Merkezlerinde kiralık ya da şirket arabasıyla 3 saate kadar park etme durumunda, araba sürücüsünün tüketici sayılıp sayılmaması durumu örnek bir olay bağlamında irdelenmektedir.

Anahtar sözcükler: Tüketici, tüketici hakları, ticari olmayan amaçlar, kanun ve yönetmelikler

THE CONCEPT OF THE CONSUMER IN THE CONTEXT OF CONSUMER RIGHTS AND LAWS A CASE STUDY

Abstract

Although there are some differences between the former Consumer Protection Law No. 4077 and the new Consumer Protection Law No. 6502, the definition of the term “consumer” is essentially similar. From the relevant definitions, it is understood that the concept of a consumer consists of two fundamental elements: acting without commercial or professional intent, and being either a legal or natural person. Although the definition of the concept of a consumer, which has been part of our legal system since 1995, is considered simple and clear, its application to real-life disputes is not always straightforward.

Considering that the scope of application of consumer transactions has been expanded under the Consumer Protection Law No. 6502, determining consumer status has become even more critical. This is because, if a person qualifies as a consumer, the substantive law rules applicable to resolving the dispute, as well as the procedural law rules regarding jurisdiction, authority, and the burden of proof, also change.

This article examines, within the context of a specific case, whether a driver parking a rented or company vehicle for up to three hours at shopping malls and commercial centers in Istanbul qualifies as a consumer.

Keywords: Consumer, Consumer rights, non-commercial purpose, laws and legal regulations

1. GİRİŞ

Gerek 4077 Sayılı Eski Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun'da (RG, 1995) gerekse 6502 Sayılı Yeni Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun'da (RG, 2013) bazı farklılıklar bulunsa da tüketici kavramının tanımı öz olarak benzer biçimde yapılmıştır. İlgili tanımlardan tüketicinin, ticarî veya meslekî amaçla hareket etmeme ile tüzel veya gerçek kişi olmak üzere iki adet temel bileşenin olduğu anlaşılmaktadır.

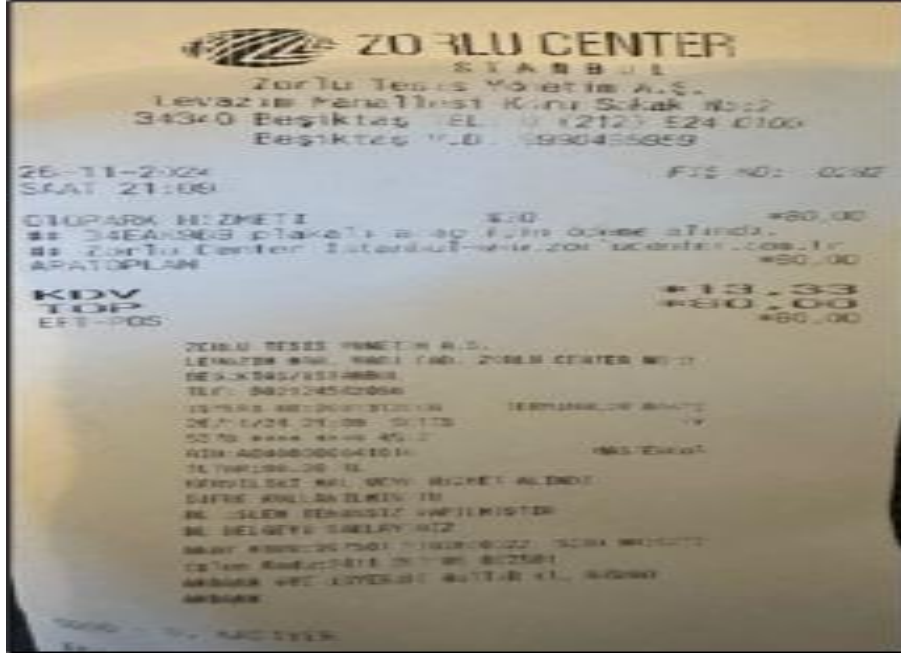
1995 yılından beri hukuk ekosisteminde tüketici kavramı tanımının her ne kadar basit ve anlaşılır olduğu düşünülse de gerçek yaşamdaki uyumsuzlıklara uygulanması her zaman kolay olmamaktadır.

6502 Sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun ile tüketici işleminin uygulama alanının da genişletildiği göz önüne alındığında, tüketici niteliğinin belirlenmesi çok daha önemli bir duruma gelmiştir. Çünkü kişinin tüketici olması durumunda uyumsuzluğun çözümü için uygulanacak olan maddi hukuk kuralları ile görev, yetki ve kanıt yüküne ilişkin usul hukuku kuralları da değişmektedir(Berber, 2024).

Bu çalışma ile İstanbul'daki AVM ve Ticaret Merkezlerinde kiralık ya da şirket arabasıyla 3 saate kadar park etme durumunda, araba sürücüsünün tüketici sayılıp sayılmaması konusu örnek bir olay bağlamında irdelenmektedir.

2. ÖRNEK OLAY: İSTANBUL ZORLU TESİSLERİ OTOPARK ÜCRETİ

26 Kasım 2024 günü **ZORLU Tesisleri** otoparkına kullandığım kiralık aracı bıraktım. AVM'de işlerimi hallettikten sonra çıkarken 80 TL park ücreti istendi (**Şekil 1**). Oysa yaklaşık 90 dakika kullandığım otopark için İBB UKOME 2007/1-4 sayılı kararına göre 3 saate kadar parklanmalarda ücret kesilmemesi gerekliydi. Bu konuda gerek yerel gerekse yüksek yargı organlarının emsal kararları bulunmaktaydı. Üstelik otopark ücret fişinde kaç dakika park ettiğim bile yazmıyordu. Alınan otopark ücreti İstanbul Büyükşehir Belediyesi(İBB) Ulaştırma Koordinasyon Merkezinin(UKOME) “..., AVM ve Ticaret Merkezlerinde yer alan otoparklarda ilk üç saate(0-3) kadar ücret alınmamasına, ilk üç saat dışında alınabilecek ücretin ise İBB'nin tarife komisyonunca belirlenen ücret oranında olmasına, bu hususta hazırlanacak bilgilendirme levhalarının otopark girişlerine, otoparkın boş/dolu olup olmadığını belirten bilgi sistemi ile beraber konulmasına” ifadesi ile İstanbul'da mevcut bütün AVM ve Ticaret Merkezlerinde yer alan otoparklarda 0-3 saat arası park edilmesinin ücretsiz olması kararına (UKOME, 2017) da aykırıydı.

Şekil 1. Otopark Ücreti Fişi

28.11.2024 tarihinde Beşiktaş Tüketici Hakem Heyetine (THH) online olarak başvurduğum. Haksız olarak tahsil edilen 80 TL'nin faizi ile iadesini istedim. Hakem Heyeti araçla ilgili ruhsat bilgi ve belgelerini talep etti. İstenilenleri online olarak gönderdim. Beşiktaş THH 27.02.2025 tarihli kararında; **Tüketici işleminden kaynaklanmayan hukuki ilişkilerde Tüketici Hakem Heyetlerinin şikâyet dosyasına bakmakla görevli olmadığı, dolayısıyla taraflar arasındaki hukuki ilişkinin tüketici işleminden kaynaklanmadığı gerekçesiyle görevsizlik kararı verildi.**

İtiraz süresi içinde Kocaeli Tüketici Mahkemesine başvurarak karara itiraz ettim. Başvuru dilekçesinde “Tüketici, ticari veya mesleki olmayan amaçlarla hareket eden gerçek veya tüzel kişidir. 6502 sayılı kanunun amacı, hazır bir malı veya hizmeti satın alarak onu günlük yaşamında kullanan veya tüketen kişiyi korumaktadır. Örneğin, bir kimse evde tıraş olmak için tıraş bıçağı aldığı anda tüketici olarak kabul edilir. Aynı tıraş bıçağını marketinde satmak için satın aldığı anda, ticari amaçla işlem yaptığından tüketici sayılmaz. Bir işlemin tüketici işlemi olarak kabul edilebilmesi için hukuki ilişkinin taraflarından birinin tüketici, diğer tarafın ise satıcı, hizmet sağlayıcı veya onlar adına hareket eden gerçek ya da tüzel kişi olması gereklidir. Taraflar arasında gerçekleştirilen işlemin tüketici açısından mesleki ve ticari bir amaçla yapılmaması şarttır. Tüketici işlemi, mal veya hizmet piyasalarında kamu tüzel kişileri de dâhil olmak üzere ticari veya mesleki amaçlarla hareket eden veya onun adına ya da hesabına hareket eden gerçek veya tüzel kişiler ile tüketiciler arasında kurulan her türlü sözleşme ve hukuki işlemi ifade eder. Bu bağlamda otoparklardan alınan ücret, araç sahibinin gerçek ya da tüzel kişi olup olmadığına bakılmaksızın bir tüketici işlemidir. Sonuç olarak otopark hizmeti tüketici açısından alınıp satılan bir hizmet

değildir. O anda otopark hizmeti verilmiş ve tüketici de o hizmeti kullanmış ya da almıştır. Kiralanan ya da başka birine ait bir araçla AVM otoparkını kullanmak, otopark ücretinin “**aracı kiralayan**” ya da “**başkasının aracını kullanan**” tarafından ödenmesi nedeniyle bir hizmet alan(tüketici ya da müşteri)-hizmet veren (hizmeti sağlayan) ilişkisi bağlamında düşünülmelidir. Örnek olarak, kiralık araçla trafikte yol alırken kural ihlali nedeniyle şirkete değil de aracı kullanan kişiye ceza yazılması ile aynı paralelde düşünmek gerekmektedir. Gerçekten kişisel ihtiyaçları dışında, belirli bir meslek icrası, belirli bir üretimde kullanma, yeniden satış, ticari olarak kullanma vb. gibi amaçlarla alıcı ya da kullanıcı tüketici tanımına girmezken; bir otopark hizmetinden yararlanmak tüketici tanımına girmektedir. Çünkü 6502 s. yasanın 3. maddesinin l fıkrası tüketiciyi “**Ticari veya mesleki olmayan amaçlarla hareket eden gerçek veya tüzel kişiyi**” ; m fıkrası ise tüketici işlemi “**Mal veya hizmet piyasalarında kamu tüzel kişileri de dâhil olmak üzere ticari veya mesleki amaçlarla hareket eden veya onun adına ya da hesabına hareket eden gerçek veya tüzel kişiler ile tüketiciler arasında kurulan, eser, taşıma, simsarlık, sigorta, vekâlet, bankacılık ve benzeri sözleşmeler de dâhil olmak üzere her türlü sözleşme ve hukuki işlemi**” olarak tanımlamaktadır. Bu bağlamda Beşiktaş THH’nin oy çokluğuyla aldığı “**görevsizlik**” kararı bu tanımlar kapsamında değerlendirildiğinde hukuka ve yasanın ruhuna aykırıdır” diyerek itirazın kabulünü ve kesilen ücretin faiziyle iadesini arz ve talep ettim.

Mahkeme sürecinde 4 duruşma yapıldı. Karşı taraf vekili (Zorlu Tesislerinin avukatı) duruşmaların hiçbirine mazeret göstererek katılmadı. Ancak, mahkeme Beşiktaş THH’nin ve karşı tarafın şahsımı tüketici olarak kabul etmeme itirazlarını kabul etmedi ki mahkeme süreci devam etti. Bu bağlamda ticari olmayan ve başkasına devredilmeyen iş ve işlemlerde 3. şahıslar tüketici olarak işlem görebileceği ortaya çıktı.

3. TARTIŞMA

4077 Sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun (TKHK)’da tüketici “**Bir mal veya hizmeti ticari veya mesleki olmayan amaçlarla edinen, kullanan veya yararlanan gerçek ya da tüzel kişi**” olarak tanımlanmıştır. Benzer şekilde 6502 s. yeni TKHK’da da tüketici “**Ticari veya mesleki olmayan amaçlarla hareket eden gerçek veya tüzel kişi**” olarak tanımlanmıştır. Yeni düzenlemede “**edinen, kullanan veya yararlanan**” ifadesi yerine “**hareket eden**” ifadesi kullanılarak tüketicinin edindiği mal veya hizmeti **şahsen kullanma zorunluluğunu ortadan kaldırılmıştır**. Ayrıca “**hareket eden**” ifadesinin kullanılması ile ortada bir sözleşme olmasa da tüketici korunacaktır. Otopark hizmeti bir sözleşme ile bağtlanan bir hizmet sağlayıcıdır. Aracı kullanan kişi, araç kime ait olursa olsun, otopark ücretini kendi cebinden ödemişse nu hizmetten yararlanan ve dolayısıyla tüketici konumundadır (Berber, 2024; RG, 2013; Bobat, 2023 ve 2024)

Kanun koyucu ayrıca tüketici işlemi de tanımlamıştır. Buna göre tüketicinin taraf olduğu bütün sözleşmeler ve hukukî işlemler belirli bir tür sınırlandırılması olmaksızın tüketici işlemi kapsamında kabul edilmiştir. Kanun

koyucu, tüketici işlemini tanımlarken karşı tarafın meslekî veya ticarî amaçla hareket ediyor olması gerektiğini de belirtmiştir. Meslekî ve ticarî amaçla hareket eden kişinin bir kamu tüzel kişisi olmasının da durumu değiştirmeyeceği isabetli bir şekilde ifade edilmiştir. Kamu tüzel kişilerinden özel olarak bahsedilmesi de olası tartışmaların önüne geçmiştir. İşlemin karşı tarafı ticarî veya meslekî bir amaçla hareket etmediği takdirde artık bir tüketiciden ve dolayısıyla tüketici işleminden söz edilemez. Bu durumda adi veya ticarî bir iş söz konusu olacaktır.

4. SONUÇ

Sonuç olarak **“otopark hizmeti tüketici açısından alınıp satılan bir hizmet değildir”**. O anda otopark hizmeti verilmiş ve tüketici de o hizmeti kullanmış ya da almıştır. Kiralık ya da başka birine ait bir araçla AVM otoparkını kullanmak, otopark ücretinin **“aracı kiralayan”** ya da **“başkasının aracını kullanan”** tarafından ödenmesi nedeniyle bir hizmet alan (tüketici ya da müşteri)-hizmet veren (hizmeti sağlayan) ilişkisi söz konusudur (6502 s. yasanın 3. Maddesinin 1 fıkrası).

Örnek olarak, kiralık araçla trafikte yol alırken kural ihlali nedeniyle şirkete değil de aracı kullanan kişiye ceza yazılması ile aynı paralelde düşünmek gerekmektedir. Bu bağlamda Beşiktaş THH'nin aldığı **“görevsizlik”** kararı bu tanımlar kapsamında değerlendirildiğinde hukuka ve yasanın ruhuna aykırı düşmektedir.

Danıştay 15. Dairenin bir uyuşmazlıkta vurguladığı gibi **“müşteri kavramının hizmet, mal vb. alan ve karşılığında ücret ödeyen kimseyi ifade ettiği, davalı idarece müşterilerden ücret alındığına ilişkin somut tespit yapılmadığı değerlendirilmiş ise de Alışveriş Merkezinin TDK sözlüğünde belirli bir yerde etkinlik gösteren perakendeci işletmeler topluluğu olarak tanımlandığı, dolayısıyla bu merkezlere gelen her kişiden neticesi satım akdi ile sonuçlanan işlemlerin yapılmasının beklenemeyeceği gibi bu kişilerin müşteri kavramı içinde değerlendirilmesi için satım akdinin koşul olarak kabul edilemeyeceği, günümüz koşullarında farklı alanlarda hizmet veren işletmelerden müteşekkil alışveriş merkezlerine gelen kişilerin müşteri olarak kabul edilmesi gerektiği”** sonucuna varılmıştır(Danıştay, 2018). Yani, Alışveriş Merkezlerine giren herkes, alışveriş yapıp yapmadığına bakılmaksızın müşteri ya da tüketici sayılmalıdır.

KAYNAKÇA

1. Bobat, A. (2023). AVM Otoparklarında Alınan Ücretler, 3rd International Black Sea Modern Scientific Research Congress, 23-34, 2023, Samsun-Türkiye, 241-248.
2. Berber, B (2024). Yargı kararları ışığında tüketici kavramı, Konya Barosu Dergisi, 1(1), 41-72.
3. Bobat, A. (2024). Yüksek Mahkemelerde Otopark Ücretlerine Yaklaşımlar, 5. BİLSEL INTERNATIONAL WORLD SCIENCE AND RESEARCH CONGRESS, İstanbul, Türkiye, 5-6 Ekim 2024, Kongre Kitabı, 1(1), 327-335.
4. Bobat, A. (2024). Tüketici Hakları Bağlamında İstanbul AVM Otoparklarındaki Sorunlar, 5. BİLSEL INTERNATIONAL WORLD SCIENCE AND RESEARCH CONG, İstanbul, Türkiye, 5-6 Ekim 2024, Kongre Kitabı 1(1), 319-326.
5. Danıştay (2018). Danıştay 15. Daire 2017/2051E., 2018/2K ve 15.01.2018 tarihli Kararı
6. RG, (1995). Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun, 08.03.1995 Tarih ve 22221 sayılı Resmi Gazete
7. RG, (2013). Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun, 28.11.2013 Tarih ve 28835 sayılı Resmi Gazete
8. UKOME, (2007). İBB, Ulaşım Daire Başkanlığı, Ulaşım Koordinasyon Merkezinin 30.01.2007 tarih ve 2007/1-4 sayılı kararı

**SİYASİ SÖYLEMDE SATANİZM: T.B.M.M. TUTANAKLARINDA SATANİZM İLE İLGİLİ BİR
MECLİS ARAŞTIRMA ÖNERGESİ
Doktor Öğretim Üyesi, Ersin SAVAŞ¹**

¹ Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Din Sosyolojisi, esavas@agri.edu.tr, 0000-0002-9603-2749

Özet

Bu araştırma, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne sunulan ve “gençliği tehdit eden” bir akım olarak tavsif edilen “Satanizm” ile ilgili ilgilidir. Bu bağlamda Meclis’e teklif edilen bir araştırma önergesinin Teun A. Van Dijk’in eleştirel söylem analizi yaklaşımı çerçevesinde çözümlenmesi hedeflenmektedir. 7 Şubat 2002 tarihli TBMM tutanaklarında yer alan bu önerge metni toplamda 22 milletvekilinin imzası ile teklif edilmiştir. Söz konusu metinde Satanizm; toplumsal düzeni tehdit eden ve gençliği “manevi değerlerinden uzaklaştıran” bir konumda kategorize edilmektedir. Dolayısıyla ilgili metnin bu yolla ideolojik söylemin temel umdelerinden biri olan “biz” ve “onlar” başlıklarını ortaya koyduğu ifade edilebilmektedir. Van Dijk’in söylem analizi yaklaşımında bulunan “biz” ve “onlar” ayrımına yapılan bu atıf ilgili araştırma önerge teklifine uygulandığında “biz” milli/manevi olgulara bağlılığa denk düşmektedir. “Onlar” kategorisi ise menfi bir manaya sahip olup söz konusu olgulara olan uzaklığı Satanizm üzerinden inşa etmektedir. Yine söylemde kullanılan “gençliği tehdit eden”, “sapkın”, “şiddete yönelten” gibi menfi sıfatlar öteki olarak konumlandırılan Satanizm’in belirgin vasıfları arasında sayılmaktadır. Böylece ideolojik boyuta meşru bir zemin oluşturulmaktadır. Araştırma önergesi metninde özellikle genç bireylerin Satanizm’e neden ilgi duyduklarının sebepleri de cevaplanmaya çalışılmıştır. Böylece meselenin derin bir boyutla ele alındığı gösterilmektedir. Bu bakımdan ifade edilen dayanaklar çerçevesinde önerge metninde Satanizm’in sadece bir güvenlik sorunu olarak ele alınmadığı anlaşılmaktadır. Satanizm önerge metninde güvenlik sorunu olmasının yanında milli/manevi değerleri tehdit eden bir olgu olarak da değerlendirilmektedir.

Anahtar kelimeler: Satanizm, Önerge, Sapkın Hareket, Siyasi Bağlam, Öteki.

SATANISM IN POLITICAL DISCOURSE: A PARLIAMENTARY INQUIRY PROPOSAL ON SATANISM IN THE PROCEEDINGS OF THE GRAND NATIONAL ASSEMBLY OF TURKEY

Abstract

This study focuses on a parliamentary motion submitted to the Grand National Assembly of Turkey, which characterizes “Satanism” as a movement that “threatens the youth.” Within this framework, the study aims to analyze the text of a research proposal submitted to the Assembly through the lens of Teun A. van Dijk’s critical discourse analysis approach. The motion, recorded in the parliamentary proceedings dated 7 February 2002, was proposed with the signatures of 22 members of parliament. In the text, Satanism is categorized as a phenomenon that threatens the social order and distances young people from “national and spiritual values.” Accordingly, it can be argued that the text constructs one of the fundamental elements of ideological discourse namely, the dichotomy of “us” and “them.” When this distinction, central to van Dijk’s framework, is applied to the parliamentary motion in question, the category of “us” corresponds to an adherence to national and moral values. In contrast, the category of “them” carries a negative connotation and is constructed through the perceived distance from these values, embodied in the representation of Satanism. Moreover, negative descriptors such as “threatening the youth,” “deviant,” and “inciting violence” are employed to define Satanism as the “other.” In this way, a legitimate ground is established for the ideological dimension of the discourse. The motion text also attempts to address the reasons why young individuals may be drawn to Satanism, thereby indicating an effort to engage with the issue at a deeper analytical level. In this respect, based on the arguments presented, it becomes evident that Satanism is not treated solely as a matter of security within the motion. Rather, beyond being framed as a security concern, it is also evaluated as a phenomenon that poses a threat to national and spiritual values.

Keywords: Satanism, Parliamentary Motion, Deviant Movement, Political Context, Otherness.

1. GİRİŞ

Satanizm konusu toplumun birçok kesimi tarafından merak edilen bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü gerek giyim tarzları gerekse de kullandıkları dil farklı kesimlerde merak uyandırmaktadır. Bu bakımdan farklı eğitim veya ekonomik düzeylerden birçok birey Satanizmi hem merak etmekte hem de araştırmaktadır.

Satanizm sadece müntesiplerinin giyim ve yaşam tarzı ile farklı toplumsal sınıflarda merak uyandırmamaktadır. Bundan başka sansasyonel birçok olayda isminin geçmesi de Satanizmi merak uyandıran bir olgu haline getirmektedir. Bu bağlamda birkaç olaya işaret edilmesi yerinde olacaktır.

Türkiye’de Satanizm ile ilişkilendirilen ilk sansasyonel olay olarak bir intihar vakası gösterilmektedir. Bu bağlamda 1998 yılında biri 14 diğeri 17 yaşında olan iki çocuk yaştaki birey birlikte intihar etmişlerdir. Söz konusu intihardan önce yaşadıklarını an be an fotoğraflayan ilgili iki çocuğun intiharları medyada her ne kadar velilerinden biri kabul etmese de Satanist bir ayin olarak nitelendirilmiştir. İntihar eden çocukların olay mahallinde *“Hepinizi seviyoruz. Ama buraya ait değiliz. We don't belong here”* şeklinde bir not bıraktıkları da haber kaynaklarında yer almaktadır (Hürriyet, 1998).

Satanizm ile ilişkilendirilen bir diğeri olay 1999 yılında yaşanmıştır. Bu bağlamda Şehriban Coşkunfirat isimli bir vatandaş arkadaşları tarafından Satanist bir ayinle katledilmiştir (Hürriyet, 1999). Özellikle bu olayın ayrıntıları ilgili dönemde hem medyayı hem de toplumu oldukça meşgul etmiştir.

İşaret edilen her iki olayla da Türk kamuoyu Satanizmden hem çekinmeye hem de ilgili yönelime merak duymaya başlamıştır. Nitekim araştırmanın konusu olan meclis önergesinde de işaret edilen olaylara değinilmektedir. Başka bir ifade ile bu sansasyonel olaylar meclis araştırma önergesinin sebebini teşkil etmektedir (Türkiye Büyük Millet Meclisi [TBMM], 2002).

Çalışmaya konu olan meclis araştırma önergesinin bağlam bakımından da önemli olduğu vurgulanmalıdır. Bilindiği üzere bağlam; zaman ve mekân birlikteliğinden doğmaktadır. Meclis araştırma önergesinin zaman bakımından önemi ilgili olayların peşi sıra yapılmış olmasına denk gelmektedir. Mekân olarak da Türk Milleti’nin iradesinin tecelli ettiği bir yerde söz konusu önergenin verilmesi meclis araştırma önergesinin bağlam bakımından öne çıkan yönleri olarak kategorize edilebilmektedir. Bu nokta da Van Dijk’ın bağlamın önemini ortaya koyan fikirleri (Van Dijk, 2009: 248-253) dikkate alındığında analiz açısından önemli ufuklar ortaya çıkmaktadır.

Meclis araştırma önergesinin analiz bakımından seçilmesinde etkili olan bazı farklı faktörler de bulunmaktadır. Bunlardan da bahsedilmesi yerinde olacaktır. Bu bağlamda, ilgili meclis araştırma önergesi 7 Şubat 2002 tarihinde T.B.M.M.’ye sunulmuştur. Bilindiği üzere o tarihte hükümette koalisyon ortakları bulunmakta ve önergeyi veren milletvekilleri de Ak Parti çatısı altında bulunmaktadır. Dolayısıyla Ak Parti o dönemde muhalefet pozisyonunda

bulunmaktadır. Bu bakımdan ilgili tarih, Türk siyasetinde önemli bir dönüm noktası olan Ak Parti iktidarlarının başlamasından öncesine tekabül etmektedir. Türk siyasetinde çeyrek asır tek başına iktidarda olan Ak Parti'nin muhalefette iken yürüttüğü siyasi bir faaliyetin önemi analiz bakımından açıktır. Bu bağlamda ilgili önerge analiz için seçilmiştir.

Son olarak önergede imzası bulunan (alfabetik sıra ile) Bülent Arınç (Manisa), Faruk Çelik (Bursa), Hüseyin Çelik (Van), Mehmet Ali Şahin (İstanbul) ve Salih Kapusuz (Kayseri) gibi milletvekillerinin sonrasında Türk siyasetinde önemli roller üstlendikleri bilinmektedir. Bu sebeple ilgili milletvekillerinin de muhalefette iken icra ettikleri siyasi bir faaliyetin araştırmamıza konu edildiği belirtilmelidir.

1.1. Kuramsal Çerçeve

Siyasi Söylemde Satanizm: T.B.M.M. Tutanaklarında Satanizm ile İlgili Bir Meclis Araştırma Önergesi isimli bu araştırmanın kuramsal anlamda temel çerçevesini Teun A. Van Dijk'in eleştirel söylem çözümlemesi yaklaşımı oluşturmaktadır. Ayrıca Fransız filozof ve sosyolog olan Louis Althusser'in "Devletin İdeolojik Aygıtları" (2010) yaklaşımını da çalışmanın temel kuramsal çerçeveleri arasında bulunmaktadır.

2. YÖNTEM

Araştırmada nitel yöntem benimsenmiştir. Veri toplama tekniği olarak doküman analizi kullanılmıştır. Bu bağlamda öncelikli olarak T.B.M.M. Tutanak metinlerine ulaşılmıştır. Sonrasında 21. Dönem 4. Yasama Yılı 62. Birleşim tutanağına ulaşıp ilgili tutanaktaki 22 milletvekilinin meclis araştırma önerge metni Teun A. Van Dijk'in eleştirel söylem çözümlemesi yaklaşımı çerçevesinde çözümlenmiştir.

3. BULGULAR

Araştırmada veriler makro ve mikro düzlemde analiz edilmiştir. Makro boyutta önerge metninin teorik kategorileri ele alınırken mikro boyutta ise Satanizm betimlenirken seçilen kelimeler dikkate alınmıştır.

3.1. Makro Boyut

Makro boyut bağlamında işaret edilecek ilk noktanın, çalışmaya konu olan meclis araştırma önergesinin sebebi olarak nitelendirilebilecek kısmı olduğu söylenebilmektedir. Bu bağlamda önergede geçen "*Böylesine önemli ve güncel bir konu, sadece polis ve savcılara bırakılmaz. Gençliğimizi merhametsiz bir vahşete iten sebepler araştırılmalı ve gerekli tedbirler bir an önce alınmalıdır. Bu yönelimlerin neden kaynaklandığı, hangi sebeplerle ortaya çıktığı, nasıl taraftar topladığı, önlenmesi için ne gibi tedbirler alınması gerektiğine acilen ihtiyaç vardır.*" (Türkiye Büyük Millet Meclisi [TBMM], 2002) ifadeleri araştırma önergesinin sebebi niteliğindedir. Çünkü ilgili

ifadelerde hukuktan başka siyasi otoritenin de söz konusu sosyal olguya yönelmesi gerektiğinin altı çizilmiştir. Bu yaklaşım Althusser'in ideoloji/devlet/vatandaş ilişkisi bağlamında (Althusser, 2010) çözümlenebilmektedir.

Makro boyuttaki bir diğer konu da Satanizm'in nasıl tanımlandığı hususudur. Bu bakımdan metinde geçen *"Toplumumuz yakın zamanlara kadar adını bile işitmediği iğrenç görünümlü çeşitli sapık akımların, albenili ambalajlar içinde sunulmasıyla şaşkına dönmüştür. Hele bu düşünceler internet ortamına taşınmış ve sadece Türkiye çapında değil, dünya çapında gençlerin birbirlerini cinayetlere tahrik ettikleri sanal bir cehennem meydana gelmiştir."* (Türkiye Büyük Millet Meclisi [TBMM], 2002) ifadeleri oldukça önemlidir. Çünkü hem metinde geçen betimlemeler hem de meselenin sadece milli bir sorun olmayıp küresel çapta bir felakete dönüşmesi vurgusu araştırma önergesi metninin önemini ortaya koymaktadır. Bu bakımdan ilgili durumu Van Dijk'ın söylem/bilgi paylaşımı (Van Dijk, 1997: 2) ve söylem/sosyal vaka (Van Dijk, 1987: 161) yaklaşımları çerçevesinde okumak mümkündür.

Makro boyutta işaret edilecek son nokta ise Satanizm'in neden öteki bağlamında konumlandırıldığına gerekçesi olarak sunulan pasajdır. Burada *"Satanist törenlerine "alim" adı verilir. Bu törenler, pentagram işareti etrafında mumların yakılması, baltaların elde tutulması, ters haç işaretinin çizilmesi veya tahta bir haçın yakılması, şeytana dua edilmesi ve kurban olarak bir kedinin kesilerek kanının içilmesi, burçları aynı veya birbirine yakın olan kız ve erkeklerin ilişkiye girmeleri, bazı ayinlerde civcivlerin ayaklar altına alınıp ezilerek öldürülmesi gibi tüyler ürpertici eylemlerin yapıldığı bilinmekte, hatta şeytana bakire kızların kurban edildiği de söylenmektedir. 1 Ocak 2000 tarihinde Sultanahmet Camisinin yakılması, yazma bir Kur'an-ı Kerim'in 1/6 sayfasının yırtılarak tuvalete, geri kalan kısmının da denize atılması, kedi kurban etmenin yeterli olmadığı, şeytanın bir kadın veya kız kurban etmelerini kendilerinden istediği ve bu düşüncenin hayata geçirilmesi gerektiğine dair kararlar aldıkları bilinmektedir."* (Türkiye Büyük Millet Meclisi [TBMM], 2002) ifadeleri geçmektedir. İfadelerden de anlaşılacağı üzere, Satanizm, Türkiye'de mensuplarının karıştığı bazı olaylar gerekçe gösterilerek öteki pozisyonuna alınmıştır. Çünkü gerekçe gösterilen eylemler iki bakımdan Türk Milleti'ne ters bir konumda bulunmaktadır. Bunlardan ilkinin merhametsiz ve hunharca işlenen olaylar olduğu açıktır. Çünkü ayin adı altında hayvanların canice katledilmeleri hiçbir gerekçe altında izah edilememektedir. Bir diğer nokta da Türk Milleti'nin kutsal olarak itihaz ettiği değerlere yönelik yapılan eylemlerdir. Bu sebepten ötürü söz konusu meşum eylemleri yapanlar ve dayandıkları motivasyon kaynağı olan Satanizm öteki olarak kodlanmaktadır. Gelinek noktanın Van Dijk'ın *"kimin kime ne tür söylemler yapabileceği ya da söylemi halk kitlesine kimin götürme kudretine sahip olduğu"* gibi sorular üzerinden kurmuş olduğu söylem/ideoloji/iktidar denklemi fikirleri (Van Dijk, 1999: 335-337) ile bağdaştırılabileceği söylenebilmektedir. Ayrıca burada oluşturulan biz/onlar karşıtlığı da önemli bir kategoriye işaret etmektedir.

Yine “Satanizmin kendisine has bazı özelliklerinin olduğu, bunların başında da büyük bir gizliliğin geldiği, grup üyelerinin, yakın aile ve çevrelerinden bile satanist olduklarını sakladıkları, buna sebep olarak, herhangi bir açıklamada bulunmaları halinde şeytanın lanetine uğrayarak başlarına kötü olayların geleceğine inandırılmalarıdır.” (Türkiye Büyük Millet Meclisi [TBMM], 2002) ifadeleri de yukarıdaki boyut düşünüldüğünde oldukça önemlidir.

3.2. Mikro Boyut

Meclis araştırma önergesinde kullanılan birtakım olumsuz ifade etiketleri de analizin mikro boyutuna işaret etmektedir. Bu bağlamda meclis araştırma önergesi metninde geçen; “sapık düşünceler, kendi kültüründen koparılan, kendi musikisinden ürken, kendi tarihinden, millî ve manevî değerlerinden yoksun bırakılan gençler, pençesine düşmüş, iğrenç görünümlü çeşitli sapık akımlar, albenili ambalajlar, gençlerin birbirlerini cinayetlere tahrik ettikleri sanal bir cehennem, merhametsiz bir vahşet, Ortaçağ Avrupa’sında kilise ve engizisyon mahkemelerinin halka uyguladığı baskıya karşı bazı insanların kiliseye nefretini alternatif bir inanç sistemi olarak ileri sürmesi, satanizm, sadece düşüncede kalmayıp bir inanç ve hayat tarzına dönüştürülerek sembolik bazı ayin ve törenler ortaya konmuş, kurban olarak bir kedinin kesilerek kanının içilmesi, burçları aynı veya birbirine yakın olan kız ve erkeklerin ilişkiye girmeleri, bazı ayinlerde civcivlerin ayaklar altına alınıp ezilerek öldürülmesi gibi tüyler ürpertici eylemlerin yapıldığı, şeytana bakire kızların kurban edildiği, Boğazın soğuk sularına atma, garip kıyafetleri, uzun saç ve tırnakları, bakımsız keçi sakal, yaz-kış postal giyme, siyah kıyafetleri, hızma, küpe, kirli kıyafetler, black metal müzik gruplarının sembollerini taşıyan tişörtler, pentagram kolyeleri, vücutlarının değişik bölgelerinde mitolojik şeytani simgeleyen garip figürler, değişik şekilli takı ve bileklikler, ters haç figürlü kolye ve takılarla, Metal, heavy metal, death metal, trash metal müzik akımları,” (Türkiye Büyük Millet Meclisi [TBMM], 2002) ifadelerinin Satanizmin “sapkın” ve öteki bağlamında konumlandırılmasında kullanıldığı anlaşılmaktadır.

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Araştırmaya konu edilen meclis araştırma önergesinin toplumsal bir inşa mekanizması işlevi gördüğü anlaşılmaktadır. Çünkü her ne kadar muhalefette de olsa bir siyasi parti toplumsal probleme yol açabilecek bir olguyu ele almakta ve değerlendirmektedir. İlgili önergede değerlendirme sadece yüzeysel boyutta kalmamaktadır. Önerge, Satanizm gibi bir inanışın; tarihi kökleri, ritüelleri, yol açtıkları ve açacakları gibi önemli bağlamlara da işaret etmektedir. Bu yönleri ile önerge oldukça önemli bir konumda bulunmaktadır.

Satanizm, ilgili önerge metninde milli/manevi değerleri tehdit eden, sapkın ve sosyal problemlere teşne olabilecek bir konumda değerlendirilmektedir. Dolayısıyla Satanizm, bir tehdit olarak görülmekte ve bu sebepten ötürü de kendisiyle alakalı önlem alınması gereken bir yapı olarak lanse edilmektedir. Meselenin bu yönü

araştırmanın sebeplerinden birini de ortaya koymaktadır. Çünkü muhalefet pozisyonundaki siyasi irade toplumsal/dini yıkımlara yol açan/açabilecek özellikteki bir yapıyı deşifre etmekte ve onunla ilgili önlemler önermektedir.

Gelinen noktada siyasetin veya da siyasi söylemin tehdit algılarını tanımlama ve gereken önlemleri almadaki önemi ortaya çıkmaktadır. Çünkü önerge metninde işaret edilen bazı toplumsal vakaların sosyal/dini hayat açısından yol açtığı/açabileceği yıkımlar her ne kadar muhalefet de olsa siyasi bir irade tarafından tespit edilip kamuoyuna açıklanmıştır. Bu sebeple ilgili sorunların çözümünde siyasi iradenin önemi bir kez daha ortaya çıkmaktadır.

KAYNAKLAR

- Althusser, L. (2010). *İdeoloji ve devletin ideolojik aygıtları* (A. Tümertekin, Çev.; 4. bs.). İthaki Yayınları.
- Hürriyet. (1998, 24 Haziran). İntiharın fotoromanı. <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/intiharin-fotoromani-38053852>
- Hürriyet. (1999, 21 Eylül). *Şeytan'a deprem kurbanı*. <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/seytan-a-deprem-kurbani-39103109>
- Türkiye Büyük Millet Meclisi. (2002, 7 Şubat). Türkiye Büyük Millet Meclisi tutanak dergisi. <https://www.tbmm.gov.tr/Tutanaklar/Tutanak?Id=f102318f-1a70-4edc-8832-0185ceac7c47>
- Van Dijk, T. A. (1987). “Episodic Models in Discourse Processing”, In: R. Horowitz-S.J. Samuels, (Eds.) *Comprehending oral and written language*, (161-196) içinde, New York: Academic Press.
- Van Dijk, T. A. (1997). “The Study of Discourse” Van Dijk, T. A. (Ed.) *Discourse as Structure and Process*, (s. 1-34) içinde, SAGE Publications.
- Van Dijk, T. A. (1999). “Söylemin Yapıları ve İktidarın Yapıları,” *Medya İktidar İdeoloji* (Derleyen ve Çeviren Mehmet Küçük) içinde (s. 331-395), 2. Baskı, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Van Dijk, T. A. (2009). *Society and Discourse How Social Contexts Influence Text and Talk*, New York: Cambridge University Press.

İZZET DERVEZE’NİN TEFSİR ANLAYIŞINDA SOSYO-POLİTİK BAĞLAM: DİRENİŞ VE NÜZUL SIRALI YORUM

Dr. Büşra ÖZDEMİR¹

¹Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Tefsir, bozdemir@agri.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8157-656X.

Özet

Muhammed İzzet Derveze (1888-1984), 20. yüzyıl İslam düşüncesinde hem aktif bir siyasi figür hem de üretken bir alim olarak müstesna bir yere sahiptir. Filistin direniş hareketinin kalbinde yer alan, Arap milliyetçiliğinin fikri temellerini atan ve ömrünün önemli bir kısmını sürgün ve hapisanelerde geçiren Derveze’nin ilmi çalışmaları, içinde bulunduğu yoğun sosyo-politik şartlardan bağımsız düşünülemez. Bu bildiri, Derveze’nin temel eseri olan *et-Tefsirü’l-hadis* başta olmak üzere, Kur’an çalışmalarını müellifin mücadele dolu hayatı ve dönemin siyasi atmosferi ekseninde analiz etmeyi amaçlamaktadır. Derveze’nin tefsir metodolojisinin en özgün yanını, surelerin mushaf tertibi yerine **nüzul sırasına göre** tefsir edilmesi oluşturur. Bu yöntemi tercih etmesinin sebebi, sadece teknik bir düzenleme değil, Kur’an mesajının tarihsel gelişimini kavrayarak modern toplumsal sorunlara dinamik çözümler üretme gayretinin bir sonucudur. Fransız ve İngiliz sömürgeciliğine karşı verilen mücadelenin merkezindeyken Şam ve **Manisa hapisanelerinde** kaleme alınan bu eserler, Kur’an’ın direniş ve inşa edici dilini modern bir perspektifle yeniden yorumlamaktadır. Derveze, Kur’an’ı yalnızca teolojik bir metin olarak değil, aynı zamanda toplumsal bir dönüşüm ve siyasi bir kurtuluş rehberi olarak okumuştur. Sonuç olarak bu çalışma, Derveze’nin tefsir anlayışının, “yaşanan bir hayatın ve direnişin içinden” süzülerek gelen, pratik ve siyasi derinliği olan bir Kur’an tasavvuru olduğunu ortaya koymayı hedeflemektedir.

Anahtar kelimeler: İzzet Derveze, et-Tefsirü’l-hadis, Nüzul Sırası, Filistin Direnişi, Sosyo-Politik Tefsir.

**THE SOCIO-POLITICAL CONTEXT OF IZZAT DARWAZA’S EXEGETICAL APPROACH:
RESISTANCE AND CHRONOLOGICAL INTERPRETATION**

Abstract

Muhammad Izzat Darwaza (1888-1984) holds a distinguished position in 20th-century Islamic thought as both a prominent political figure and a prolific scholar. Having played an active role in the Palestinian resistance movement and the intellectual formation of Arab nationalism, Darwaza spent a significant portion of his life in exile and incarceration. Consequently, his scholarly output is inextricably linked to the intense socio-political conditions of his era. This paper analyzes Darwaza’s Quranic studies, specifically his seminal work *al-Tafsir al-Hadith*, within the framework of his life of struggle and the prevailing political atmosphere. The most distinctive feature of Darwaza’s exegetical methodology is the interpretation of suras according to their chronological order of revelation (*nuzul*) rather than the traditional *mushaf* arrangement. This methodological preference is not merely a technical structural choice; rather, it reflects a concerted effort to derive dynamic solutions for modern social issues by understanding the historical development of the Quranic message. Drafted during his involvement in the struggle against British and French colonialism and partially written during his imprisonment in Damascus and Manisa, these works reinterpret the constructive and resistive discourse of the Quran through a modern lens. Darwaza approached the Quran not merely as a theological scripture but as a manual for social transformation and political liberation. Ultimately, this research aims to demonstrate that Darwaza’s hermeneutics represents a Quranic vision with profound practical and political depth, distilled from a “lived life of resistance.”

Keywords: Izzat Darwaza, *al-Tafsir al-Hadith*, Chronological Order (*Nuzul*), Palestinian Resistance, Socio-Political Exegesis.

1. GİRİŞ

Bu çalışma, Muhammed İzzet Derveze'nin tefsir anlayışını yalnızca metodolojik bir tercih olarak değil, doğrudan doğruya yaşadığı sosyo-politik şartların ürünü olan bir “direnış hermenötığı” çerçevesinde analiz etmeyi amaçlamaktadır. Derveze'nin özellikle *et-Tefsîrü'l-ħadîs* adlı eserinde benimsediğı nüzul sırasına göre tefsir yöntemi, klasik tefsir geleneğinde istisnai bir yaklaşım olup, Kur'an'ın tarihsel ve toplumsal dönüşümünü yeniden okumaya imkân tanımaktadır. Bu bağlamda çalışma, Derveze'nin tefsirinin üç temel eksenini ortaya koymayı hedefler: Bunlardan birincisi, **tarihsel bağlam (nüzul süreci)**, ikincisi **toplumsal dönüşüm (Kur'an'ın inşa edici rolü)**, üçüncüsü ise **siyasal direniştir (anti-emperyalist perspektif)**. Derveze'nin hayatı incelendiğinde, onun tefsir faaliyetinin doğrudan Filistin direniş, sürgün ve hapisane tecrübeleriyle iç içe olduğu görülmektedir. Nitekim Şam'da Fransız yönetimi tarafından tutuklanmış, daha sonra Türkiye'de (Manisa'da) ikamete zorlanmıştır ve buralarda kaleme aldığı eserler, Kur'an'ı teorik bir metin olmaktan çıkarıp pratik bir mücadele rehberi olarak konumlandığını açıkça göstermektedir. Bu yönüyle Derveze, modern dönemde tefsiri salt ilmî bir disiplin olmaktan çıkararak, ideolojik ve toplumsal bir bilinç üretim aracı hâline getiren öncü isimlerden biridir. Kanaatimizce bu durum, Derveze'nin tefsir anlayışını klasik yorum paradigmalarından ayıran en temel kırılma noktalarından birini teşkil etmektedir. Çalışmanın önemi, klasik tefsir literatüründe çoğunlukla göz ardı edilen “sosyo-politik bağlamın tefsire etkisi” meselesini Derveze örneğı üzerinden sistematik biçimde ortaya koymasıdır. Bu bağlamda çalışma, modern tefsir çalışmalarında, Kur'an'ın tarihsel süreç içerisinde anlaşılması, tefsirin toplumsal işlevi, direniş ve siyaset ilişkisi gibi alanlara katkı sunmayı hedeflemektedir.

1.1. Kuramsal Çerçeve

Derveze'nin tefsir metodolojisinin merkezinde, Kur'an'ın nüzul sürecine göre anlaşılması yer alır. Ona göre Kur'an, bir anda tamamlanmış statik bir metin değil; aksine belirli tarihsel şartlar içerisinde, toplumu aşama aşama dönüştüren dinamik bir hitaptır. Bu nedenle mushaf tertibine bağlı kalmak yerine, ayet ve surelerin nüzul sırasına göre ele alınması, vahyin pedagojik ve sosyolojik yönünü kavramada daha isabetlidir. Derveze bu yaklaşımı bizzat şöyle temellendirir: Kur'an'ın nüzul sırasına göre tefsiri, “nübüvvet sürecinin tarihsel gelişimini takip etmeyi” ve “Kur'an'ın iniş ortamı ile doğrudan irtibat kurmayı” mümkün kılar. Böylece okuyucu, vahyin sadece lafzî anlamını değil, aynı zamanda onun tarihsel fonksiyonunu da kavrar. Bu yaklaşım, modern tefsirde “**tarihselcilik**” ve “**bağlamsal okuma**” (contextual reading) olarak adlandırılan kuramsal çerçeveyle örtüşmektedir.

Bu bağlamda, Derveze'ye göre Kur'an, yalnızca bireysel hidayet kitabı değil, aynı zamanda toplumsal dönüşümün temel referansıdır. Bu nedenle tefsir, sadece anlam açıklama faaliyeti değil; aynı zamanda bir **toplum inşa projesidir**. Onun tefsirinde Kur'an'ın ahlaki ve hukuki hükümlerinin toplumsal yapı ile ilişkisi, sömürgecilik

ve emperyalizme karşı bilinç oluşturma ve İslam toplumunun yeniden inşası unsurları ön plana çıkmaktadır. Derveze'nin tefsirinde ayetler, sadece dilsel ve rivayet temelli açıklamalarla değil; aynı zamanda “toplumsal ve tarihsel işlevleri” açısından yorumlanır. Nitekim tefsir metodunu açıklarken, ayetlerin içerdiği “**teşrî, ahlâkî ve ictimâî boyutların**” özellikle vurgulanması gerektiğini belirtir. (Derveze, 1961–1963, c. 1, ss. 15–20) Bu yaklaşım, modern dönemde Fazlur Rahman'ın “çifte hareket teorisi” ve çağdaş bağlamsal tefsir yaklaşımlarıyla paralellik arz etmektedir.

Derveze'nin tefsir anlayışının ayırt edici yönü, onun Kur'ân'ı tarihsel bağlamından koparılmış soyut bir metin olarak değil, doğrudan doğruya içinde yaşadığı sömürgeci tahakküm, siyasi parçalanmışlık ve direniş tecrübesi ekseninde şekillenen bir “eylem metni” olarak okumasında temellenmektedir (Arkoun, 2002); zira Filistin'de İngiliz mandasına ve Siyonist yayılcılığa karşı aktif mücadele içerisinde yer alması, onun hermenötik tercihlerini belirleyen asli unsur olmuş ve bu durum tefsirinde özellikle cihad kavramının klasik fikhî dar çerçevesinden çıkarılarak toplumsal bilinçlenme, siyasal özgürleşme ve ümmetin yeniden inşası bağlamında çok katmanlı bir mücadele paradigması olarak ele alınmasına yol açmıştır; aynı şekilde ümmet mefhumu, etnik veya coğrafi sınırları aşan bir direniş üst kimliği olarak yeniden kurgulanmış, Kur'ân kıssaları ise yalnızca tarihsel anlatılar değil, zulüm karşısında direniş, sabır ve ilahî sünnetin tecellisi bağlamında güncel sosyo-politik gerçekliğe hitap eden dinamik örüntüler şeklinde yorumlanmıştır; bu yönüyle Derveze'nin tefsiri, Kur'ân'ı pasif bir rehber olmaktan çıkarıp, sömürgeciliğe karşı bilinç ve eylem üreten bir metin olarak konumlandırılan, modern dönemde “direniş hermenötiği” olarak adlandırılabilir özgün bir yaklaşımı temsil etmektedir. (Derveze, 1961–1963, c. 1, ss. 15–20; Yüce, 1994, ss. 187–188) Bu, modern literatürde “direniş hermenötiği” olarak kavramsallaştırılan ve kutsal metinlerin baskı, sömürge ve kriz bağlamlarında yeniden yorumlanmasını ifade eden yaklaşım ile örtüşen son derece güçlü bir yorum biçimidir (Segovia, 2000; Said, 1993).

Derveze'nin tefsir metodolojisi, Kur'ân metnini parçacı ve atomize edici bir yaklaşımla ele alan klasik rivayet merkezli tefsir anlayışlarından bilinçli bir kopuşu temsil ederek, vahyin anlam bütünlüğünü nüzul süreci, siyak-sibak ilişkileri ve Kur'ân'ın kendi iç tutarlılığı çerçevesinde yeniden inşa etmeyi hedefleyen bütüncül bir hermenötik perspektife dayanmaktadır; bu bağlamda müellif, ayetleri tekil lafızlar veya bağımsız hüküm parçacıkları olarak değil, tarihsel iniş sürecinin dinamik akışı içerisinde birbirini tamamlayan ve tedricî bir inşa sürecine işaret eden anlam katmanları olarak değerlendirmekte, gereksiz dilsel ve nahvî tartışmaları ikinci plana iterek doğrudan ilahî hitabın muradını ve toplumsal karşılığını merkeze almakta, özellikle “Kur'ân'ın Kur'ân ile tefsiri” ilkesini metodolojik bir omurga hâline getirerek ayetler arası iç referans sistemini etkin biçimde kullanmakta ve nihayetinde vahyin temel amacını bireysel dindarlığın ötesinde toplumsal bilinç, ahlâkî dönüşüm ve siyasal inşa süreçleriyle irtibatlandırmaktadır; bu yönüyle onun tefsiri, rivayet malzemesinin yoğunluğu yerine

anlamın işlevselliğini ve mesajın çağdaş bağlamdaki karşılığını önceleyen, metni tarihsel bağlamıyla birlikte okuyan ve Kur'ân'ı yaşayan bir toplumsal rehber olarak konumlandıran modern ve sistematik bir yorum paradigması ortaya koymaktadır. (Derveze, 1961–1963, c. 1, ss. 10–18)

2. YÖNTEM

Bu çalışma, nitel araştırma yöntemine dayanan ve klasik metin çözümlemesini modern hermenötik yaklaşımlarla birleştiren bir analiz modelini esas almaktadır; zira Muhammed İzzet Derveze'nin tefsir anlayışı, yalnızca metinsel veriler üzerinden değil, aynı zamanda müellifin yaşadığı tarihsel, siyasal ve toplumsal bağlam dikkate alınarak anlaşılabilir bir bütünlük arz ettiğinden, araştırmada metin merkezli analiz ile bağlam merkezli yorum birlikte kullanılmıştır. Bu doğrultuda çalışmanın temel veri kaynağını Derveze'nin *et-Tefsîrü'l-hadîs* adlı eseri oluşturmakta; özellikle eserin mukaddime kısmı, müellifin tefsir usûlüne dair doğrudan beyanları içermesi bakımından birincil kaynak olarak ele alınmakta ve sistematik bir içerik analizi yöntemiyle incelenmektedir. Nitekim burada, analiz sürecinde, metinde yer alan kavramlar, metodolojik ilkeler ve yorum stratejileri tematik olarak tasnif edilmekte; nüzul sırası, siyer bağlantısı, toplumsal işlev ve direniş söylemi gibi ana kategoriler altında değerlendirilerek Derveze'nin tefsir yaklaşımının kurucu unsurları ortaya konulmaktadır.

Araştırmada kullanılan ikinci temel yöntem ise tarihsel-bağlamsal analizdir; bu bağlamda Derveze'nin tefsiri, müellifin biyografisi, Filistin direnişi içerisindeki rolü, sürgün ve hapisane tecrübeleri ile birlikte ele alınarak, yorumlarının hangi sosyo-politik şartlar altında şekillendiği tespit edilmeye çalışılmaktadır. Bu yaklaşım, metnin yalnızca lafzî ve teorik düzlemde değil, aynı zamanda üretildiği tarihsel bağlam içerisinde anlamlandırılmasını mümkün kılmakta ve tefsirin, içinde bulunduğu siyasal gerçeklikten bağımsız bir faaliyet olmadığı varsayımına dayanmaktadır. Bu doğrultuda Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi başta olmak üzere biyografik ve tarihsel kaynaklardan yararlanılmış; elde edilen veriler, tefsir metnindeki temalarla karşılaştırmalı olarak analiz edilerek biyografi ile hermenötik arasındaki ilişki ortaya konulmuştur.

Çalışmanın bir diğer metodolojik boyutunu ise bağlamsal okuma (contextual reading) ve süreç merkezli yorum yaklaşımı oluşturmaktadır; bu çerçevede Derveze'nin nüzul sırasına dayalı tefsir yöntemi, vahyin tedricî iniş sürecini esas alan dinamik bir model olarak değerlendirilmiş ve surelerin kronolojik tertibi üzerinden Kur'ân'ın toplumsal inşa süreci analiz edilmiştir. Bu bağlamda özellikle erken Mekki sureler, iman, bilinç ve direniş inşasının aşamaları olarak ele alınmış; ayetlerin indiği atmosfer, şartlar ve ilişkiler ağı birlikte değerlendirilerek, vahyin yalnızca içerik değil aynı zamanda süreç olarak nasıl işlediği ortaya konulmuştur. Böylelikle araştırma, Kur'ân metnini statik bir yapı olarak değil, vahyin tedricî ilerleyişi içerisinde gelişen ve toplumsal gerçekliğe müdahil olan dinamik bir hitap olarak ele alan bir hermenötik perspektifi benimsemektedir.

Son olarak bu çalışma, analitik ve yorumlayıcı (interpretatif) bir yaklaşımı benimseyerek, Derveze'nin tefsirini yalnızca betimlemekle yetinmemekte, aynı zamanda onun yönteminin modern tefsir düşüncesi içerisindeki yerini ve özgünlüğünü tartışmaya açmaktadır; bu kapsamda elde edilen bulgular, çağdaş tefsir yaklaşımlarıyla karşılaştırmalı olarak değerlendirilmekte ve Derveze'nin ortaya koyduğu sosyo-politik tefsir modelinin, modern dönemde Kur'ân'ın anlaşılması ve yorumlanmasına nasıl bir katkı sunduğu analiz edilmektedir. Böylece çalışma, metin, bağlam ve yorum arasındaki ilişkiyi bütüncül bir çerçevede ele alarak, tefsir faaliyetinin hem teorik hem de pratik boyutlarını birlikte değerlendiren sistematik bir yöntem ortaya koymayı hedeflemektedir.

3. DERVEZE'NİN TEFSİR YÖNTEMİ

Derveze'nin tefsir metodolojisinin merkezinde yer alan nüzul sırasına göre tertip anlayışı, yalnızca teknik bir tasnif tercihi değil, bilakis vahyin tarihsel tezahürünü epistemolojik bir ilke olarak kabul eden bütüncül bir hermenötik yönelimi ifade etmektedir; zira müellif, mushaf tertibinin vahyin iniş sürecini kronolojik olarak yansıtmaması sebebiyle, Kur'ân'ın anlam katmanlarının ancak nüzul seyri içerisinde takip edilmesiyle tam anlamıyla kavranabileceğini savunmakta ve bu doğrultuda tefsirini Fâtiha'dan başlayarak Alak, Kalem ve Müzzemmil gibi erken dönem sureleriyle sürdürerek vahyin ilk muhatap çevresinde inşa ettiği zihinsel ve toplumsal dönüşüm sürecini adım adım görünür kılmayı amaçlamaktadır; bu yaklaşım, Kur'ân'ı statik bir metin olarak değil, nübüvvet süreciyle eş zamanlı ilerleyen dinamik bir hitap olarak ele alan tarihselci bir perspektifin somut tezahürü olup, aynı zamanda modern tefsir literatüründe “süreç merkezli okuma” olarak adlandırılabilir. (Derveze, 1961–1963, c. 1, ss. 5–8)

Derveze'nin bu yöntemi tercih etmesinin temel gerekçesi, siyer ile vahiy arasındaki ontolojik ve tarihsel irtibatı görünür kılma arzusunda temellenmektedir; nitekim onun açıkça ifade ettiği üzere, nüzul sırasına göre yapılan bir tefsir, hem Hz. Peygamber'in risalet sürecinin zaman içinde izlenmesine imkân tanımakta hem de vahyin tedricî iniş aşamalarını daha açık ve analitik biçimde takip etmeyi mümkün kılmaktadır ki bu durum, Kur'ân'ın yalnızca lafzî anlamının değil, aynı zamanda hangi tarihsel ihtiyaçlara ve hangi toplumsal krizlere cevap verdiğinin anlaşılması açısından kritik bir metodolojik avantaj sağlamaktadır; böylelikle tefsir faaliyeti, metnin anlamını açıklamakla sınırlı kalmayıp, vahyin tarihsel fonksiyonunu ve dönüştürücü gücünü de ortaya koyan çok katmanlı bir analiz sürecine dönüşmektedir. (Derveze, 1961–1963, c. 1, ss. 8–10)

Bu bağlamda Derveze'nin tefsirinde öne çıkan bir diğer temel unsur, “nüzul ortamını yeniden kurma” çabasıdır; müellif, Kur'ân ayetlerini anlamının ancak onların indiği sosyo-kültürel, siyasal ve psikolojik şartların yeniden inşasıyla mümkün olacağını vurgulayarak, vahyin hitap ettiği muhatap kitlenin zihniyet dünyasını, içinde bulunduğu krizleri ve karşı karşıya kaldığı güç ilişkilerini tefsirin merkezine yerleştirmekte, böylece Kur'ân'ın

mesajını tarih dışı ve soyut bir düzlemden çıkararak somut bir toplumsal gerçeklik içerisinde yeniden anlamlandırmaktadır; bu yaklaşım, onun tefsirini klasik rivayet merkezli yorumlardan ayırarak, Kur’ân’ı bir “tarihsel müdahale metni” ve aynı zamanda bir “toplumsal dönüşüm projesi” olarak okuyan sosyo-politik bir hermenötik çerçeveye taşımaktadır. (Derveze, 1961–1963, c. 1, ss. 10–12)

Derveze’nin mukaddimeyi bir tür usûl metni gibi kurgulaması da onun metodolojik bilinç düzeyini gösteren önemli bir göstergedir; zira müellif, doğrudan ayet tefsirine geçmek yerine, öncelikle nüzul, cem‘, tedvin, kıraat, رسم ve muhkem-müteşabih gibi temel Kur’ân ilimleri meselelerini sistematik biçimde ele aldığı teorik bir zemin inşa etmekte ve böylece okuyucuya, tefsirin dayandığı epistemolojik ve metodolojik ilkeleri önceden sunmaktadır; bu durum, onun tefsirinin spontane bir yorum faaliyeti değil, aksine belirli bir kuramsal çerçeveye dayanan, bilinçli ve sistematik bir proje olduğunu ortaya koymakta ve Derveze’yi modern dönemde tefsir usûlü ile uygulamasını bütünleştiren nadir müfessirlerden biri hâline getirmektedir. (Derveze, 1961–1963, c. 1, ss. 3–5)

4. DERVEZE’NİN TEFSİR ANLAYIŞINDA SOSYO-POLİTİK BAĞLAM

Derveze’nin tefsir anlayışında sosyo-politik bağlam, klasik tefsir geleneğinde çoğunlukla görüldüğü üzere metni açıklayıcı ikincil bir unsur olmaktan çıkarak, doğrudan doğruya yorumun kurucu zemini hâline gelmektedir; zira onun hayat tecrübesi ile ilmî üretimi arasındaki sıkı irtibat, tefsir faaliyetini yalnızca teorik bir anlam çözümlenmesi olmaktan uzaklaştırmakta ve Kur’ân’ı, bizzat yaşanan tarihsel gerçekliğe müdahil olan bir “eylem ve direniş söylemi” olarak konumlandırmaktadır; nitekim Filistin’de İngiliz işgaline karşı aktif direniş içerisinde yer alması, Fransız askeri mahkemesinde yargılanması, sürgün ve hapis tecrübeleri yaşaması gibi biyografik veriler, onun zihninde Kur’ân’ın yalnızca bireysel hidayet metni değil, aynı zamanda sömürgecilik, işgal ve siyasal tahakküm karşısında ümmeti yeniden inşa edecek ilahî bir rehber olarak algılanmasına yol açmış, bu durum tefsirinde doğrudan “Filistin” teması açıkça zikredilmese dahi, yorumlarının arka planına sinmiş güçlü bir sosyo-politik bilinç olarak kendini göstermiştir. (Yüce, 1994, ss. 187–188) Bu durum, Derveze’nin tefsirinde sosyo-politik bağlamın yalnızca arka plan değil, yorumun kurucu unsuru hâline geldiğini açıkça göstermektedir.

Bu çerçevede Derveze’nin Kur’ân tasavvuru, onu “hayatın anayasası” olarak kavrayan bütüncül bir perspektife dayanmaktadır; müellifin “الدستور القرآني في شؤون الحياة” şeklindeki nitelendirmesi, Kur’ân’ın yalnızca uhrevî kurtuluşa rehberlik eden bir metin değil, aynı zamanda toplumsal düzeni kuran, siyasal ahlâkî şekillendiren ve ümmetin varlık zeminini belirleyen normatif bir kaynak olarak değerlendirildiğini açıkça ortaya koymaktadır; bu anlayış doğrultusunda Derveze’nin tefsiri, bireysel takvayı öncelemekle birlikte bununla sınırlı kalmayan, aksine ahkâm, temel ilkeler (mebâdî), hedefler (ğāyāt) ve toplumsal-ruhsal boyutlar üzerinden Kur’ân’ın kolektif hayata yön veren kurucu rolünü vurgulayan geniş kapsamlı bir yorum çerçevesi sunmakta, böylece tefsir faaliyeti, salt

açıklayıcı bir disiplin olmaktan çıkarak normatif ve inşa edici bir işlev kazanmaktadır. (Derveze, 1961–1963, c. 1, ss. 12–18)

Derveze'nin tefsirini özgün kılan bir diğer boyut ise, onun bu yöntemi yalnızca geçmişteki nüzul ortamını anlamak için değil, aynı zamanda modern dönemin krizlerine cevap üretmek amacıyla kullanmasıdır; nitekim mukaddimede gençliğin maruz kaldığı ilhad, ahlâkî çözümlenme ve toplumsal bağların zayıflaması gibi sorunlara dikkat çekmesi, onun tefsirini çağdaş dünyada ortaya çıkan değer erozyonuna karşı bir ıslah ve ihya projesi olarak kurguladığını göstermektedir; bu bağlamda Kur'ân, Derveze'nin nazarında sadece tarihsel bir metin değil, modern insanın karşı karşıya bulunduğu ideolojik, ahlâkî ve toplumsal krizlere karşı direnç üreten ve alternatif bir değer sistemi inşa eden canlı bir referans kaynağı hâline gelmekte, böylece tefsir faaliyeti geçmişi anlamakla yetinmeyip, bugünü dönüştürmeyi hedefleyen proaktif bir düşünsel çabaya dönüşmektedir. (Derveze, 1961–1963, c. 1, ss. 5–10)

5. DİRENİŞ BOYUTU: DERVEZE'NİN YORUMUNDA MÜCADELECI TON

Derveze'nin tefsirinde “direnış” olgusu, biyografik bir arka plan unsuru olarak kalmamakta, bilakis yorumun epistemolojik ve hermenötik zeminini belirleyen kurucu bir ilke hâline dönüşmektedir; zira Filistin direniş hareketinde üstlendiğı idari ve mali sorumluluklar, propaganda faaliyetleri nedeniyle yargılanması ve uzun süreli hapis tecrübeleri, onun Kur'ân'a yönelişini salt teorik bir anlam çözümlemesi olmaktan çıkararak, doğrudan doğruya zulüm, işgal ve siyasal tahakküm koşulları altında şekillenen bir bilinç üretim sürecine dönüştürmüş, bu durum da tefsirinde sabır, sebat, istikamet, mümin topluluğun inşası ve baskı altındaki cemaatin güçlendirilmesi gibi temaların sistematik biçimde öne çıkmasına yol açmıştır; nitekim mukaddimede yer alan “hedefler, telkinler, yönlendirmeler ve ahlâkî-toplumsal hükümler” vurgusu, onun Kur'ân'ı yalnızca açıklanan bir metin değil, aynı zamanda yön veren ve harekete geçiren bir rehber olarak konumlandığını göstermekte, böylece direniş olgusu Derveze'nin tefsirinde içeriksel bir tema olmaktan ziyade, yorumun bütününe nüfuz eden bir anlamlandırma perspektifi olarak ortaya çıkmaktadır. (Yüce, 1994, ss. 187–188)

Bu hermenötik çerçevenin en somut yansımalarından biri, Derveze'nin nüzul sırasını esas alarak özellikle Mekki sureleri “iman ve direnç inşasının aşamaları” şeklinde okuma imkânı sunmasıdır; zira onun önerdiği tertipte Fâtiha'dan sonra Alak, Kalem ve Müzzemmil surelerinin gelmesi, vahyin ilk muhatap topluluğı nasıl epistemik, ahlâkî ve psikolojik açıdan hazırladığını kronolojik bir bütünlük içinde takip etmeyi mümkün kılmakta, bu süreçte Alak suresinin vahyin başlatıcı hitabı olarak bilgi ve ilahî otoriteye yönelişi tesis ettiği, Kalem suresinin inkâr ve baskı ortamı karşısında peygamberî ahlâkı ve sebatı tahkim ettiği, Müzzemmil suresinin ise gece kıyamı ve içsel hazırlık üzerinden direnişin ruhî altyapısını kurduğı görülmekte, devam eden surelerde ise tevhid, ahiret ve hesap vurgularının toplumsal meydan okuma ve bilinç inşası sürecini derinleştirdiğı anlaşılmaktadır; bu okuma

biçimi, Derveze'nin vahyi olayların ve davetin aşamalarıyla birlikte değerlendiren süreç merkezli yaklaşımının doğal bir sonucu olup, Kur'ân'ın erken dönem hitabını pasif bir inanç telkini değil, aktif bir toplumsal dönüşüm ve direniş inşası olarak yorumlamasına imkân tanımaktadır. (Derveze, 1961–1963, c. 1, ss. 5–8)

Derveze'nin tefsirinde direniş hermenötiğini güçlendiren bir diğer önemli unsur ise, Kur'ân'daki kıssalar, va'd-vaîd pasajları ve kozmik tasvirleri “destekleyici (ta'zîz edici) metinler” olarak değerlendirmesidir; müellif bu pasajların yalnızca bilgi aktarma işlevi görmediğini, aksine mümin topluluğun psikolojik ve ahlâkî dayanıklılığını artırmaya yönelik تثبیت (sağlamaştırma), تطمين (teskin etme), ترغيب (teşvik), ترهيب (sakındırma) ve تذكير (hatırlatma) gibi derin fonksiyonlar icra ettiğini özellikle vurgulamakta, bu yaklaşım ise Kur'ân'ın anlatı ve tasvir unsurlarını estetik veya tarihsel birer unsur olmaktan çıkararak, doğrudan doğruya baskı altındaki bir topluluğun direncini canlı tutan pedagojik ve stratejik araçlar olarak yeniden konumlandırmaktadır; dolayısıyla Derveze'ye göre Kur'ân'daki bu pasajlar, sadece geçmiş kavimlerin hikâyelerini nakleden anlatılar değil, aynı zamanda güncel mücadele şartlarında müminlerin varoluşsal direncini besleyen ve onları ayakta tutan ilahî destek mekanizmalarıdır ki bu da onun tefsirini modern anlamda “direniş merkezli bir hermenötik model” olarak değerlendirmeyi mümkün kılmaktadır. (Derveze, 1961–1963, c. 1, s. 8)

6. NÜZUL ORTAMI İLE İLGİLİ VERDİĞİ ÖRNEK ÇERÇEVE

Derveze'nin nüzul ortamına ilişkin yaklaşımı, klasik tefsir literatüründe çoğunlukla “sebeb-i nüzûl” rivayetleriyle sınırlandırılan bağlam anlayışını önemli ölçüde genişleterek, vahyin indiği tarihsel gerçekliği çok katmanlı bir yapı olarak kavrayan bütüncül bir bağlam teorisi ortaya koymaktadır; zira onun “جو نزول القرآن وظروفه” şeklinde formüle ettiği çerçeve, Kur'ân ayetlerinin yalnızca belirli bir olaya verdiği cevabı değil, aynı zamanda bu olayın içinde gerçekleştiği psikolojik atmosferi (جو), nesnel ve maddî şartları (ظروف) ve bu şartları kuşatan ilişkiler ağını ve olay örgüsünü (ملايسات) birlikte değerlendirmeyi zorunlu kılmakta, böylece metnin anlamı rivayet merkezli dar bir açıklama modelinden çıkarılarak, tarihsel, toplumsal ve zihinsel boyutlarıyla yeniden inşa edilen geniş bir bağlam içerisinde okunmaktadır; bu yaklaşım, modern hermenötikteki bağlamsıcılık (contextualism) teorileriyle büyük ölçüde örtüşmekte ve Derveze'nin tefsirini yalnızca geleneksel bir yorum faaliyeti olmaktan çıkararak, metodolojik derinliği olan çağdaş bir anlamlandırma projesi hâline getirmektedir. (Derveze, 1961–1963, c. 1, ss. 10–12)

Bu bağlam anlayışının pratikteki en belirgin tezahürü ise, Derveze'nin nüzul sırasını esas alan tertibi aracılığıyla vahyin gelişim sürecini örneklemeye dönüştürmesinde görülmektedir; nitekim Fâtiha, Alak, Kalem ve Müzzemmil surelerini ardışık bir yapı içerisinde ele alması, yalnızca kronolojik bir sıralama sunmakla kalmamakta, aynı zamanda davetin başlangıç aşamalarını, peygamberin risalet görevi için hazırlanışını, muhalefetin ortaya çıkışını ve buna karşı geliştirilen içsel ve toplumsal direniş mekanizmalarını görünür kılan

dinamik bir okuma modeli üretmektedir; bu süreçte Alak suresi vahyin epistemik başlangıcını ve ilahî otoriteye bağlanışı tesis ederken, Kalem suresi baskı ve inkâr ortamı karşısında ahlâkî direnci ve peygamberî sebatı pekiştirmekte, Müzzemmil suresi ise gece ibadeti ve içsel tahkim üzerinden direnişin ruhî altyapısını inşa etmekte, devam eden sureler ise tevhid, ahiret ve hesap vurgularıyla bu inşa sürecini toplumsal bir meydan okumaya dönüştürmektedir; böylece nüzul tertibi, yalnızca zaman sırasını gösteren bir araç değil, aynı zamanda vahyin toplumsal hareket olarak gelişim aşamalarını analiz etmeye imkân veren hermenötik bir model hâline gelmektedir. (Derveze, 1961–1963, c. 1, ss. 5–8)

Derveze'nin “siyer sahneleri” kavramsallaştırması ise bu bağlam teorisini daha da derinleştirerek, ayetlerin soyut ve zamandan bağımsız hükümler olarak değil, belirli tarihsel anlarda gerçekleşen peygamberlik tecrübesinin canlı ifadeleri olarak okunmasını teklif etmektedir; bu yaklaşım doğrultusunda ayetler, belirli bir topluluğa, belirli bir kriz anında hitap eden dinamik sözler olarak değerlendirilmekte ve özellikle Mekki ayetler, yalnızca tevhid inancını öğreten teorik metinler değil, aynı zamanda kuşatma altındaki küçük mümin topluluğun psikolojik direncini güçlendiren, onları ayakta tutan ve mücadeleye hazırlayan bir dil olarak yorumlanmaktadır; dolayısıyla Derveze'nin tefsirinde nüzul ortamı, metnin arka planını açıklayan pasif bir unsur olmaktan çıkarak, anlamın bizzat üretildiği ve yorumun yönünü tayin eden aktif bir hermenötik kategoriye dönüşmekte, bu da onun tefsirini modern bağlam odaklı ve süreç merkezli yorum yaklaşımlarının erken ve güçlü bir örneği hâline getirmektedir. (Derveze, 1961–1963, c. 1, ss. 8–10)

7. SOMUT ÖRNEKLER HALİNDE DERVEZE’NİN SOSYO-POLİTİK TEFSİR MANTIĞI

Derveze'nin tefsir mantığı, klasik dil merkezli açıklama geleneğinden bilinçli bir sapma göstererek, Kur’ân metnini hayatın dönüşümüne yön veren dinamik bir rehber olarak konumlandıran toplum merkezli bir yorum paradigmasına dayanmaktadır; nitekim müellif, garîb kelimelerin açıklanmasını gerekli gördüğü ölçüde yapmakla birlikte, nahiv ve belâgat tartışmalarını merkeze almaktan özellikle kaçınmakta, bunun yerine ayetlerin taşıdığı ahlâkî, ictimâî ve ruhî boyutları görünür kılmayı metodolojik bir öncelik hâline getirmektedir; bu tercih, tefsirin hedefinin lafzî incelikleri çözümlenmekten ziyade, vahyin birey ve toplum üzerindeki dönüştürücü etkisini ortaya koymak olduğunu göstermekte ve Derveze'nin tefsirini, metnin anlamını hayata taşımayı amaçlayan pratik ve işlevsel bir yorum modeli hâline getirmektedir. (Derveze, 1961–1963, c. 1, ss. 12–18)

Bu bağlamda Derveze'nin ayetlere yaklaşımı, onları yalnızca hüküm veya bilgi taşıyan metin parçaları olarak değil, toplumsal düzeni inşa eden ilkeler bütünü olarak değerlendiren bütüncül bir perspektife dayanmaktadır; zira onun mukaddimede özellikle vurguladığı üzere, Kur’ân pasajlarında ahkâm, temel ilkeler (mebâdî) ve toplumsal yönlerin sistematik biçimde araştırılması, vahyin normatif ve kurucu rolünü açığa çıkarmakta, böylece tefsir faaliyeti bireysel dindarlığın ötesine geçerek kolektif bilinç, siyasal ahlâk ve toplumsal yapı inşasına yönelik

bir düşünsel çabaya dönüşmektedir; bu durum, Derveze'nin Kur'ân'ı yalnızca okunacak bir metin değil, yaşanacak ve toplumu yeniden kuracak bir ilke sistemi olarak kavradığını açıkça ortaya koymaktadır. (Derveze, 1961–1963, c. 1, ss. 10–15)

Derveze'nin nüzul sırasını esas alması ise bu toplum merkezli yaklaşımın tarihsel boyutunu güçlendiren en önemli metodolojik tercihlerden biri olarak öne çıkmaktadır; zira mushaf tertibinde dağınık biçimde görülebilecek temalar, nüzul sırası takip edildiğinde baskı, davet, içsel tahkim, sabır, meydan okuma ve teşrî' gibi aşamalı bir süreç içerisinde yeniden anlam kazanmakta, bu da vahyin yalnızca içerik değil aynı zamanda süreç olarak anlaşılması gerektiğini göstermektedir; müellifin “aşamaları daha açık ve daha dakik biçimde takip etme” gerekçesi, Kur'ân'ın tarihsel gelişimini ve toplumsal müdahale biçimini görünür kılma amacına işaret etmekte ve tefsiri statik bir açıklama faaliyetinden çıkararak dinamik bir tarih okumasına dönüştürmektedir. (Derveze, 1961–1963, c. 1, ss. 8–10)

Bununla birlikte Derveze'nin tefsirini özgün kılan bir diğer boyut, onun Kur'ân'ı modern dönemde ortaya çıkan ideolojik ve ahlâkî çözümlere karşı bir direnç kaynağı olarak sunmasıdır; nitekim gençliğin ilhad ve değer çözümleriyle karşı karşıya bulunduğu dair tespitleri, tefsirin yalnızca geçmişteki nüzul ortamını açıklamakla sınırlı kalmadığını, aynı zamanda çağdaş dünyadaki krizlere Kur'ânî bir cevap üretme işlevi taşıdığını göstermekte, böylece tefsir faaliyeti geçmiş anılamanın ötesine geçerek bugünü dönüştürmeye yönelik aktif bir ıslah projesine dönüşmektedir. (Derveze, 1961–1963, c. 1, ss. 5–8)

Son olarak Derveze'nin biyografisi ile tefsiri arasındaki güçlü ilişki, onun yorumlarının tonunu ve yönelimini belirleyen temel unsurlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır; Filistin direnişi içerisinde aktif rol alması, sürgün ve hapis tecrübeleri yaşaması ve sömürgecilik karşıtı mücadeleye doğrudan katılması, onun Kur'ân'ı mücadele, sebat ve toplumsal inşa ekseninde okumasını kaçınılmaz kılmakta, bu durum da biyografi ile hermenötik arasında doğrudan bir kesişim noktası oluşturarak, tefsirin yalnızca metinsel değil aynı zamanda yaşanmış bir tecrübenin ürünü olduğunu göstermektedir; dolayısıyla Derveze'nin tefsiri, “yaşanan tarih ile yorumlanan metin” arasındaki diyalektik ilişkinin somut bir örneği olarak değerlendirilmelidir. (Yüce, 1994, ss. 187–188)

8. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Derveze'nin tefsir anlayışı, bütüncül bir perspektifle değerlendirildiğinde, klasik tefsir geleneğinin metin merkezli ve çoğu zaman parçacı yorum çerçevesini aşarak, vahyi tarihsel süreç, toplumsal gerçeklik ve nübüvvet tecrübesi ekseninde yeniden anlamlandıran çok katmanlı bir hermenötik model ortaya koymaktadır; bu modelde ayetler bağımsız dilsel birimler olarak değil, pasaj bütünlüğü içinde, siyak ve nazm ilişkileri dikkate alınarak ele alınmakta, gereksiz dilsel ayrıntılar sınırlanarak doğrudan ilahî hitabın muradına yönelinmekte ve özellikle ahkâm, mebâdî ile toplumsal boyutlar ön plana çıkarılmaktadır; böylece Kur'ân'ın yalnızca bireysel dindarlıkla

sınırlı olmayan, toplumu inşa eden normatif bir metin olduğu fikri temellendirilmektedir. Bu teorik çerçeve, Derveze'nin tefsir yönteminde mushaf tertibi yerine nüzul tertibini esas almasıyla somutlaşmakta; vahyin evrelerini tarihsel akışı içinde izlemeye imkân tanıyarak Kur'ân'ı donuk bir metin olmaktan çıkarıp dinamik bir oluş süreci olarak kavramayı mümkün kılmakta ve nübüvvet süreci ile tefsir faaliyetini irtibatlandırarak ayetleri peygamberlik tecrübesinin belirli anlarına hitap eden canlı sözler olarak okumayı teşvik etmektedir. (Derveze, 1961–1963, c. 1, ss. 10–18; 5–10)

Derveze'nin tefsirinin özgün yönü ise sosyo-politik bağlamı yorumun kurucu unsuru hâline getirmesinde temellenmektedir; bu yaklaşımda Kur'ân yalnızca uhrevî rehberlik sunan bir metin değil, aynı zamanda toplumu düzenleyen ve kriz anlarında yön tayin eden ilahî bir hitap olarak ele alınmakta, sömürgecilik, siyasal baskı ve toplumsal çözülme gibi tarihsel şartlar yorumun anlam ufkunu belirleyen temel unsurlar hâline gelmektedir; bu doğrultuda vahyin direnç üretici yönü öne çıkarılmakta ve nüzul ortamı geniş bir tarihsel-toplumsal bağlam içerisinde yeniden değerlendirilmektedir. Bu çerçevede Derveze'nin tefsir anlayışı, metin, tarih ve toplum arasında kurduğu ilişki sayesinde modern tefsir düşüncesinde özgün bir konum işgal etmekte; Kur'ân'ı her dönemde anlam üretme kapasitesine sahip canlı bir rehber olarak konumlandırırken, tefsir faaliyetinin yalnızca açıklayıcı değil aynı zamanda dönüştürücü ve inşa edici bir işlev taşıdığını ortaya koymaktadır. (Derveze, 1961–1963, c. 1, ss. 8–12; 3–5; Yüce, 1994, ss. 187–188)

KAYNAKLAR

Arkoun, M. (2002). *The unthought in contemporary Islamic thought*. London: Saqi Books.

Derveze, M. İ. (1959). *Me'sâtü Filistin*. Dımaşk.

Derveze, M. İ. (1961–1963). *et-Tefsîrü'l-ḥadîs: tertîbü's-süver ḥasbe'n-nüzûl* (Cilt 1–12). Dımaşk: Dârü'l-Garb el-İslâmî.

Derveze, M. İ. (1975). *el-Cihâd fî sebîlillâh fî'l-Kur'ân ve'l-ḥadîs*. Dımaşk.

Said, E. W. (1993). *Culture and imperialism*. New York: Vintage Books.

Segovia, F. F. (2000). *Decolonizing biblical studies: A view from the margins*. Maryknoll: Orbis Books.

Yüce, N. (1994). Derveze, Muhammed İzzet. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 9, ss. 187–188). İstanbul: TDV Yayınları.

AVRUPA FELSEFESİ Mİ AVRUPA’NIN FELSEFESİ Mİ?

Doç. Dr. Sema Cevirici Atilla

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü sema.cevirici@bilecik.edu.tr, 0000-0002-9442-3375

Özet

Bu bildiri, Avrupa felsefesi yerine “Avrupa’nın felsefesi” ifadesinin işaret ettiği özgül sorgulama biçimini tartışmaya açmaktadır. Avrupa’yı bir kültürel miras ya da düşünürler toplamı olarak tanımlamak yerine, kendi kökenini, yönünü ve sınırlarını sürekli olarak sorunsallaştıran bir düşünme tarzına dikkat çekmektedir. Bildiri “Avrupa felsefesi”nden ziyade “Avrupa’nın felsefesi” kavramını merkezine alarak, Avrupa’yı belirli bir kültürel-tarihsel özün toplamı olarak değil; miras ve gelecek arasında sürekli genişleyen bir sorgulama ufku olarak düşünmeyi önermektedir. Bu yaklaşım, klasik ampirik tarihçiliğin Avrupa’yı Yunan–Roma–Hıristiyanlık ekseninde sabit bir soy ağacına yerleştiren anlatılarından bir kopuş da içermektedir. Avrupa’nın kökeni, bir “arkhe” olarak değil; kendisinden sonra geleni açan, onu sürekli yeniden biçimlendiren bir imkân alanı olarak ele alınır. Bu, Avrupa’yı tamamlanmış bir kimlik olmaktan çıkararak, kendi tarihsel oluşunu durmaksızın sorgulayan bir “eleştirel kendilik bilinci” olarak görmeye yol açar. Bu noktada Jacques Derrida’nın Avrupa’ya dair yaklaşımları ve ondan ilhamla Avrupa’nın felsefesi kavramını öne süren İngiliz düşünür Simon Glendinning’in yaklaşımları önem arz etmektedir. Buna göre Avrupa’nın kökeni, ampirik tarihçiliğin ileri sürdüğü gibi Yunan–Roma–Hıristiyanlık zincirinden ibaret değildir; aksine, bir “ilk-etki” veya “başlangıç” değil, hâlâ bugün olanı yönlendiren bir arkhe’dir. Bu arkhe, geçmişte kalmış bir kökene değil, gerçekleşmekte olan dünya içerisinde kendini yeniden açığa çıkaran bir başlangıca işaret eder. Avrupa’nın felsefesi, her zaman “öteki” ile ilişki içinde, kendi temelini dışa açarak kurulur. Avrupa böylece kendisini sabitleyen değil, sürekli açan; kimliğini koruyan değil, erteleyen; bir telos olarak değil, bir görev olarak kavrayan bir düşünme biçimi hâline gelir. Bu yaklaşım, Derrida’dan alınan iki önemli etkinin izini taşır; ilki, Avrupa’nın oluşumunun hiçbir zaman sadece Greko-Hıristiyan kaynaklarla açıklanamayacağı; her zaman bir “öte” tarafından kesintiye uğratıldığıdır. Bu “öte”, Avrupa’nın kendisini asla tamamlanmış bir kimlik olarak düşünmemesinin felsefi nedenidir. İkincisi, Avrupa’nın geleceğinin geçmişte bulunmadığı; geleceğe açık, sürekli ertelenen bir görev olarak kavrandığıdır. Bildiri, tüm bu katkıları bir araya getirerek “Avrupa’nın felsefesi”ni, hem kökensiz bir arkhe’ye hem de geleceğe açık sürekli bir sorgulama alanı olarak yorumlamaktadır.

Anahtar kelimeler: Avrupa, Öteki, Felsefe, Derrida

2. ACARIS INTERNATIONAL FARABI SCIENTIFIC RESEARCHES AND INNOVATION CONGRESS 26- 27 March/2026

EUROPEAN PHILOSOPHY OR THE PHILOSOPHY OF EUROPE?

Assoc. Prof. Dr. Sema Cevirici Atilla

Bilecik Şeyh Edebali University, Department of Philosophy and Religious Studies

sema.cevirici@bilecik.edu.tr, 0000-0002-9442-3375

Abstract

This paper brings into discussion the specific mode of inquiry indicated by the expression “the philosophy of Europe” rather than “European philosophy.” Instead of defining Europe as a cultural heritage or a collection of thinkers, it draws attention to a mode of thinking that continuously problematizes its own origin, direction, and limits. By placing the concept of “the philosophy of Europe” at its center rather than “European philosophy,” the paper proposes to think of Europe not as the sum of a particular cultural-historical essence, but as an ever-expanding horizon of questioning between heritage and the future. This approach also entails a departure from the narratives of classical empirical historiography, which situate Europe within a fixed genealogy along the axis of Greece–Rome–Christianity. The origin of Europe is treated not as an “arkhe” in the sense of a fixed beginning, but as a field of possibility that opens what comes after it and continuously reshapes it. This perspective removes Europe from being a completed identity and leads to understanding it as a “critical self-consciousness” that incessantly questions its own historical formation. At this point, the approaches of Jacques Derrida regarding Europe, and those of the British thinker Simon Glendinning—who, inspired by Derrida, foregrounds the concept of the philosophy of Europe—become significant. According to this, the origin of Europe is not merely the Greece–Rome–Christianity chain suggested by empirical historiography; rather, it is not an “initial effect” or a fixed “beginning,” but an arkhe that still guides what is happening today. This arkhe does not refer to a past origin, but to a beginning that reveals itself anew within the ongoing world. The philosophy of Europe is always constituted in relation to the “other,” establishing its foundation by opening itself outward. Europe thus becomes a mode of thinking that does not fix itself but continuously opens; that does not preserve its identity but defers it; that is conceived not as a telos but as a task. This approach bears the traces of two important influences drawn from Derrida: first, that the formation of Europe can never be explained solely through Greco-Christian sources, but is always interrupted by an “other.” This “other” is the philosophical reason why Europe can never think of itself as a completed identity. Second, that the future of Europe is not found in the past; rather, it is conceived as an open-ended, continually deferred task. Bringing together all these contributions, the paper interprets “the philosophy of Europe” as a field of inquiry that is both grounded in a non-originary arkhe and open to the future.

Keywords: Europe, Other, Philosophy, Derrida

Giriş

Avrupa üzerine düşünmek, ilk bakışta belirli bir coğrafya, tarih ya da kültürel miras hakkında konuşmak gibi görünebilir. Ancak daha yakından bakıldığında Avrupa, kendisine dair bu tür sabit tanımları sürekli olarak aşan, hatta onları problem haline getiren bir düşünme alanı olarak karşımıza çıkar. Bu nedenle Avrupa'yı yalnızca bir "yer" ya da "medeniyet" olarak ele almak, onun felsefi anlamını daraltmak anlamına gelir. Asıl mesele, Avrupa'nın ne olduğu değil; Avrupa'nın kendisini nasıl düşündüğü ve bu düşünmenin hangi kavramsal çerçeveler içinde mümkün hale geldiğidir.

Bu noktada "Avrupa felsefesi" ile "Avrupa'nın felsefesi" arasındaki ayrım belirleyici hale gelir. "Avrupa felsefesi" ifadesi, genellikle Antik Yunan'dan modern döneme uzanan düşünürler silsilesini, sistemleri ve kavramları ifade eden tarihsel bir kategoriye işaret eder.(Hegel, 2014, 69) Bu kullanımda Avrupa, felsefenin üretildiği bir mekân, bir köken ve bir merkez olarak kabul edilir. Buna karşılık "Avrupa'nın felsefesi" ifadesi, Avrupa'yı bu tür sabit bir merkez olarak kabul etmez; aksine Avrupa'nın kendisini nasıl kurduğunu, hangi mirasları devraldığını, hangi dışlamalar üzerinden kendini tanımladığını ve bu sürecin nasıl sorgulanabileceğini konu edinir. Dolayısıyla burada söz konusu olan şey, Avrupa'nın felsefesini yapmak değil; Avrupa'nın kendisini bir felsefi problem olarak düşündürmektir.

Bu ayrımın önemi, Avrupa'nın tarihsel olarak üstlendiği evrensellik iddiasıyla yakından ilişkilidir. Avrupa, özellikle modern dönemde kendisini yalnızca bir kültürel alan olarak değil, aynı zamanda insanlığın evrensel aklının, rasyonelliğinin ve özgürlüğünün taşıyıcısı olarak sunmuştur. Bu bağlamda Avrupa felsefesi, yalnızca belirli düşünürlerin ürettiği teorilerden ibaret kalmamış; aynı zamanda bir insanlık projesi olarak işlev görmüştür. Kant'ın evrensel tarih tasarımı, Hegel'in dünya tarihini Avrupa'da tamamlanan bir süreç olarak kurgulaması ve Husserl'in Avrupa'yı "manevi bir form" olarak tanımlaması, bu evrensellik iddiasının farklı versiyonlarını temsil eder (Husserl, 1994, 35-36)

Ne var ki bu evrensellik söylemi, aynı zamanda ciddi bir gerilimi de beraberinde getirir. Çünkü Avrupa kendisini evrensel olanla özdeşleştirdiği ölçüde, evrensel olmayanı da tanımlama ve dışlama gücünü elinde tutar. Bu durum, Avrupa'nın sadece bir düşünce merkezi değil, aynı zamanda bir norm koyucu ve hiyerarşi kurucu olarak işlev görmesine yol açmıştır. Modern epistemolojinin rasyonellik, nesnellik ve evrensellik iddiaları, çoğu zaman farklı kültürlerin, toplumların ve düşünme biçimlerinin değersizleştirilmesi pahasına kurulmuştur. Dolayısıyla Avrupa'yı anlamak, yalnızca onun ürettiği fikirleri değil; bu fikirlerin nasıl bir güç ilişkisi içinde işlediğini de sorgulamayı gerektirir.(Gasche, 2009, 290)

Tam da bu noktada, Avrupa'yı yeniden düşünmenin yolu, onu ne bütünüyle olumlayan ne de bütünüyle reddeden bir yaklaşım geliştirmekten geçer. Avrupa'yı yalnızca başarılarının toplamı olarak görmek, onun

tarihsel şiddetini ve dışlayıcılığını göz ardı etmek olur; onu yalnızca hatalarıyla tanımlamak ise Avrupa'nın kendi içindeki eleştirel potansiyeli görmezden gelmek anlamına gelir. Bu nedenle Avrupa üzerine düşünüm, Derrida'nın da vurguladığı gibi, ne Avrupamerkezci bir nostaljiye ne de Avrupa karşıtı bir indirgemeciliğe teslim olmadan yürütülmelidir. (Derrida, 1992, 29)

Bu bağlamda bu bildirinin temel amacı, Avrupa'yı sabit bir öz olarak değil; miras, kriz ve gelecek arasında salınan bir düşünme alanı olarak ele almaktır. Avrupa, kendisini sürekli yeniden kuran, kendi kökenini sorgulayan ve kendi sınırlarını aşmaya çalışan bir yapı olarak düşünüldüğünde, "Avrupa'nın felsefesi" ifadesi anlam kazanır. Bu ifade, Avrupa'yı tanımlamaktan çok, Avrupa'nın nasıl mümkün olduğunu ve nasıl yeniden düşünülebileceğini sorgular.

Dolayısıyla bu çalışma, Avrupa'yı bir sonuç olarak değil, bir süreç olarak; bir kimlik olarak değil, bir problem olarak; bir geçmiş olarak değil, aynı zamanda bir gelecek imkânı olarak ele alacaktır. Bu yaklaşım, bizi Avrupa'nın felsefesini yazmaktan ziyade, Avrupa'nın kendisini bir felsefi soruşturma haline getirmeye davet eder. Ve belki de en önemli soru şudur: Avrupa, gerçekten bir şey midir, yoksa sürekli ertelenen ve yeniden kurulan bir düşünce imkânı mıdır? (Derrida, 2006, 410)

A. Avrupa Felsefesi: Evrensellik, Teleoloji ve Merkez İddiası

"Avrupa felsefesi" ifadesi, ilk bakışta belirli bir düşünce geleneğini adlandırıyor gibi görünse de, aslında çok daha kapsamlı bir iddiayı içinde barındırır. Bu ifade, yalnızca Avrupa'da ortaya çıkan filozofları ve sistemleri değil; aynı zamanda Avrupa'nın kendisini insanlık tarihinin merkezine yerleştiren bir düşünme biçimini de temsil eder. Nitekim Antik Yunan'dan başlayarak modern felsefeye kadar uzanan çizgide Avrupa, felsefenin doğduğu, geliştiği ve nihayetinde tamamlandığı yer olarak kurgulanmıştır. Bu nedenle "Avrupa felsefesi" dediğimiz şey, yalnızca bir coğrafi referans değil; aynı zamanda bir tarih anlatısı ve bir hakikat rejimidir.

Bu anlatının temelinde, insanlık tarihinin belirli bir yönü ve amacı olduğu fikri yer alır. Özellikle modern dönemde bu fikir, teleolojik bir tarih anlayışıyla birleşerek Avrupa'yı insanlığın gelişiminin doruk noktası olarak konumlandırmıştır. Örneğin Hegel'in dünya tarihi anlayışında tarih, Doğu'dan Batı'ya doğru ilerleyen bir bilinç süreci olarak tasarlanır; bu süreçte özgürlüğün bilinci giderek açığa çıkar ve nihayetinde Avrupa'da tamamlanır. Bu bakış açısında Avrupa, yalnızca tarihsel bir aşama değil; tarihin anlamının gerçekleştiği yerdir. Benzer şekilde Kant'ın evrensel tarih anlayışı da insanlığın rasyonel bir düzene doğru ilerlediğini ve bu düzenin en gelişmiş biçiminin Avrupa'da ortaya çıktığını ima eder. (Glendinning, 2021, 2)

Bu teleolojik çerçeve, Avrupa'yı yalnızca bir örnek olarak değil, aynı zamanda bir norm olarak kurar. Avrupa'nın tarihsel deneyimi, evrensel insanlık deneyiminin ölçütü haline gelir. Böylece Avrupa felsefesi, diğer

2. ACARIS INTERNATIONAL FARABI SCIENTIFIC RESEARCHES AND INNOVATION CONGRESS 26- 27 March/2026

tüm düşünme biçimlerini ya kendisine göre değerlendirilen ya da henüz gelişmemiş olarak görülen bir konuma indirger. Bu durum, Avrupa'nın kendisini “model” ve “baş” olarak görmesiyle sonuçlanır; yani diğer kültürlerin izlemesi gereken bir yolun temsilcisi olarak konumlanır. (Derrida, 2023, 120)

Ancak bu evrensellik iddiası, yalnızca teorik bir önerme olarak kalmaz; aynı zamanda epistemolojik ve politik sonuçlar doğurur. Avrupa'nın rasyonellik, bilim ve ilerleme adına geliştirdiği kavramlar, çoğu zaman tarafsız ve evrensel gerçeklikler olarak sunulmuştur. Oysa bu kavramlar, belirli tarihsel ve kültürel koşullar içinde ortaya çıkmış ve bu koşulların izlerini taşımaktadır.(Cevirici, 2020, 127) Modern epistemolojinin “nesnellik” ve “bilimsellik” iddiaları, Avrupa dışındaki toplumları tanımlarken çoğu zaman hiyerarşik bir dil üretmiş; bazı toplumları “geri”, “ilkel” ya da “irrasyonel” olarak konumlandırmıştır. Bu bağlamda akıl kavramı, yalnızca bir bilgi aracı değil; aynı zamanda bir iktidar aracı haline gelmiştir. (Said, 2014, 284)

Bu durum, Avrupa felsefesinin içsel bir çelişmesini de açığa çıkarır. Bir yandan evrensel özgürlük, eşitlik ve insanlık idealleri savunulurken; diğer yandan bu ideallerin dışında kalanlar, bu evrenselliğin tam öznesi olarak kabul edilmemiştir. Sömürgecilik, ırkçılık ve kültürel tahakküm, tam da bu çelişkinin tarihsel tezahürleri olarak ortaya çıkar. Avrupa, kendisini insanlığın ilerlemesinin temsilcisi olarak sunarken, aynı zamanda bu ilerleme anlatısının dışında kalanları “öteki” olarak kurmuştur. (West, 2003, 306) Böylece Avrupa felsefesi, yalnızca bir düşünce geleneği değil; aynı zamanda bir temsil ve dışlama mekanizması olarak da işlev görmüştür. (Strauss, 2010, 39-40)

Bu bağlamda Avrupa felsefesinin en kritik yönlerinden biri, kendi kökenini mutlaklaştırma eğilimidir. Özellikle “Yunan mucizesi” söylemi, felsefenin tamamen Avrupa'ya özgü bir başlangıcı olduğu fikrini güçlendirmiştir. Oysa bu söylem, tarihsel olarak sorgulanabilir bir inşadır. Antik Yunan düşüncesinin Doğu medeniyetleriyle olan ilişkileri göz ardı edilerek, felsefe Avrupa'ya özgü, saf ve kendine yeter bir etkinlik olarak sunulmuştur. Bu durum, yalnızca bir tarih yazımı meselesi değil; aynı zamanda Avrupa'nın kendisini bağımsız ve üstün bir köken olarak kurma çabasının bir parçasıdır. (Corm, 2011, 31)

Dolayısıyla “Avrupa felsefesi” dediğimiz şey, yalnızca düşünürlerin ve kavramların toplamı değildir; aynı zamanda Avrupa'nın kendisini nasıl gördüğünü ve nasıl sunduğunu belirleyen bir çerçevedir. Bu çerçeve, Avrupa'yı hem epistemolojik hem de politik anlamda merkezileştirir. Ancak tam da bu nedenle, Avrupa felsefesini anlamak, onun iddialarını yeniden üretmek değil; bu iddiaların nasıl kurulduğunu ve hangi sonuçlara yol açtığını sorgulamak anlamına gelir.

Bu sorgulama bizi doğrudan bir sonraki aşamaya götürür: Eğer Avrupa felsefesi bu şekilde bir merkez ve evrensellik iddiası üzerine kurulmuşsa, o halde Avrupa'nın kendisini bu şekilde kuran düşünme biçimi nasıl analiz edilebilir? Avrupa gerçekten kendi kendine yeter bir başlangıç mıdır, yoksa kökeninde zaten bir başkalık, bir

dışsallık mı taşır? (Derrida, 1994) İşte bu sorular, bizi “Avrupa’nın felsefesi”ne, yani Avrupa’nın kendisini bir problem olarak düşünmeye yönlendiren üçüncü başlığa taşır.

B. Avrupa’nın Felsefesi: Köken, Miras ve Başkalık

Önceki bölümde gördüğümüz gibi “Avrupa felsefesi”, Avrupa’yı evrenselliğin merkezi olarak kuran bir düşünce geleneğini ifade ediyordu. Ancak tam da bu merkez iddiası, Avrupa’nın kendi kökenine dair daha derin bir sorgulamayı zorunlu kılar. Çünkü Avrupa, kendisini ne kadar özsel, bağımsız ve saf bir başlangıç olarak sunarsa sunsun, tarihsel ve kavramsal düzeyde incelendiğinde bu iddianın sürdürülebilir olmadığı ortaya çıkar. İşte bu noktada “Avrupa’nın felsefesi” ifadesi devreye girer: Avrupa’nın ürettiği düşünceleri değil, Avrupa’nın kendisini mümkün kılan koşulları, kırılmaları ve dışsallıkları sorgulayan bir yaklaşım.

Bu sorgulama, öncelikle Avrupa’nın kökenine dair yerleşik kabulleri sarsmakla başlar. Zira Avrupa’nın adı bile kendisine ait değildir; dışarıdan, Asya’dan gelen bir adlandırmanın ürünüdür. Aynı şekilde Avrupa’nın en temel unsurlarından biri olarak kabul edilen Hristiyanlık da Avrupa’ya dışarıdan gelmiş bir gelenektir. (Gasche, 2021, vii) Dahası, felsefenin kökeni olarak gösterilen Antik Yunan düşüncesi bile, çoğu zaman göz ardı edilen biçimde, Mısır, Fenike ve Yakındoğu kültürleriyle yoğun etkileşimler içinde şekillenmiştir. (Burnet, 2013, 19)

Bu durum, Avrupa’nın kendisini “kendi kendine yeter bir başlangıç” olarak kurma iddiasını temelden sarsar. Avrupa, kökeninde zaten bir başkalık taşır; yani kendi dışından gelen unsurlar tarafından şekillendirilmiş bir yapıdır. Bu nedenle Avrupa’nın kimliği, kapalı ve homojen bir özden ziyade, heterojen ve ilişkisel bir yapı olarak düşünülmelidir. Avrupa’nın felsefesi tam da bu noktada ortaya çıkar: Avrupa’nın kendisini kurarken bastırıldığı, unuttuğu ya da dışladığı başkalıkla yeniden yüzleşme çabası olarak. (Derrida, 1992, 11)

Bu bağlamda “miras” kavramı belirleyici hale gelir. Avrupa, yalnızca geçmişten devraldığı bir kültürel birikim değildir; aynı zamanda bu birikimi nasıl yorumladığı, nasıl seçtiği ve nasıl dönüştürdüğü ile de tanımlanır. Miras, burada pasif bir devralma değil; aktif bir yeniden kurma sürecidir. Avrupa, kendisini sürekli olarak yeniden yorumlayan bir miras ilişkisi içinde var olur. Ancak bu miras, saf ve bütünlüklü bir yapı değildir; aksine çatlaklar, çelişkiler ve dışlanmış unsurlar içerir. Dolayısıyla Avrupa’nın felsefesi, bu mirası olduğu gibi sahiplenmek değil; onu eleştirel bir biçimde yeniden okumak anlamına gelir. (Derrida, 1992, 82)

Bu eleştirel yeniden okuma, Avrupa’nın kendisini yalnızca başarılarıyla değil, aynı zamanda krizleriyle birlikte düşünmesini gerektirir. Avrupa’nın tarihi, yalnızca ilerleme ve rasyonelleşme anlatısı değildir; aynı zamanda savaşlar, sömürgecilik, soykırımlar ve derin etik kırılmalarla doludur. Bu nedenle Avrupa’nın felsefesi,

bir yüceltme söylemi değil; aynı zamanda bir hesaplaşma pratiğidir. Avrupa, kendi üzerine düşünebildiği ölçüde Avrupa'dır; yani kendisini sorgulama kapasitesi, onun en ayırt edici özelliğidir. (Glendinning, 2021, 11-12)

Bu noktada Avrupa'nın felsefesini belirleyen bir diğer önemli unsur, "öteki" ile kurduğu ilişkidir. Avrupa, tarih boyunca kendisini çoğu zaman bir ötekine karşı tanımlamıştır: Doğu, ilkel toplumlar, sömürgeleştirilen halklar ya da farklı kültürel kimlikler, Avrupa'nın kendisini tanımladığı karşıtlık alanları olarak işlev görmüştür. Ancak bu karşıtlık ilişkisi, yalnızca dışsal bir ayırım değildir; aynı zamanda Avrupa'nın kendi kimliğinin kurulma biçimini de belirler. Avrupa, ötekini dışlayarak kendisini kurduğunu düşünse de, aslında bu öteki, Avrupa kimliğinin kurucu bir unsurudur. (Naas, 1992, xlvii)

Bu nedenle Avrupa'nın felsefesi, ötekini dışlayan değil; ötekinin Avrupa'nın içinde nasıl yer aldığını gösteren bir düşünme biçimini gerektirir. Avrupa'nın kimliği, ancak bu başkalıkla birlikte düşünüldüğünde anlaşılabilir. Avrupa, yalnızca kendisi olan değil; aynı zamanda kendisi olmayanla kurduğu ilişki içinde var olan bir yapıdır. Bu da Avrupa'yı sabit bir kimlikten ziyade, sürekli ertelenen ve yeniden kurulan bir süreç haline getirir. (Derrida, 1992, 14-16)

Bu noktada Avrupa'nın felsefesi, Avrupa'yı bir "öz" olarak tanımlamaktan vazgeçip onu bir "soru" olarak ele almayı önerir. Avrupa nedir sorusu, artık sabit bir tanım arayışı değil; Avrupa'nın kendisini nasıl kurduğunu, hangi mirasları devraldığını ve hangi başkalıkları içerdiğini sorgulayan bir süreç haline gelir. Bu da bizi Avrupa'nın yalnızca geçmişe ait bir yapı olmadığını, aynı zamanda geleceğe açık bir imkân olduğunu düşünmeye götürür. (Derrida, 2005, 86-87)

İşte tam da bu nedenle, Avrupa'nın felsefesi bizi bir sonraki aşamaya taşır: Eğer Avrupa, kökeninde başkalık taşıyan, miras yoluyla sürekli yeniden kurulan ve kendi krizleriyle yüzleşen bir yapıysa, o halde Avrupa'nın geleceği nasıl düşünülmelidir? Avrupa, bu mirası nasıl taşıyacak ve bu başkalıkla nasıl bir ilişki kuracaktır? Bu sorular, bizi Derrida'nın düşüncesine ve "gelecek Avrupa" fikrine yönlendiren bir sonraki başlığa götürür.

C. Gelecek Avrupa: Jacques Derrida'nın Umut Avrupası

Önceki iki bölümde ortaya konulduğu üzere, "Avrupa felsefesi" Avrupa'yı evrensel aklın ve tarihin merkezi olarak kuran bir söylemi temsil ederken, "Avrupa'nın felsefesi" bu merkezin nasıl kurulduğunu ve hangi dışlamalar üzerinden işlediğini sorgulayan bir düşünme biçimini ifade ediyordu. Jacques Derrida'nın Avrupa üzerine düşüncesi, tam da bu ikinci hattın en radikal ve sistematik biçimlerinden biri olarak karşımıza çıkar. (Gasche, 2009, 341) Derrida, Avrupa'yı ne bir öz ne de tamamlanmış bir proje olarak ele alır; aksine onu, sürekli

ertelenen, kendi üzerine katlanan ve kendi sınırlarını aşmaya çalışan bir yapı olarak düşünür. (Derrida, 2008, 146-147)

Derrida'nın yaklaşımını özgün kılan şey, Avrupa'yı doğrudan savunmak ya da reddetmek yerine, Avrupa'nın kendisini nasıl kurduğunu çözümlenmeye yönelmesidir. Bu açıdan Derrida, "Avrupa felsefesi"nin temsil ettiği evrensellik ve merkez iddiasını doğrudan kabul etmez; ancak bu iddiayı basitçe reddetmekle de yetinmez. Çünkü ona göre Avrupa, yalnızca tahakküm, sömürgecilik ve şiddet tarihinden ibaret değildir; aynı zamanda kendi kendini eleştirme, kendi sınırlarını sorgulama ve kendi üzerine düşünme kapasitesini de içinde barındırır. (Derrida, 2006, 410)

Bu durum, Derrida'nın Avrupa'yı bir miras olarak düşünmesine yol açar. Ancak bu miras, klasik anlamda korunması gereken bir gelenek değildir. Aksine miras, Derrida'da her zaman seçilmesi, yorumlanması ve yeniden kurulması gereken bir sorumluluk alanıdır. Avrupa'nın felsefesi, bu anlamda geçmişin sabit bir özü değil; geçmişle kurulan eleştirel bir ilişki biçimidir. Derrida'nın ifadesiyle miras, "sahip olduğumuz" bir şey değil; "olduğumuz" şeydir. Bu nedenle Avrupa'yı anlamak, onun geçmişini tekrar etmek değil; bu geçmişi sorumlulukla yeniden düşündürmektir. (Derrida, 2007, 141)

Tam da bu noktada Derrida, Avrupa'nın merkez iddiasını dönüştüren kritik bir kavram ortaya koyar: "öteki başlık" (other heading). Bu kavram, Avrupa'nın artık kendisini dünyanın merkezi olarak sabitleyen bir yönelimden vazgeçmesi gerektiğini ifade eder. Avrupa'nın yönü, artık kendine doğru değil; kendisinin dışına, ötekine doğru olmalıdır. Ancak bu, basit bir dışa açılma çağrısı değildir. Derrida'ya göre öteki, Avrupa'nın dışında duran bir şey değil; Avrupa'nın zaten içinde taşıdığı, ancak bastırıldığı bir unsurdur. Dolayısıyla Avrupa'nın felsefesi, ötekiyle karşılaşmak değil; zaten ötekiyle kurulu olduğunu kabul etmektir. (Derrida, 1992, 11)

Bu düşünce, Avrupa kimliğini kökten dönüştürür. Çünkü Avrupa artık sabit bir kimlik olarak değil; kimliksizlik üzerinden var olan bir yapı olarak düşünülür. Derrida'ya göre Avrupa'nın geleceği, yeni bir öz ya da yeni bir merkez kurmakta değil; kendisini kapatan her türlü kimlik formuna direnmekte yatar. Avrupa, ancak kendisini tamamlanmış bir bütün olarak sunmadığı ölçüde var olabilir. Bu da Avrupa'nın felsefesini, bir tanımlama çabasından ziyade, sürekli bir açıklık ve ertelenme hareketi haline getirir. (Derrida, 1992, 14-16)

Derrida'nın Avrupa düşüncesinin bir diğer belirleyici boyutu ise gelecek (à venir) kavramıdır. Avrupa, onun düşüncesinde bir geçmiş miras olmaktan çok, "gelmekte olan" bir imkân olarak anlam kazanır. Bu nedenle Derrida, Avrupa'yı bir sonuç ya da tamamlanmış bir proje olarak değil; sürekli ertelenen ve hiçbir zaman tam anlamıyla gerçekleşmeyen bir vaat olarak düşünür. Bu vaat, özellikle "gelecek demokrasi" kavramında

somutlaşır. Demokrasi, Derrida'ya göre var olan bir rejim değil; her zaman gelmekte olan, her zaman eksik ve her zaman eleştiriye açık bir yapıdır. (Derrida, 2005, 86-87)

Bu noktada Derrida'nın Avrupa anlayışı, "Avrupa felsefesi"nin teleolojik ve tamamlanmış tarih anlatısını tersine çevirir. Avrupa artık tarihin sonu değil; sürekli ertelenen bir başlangıçtır. Avrupa'nın anlamı, sahip olduğu değerlerde değil; bu değerleri sürekli olarak sorgulama ve yeniden düşünme kapasitesinde yatar. Bu da Avrupa'yı bir merkez olmaktan çıkarıp bir süreç ve imkân alanı haline getirir.

Dolayısıyla Derrida'nın düşüncesi, başlıktaki soruya açık bir yanıt sunar: Avrupa, "Avrupa felsefesi" olarak ele alındığında bir merkez, bir norm ve bir telos olarak görünür; ancak "Avrupa'nın felsefesi" olarak düşünüldüğünde, bu merkezin nasıl kurulduğunu sorgulayan, kendisini sürekli olarak aşan ve ötekiyle birlikte yeniden kurulan bir yapı haline gelir. Derrida'nın katkısı, Avrupa'yı bu ikinci anlamda düşünmenin imkanını açmasıdır.

Sonuç olarak Derrida, Avrupa'yı ne savunulacak bir kimlik ne de terk edilecek bir yapı olarak görür. Avrupa, onun düşüncesinde bir sorumluluktur: geçmişin mirasını taşıma, bu mirası eleştirme ve onu ötekiye açık bir geleceğe doğru dönüştürme sorumluluğu. Bu nedenle Avrupa'nın felsefesi, bir sonuca ulaşmak değil; bu sorumluluğu sürekli olarak yeniden üstlenmektir. (Derrida, 2008, 212)

Sonuç ve Değerlendirme

Bu bildiri boyunca ortaya konulduğu üzere, "Avrupa felsefesi" ile "Avrupa'nın felsefesi" arasındaki ayırım, yalnızca kavramsal bir nüans değil; Avrupa'nın düşünsel statüsüne dair iki farklı yaklaşımı temsil eder. İlk yaklaşımda Avrupa, felsefenin doğduğu, geliştiği ve evrensel aklın taşıyıcısı olarak tamamlandığı bir merkez olarak konumlandırılır. Bu çerçevede Avrupa felsefesi, insanlık tarihinin teleolojik bir anlatısı içinde, diğer tüm düşünme biçimlerini kendisine göre değerlendiren normatif bir ölçüt haline gelir.

Ancak bu merkez iddiası, aynı zamanda Avrupa'nın kendi sınırlarını görünmez kılan ve kendi dışındaki düşünme biçimlerini ya dışlayan ya da hiyerarşik olarak konumlandıran bir yapıyı da beraberinde getirir. Bu nedenle Avrupa felsefesini yalnızca bir düşünce tarihi olarak değil, aynı zamanda bir temsil ve iktidar biçimi olarak okumak gerekir. Avrupa'nın kendisini evrensel olanla özdeşleştirilmesi, onun tarihsel olarak kurduğu tahakküm ilişkilerinden bağımsız düşünülemez. Bu noktada Avrupa, bir hakikat rejimi olarak işlev görür; yani yalnızca düşünmez, aynı zamanda neyin düşünce olarak kabul edileceğini de belirler.

Buna karşılık "Avrupa'nın felsefesi" yaklaşımı, bu merkez iddiasını sorgulamaya açar. Avrupa'yı sabit bir öz ya da tamamlanmış bir kimlik olarak değil; kökeninde başkalık taşıyan, miras yoluyla sürekli yeniden kurulan ve kendi krizleriyle yüzleşmek zorunda olan bir yapı olarak ele alır. Bu perspektifte Avrupa, kendisini

2. ACARIS INTERNATIONAL FARABI SCIENTIFIC RESEARCHES AND INNOVATION CONGRESS 26- 27 March/2026

dışlayan değil; kendi içindeki başkalığı tanıyan bir düşünme biçimiyle anlaşılabilir hale gelir. Avrupa'nın kimliği, saf ve homojen bir yapı değil; aksine farklılıkların, kırılmaların ve dışsallıkların kesişiminde oluşan dinamik bir süreçtir.

Derrida'nın düşüncesi, bu ikinci yaklaşımı en güçlü biçimde temellendiren bir perspektif sunar. Derrida, Avrupa'yı ne mutlak bir değer olarak savunur ne de bütünüyle reddeder; onun yerine Avrupa'yı bir miras ve sorumluluk alanı olarak yeniden düşünmeye davet eder. Bu miras, geçmişin olduğu gibi korunmasını değil; eleştirel bir yeniden sahiplenmeyi gerektirir. Avrupa'nın anlamı, sahip olduğu değerlerde değil; bu değerleri sürekli olarak sorgulama ve dönüştürme kapasitesinde yatar. Bu nedenle Avrupa, bir sonuç değil; her zaman ertelenen ve yeniden kurulan bir süreçtir.

Bu bağlamda başlıktaki soruya verilecek cevap netleşir: Avrupa, yalnızca "Avrupa felsefesi" olarak düşünüldüğünde bir merkez, bir norm ve bir telos olarak görünür. Oysa "Avrupa'nın felsefesi" perspektifinden bakıldığında Avrupa, bu merkezin nasıl kurulduğunu sorgulayan, kendi sınırlarını aşmaya çalışan ve ötekiyle birlikte yeniden tanımlanan bir yapı haline gelir. Dolayısıyla Avrupa, bir "şey" olmaktan ziyade, bir soruşturmadır.

Sonuç olarak Avrupa'yı anlamak, onun ne olduğunu belirlemekten çok, onun nasıl mümkün olduğunu ve nasıl yeniden düşünülebileceğini sorgulamayı gerektirir. Avrupa, kendi üzerine düşünme kapasitesi sayesinde varlığını sürdüren bir yapıysa, o halde Avrupa'nın geleceği de bu eleştirel düşünme pratiğine bağlıdır. Bu nedenle Avrupa'nın felsefesi, bir tanım ya da sonuç üretmekten ziyade, sürekli olarak açık kalan bir soruyu canlı tutmak anlamına gelir: Avrupa, kendisini gerçekten aşabilir mi, yoksa her defasında kendi merkezine geri mi döner?

KAYNAKÇA

Borradori Giovanna, “Terörizmin Yapısökümü”, *Terör Günlerinde Felsefe; Jürgen Habermas ve Jacques Derrida ile Diyaloglar*, ed. Giovanna Borradori, çev. Emre Barca, İstanbul: YKY, 2008.

Burnet, John, *Erken Yunan Felsefesi*, İdea Yayınevi, 2013.

Corm Georges, *Avrupa ve Batı Miti; Bir Tarihin İnşası*, çev. Melike Işık Durmaz, İstanbul: İletişim Yayınları, 2011.

Czajka Agnes & Isyar Bora, “Introduction; What Will Become of Europe?” *Europe after Derrida; Crisis and Potentiality*, ed. Agnes Czajka & Bora Isyar, Edinburgh: Edinburgh University Press.

Derrida Jacques – Roudinesco Elisabet, *For What Tomorrow; A Dialogue*, US: Stanford University Press, 2004.

Derrida Jacques, “Of the Humanities And the Philosophical Discipline” (UNESCO Lecture) SURFACES Vol. IV 1994 <https://www.erudit.org/en/journals/surfaces/1994-v4-surfaces04902/1064974ar.pdf>.

Derrida Jacques, “A Europe of Hope” *Epoché*, Volume 10, Issue 2 (Spring 2006).

Derrida Jacques, “Giriş” *Geometrinin Kökeni*, çev. Ayşe Meral, İstanbul: Albaraka Yayınları, 2023.

Derrida Jacques, “Otoimmünite: Gerçek ve Simgesel İntiharlar”, *Terör Günlerinde Felsefe; Jürgen Habermas ve Jacques Derrida ile Diyaloglar* ed. Giovanna Borradori, çev. Emre Barca, İstanbul: YKY, 2008.

Derrida Jacques, *Bağışlama ve Kozmopolitizm*, çev. Ali Utku-Mukadder Erkan, İstanbul: Birey Yayınları, 2005.

Derrida Jacques, *Marx'ın Hayaletleri*, çev. Alp Tümertekin, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2007.

Derrida Jacques, *Rogues; Two Essays on Reason*, US: Stanford University Press, 2005.

Derrida Jacques, *The Other Heading: Reflections on Today's Europe*, US: Indiana University Press, 1992.

Gasché Rodolphe, *Europe, or The Infinite Task*, US: Stanford University Press, 2009.

Gasché Rodolphe, *Locating Europe; A Figure, a Concept, an Idea?*, US: Indiana University Press, 2021.

Glendinning Simon, “Derrida's Europe: ‘Greek, Christian and Beyond’” *Europe after Derrida; Crisis and Potentiality*, ed. Agnes Czajka & Bora Isyar, Edinburgh: Edinburgh University Press.

Glendinning Simon, *Europe: A Philosophical History, Part 1; The Promise of Modernity*, London & New York: Routledge, 2021.

Glendinning Simon, *Europe: A Philosophical History, Part 2; Beyond Modernity*, London & New York: Routledge, 2021.

2. ACARIS INTERNATIONAL FARABI SCIENTIFIC RESEARCHES AND INNOVATION CONGRESS 26- 27 March/2026

Hegel G. W. F., *Tarihte Akıl*, çev. Önay Sözer, Ankara: Kabalıcı Yayınları, 2014.

Husserl Edmund, *Avrupa İnsanlığının Krizi ve Felsefe*, çev. Ayşe Sabuncuoğlu/Önay Sözer, İstanbul: Afa Yayıncılık, 1994.

Husserl Edmund, *Geometrinin Kökeni*, çev. Ayşe Meral, İstanbul: Albaraka Yayınları, 2023.

Naas Michael B. "Introduction; For Example", *The Other Heading: Reflections on Today's Europe*, US: Indiana University Press, 1992.

Naas Michael B. *Derrida From Now On*, New York: Fordham University Press, 2008.

Said Edward, *Şarkiyatçılık*, çev. Berna Ülner, İstanbul: Metis Yayınları, 2014.

Strauss Levi, *İrk, Tarih ve Kültür*, çev. Haldun Bayrı vd. İstanbul: Metis Yayınları, 2010.

West Cornel, "A Genealogy Of Modern Racism" *From Modernism To Postmodernism*, ed. Lawrence Cahoon, Blackwell Publishing, 2003.

SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMEN ADAYLARININ ÖRGÜTSEL KİMLİK ALGISI İLE GRUP ÇALIŞMASINA KATKI DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

Doç. Dr. Hüseyin BAYRAM¹/ Prof. Dr. Suat POLAT²

¹Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi, hubayram@agri.edu.tr 0000-0001-6065-8865

¹Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi, spolat@agri.edu.tr, 0000-0001-9286-8840

Özet

Bu araştırma, sosyal bilgiler öğretmen adaylarının örgütsel kimlik algıları ile grup çalışmalarına yaptıkları katkı düzeylerini incelemeyi amaçlamaktadır. Öğretmen adaylarının kurumlarına olan bağlılık duyguları ve grup içi etkileşimleri, hem mesleki gelişimlerini hem de eğitim ortamına uyum süreçlerini etkileyebilmektedir. Araştırma, nicel yöntemden ilişkisel tarama modeli çerçevesinde tasarlanmıştır. Türkiye'deki öğretmen adaylarından oluşan örnekleme 191 kişi yer almış ve veri toplama araçları olarak Öğretmen Örgütsel Kimlik Algısı Ölçeği ile Grup Çalışmasına Katkı Ölçeği kullanılmıştır. Elde edilen veriler tanımlayıcı istatistikler ve Pearson korelasyon analizi ile çözümlenmiştir. Bulgular, öğretmen adaylarının hem örgütsel kimlik algısı hem de grup çalışmalarına katkı düzeylerinin orta-üst seviyede olduğunu göstermektedir. Ayrıca iki değişken arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir; yani öğretmen adaylarının örgütsel kimlik algısı yükseldikçe grup çalışmalarına katkı düzeyi de artmaktadır. Araştırma sonunda sosyal bilgiler öğretmen adaylarının örgütsel kimlik algıları ve grup çalışmalarına katılımlarının farklı demografik değişkenler bağlamında incelenmesi önerilmiştir.

Anahtar kelimeler: Sosyal bilgiler öğretmen adayları, örgütsel kimlik algısı, grup çalışmalarına katkı

2. ACARIS INTERNATIONAL FARABI SCIENTIFIC RESEARCHES AND INNOVATION CONGRESS 26- 27 March/2026

AN INVESTIGATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN SOCIAL STUDIES TEACHER CANDIDATES' PERCEPTION OF ORGANIZATIONAL IDENTITY AND THEIR LEVEL OF CONTRIBUTION TO GROUP WORK

Abstract

This study aims to examine the relationship between social studies teacher candidates' perceptions of organizational identity and the level of their contributions to group work. Teacher candidates' sense of commitment to their institutions and their interactions within groups can influence both their professional development and their adaptation to the educational environment. The study was designed using a quantitative, correlational survey model. The sample consisted of 191 teacher candidates in Turkey, and the Teacher Organizational Identity Perception Scale and the Group Work Contribution Scale were used as data collection tools. The data obtained were analyzed using descriptive statistics and Pearson correlation analysis. The results indicate that both the organizational identity perception and the level of contribution to group work among teacher candidates are at a medium-to-high level. Additionally, a positive and significant relationship was identified between the two variables; that is, as teacher candidates' organizational identity perception increases, their level of contribution to group work also increases. At the conclusion of the study, it was recommended that the organizational identity perceptions and participation in group work of social studies teacher candidates be examined within the context of various demographic variables.

Keywords: Social studies teacher candidates, organizational identity perception, contribution to group work.

1. GİRİŞ

Öğretmen adaylarının mesleki eğitim sürecinde mesleki kimlik gelişimleri, mesleğe yönelik tutumlarını ve çalışma biçimlerini etkilemektedir (Bejjard vd., 2004). Bu süreçte öğretmen adaylarının kendilerini ait hissettikleri kuruma ilişkin algıları ve kuruma yönelik geliştirdikleri kimlik duygusu önemli belirleyici değişkenlerdir (Mael ve Ashforth, 1992). Örgütsel kimlik algısı, bireylerin kendilerini bir yapının parçası olarak görmeleri ve yapının hareket biçimini benimsemeleriyle ilişkilidir (Dutton vd., 1994). Öğretmen adaylarının öğrenim gördükleri kurumla kurdukları bağ, onların akademik ve sosyal etkinliklere katılımını da etkileyebilmektedir (Wilcox vd., 2005).

Öğretmenlik meslek eğitimi sürecinde öğretmen adaylarının sıkça karşılaştıkları ortamlardan biri de grup çalışmalarıdır (Race, 2019). Öğretmen adayları açısından grup çalışmaları; bireyin ortak bir amaç doğrultusunda iş birliği içinde çalışmasını ve sorumluluk paylaşmasını ifade etmektedir (Slavin, 1996). Bireyin grup çalışmalarına aktif katılım sağlaması, grup başarısı açısından belirleyici bir unsur olmanın yanı sıra bireyin sorumluluk alma isteği, iletişim becerisi ve kendini gruba ait hissetme duygusunun gelişimine de katkı sağlamaktadır (Johnson, 2022).

Öğretmen adaylarının örgütsel kimlik algıları ile grup çalışmalarına katkı düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesinin, onların eğitim süreçlerinde nasıl bir çalışma yaklaşımı benimsediklerini ve grup üyesi olma algılarını ortaya çıkarmak açısından önemli olduğu söylenebilir. Nitekim içinde bulunduğu gruplara bağlılık hisseden öğretmen adaylarının grup içerisinde yürütülen etkinliklere daha aktif katılım gösterdiğini ifade etmek mümkündür. Dolayısıyla her alanda olduğu gibi sosyal bilgiler öğretmen adaylarının da örgütsel kimlik algısına sahip olması ve grup çalışmalarına aktif katılım göstermesi, katılımcı öğrenme ortamlarının oluşturulmasında etkili faktörlerdir (Bayram, 2022).

Öğretmen adaylarının güçlü bir örgütsel kimlik algısına sahip olması ve grup çalışmalarına etkin katılım göstermesi, meslek hayatlarında iş birliğine dayalı öğretim yaklaşımlarını benimsemelerini kolaylaştırır (Phelan, 1996). Bu kapsamda sosyal bilgiler öğretmen adayları, kendi mesleki gelişimlerini sağlamakla birlikte öğrencilerine de sosyal bilgiler dersinin temel unsurlarından olan demokratik, paylaşımcı ve aktif katılımı içeren öğrenme ortamları sunabilirler.

Alanyazın incelendiğinde öğretmen ve öğretmen adaylarının örgütsel kimlik algıları (Uğurlu ve Arslan, 2015; Tabak ve Boyacı, 2019; Hızarcıoğlu ve Güney, 2022; Aliakbari ve Valizadeh, 2023) ya da iş birliğine dayalı öğrenme ve grup çalışmaları (Koç Erdamar ve Demirel, 2010; Kurt ve Bökeoğlu, 2019; De Backer vd., 2023; Frelin vd., 2025; üzerine çeşitli araştırmaların gerçekleştirildiği görülmektedir. Ancak öğretmen adaylarının örgütsel kimlik algıları ile grup çalışmalarına katkı düzeyleri arasındaki ilişkinin doğrudan ele alındığı bir çalışma

yapılmamıştır. Bu kapsamda sosyal bilgiler öğretmen adaylarının örgütsel kimlik algıları ile grup çalışmalarına katkı düzeylerinin birlikte ele alınarak aralarındaki ilişkinin araştırılmasının hem öğretmen yetiştirme sürecine hem de ilgili alanyazına katkı sunacağı düşünülmektedir.

Amaç

Araştırmada amaç, sosyal bilgiler öğretmen adaylarının örgütsel kimlik algıları ile grup çalışmalarına katkı düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Bu amaç doğrultusunda şu sorular yanıtlanmaya çalışılmıştır:

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının;

1. Örgütsel kimlik algı düzeyleri nedir?
2. Grup çalışmalarına katkı düzeyleri nedir?
3. Örgütsel kimlik algıları ile grup çalışmalarına katkı düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

2. YÖNTEM

Araştırmada ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. İlişkisel tarama, en az iki değişken arasındaki ilişkiyi belirlemeyi amaçlayan araştırmalarda kullanılan bir modeldir (Büyüköztürk vd., 2020). Bu araştırmada da sosyal bilgiler öğretmen adaylarının örgütsel kimlik algıları ile grup çalışmalarına katkı düzeyleri arasındaki ilişkinin belirlenmesi hedeflendiğinden ilişkisel tarama modeli tercih edilmiştir.

Örneklem

Araştırmanın örneklemini araştırmacıların ulaşabildiği sosyal bilgiler öğretmen adayları meydana getirmektedir. Örneklem belirlenmesinde kolay ulaşılabılır örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem, araştırmacının erişiminin kolay olduğu katılımcıları araştırmaya dahil etmesini temel alan bir örnekleme yaklaşımıdır (Büyüköztürk vd., 2020). Araştırmaya katılan öğretmen adaylarına ilişkin demografik bilgiler Tablo 1’de sunulmuştur:

Tablo 1. Örneklemeye yönelik bilgiler

Değişken	Özellik	<i>f</i>	%
Cinsiyet	Kadın	85	44.50
	Erkek	106	55.50
	Toplam	191	100

Tablo 1'e bakıldığında; 191 öğretmenden 85 (%44.50)'ünün kadın, 106 (%55.50)'ünün ise erkek olduğu görülmektedir.

Verilerin Toplanması

Veriler toplanırken Tabak ve Boyacı (2019) tarafından geliştirilen Öğretmen Örgütsel Kimlik Algısı Ölçeği (ÖÖKAÖ) ile Joo ve Dennen (2017) tarafından geliştirilerek Çırak Kurt ve Çokluk Bökeoğlu (2017) tarafından Türkçe'ye uyarlanan Grup Çalışmasına Katkı Ölçeği (GÇKÖ) ile toplanmıştır.

Üç faktör ve 17 maddeden oluşan ÖÖKAÖ, 5'li Likert tipindedir. Tabak ve Boyacı (2019), ölçeğin Cronbach Alpha katsayısını, .94 şeklinde hesaplarken ölçeğin bu araştırmadaki Cronbach Alpha katsayısı, .86 şeklinde bulunmuştur. Sonucun .60'tan büyük olması (Özdamar, 2002), ölçeğin kullanıma uygun olduğu görülmüştür.

Üç faktör ve 14 maddeden oluşan GÇKÖ, 5'li Likert tipindedir. Çırak Kurt ve Çokluk Bökeoğlu (2017), ölçeğin Cronbach Alpha katsayısını, ölçeğin boyutları için .86 ile .81 arasında hesaplarken ölçeğin bu araştırmadaki Cronbach Alpha katsayısı, ölçeğin tamamı için .77 şeklinde bulunmuştur. Sonucun .60'tan büyük olması (Özdamar, 2002), ölçeğin kullanıma uygun olduğu görülmüştür.

Verilerin Analizi

Analiz sürecine geçilmeden önce verilerin normal dağılıma uygunluğu çarpıklık ve basıklık katsayıları ile Kolmogorov-Smirnov testi aracılığıyla incelenmiştir. Elde edilen bulgular Tablo 2'de sunulmuştur:

Tablo 2. Verilere İlişkin Çarpıklık, Basıklık ve Kolmogorov-Smirnov Testi Sonuçları

Değişken	Boyut	Çarpıklık	Basıklık	Kolmogorov-Smirnov
Örgütsel Kimlik Algısı	Toplam	-.65	-.51	.06
Grup Çalışmasına Katkı	Toplam	.34	-.20	.08

Tablo 2 incelendiğinde, çarpıklık ve basıklık değerlerinin -1.5 ile 1.5 aralığında olduğu ve Kolmogorov-Smirnov testi sonuçlarının .05'ten büyük olduğu görülmektedir. Bu değerler doğrultusunda verilerin normal dağılım gösterdiği kabul edilmiştir (Tabachnick ve Fidell, 2019). Bu nedenle analizlerde parametrik testlerden yararlanılmıştır.

Verilerin çözümlenmesinde öncelikle tanımlayıcı istatistikler kullanılarak sosyal bilgiler öğretmen adaylarının örgütsel kimlik algısı ve grup çalışmalarına katkı düzeyleri belirlenmiştir. Daha sonra değişkenler arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla Pearson korelasyon katsayısı hesaplanmıştır. Ayrıca araştırma değişkenleri arasındaki uyumun değerlendirilmesinde Araştırma Uyum Matrisi'nden yararlanılmıştır (Kaya ve Bayram, 2021).

3. BULGULAR

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının örgütsel kimlik algısı ile grup çalışmalarına katkı düzeylerini belirlemek amacıyla hesaplanan tanımlayıcı istatistikler Tablo 3'te sunulmuştur:

Tablo 3. Tanımlayıcı İstatistik Sonuçları

Değişken	n	Ortalama	Standart Sapma
Örgütsel Kimlik Algısı	191	3.73	.54
Grup Çalışmasına Katkı	191	3.56	.60

Tablo 3 incelendiğinde, öğretmen adaylarının örgütsel kimlik algısı ortalamasının 3.73, grup çalışmalarına katkı düzeylerinin ise 3.56 olduğu görülmektedir. Bu bulgular, her iki değişkenin de orta-üst düzeyde olduğunu göstermektedir.

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının örgütsel kimlik algısı ile grup çalışmalarına katkı düzeyleri arasındaki ilişki Pearson korelasyon analizi ile incelenmiştir. Elde edilen sonuçlar Tablo 4'te sunulmuştur:

Tablo 4. Pearson Korelasyon Katsayısı Sonuçları

Değişkenler	1	2
1. Örgütsel Kimlik Algısı	1	
2. Grup Çalışmasına Katkı	.62*	1

*p < .05

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Araştırmada sosyal bilgiler öğretmen adaylarının örgütsel kimlik algısı düzeylerinin orta-üst olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Beijaard vd. (2004) öğretmen kimliğinin, bireyin içinde bulunduğu kurumsal bağlamla etkileşim içerisinde şekillendiğini belirtmektedir. Benzer şekilde Izadinia (2013), öğretmen adaylarının kimlik gelişiminde eğitim aldıkları kurumun önemli bir referans noktası olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca Van Dick vd. (2006) tarafından yapılan araştırmada, örgütsel özdeşleşmenin bireylerin kuruma yönelik tutum ve davranışlarını anlamlı biçimde etkilediği ortaya konmuştur.

Araştırmada sosyal bilgiler öğretmen adaylarının grup çalışmalarına katkı düzeylerinin orta-üst olduğu saptanmıştır. Johnson ve Johnson (2009), grup çalışmalarının bireylerin aktif katılımını ve sosyal etkileşimini artırdığını belirtmektedir. Gillies (2016) ise iş birliğine dayalı öğrenme ortamlarının öğrencilerin iletişim becerilerini ve grup içi katkılarını geliştirdiğini vurgulamaktadır. Ayrıca Slavin (2014), grup başarısının büyük ölçüde bireylerin katkı düzeyine bağlı olduğunu ifade etmektedir.

2. ACARIS INTERNATIONAL FARABI SCIENTIFIC RESEARCHES AND INNOVATION CONGRESS 26- 27 March/2026

Araştırmada sosyal bilgiler öğretmen adaylarının örgütsel kimlik algısı düzeyleri ile grup çalışmasına katkı düzeyleri arasında istatistiksel olarak pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna varılmıştır. Mael & Ashforth (1992) örgütsel özdeşleşmenin bireylerin örgüt yararına davranışlarını artırdığını belirtmektedir. Riketta (2005) tarafından yapılan meta-analiz çalışması, örgütsel kimlik ile iş birliği ve performans arasında anlamlı ilişkiler bulunduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca Haslam (2004), sosyal kimlik kuramı çerçevesinde bireylerin kendilerini ait hissettikleri gruplarda daha fazla katkı sağlama eğiliminde olduklarını ifade etmektedir.

Varılan sonuçlar dahilinde aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir:

- Farklı branş öğretmen adaylarının örgütsel kimlik algısı ve grup çalışmalarına katkı düzeyleri ile aralarındaki ilişkiyi inceleyen araştırmalar yapılabilir. Bu sayede branşlar arası karşılaştırmalar yapılabilir.
- Örgütsel kimlik algısı ve grup çalışmasına katılım düzeyleri, sosyal bilgiler öğretmen adaylarının demografik özellikleri bağlamında araştırılabilir.
- Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının örgütsel kimlik algısı ve grup çalışmalarına katkıları, derinlemesine analiz gerektiren nitel veya karma yöntemli çalışmalar aracılığıyla daha kapsamlı şekilde incelenebilir.
- Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının örgütsel kimlik algısı ile grup çalışmasına katılımın zaman içindeki değişimlerini gözlemlemek amacıyla boylamsal araştırmalar yapılabilir.
- Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının örgütsel kimlik algısı ile grup çalışmasına katkısı arasındaki ilişkiyi etkileyen faktörler incelenebilir.

KAYNAKLAR

- Aliakbari, M., & Valizadeh, P. (2023). Exploring identity construction in team teaching: The case of Iranian student-teachers. *Cogent Education*, 10(1), 2168934. <https://doi.org/10.1080/2331186X.2023.2168934>
- Bayram, H. (2022). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin sosyal duygusal öğrenme becerilerinin incelenmesi. *Journal of Computer and Education Research*, 10(19), 236-258. <https://doi.org/10.18009/jcer.1065975>
- Beijaard, D., Meijer, P. C., & Verloop, N. (2004). Reconsidering research on teachers' professional identity. *Teaching and teacher education*, 20(2), 107-128. <https://doi.org/10.1016/j.tate.2003.07.001>
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E., Akgün, Ö., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2020). *Eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri*. Pegem Akademi Yayıncılık.
- Çırak Kurt, S., & Çokluk Bökeoğlu, Ö. (2019). Grup Çalışmasına Katkı Ölçeği'nin Türk Kültürüne uyarlanması. *Kastamonu Education Journal*, 27(1), 187-198. <https://doi.org/10.24106/kefdergi.2457>

- De Backer, L., Schelfhout, W., Simons, M., Vandervieren, E., & Rivera Espejo, J. (2023). Impact of team teaching on student teachers' professional identity: A Bayesian approach. *Education Sciences*, 13(11), 1087. <https://doi.org/10.3390/educsci13111087>
- Dutton, J. E., Dukerich, J. M., & Harquail, C. V. (1994). Organizational images and member identification. *Administrative Science Quarterly*, 39(2), 239–263. <https://doi.org/10.2307/2393235>
- Frelin, A., Grannäs, J., & Mörck Riekk, W. (2025). Unpacking team teaching in innovative learning environments-teachers' experience in practice. *Education Inquiry*, 1–15. <https://doi.org/10.1080/20004508.2025.2564508>
- Gillies, R. M. (2016). Cooperative learning: Review of research and practice. *Australian Journal of Teacher Education (Online)*, 41(3), 39-54. <https://search.informit.org/doi/10.3316/informit.977489802155242>
- Haslam, S. A. (2004). *Social identity in organizations: The social identity approach*. Sage.
- Hızarcıoğlu, G., & Güney, S. (2022). Öğretmenlerin kimlik algısı ve bağlılık ilişkisinde örgütsel adaletin düzenleyici rolü. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 11(2), 993-1021. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1056611>
- Izadinia, M. (2013). A review of research on student teachers' professional identity. *British Educational Research Journal*, 39(4), 694-713. <https://doi.org/10.1080/01411926.2012.679614>
- Johnson, D. W. (2022). *Reaching out: Interpersonal effectiveness and self-actualization*. Pearson.
- Johnson, D. W., & Johnson, R. T. (2009). An educational psychology success story: Social interdependence theory and cooperative learning. *Educational Researcher*, 38(5), 365-379. <https://doi.org/10.3102/0013189X09339057>
- Joo, M. H., & Dennen, V. P. (2017). Measuring university students' group work contribution: Scale development and validation. *Small Group Research*, 48(3), 288-310. <https://doi.org/10.1177/1046496416685159>
- Kaya, E., & Bayram, H. (2021). Utilization of the research compliance matrix in educational research design and evaluation: A design based research. *International Journal of Education Technology & Scientific Researches*, 6(15), 887-944. <http://dx.doi.org/10.35826/ijetsar.325>
- Koç Erdamar, G., & Demirel, H. (2010). Öğretmen adaylarının grup çalışmalarına ilişkin algıları. *Journal of Kirsehir Education Faculty*, 11(3), 205-223. <https://izlik.org/JA42AX78AP>
- Kurt, S. Ç., & Bökeoğlu, Ö. Ç. (2019). Grup çalışmasına katkı ölçeği'nin Türk kültürüne uyarlanması. *Kastamonu Education Journal*, 27(1), 187-198. <https://doi.org/10.24106/kefdergi.2457>

- Mael, F., & Ashforth, B.E. (1992), Alumni and their alma mater: A partial test of the reformulated model of organizational identification. *Journal of Organizational Behavior*, 13, 103-123. <https://doi.org/10.1002/job.4030130202>
- Özdamar, K. (2002). *Paket programlarla istatistiksel veri analizi-I* Kaan Kitapevi.
- Phelan, A. (1996). Review of Changing teachers, changing times: Teachers' work and culture in the postmodern age, by A. Hargreaves. *The Journal of Educational Thought (JET) / Revue de La Pensée Éducative*, 30(2), 208–211. <http://www.jstor.org/stable/23768992>
- Race, P. (2019). *The lecturer's toolkit: A practical guide to assessment, learning and teaching*. Routledge.
- Riketta, M. (2005). Organizational identification: A meta-analysis. *Journal of Vocational Behavior*, 66(2), 358-384. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2004.05.005>
- Slavin, R. E. (1996). *Education for all*. Routledge.
- Slavin, R. E. (2014). Cooperative learning and academic achievement: Why does groupwork work?. *Anales de Psicología*, 30(3), 785-791. <http://dx.doi.org/10.6018/analesps.30.3.201201>
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2019). *Using multivariate statistics*. Pearson.
- Tabak, H., & Boyacı, M. (2019). Öğretmen örgütsel kimlik algısı (ÖÖKA) ölçeğinin geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Mehmet Akif Ersoy University Journal of Education Faculty*, 52, 96-117. <https://doi.org/10.21764/maeuefd.568144>
- Uğurlu, C. T., & Arslan, C. (2015). Öğretmenlerin örgütsel kimlik ve okula güven düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *İlköğretim Online*, 14(1), 72-85. <https://izlik.org/JA34YH69WS>
- Van Dick, R., Grojean, M. W., Christ, O., & Wieseke, J. (2006). Identity and the extra mile: Relationships between organizational identification and organizational citizenship behaviour. *British Journal of Management*, 17(4), 283-301. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8551.2006.00520.x>
- Wilcox, P., Winn, S., & Fyvie-Gauld, M. (2005). 'It was nothing to do with the university, it was just the people': The role of social support in the first-year experience of higher education. *Studies in Higher Education*, 30(6), 707–722. <https://doi.org/10.1080/03075070500340036>

SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMENLERİNİN ÖRGÜTSEL BAĞLILIK DÜZEYLERİ İLE ÖRGÜTSEL SOSYALLEŞME DÜZEYİ ARASINDAKİ İLİŞKİ

Prof. Dr. Suat POLAT ¹/ Doç. Dr. Hüseyin BAYRAM ²

¹ Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi, spolat@agri.edu.tr, 0000-0001-9286-8840

¹ Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi, hubayram@agri.edu.tr 0000-0001-6065-8865

Özet

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin örgütsel bağlılık ve örgütsel sosyalleşme düzeylerinin incelenmesi, öğretmenlerin okul ortamına uyum süreçlerinin ve kurumsal aidiyetlerinin belirlenmesi açısından önemlidir. Bu önemden hareketle gerçekleştirilen çalışmada, sosyal bilgiler öğretmenlerinin örgütsel bağlılık düzeyleri ile örgütsel sosyalleşme düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma, nicel araştırma modellerinden ilişkisel tarama kullanılarak yürütülmüştür. Araştırmanın örneklemini Türkiye’de görev yapan 69’u kadın ve 72’si erkek olmak üzere toplam 141 sosyal bilgiler öğretmeni oluşturmuştur. Veri toplama sürecinde Öğretmenler için Örgütsel Bağlılık Ölçeği ve Örgütsel Sosyalleşme Ölçeği kullanılmıştır. Elde edilen veriler tanımlayıcı istatistikler ve Pearson korelasyon katsayısı kullanılarak çözümlenmiştir. Araştırma sonuçlarına göre sosyal bilgiler öğretmenlerinin hem örgütsel bağlılık düzeylerinin hem de örgütsel sosyalleşme düzeylerinin de orta olduğu belirlenmiştir. Ayrıca öğretmenlerin örgütsel bağlılık düzeyleri ile örgütsel sosyalleşme düzeyleri arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır. Araştırma sonuçlarına dayanarak sosyal bilgiler öğretmenlerinin örgütsel bağlılık ve örgütsel sosyalleşme düzeylerinin farklı değişkenler açısından incelenmesi, konunun nitel veya karma yöntemli araştırmalarla daha derinlemesine ele alınması ve benzer çalışmaların farklı branş öğretmenleri ile farklı eğitim kademelerinde yürütülmesi önerilmiştir.

Anahtar kelimeler: Sosyal bilgiler öğretmenleri, örgütsel bağlılık, örgütsel sosyalleşme

2. ACARIS INTERNATIONAL FARABI SCIENTIFIC RESEARCHES AND INNOVATION CONGRESS 26- 27 March/2026

THE RELATIONSHIP BETWEEN SOCIAL STUDIES TEACHERS' LEVELS OF ORGANIZATIONAL COMMITMENT AND ORGANIZATIONAL SOCIALIZATION

Abstract

Examining social studies teachers' levels of organizational commitment and organizational socialization is important for determining their adaptation processes to the school environment and their sense of institutional belonging.. Based on this importance, the study aimed to examine the relationship between social studies teachers' levels of organizational commitment and their levels of organizational socialization. The study was conducted using a correlational survey design, one of the quantitative research models. The sample consisted of a total of 141 social studies teachers working in Turkey, including 69 women and 72 men. The Organizational Commitment Scale for Teachers and the Organizational Socialization Scale were used in the data collection process. The data obtained were analyzed using descriptive statistics and the Pearson correlation coefficient. According to the study results, it was determined that both the levels of organizational commitment and organizational socialization among social studies teachers were moderate. Additionally, a significant positive relationship was found between teachers' levels of organizational commitment and their levels of organizational socialization. Based on the results, it is recommended that the levels of organizational commitment and organizational socialization among social studies teachers be examined in terms of different variables, that the topic be addressed in greater depth through qualitative or mixed-methods research, and that similar studies be conducted with teachers from different subject areas and at different educational levels.

Keywords: Social studies teachers, organizational commitment, organizational socialization.

1. GİRİŞ

Sosyal bilgiler, ilk ve ortaokul düzeyindeki öğrencilerin toplumsal bilinç ve katılımının geliştirilmesini amaçlayan bir derstir (NCSS, 2020). Bu dersin amaçlarının gerçekleşmesi için sosyal bilgiler öğretmenleri, yalnızca müfredatı aktarmakla kalmaz aynı zamanda öğrencilerin çok çeşitli becerilerini geliştirmelerine rehberlik eder (Barr vd., 1978). Bu nedenle sosyal bilgiler öğretmenlerinin okul ortamına uyum sağlamaları ve mesleki bağlılık düzeylerinin yüksek olması, dersin etkin biçimde yürütülmesi kapsamında önemli görülebilir. Bir başka deyişle sosyal bilgiler öğretmenlerinin örgütsel bağlılıkları ile örgütsel sosyalleşme düzeylerinin eğitim süreçlerini sosyal bilgiler dersinin amaçlarına uygun biçimde tasarlayabilmeleri kapsamında önemli olduğu ifade edilebilir.

Örgütsel bağlılık, bireyin görev yaptığı kuruma karşı gösterdiği devamlılık tutumunu ifade etmektedir (Meyer ve Allen, 1997). Örgütsel sosyalleşme ise bireyin dahil olduğu bir yapının kültürünü içselleştirerek kendisini yapının bir parçası olarak hissetmesi şeklinde tanımlanmaktadır (Balci, 2000). Bahsi edilen iki kavram sosyal bilgiler öğretmenleri açısından düşünüldüğünde, söz konusu kavramların sosyal bilgiler öğretmenlerinin hem öğrencilerin toplumsal bilinç kazanmalarını sağlamaları hem de okul kültürüne uyum sağlamaları dahilinde gerekli oldukları söylenebilir. Nitekim öğretmenlerin örgütsel sosyalleşme süreçlerini etkin bir biçimde yaşamaları, okulun değerlerini benimsemelerini ve sınıf içi uygulamalarında tutarlılık göstermelerini sağlar (Kartal, 2007). Benzer şekilde örgütsel bağlılık düzeyi yüksek olan öğretmenler, eğitimin amaçlarını gerçekleştirme konusunda daha inançlı ve kararlı olur (Balay, 2000). Bu kapsamda sosyal bilgiler öğretmenlerinin örgütsel bağlılık ve örgütsel sosyalleşme düzeylerinin birlikte incelenmesinin sosyal bilgiler öğretmenlerinin nitelikleriyle ilgili literatürü zenginleştireceği düşünülmektedir.

Literatür incelendiğinde, öğretmenlerin örgütsel bağlılık ve örgütsel sosyalleşme süreçlerine ilişkin çeşitli çalışmaların yapıldığı görülmüştür. Örneğin, Ataman ve Kondakçı (2016)'nın çalışmasında yükseköğretim öğretim elemanlarının örgütsel sosyalleşme süreçleri ile bağlılık arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Zacharo vd. (2017)'nin yaptığı araştırma, öğretmenlerin örgütsel bağlılık algılarını ve okul bağlamındaki etkilerini ortaya koymuştur. Önder vd. (2019), öğretmenlerin örgütsel bağlılık düzeylerini iş tatmini ve okul bağlamında incelemiş ve bağlılığı etkileyen faktörleri belirlemiştir. Ayrıca Zhang ve Hsin (2022)'in çalışmasında öğretmenlerin mesleki öğrenme toplulukları ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişki araştırılmıştır. Bu gibi çalışmalar öğretmen bağlamında hem bağlılık hem de sosyalleşme süreçlerinin bireysel ve örgütsel faktörlerle ilişkili olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, sosyal bilgiler öğretmenleri özelinde örgütsel bağlılık ile örgütsel sosyalleşme düzeylerinin birlikte ele alındığı doğrudan bir araştırmaya ulaşılamamıştır. Bu nedenle sosyal bilgiler öğretmenlerinin örgütsel

bağlılık ve sosyalleşme düzeyleri arasındaki ilişkinin irdelenmemiş literatürde bir eksiklik olarak kabul edilmiş ve bu araştırma gerçekleştirilmiştir.

AMAÇ

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin örgütsel bağlılık düzeyleri ile örgütsel sosyalleşme düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesini amaçlayan bu çalışmada aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin;

1. Örgütsel bağlılık düzeyleri nedir?
2. Örgütsel sosyalleşme düzeyleri nedir?
3. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin örgütsel bağlılık düzeyleri ile örgütsel sosyalleşme düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki var mıdır?

2. YÖNTEM

Araştırma, nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama modeli ile yürütülmüştür. İlişkisel tarama modeli, iki veya daha fazla değişken arasındaki ilişkinin yönünü ve düzeyini belirlemeyi amaçlayan araştırmalarda tercih edilmektedir (Büyüköztürk vd., 2020). Bu çalışmada modelin seçilmesinin nedeni, sosyal bilgiler öğretmenlerinin örgütsel bağlılık düzeyleri ile örgütsel sosyalleşme düzeyleri arasındaki ilişkiyi ortaya koyma amacıdır.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Türkiye’de görev yapan sosyal bilgiler öğretmenleri oluşturmaktadır. Örneklem, araştırmacıların ulaşabildiği sosyal bilgiler öğretmenlerinden oluşmaktadır. Örneklem seçiminde kolay ulaşılabilir örnekleme yöntemi kullanılmıştır; bu yöntem, erişimi kolay olan katılımcıların çalışmaya dahil edilmesini sağlar (Büyüköztürk vd., 2020). Örnekleme ilişkin demografik bilgiler Tablo 1’de sunulmuştur:

Tablo 1. Örnekleme İlişkin Demografik Bilgiler

Değişken	Özellik	f	%
Cinsiyet	Kadın	69	48.26
	Erkek	72	51.74
Toplam		141	100

Tablo 1 incelendiğinde, araştırmaya katılan sosyal bilgiler öğretmenlerinin 69'unun (%48.26) kadın, 72'sinin (%51.74) erkek olduğu görülmektedir. Toplamda 141 öğretmen araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır.

Verilerin Toplanması

Veriler toplanırken Üstüner (2009) tarafından geliştirilen Öğretmenler için Örgütsel Bağlılık Ölçeği (ÖÖBÖ) ile Erdoğan ve Dönmez (2019) tarafından geliştirilen Örgütsel Sosyalleşme Ölçeği (ÖSÖ) kullanılmıştır.

Tek boyut ve 17 maddeden oluşan ÖÖBÖ, 5'li Likert tipindedir. Üstüner (2009), ölçeğin Cronbach Alpha katsayısını, .96 şeklinde hesaplarken ölçeğin bu araştırmadaki Cronbach Alpha katsayısı, .77 şeklinde bulunmuştur. Sonucun .60'tan büyük (Özdamar, 2002) çıkması itibarıyla ölçeğin araştırmanın verilerini toplamada kullanmak için uygun olduğu görülmüştür.

4 boyut ve 24 maddeden oluşan ÖSÖ, 5'li Likert tipindedir. Erdoğan ve Dönmez (2019), ölçeğin Cronbach Alpha katsayısını, ölçeğin boyutları için .84 ile .91 arasında hesaplarken ölçeğin bu araştırmadaki Cronbach Alpha katsayısı, ölçeğin tamamı için .83 şeklinde bulunmuştur. Sonucun .60'tan büyük (Özdamar, 2002) çıkması itibarıyla ölçeğin araştırmanın verilerini toplamada kullanmak için uygun olduğu görülmüştür.

Verilerin Analizi

Analiz öncesinde verilerin normal dağılım gösterip göstermediği çarpıklık, basıklık ve Kolmogorov-Smirnov testi ile kontrol edilmiştir. Bulgular Tablo 2'de sunulmuştur:

Tablo 2. Verilere İlişkin Çarpıklık, Basıklık ve Kolmogorov-Smirnov Testi Sonuçları

Ölçek	Boyut	Çarpıklık	Basıklık	Kolmogorov-Smirnov
ÖÖBÖ	Toplam	-.91	-.77	.11
ÖSÖ	Toplam	.20	-.08	.08

Tablo 2'de görüldüğü üzere çarpıklık ve basıklık değerleri -1.5 ile 1.5 arasında olup, Kolmogorov-Smirnov testi sonuçları .05'ten büyük olduğu için verilerin normal dağılıma uygun olduğu belirlenmiştir (Tabachnick ve Fidell, 2019). Bu doğrultuda parametrik testler kullanılmıştır. Verilerin çözümlenmesinde önce tanımlayıcı istatistikler kullanılarak öğretmenlerin düzeyleri irdelenmiş, ardından Pearson korelasyon katsayısı ile öğretmenlerin örgütsel bağlılık düzeyleri ile örgütsel sosyalleşme düzeyleri arasındaki ilişki incelenmiştir.

Araştırma parametreleri arasında uyum olup olmadığını kontrol amacıyla Araştırma Uyum Matrisi (Kaya ve Bayram, 2021)'nden yararlanılmıştır.

3. BULGULAR

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin örgütsel bağlılık ve örgütsel sosyalleşme düzeylerini belirlemek amacıyla tanımlayıcı istatistikler hesaplanmıştır. Sonuçlar Tablo 3'te sunulmuştur:

Tablo 3. Tanımlayıcı İstatistik Sonuçları

Değişken	n	Ortalama	Standart Sapma
Örgütsel Bağlılık	141	3.61	.58
Örgütsel Sosyalleşme	141	3.46	.64

Tablo 3 incelendiğinde, öğretmenlerin örgütsel bağlılık ortalaması 3.61, örgütsel sosyalleşme ortalaması ise 3.46'dır. Bu bulgular, her iki değişkenin orta düzeyde olduğunu göstermektedir.

Öğretmenlerin örgütsel bağlılık ve örgütsel sosyalleşme düzeyleri arasındaki ilişki Pearson korelasyon analizi ile incelenmiştir. Sonuçlar Tablo 4'te sunulmuştur:

Tablo 4. Pearson Korelasyon Katsayısı Sonuçları

Değişkenler	1	2
1. Örgütsel Bağlılık	1	
2. Örgütsel Sosyalleşme	.54*	1

*p < .05

Tablo 4'e göre, sosyal bilgiler öğretmenlerinin örgütsel bağlılıkları ile örgütsel sosyalleşme düzeyleri arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($r = .54, p < .05$). Bu sonuç, öğretmenlerin örgütsel sosyalleşme düzeyleri arttıkça bağlılıklarının da arttığını göstermektedir.

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Araştırmada sosyal bilgiler öğretmenlerinin örgütsel bağlılık düzeylerinin orta olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç, öğretmenlerin bağlılık düzeylerinin orta seviyede olduğunu ortaya koyan önceki çalışmaları desteklemektedir. Örneğin, Sınıf öğretmenlerinin örgütsel bağlılık düzeylerini inceleyen Memduhoğlu ve Çevik (2022), yaptıkları çalışmada öğretmenlerin genel bağlılık düzeylerinin orta seviyede olduğunu saptamışlardır. Öte yandan öğretmenlerin bağlılıkları ile okul etkililiğini ilişkilendiren bir çalışma gerçekleştiren Girgin (2023), bağlılık düzeyi arttıkça okul etkinliği algısının da yükseldiğini göstermiştir, bu da bağlılığın eğitimciler için önemli bir tutum olduğunu göstermektedir. Benzer şekilde, Sezgin (2010), yaptığı araştırmada öğretmenlerin örgütsel bağlılıklarının okul kültürü gibi kurumsal faktörlerle ilişkili olduğu sonucuna varmıştır. Bu durum, öğretmen bağlılığının bağlamsal dinamiklerle şekillendiğini göstermektedir.

2. ACARIS INTERNATIONAL FARABI SCIENTIFIC RESEARCHES AND INNOVATION CONGRESS 26- 27 March/2026

Araştırmada sosyal bilgiler öğretmenlerinin örgütsel sosyalleşme düzeylerinin orta olduğu saptanmıştır. Elde edilen sonuç, öğretmenlerin sosyalleşme algılarının genellikle orta seviyede bulunduğunu gösteren araştırmalarla paralellik göstermektedir. Çelebi (2020)'nin çalışmasında öğretmenlerin örgütsel sosyalleşme algılarının çeşitli değişkenlere göre incelenmesi kapsamında sosyalleşme düzeyinin orta ya da yüksek olduğunu gösteren saptamalara ulaşılmıştır. Öte yandan Türker ve Yıldırım (2020), örgütsel sosyalleşme ile bağlılık arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmada sosyalleşmenin bağlılık üzerinde olumlu etkileri olduğunu ortaya koymuş ve iki değişkenin birbiriyle ilişkili olduğunu belirlemişlerdir.

Araştırmada sosyal bilgiler öğretmenlerinin örgütsel bağlılık düzeyleri ile örgütsel sosyalleşme düzeyleri arasında istatistiksel olarak pozitif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Türker ve Yıldırım (2020), sosyalleşmenin bağlılık üzerinde olumlu etkisi olduğu saptamışlardır. Benzer şekilde öğretmenlerin sosyalleşme süreçleri ile bağlılık arasındaki ilişkiyi irdeleyen Çelebi (2020), iki değişkenin birbirini etkilediğini ortaya koymuştur, Literatürdeki sonuçlar, öğretmenlerin örgütsel sosyalleşme süreçlerini etkin şekilde yaşadıkça bağlılıklarının artacağını göstermektedir.

Araştırmanın sonuçları kapsamında aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir:

- Araştırmada sosyal bilgiler öğretmenlerine yer verilmiştir. Gelecekte farklı branş öğretmenleri ve farklı eğitim kademelerindeki öğretmenlerin örgütsel bağlılık ve sosyalleşme düzeylerinin incelenmesi önerilir.
- Sosyal bilgiler öğretmenlerinin örgütsel bağlılık ve sosyalleşme düzeyleri, cinsiyet, kıdem, görev yapılan okul türü gibi demografik değişkenler açısından incelenebilir; farklı gruplar arası karşılaştırmalar yapılabilir.
- Sosyal bilgiler öğretmenlerinin örgütsel bağlılık ve sosyalleşmeleri nitel ya da karma yöntemli araştırmalarla derinlemesine irdelenebilir.
- Sosyal bilgiler öğretmenlerinin örgütsel bağlılık ve sosyalleşme düzeylerinin zaman içindeki değişimini ortaya koymak için boylamsal çalışmalar yapılabilir.

KAYNAKLAR

- Ataman, F., & Kondakçı, Y. (2016). Predictors of organizational socialization of instructors in higher education. *Education and Science*, 41(184), 213-233. <https://doi.org/10.15390/EB.2016.6183>
- Balay, R. (2000). *Yönetici ve öğretmenlerde örgütsel bağlılık*. Nobel Akademi Yayıncılık.
- Balcı, A. (2000). *Örgütsel sosyalleşme*. Pegem Akademi Yayıncılık.
- Barr, R. D., Barth, J. L., & Shermis, S. (1978). *The Nature and goals of social studies*. National Council for the Social Studies.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E., Akgün, Ö., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2020). *Eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri*. Pegem Akademi Yayıncılık.
- Erdoğan, U., & Dönmez, B. (2019). Development and validation of organizational socialization scale, *Inonu University Journal of the Faculty of Education*, 20(1), 288-302. <https://doi.org/10.17679/inuefd.531733>
- Girgin, M. (2023). Examining the relationship between organizational commitment and teachers' school effectiveness. *Journal of Management and Educational Sciences*, 2(1), 28-39. <https://jmedusci.com/index.php/pub/article/view/17>
- Kartal, S. (2007). *Eğitimde örgütsel sosyalleşme*. Maya Akademi.
- Kaya, E., & Bayram, H. (2021). Utilization of the research compliance matrix in educational research design and evaluation: A design based research. *International Journal of Education Technology & Scientific Researches*, 6(15), 887-944. <http://dx.doi.org/10.35826/ijetsar.325>
- Memduhoğlu, H. B., & Çevik, M. S. (2022). Sınıf öğretmenlerinin örgütsel bağlılık düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Karaelmas Eğitim Bilimleri Dergisi*, 10(2), 146-158. <https://izlik.org/JA67MG45FE>
- Meyer, J. P., & Allen, N. J. (1997). *Commitment in the workplace: Theory, research, and application*. Sage.
- NCSS (2020). *What is social studies?* <https://www.socialstudies.org/about>
- Önder, M. E., Akçıl, U., & Cemaloğlu, N. (2019). The relationship between teachers' organizational commitment, job satisfaction and whistleblowing. *Sustainability*, 11(21), 5995. <https://doi.org/10.3390/su11215995>
- Özdamar, K. (2002). *Paket programlarla istatistiksel veri analizi-1* Kaan Kitapevi.
- Sezgin, F. (2010). School culture as a predictor of teachers' organizational commitment. *Education and Science*, 35(156), 142-159. <https://doi.org/10.15390/ES.2010.867>

Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2019). *Using multivariate statistics*. Pearson.

Üstüner, M. (2009). Öğretmenler için örgütsel bağlılık ölçeği: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(1), 1-17.
<http://efdergi.inonu.edu.tr/article/view/5000004215/5000004728>

Zacharo, K., Marios, K., & Dimitra, P. (2018). Connection of teachers' organizational commitment and transformational leadership: A case study from Greece. *International Journal of Learning, Teaching and Educational Research*, 17(8), 89–106. <https://www.ijlter.net/index.php/ijlter/article/view/651>

Zhang, J. F., & Hsin, C. T. (2023). A study on the relationships between teachers' professional learning community, organizational commitment and teachers' teaching effectiveness. *ASEAN Journal of Research*, 1(1). <https://so03.tci-thaijo.org/index.php/KMR/article/view/265545>

2. ACARIS INTERNATIONAL FARABI SCIENTIFIC RESEARCHES AND INNOVATION CONGRESS 26- 27 March/2026

NOVRUZ - SÜLH, ƏMİN-AMANLIQ, SEVGİ-İMAN TƏLQİNLƏRİ BAYRAMIDIR
Doç.Dr. ƏBÜLFƏZ TAHİR ƏZİMLİ

ORCID: 0009-0001-1327-3425 ezimliebulfez@yahoo.com.tr Google Akademik, Dünya Sülh Səfiri; Nobel Prize & India- Birliyinin Yönetici üzvü; Qlobal Yazarlar Akademiyası-Hindistan üzvü; Türk Dünyası Vətəndaşlığı və Eyitimçilər Birliyi üzvü; TÜRKSOY üzvü; Poetas Intergalácticos-üzvü; Naxçıvan Dövlət Universiteti, Naxçıvan Müəllimlər İnstitutu, Bütöv Azərbaycan

ÖZƏT

Novruz- Sülh, əmin-amanlıq, Mehribanlıq və azad və bütöv yaşamın təlqini Bayramıdır. İndiki dünyada bu daha vacib bər məsələdir. Bütün dünya Novruz Bayramını keçirməlidir.

Mövzumuzda, konkret olaraq, aşağıdakı məsələ-mövzular xarakterizə edilir:

Novruz bayramı gününün adətləri və ona aid şənlik-sevinc dalğaları dəryanın coşqun ləpələri kimidir.

Əsas məzmun sahəsi: Novruz bayramı gününə aid keçirilən şənliklər təqdim və təqdimlər.

Novruzda Yeddiyənin bişirmə adəti, Xanbəzəmə, Kosa- Kosa oyunları üzrə mərasim-bayram tamaşaları kimi diqqətəlayiqdir. Ümumən, bayram həyəcan və sevincləri bir-birinə zəncirvari bağlıdır.

Bütöv Azərbaycan üzrə Novruzla bağlı adət-ənələr, xalq elminin və yaradıcılıq qabiliyyətinin təzahürləridir. Bayramın mənşəyi bu mərasimlərdən başlayır. Novruz Bayramı Türklərin əcdadlarından gələn elmi yansımalarıdır: millət ruhunun canlı, səmimi mədəniyyətinin və mənəviyyətinin təzahürləridir. Novruz mənəvi-ruhani baxımdan, təfəkkür və qəlb elmindən gələn kəçflərdir: bəçərin özünü anlamsı və ifadətməsi elmidir.

Novruz bayramına hazırlığın ilk mərhələsindəki çərşənbələr və adətlər, o cümlədən Xıdır Nəbi kutlamaları, mərasim adətləri Bayram günlərində keçirilən Yeddiyənin bişirmə adəti, Xanbəzəmə, Kosa- Kosa oyunları üzrə mərasim-tamaşalar xalq mədəniyyət və kultürünün, elmi-milli-bəşəri və ümümdünya səciyyələrinin təhlil-təbiiqi deməkdir. Bütün bu eimi təqdimlərinə və təhlil nəticələrinə görə Novruz BayramıDünyanın- Bəşər nəslinin ən Böyük və Cahanşümul mənəviyyətinin ifadəsidir. Bu,Bəşər aləmi üçün Sülh, Əmin-amanlıq təlqin və təsbitlərinin əsas sahələridir.

Mövzu ideya baxımından aktualdır, müharibə hərisi olan dünya tiran və firovnlarının zamanı üçün şox vacib olan təlqinlərin ifadəsidir.

Novruz bayramında aşağıdakı adətlər yerinə yetirilir:

2. ACARIS INTERNATIONAL FARABI SCIENTIFIC RESEARCHES AND INNOVATION CONGRESS 26- 27 March/2026

1. Dəsmal atmaq- Şal atmaq. Bu qayda bayram payı istəmək papaqatma da adlanır. Ancaq Azərbaycanda namus, qeyrət rəmzi olan papağın qapılara pay üçün atılmağı birmənalı qarşılınmır və tənqid edilir. Qarıya atılan torbanı boş qaytarmazlar.
2. Qulaq falına çıxmaq. Əgər gizlin dinlənen evdən xoş söhbət eşidilərsə, bu arzunun yerinə yetəcəyinə işarədir.
3. Tonqaldan tullanmaq. Tonqaldan tullarkən bu ifadə deyilir: *"Ağırlığım - ıyrırlığım odda yansın"*.
4. Üzük falına baxmaq. Qızlar üzüyü saç telinə bərkidib su ilə dolu stəkanın üstündə saxlayarlar. Üzük stəkana neçə dəfə dəysə, bu həmin qızın o yaşda ərə gedəcəyinə işarədir.
5. Səməni yetişdirmək. Bu yazın gəlişinə və bitkilərin oyanmasına işarədir.
6. Yumurta döyüşdürmək. Oyunun nəticəsində tərəflərdən biri digərinin tələblərini yerinə yetirir.
7. Yallı getmək. Azərbaycan xalqının qədim dövrdən bəri ifa etdiyi rəqsdir. Bunun mənası insanların birliyi...

Və Novruz Bayramı bəşərin Sülh halında yaşamalarının təlqinləri deməkdir. Xalq kultürünə aid bütün mərasim və adətlər—min illərdir Türk dünyasının elmi iradə və yaşamlarının elmi yansımalarıdır. Bütün bunlar Xalq-bəşər-millət mədəniyyət və mənəviyyatının, idrakının, düşüncələrinin və bu düşüncələrin tətbiqinin elmiliyini göstərir.

AÇAR SÖZLƏR: Novruz Bayramı; Novruz Sülh təlqini bayramıdır; Novruz bayramı adətləri.

NOVRUZ-- IS A HOLIDAY OF PEACE, SECURITY, LOVE AND FAITH INFLUENCE

Assoc. Prof. Dr. EBÜLFƏZ TAHİR EZİMLİ

Abstract

Novruz is a holiday of peace, security, kindness and the inspiration of a free and whole life. In today's world, this is an even more important issue. The whole world should celebrate Novruz.

In our topic, specifically, the following issues are characterized:

The customs of the Novruz holiday and the waves of joy and celebration associated with it are like the waves of the sea.

The main content area: The festivities associated with the Novruz holiday are offerings and offerings.

The custom of cooking Yeddilev during Novruz, as well as the ceremonial and festive performances of the Khanbazame and Kosa-Kosa games, are noteworthy. In general, the excitement and joy of the holiday are linked to each other in a chain.

The customs and traditions associated with Novruz throughout Azerbaijan are manifestations of folk science and creative ability. The origin of the holiday begins with these ceremonies. Novruz Holiday is a scientific reflection from the ancestors of the Turks: a manifestation of the lively, sincere culture and spirituality of the national spirit. Novruz, from a spiritual and spiritual point of view, is a discovery from the science of thought and the heart: it is the science of the self-understanding and expression of nature.

The Wednesdays and customs in the first stage of preparation for Novruz Holiday, including the celebrations of Khidir Nabi, the ceremonial customs, the Yeddilev cooking custom, the Khanbazame, Kosa-Kosa games held during the holiday days, are the analysis and application of folk culture and culture, scientific-national-human and universal characteristics. According to all these eimi presentations and analysis results, Novruz Holiday is an expression of the Greatest and Universal Spirituality of the World - Humanity. This is the main area of Peace, Security and Security for the Human World.

The topic is relevant in terms of ideas, it is an expression of the teachings that are very important for the time of the world tyrants and pharaohs who are greedy for war.

The following customs are performed during the Novruz holiday:

1. Throwing a towel - throwing a shawl. This custom is also called asking for a share of the holiday. However, in Azerbaijan, throwing a hat, which is a symbol of honor and zeal, at the doors for a share is not welcomed unequivocally and is criticized. They do not return a bag thrown at the door empty.

2. ACARIS INTERNATIONAL FARABI SCIENTIFIC RESEARCHES AND INNOVATION CONGRESS 26- 27 March/2026

2. Getting a fortune-telling. If a pleasant conversation is heard from the house that is secretly eavesdropped on, this is a sign that the wish will come true.
3. Jumping from a bonfire. When jumping from a bonfire, this expression is said: "May my weight - my weight burn in the fire".
4. Looking at the fortune-telling of a ring. Girls fasten the ring to a strand of hair and hold it over a glass filled with water. The number of times the ring hits the glass is a sign that the girl will get married at that age.
5. To raise the sky. This is a sign of the arrival of spring and the awakening of plants.
6. To fight eggs. As a result of the game, one of the parties fulfills the requirements of the other.
7. To go to the yalli. It is a dance performed by the Azerbaijani people since ancient times. Its meaning is the unity of people...

And Novruz Bayram means the instigation of mankind to live in peace. All the ceremonies and customs related to folk culture are scientific reflections of the scientific will and life of the Turkic world for thousands of years. All this shows the scientificity of the culture and spirituality of the people-humanity-nation, its understanding, thoughts and the application of these thoughts.

Keywords: Novruz Bayram; Novruz is the holiday of the instigation of peace; Novruz Bayram customs.

GİRİŞ

Novruz bayramı qədim dünyanın bəşəri mədəniyyətinə məxsus adət-ənələrdən biridir. İnsan hər yazın gəlişi ilə bayramənliklərini keçirir və özünün mədəni-mənəvi həyatına hopdurub. Novruz ümumxalq bütünlüyü, birlik və bərabərliyi ifadə edən bayramdır. Bununla yeni həyatın başlanması sevincinə istəkləri ifadə olunub.

Bütün sıxıntılardan qurtulmağın başlangıcıdır. İnsan tarixən özünün gələcək həyatının rahat və kutlu olmasını arzu edir, dualar, alqışlar oxuyar. Tədqiqatımızda aşağıdakı nəticələrə gəldik:

1. Novruz bayramı bütün türk dünyasına aid qədim mənşəyə və etimoloji-tarixi ənənəyə malikdir.

Naxçıvanda da Novruz bayramı tarixən qədim kökə bağlı ənənələr üzrə qeyd edilir və bu mənada, Novruzun özünəməxsus mərasim yansımaları vardır.

2. Hər şeyin başlanğıcı Günəşə aiddir: Günəşin hərarəti artır, gündüzlər get-gedə uzanır. Bütün aləm oyanmağa başlayır:

Günçix, gün, çıx, Köhlən atı min-çix.. alqışı ilə insanlar nəğmələr söyləyir, dualar-alqışlarla bir-birlərini kutlayır-təbrik edir, 'Bayramınız Mübarək' dusu ilə bir-birini alqışlayır insanlar.

İlaxır çərşənbəsinin əlamətləri. Təbrizdə deyərlər:

İlin axır çərşənbəsində qulaq falı düz deyər.

İlin axır çərşənbəsində səhər tezdən sudan atlananın bəxti açılar.

İlin axır çərşənbəsində səhər tezdən özünü axar suyan yuyan gözəlləşər (

İl təhvil olanda balıq üzünü qibləyə qoyar.(GüneyAzərbaycan folkloru, 2013.I cild,səh.26)

1.Novruz bayramı gününün adətləri.

Novruz bayramında su testi qoyurdular, içinə qırxayaq salırdılar. Dönəndə deyirdilər: 'il təhvil oldu'. Həmin suyu da səpirdilə həyəət-bacaya, mal-qaranın üstünə ki, bərəkətli olsun`/Nax. Fol. IIIc. S.31/

Güney Və Quzey AZərbaycanda Novruz bayramı bütövlükdə eyni atributları ifadə edir.

Güney AZərbaycanda Novruza münasibətə dair folklorşünaz Kamil Hüseynoğlu: "Novruz Güney Azərbaycanında" yazısındaki fikirlərini yada salmaq istərdik:

Güney Azərbaycanında da Novruzun əksər atributları Quzey Azərbaycanında olduğu kimidir: qədimdən məleykələrin və ölmüş insanların ruhunun yerə enməsi günü kimi qeyd edilən İlaxır bayramı Quzey Azərbaycanında olduğu kimi, Güney Azərbaycanında da daha təntənəli şəkildə qeyd edilir. Odun, atəşin yaradılması ilə yeddi ünsürdən

2. ACARIS INTERNATIONAL FARABI SCIENTIFIC RESEARCHES AND INNOVATION CONGRESS 26- 27 March/2026

ibarət olan dünyanın yaranışının başa çatması və buna görə də tarixin ilk günü sayılan Novruzla bağlı keçirilən mərasimlər də Arazın hər iki tərəfində əsasən uyğun şəkildə icra edilir.

Nizami Gəncəvi adına Milli Azərbaycan Ədəbiyyatı muzeyinin şöbə müdiri, filologiya elmləri doktoru Kamil Hüseynoğlunun Novruz bayramının tarixi və Azərbaycan Respublikası ilə İran Azərbaycanında bayram adətlərinin oxşar və fərqli cəhətlərini əks etdirən elmi məqaləsinin ikincisini təqdim edirik (Məqaləni müəllifin icazəsi ilə yayımlayırıq).

Güney Azərbaycanda da Novruzun əksər atributları Quzey Azərbaycanda olduğu kimidir: bayramqabağı evlər təmizlənir və bəzədilir, təzə paltarlar alınır, səməni hazırlanır, yumurta boyadılır və döyüşdürülür, bir-birindən küsənlər barışır, çərşənbə günləri qeyd edilir və s. Ancaq müəyyən fərqli cəhətlər də vardır ki, bunlar Güney Azərbaycanın ayrı-ayrı əyalətləri arasında da özünü göstərir. Ona görə də Güney Azərbaycanda Novruz mərasimləri haqqında dolğun təsəvvür əldə etmək üçün bu mərasimləri onun bir neçə bölgəsində nəzərdən keçirmək lazımdır.

Güney Azərbaycanda Novruzun ən tətənəli şəkildə keçirildiyi bölgələrdən biri Ərdəbildir. Burada “yalançı çərşənbə” və “doğruçu çərşənbə” adları saxlanılsa da, əsasən sonuncu üç çərşənbə xüsusi mərasimlərlə qeyd edilir. Bunlara “kül çərşənbə”, “qoduxqırxdı çərşənbəsi” və “gül çərşənbə” deyilir. Bu adlardan göründüyü kimi, qədim zərdüştilik bayramları sistemi müxtəlif səbəblər üzündən burada da unudulmuş və təhriflərə məruz qalmışdır.

Ancaq xalq yeni yaradılmış adlara da müəyyən mənalar verməyə çalışmışdır. Belə ki, xalq yaddaşına əsasən kül çərşənbəsində evlər tozdan təmizlənir və təndirlərdəki külləri çıxarıb kənara atırlar. Deyilənlərə görə, qoduxqırxdı çərşənbəsində havalar nisbətən istiləşdiyinə görə qışda doğulmuş qoduxların və qulanların tüklərini qırxırlar. Gül çərşənbəsi Ərdəbildə ilin sonuncu çərşənbəsinə deyilir və bunun mərasimləri çoxdur.

Gül çərşənbəsinə, yəni axır çərşənbəyə hazırlıq xeyli öncədən başlanır. Bayramqabağı Ərdəbil “dülğətütək” adlanan tütəklərlə dolur. Dülğə burada saxsı bardağa deyilir. Bu cür kiçik bardaqlara at, maral, keçi şəklində olan lülək də qoyulur. Həm lüləklər, həm də bardağın özü əlvan rənglərlə bəzədilir.

Hər yerdə onların çalınması şəhərə şən bir əhvali-ruhiyyə gətirir. Əhali bu dülğətütəkləri xoşbəxtlik rəmzi hesab etdiyindən hər kəs onlardan bir ədəd alıb öz evinə aparır. Daha çox uşaqları sevindirən dülğətütəkdən başqa, gül çərşənbəsinin mühüm və zəruri sayılan simvollarından biri də təzə kuzə alıb, onun evə gətirilməsidir. Kuzə həyətbacanı sulamaqla onları şər qüvvələrdən təmizləmək üçün lazımdır. Qədim zamanlarda insanlar bu məqsədlə bir-birinin üstünə də su səpirdilər.(Bax: <https://www.amerikaninsesi.org/a/kamil-huseynolu-novruz-guney-azrbaycanda-elmi-mqal-118236364/721177.html>)

2. ACARIS INTERNATIONAL FARABI SCIENTIFIC RESEARCHES AND INNOVATION CONGRESS 26- 27 March/2026

Novruzun gəlməsi ilə QODU YAĞIŞKƏSMƏ DUASI oxunur. Dua nəğmə-duadır və çağırış, dilək-istək söylənilir.

Yağış kəsmə Qodu daşı,

Odu daşı, Qodu kəssin Yağışı.

Odu daşı, Budu daşı,

Buludların Gudu daşı,

Bişirmişəm Xəmir aşı,

Qonaq gəlsin Hodu daşı,

Dərirdim, Qızıl günü

Aparsın Yağışı.

Qodu daşı, Odu daşı,

Qodu kəssin Yağışı. /NAX. Fol. I cs.123/

Yağış çox yağanda bir budağı gəlin kimi bəzəyib, boynuna muncux salıp uşağa verillər ki, apar gəzdir. Kiminən irasdaşa gərək goduya salam versin. Godunu gəzdirənnər də belə oxuyullar:

Godu – godu görduyunuz varmı?

Goduya salam verdiyiniz varmı?

Godu gedənnən bəri

Gün üzü gördüyünüz varmı?

Godunu atdan düşürün,

Goduya süddü aş bişirin,

Godu sabah gün çıxartmasa,

Vırın atdan düşürün.

Deyəllər ki, bu nəğməni oxuyannan sonra hava oyalanar, gün düşər, yağış kəsər./Nax. Folk. I c.səh.95/

Novruz Bayramı günü **yeddiləvin** bişirmə, `Xanbəzəmə` və `Kosa-Kosa` oyunları Novruz bayramının davamlı olaraq keçirilən tədbirləridir.

Ən qədim Novruz oyun növlərindən biri `Kosa-Kosa`dır.

Kosa-Kosa oyunu necə keçirilir?

Cavanlar yoldaşlarından birini kosa şəklində bəzəyirlər. Belə ki, üzünə maska taxır, əyninə cındırpaltar geydirir, belinə kəndir bağlayırlar. Kəndirin bir ucu başçının əlində olur. Kosanın üst-başına zıncırovdüzürlə. QApı-qapı gəzdirir, oynadırlar Kosanı, sovqatdan-zaddanyığırlar.

Bu oyunda çavanlardan biri qaval çalır və oxuyur. Oxuduğumahnının mətni də şən əhvali-ruhiyyəni ifadə edir:

Qorxmayın-kosa gəldi,

Əlində hasa gəldi.

Kosa gedirMərəndə,

Tamaşadı gələndə.

Kosam min oyun eylər,

Qurdunu qoyun eylər.

Yığar ətin, düyüsün,

Mahmudun toyun eylər.

Çarhovuzun dörd qırağında,

Bülbül oxur budağında.

Hər nə istəsən, xudadan allam,

Dəllək dükanını yadıma sallam.

Dəllək dükanı tamam çıraqban,

Məscidə gedərələndə Qur`an.

Qurbanın olum,yaşılçuxalı.,

Dərbəndlisən sən,yoxsa burar?

Şişpapaq başında,

Qələm oynar qaşında,

Kosam on beş yaşında,

Vay kosamın halına,

Palan qoyun dalına.

Kosam gedir Meşkinə,

Vədə verib beşş günə.

Gəlməyib on beş günə.

Kosamı öldürdülər,

Atdılar zibil yeşiyinə.

Nəzmi sözlər davam edə bilər və heç sonu olmaz. Ancaq Kosa sözü saxlayır və sonra qurtarandan sonra başçının əmri ilə `kosa-kosa` dedikdə küsür, yerə yıxır özünü.

Oyun davamedir. Daha sonra başçı üzünü Kosaya tutur və ona suallar erir, cavablar alır. Və belə dialoq alınır:

Kosa, nə istəyirsən?

- **-Pissi / yə`ni pul.**

- **-Kosa, daha nə istəyirsən?**

--Qaqqa.

Daha nə istəyirsən?

-Billa / yəni şirni.

Kosa pul, şirni, yumurtadan-zaddan yığıb ev sahibinə dua edir və gedir.

/Azərbaycan folkloru antologiyası, 2 cildə, Birinci Kitab, Bakı 1968, səh. 227-228

Cənubi AZərbaycanda Novruz bayramı ilə bağlı İlxır Çərçənbəsində olan adətlər haqqında

“Novruz-Guney-Quzey Azrbaycanda” adlı məqaləsində belə təsniflər verilir ki,

<https://www.acariscongress.com/>

2. ACARIS INTERNATIONAL FARABI SCIENTIFIC RESEARCHES AND INNOVATION CONGRESS 26- 27 March/2026

Gül çərşənbəsi axşamı hava qaralmağa başlayanda uşaqlar və gənclər göyə fişəng atmaqla, müxtəlif partlayıcı vasitələri yandıraraq səs salmaqla bayram təntənəsi yaratmağa çalışırlar. Bununla yanaşı onlar evlərin damında, küçə və meydanlarda tonqal qalayıb, onun üstündən tullanaraq, belə deyirlər:

Atıl-matıl çərşənbə,

Baxtım açıl çərşənbə.

Ağırlığımı verdim sənə,

Yüngüllüyünü aldım səndən.

Sarılığımı verdim sənə,

Qırmızılığını ver mənə.

Eyni zamanda 10-12 yaşlı uşaqlar hələ bayramdan bir neçə gün əvvəldən başlayaraq, iki-iki küçələri gəzərək və əllərində muncuqlu paltar geyindirilmiş bir kiçik təkə müqəvvasını oynadaraq, ayrı-ayrı evlərin həyətlərinə daxil olur və bu mahnını oxuyurlar:

Bahar gəldi, bahar gəldi, xoş gəldi,

Sizin bu təzə bayramınız mübarək,

Ayız, iliz, həftə, günüz mübarək!

Əmir əl-möminin taxta çıxacaq,

Yezidin boynuna noxta vuracaq.

Onların oxuduqları başqa bir mahnı isə belədir:

Təkəm-təkəm atlama,

Qol-qıçını qatlama.

Sabah yaz-yay olanda

Gedib çöldə otlama.

Bu təkənin kəndi var,

Kəsəyi var, kəndi var.

Hər həyətdə oynasa,

Bir nəlbəki qəndi var.

Bundan sonra ev sahibi gül-gülə uşaqlara bir nəlbəki qənd və ya bir qədər pul verir. Uşaqlar da razı halda qapıdan çıxaraq, başqa evlərə gedirlər. Bu adət Ərdəbil ətrafındakı kəndlərdə indi də yaşamaqdadır. (Bax: **Kamil Hüseynoğlu**. <https://www.amerikaninsesi.org/a/kamil-huseynolu-novruz-guney-azrbaycanda-elmi-mqal-118236364/721177.html>)

2. NOVRUZDA YEDDİLƏVİN BİŞİRMƏ ADƏTİ, XANBƏZƏMƏ, KOSA-KOSA OYUNLARI ÜZRƏ MƏRASİM-TAMAŞALAR.

Bu mərasim Təbrizdə, Naxçıvanda, xüsusilə Ordubad mahallarında keçirilir.

Mərasimin keçirilməsində tamaşalar, yarışlar da keçirilir.

Mərasimlər komplek hala alır. Bubaxımdan aşağıdakı oyun-tamaşalar, Xalq teatrı oyunları vardır:

- 1) Pəhləvanların güləşləri;
- 2) Xan bəzəmə;
- 3) Kosa-Kosa oyunu bu qəbildəndir..

Yeddiyənin günü səbh tezdən hamı böyük bir meydana yığışır. Şənlik başlanır. Cəngi havaları altında zorxanalar qurulur. Pəhlivannar üz –üzə dayanıb meydanın qızışmasını gözləyirlər. Meydanı dövrəyə almış adamlar pəhləvan güləşindən əvvəl bu nəğməni oxuyurlar:

**İki iyid çıxdı meydana,
İkisi də bir – birindən mərdana.
Həzrəti – həməzə pirimiz,
Aradıq, tapdıq bir – birimiz.
Əl başda, diz yerdə,
Güləşəyim düz yerdə.
Dərələr axar, Ərəbtək çaxar.**

Hər deyim bədahətən gələn qoşqulardır. Xalq nəğmə, səhnə kultürünün ən özəl əlamətlərini yansıdır:

**Əlini yana sığınca,
Zorba nəri yığınca.**

2. ACARIS INTERNATIONAL FARABI SCIENTIFIC RESEARCHES AND INNOVATION CONGRESS 26- 27 March/2026

Ata düşüncə sırma,

Çox irəlidə durma.

Dəvə fəndi qutludu,

Nər oğullar umudludu.

Haqqış – haqqış, Bərk yapış.

Əldən çıxdı, Topuqdan yapış.

Biz deyərək maşallah,

Siz deyın bərəkallah.

Maşallah deyənin gözünə nur,

Maşallah deməyənin gözünə kül.

Güləş başlanır. Pəhlivannar güləşib qurtarandan sonra zorxana yığışdırılır. Bu dəfə oynaq, məzəli havalar çalınır. Meydana kosa çıxır. Kosa tərsinə kürk geymiş hazırcavab bir adamdı. Başında uzun motal papaq, ayağında taxta başmaq var. Boynundan zınqırov sallanır. Paltarının altından qarnına yastıq bağlayıb. Əlində bəzəkli qırmızı çömçə adamların arasında gəzişir. Adamlar bir ağızdan belə oxuyurlar:

Ay Kosa – kosa, gəlsənə,

Gəlib salam versənə,

Çömçəni doldursana,

Kosanı yola salsana.

Ay uyruğu – uyruğu,

Saqqalı it quyruğu.

Kosam bir oyun eylər,

Quzunu qoyun eylər.

Yığar bayram xonçası,

Hər yerdə düyün eylər.

Kosa Novruz müjdəçisidir. Novruzla bağçada güllər acır, bülbülər nəğmə

oxuyur, Süfrələr bol olur, yazın nəğmələri artır, həyat canlı hala düşür:

Novruz – novruz bahara,

Güllər – güllər nubara,

Bağçanızda gül olsun,

Gül olsun, bülbül olsun,

Bal olmasın, yağ olsun,

Evdəkilər sağ olsun.

Xanım dursun ayağa,

Kosaya pay versin ağa.

Qurbanın olum, yaşıl çuxalı,

Culfalısan, yoxsa buralı?

Baxçanızda gül olsun,

Gül olsun, bülbül olsun,

Bal olmasın, yağ olsun,

Evdəkilər sağ olsun.

Xanım, ayağa dursana,

Kosaya pay versənə.

Mahnı qurtaran kimi Kosa yıxılır. Guya ölür. Bu zaman onunla belə söhbət edirlər:

– Ay Kosa, gəldiyin hardan bəridi?

– Şərurdan.

– Nə gətirdin ordan?

– Alma.

– Almanı neylədin?

– Satdım.

– Pulunu neylədin?

– Öküz aldım.

– Öküzü neylədin?

– Vurdum öldü.

Kosanın başına yığışanlar bir ağızdan deyirlər:

**Başın sağ olsun, Kosa,
Ərşin uzun, bez qısa,
Kəfənsiz ölməz Kosa.**

Kosa üz – gözünü əcayib hala salıb min cür hoqqa çıxardır. Çömçəsini qabağa uzadıb pay istəyir. Adamlar onu dolaya – dolaya oxuyurlar:

**---Ay Kosa – kosa, gəlmisən,
Lap vaxtında meydana sən.
Almayınca payını
Çəkilmə bir yana sən.**

**Beş yumurta payındı
Əskiyini almayasan...**

**Mənim Kosam oynayır,
Gör necə dingildəyir.
Ona qulaq asanın
Qulağı cingildəyir.**

**Mənim Kosam cannıdı,
Qolları mərcannıdı.
Kosama əl vurmayın,
Kosam ikicannıdı.
Qələm oynar qaşında,
Yüz əlli beş yaşında,
Gör nə cavandı Kosam.**

Hamı Kosaya pay verir.

Kosa yenə gülməli oyunlar çıxarıb adamları əyləndirir. Bundan sonra ağsaqqallardan biri ortaya çıxıb, meydana yağılanlara üz tutub deyir:

– Camaat, bu gün bir xan seçməliyik. Xan gərək qaş – qabaqlı, sözü ötkəm adam olsun. Ona bir vəzir, bir vəkil, üç fərraş, bir də bir cəllad seçib verin.

Adamlar yer – yerdən deyirlər:

– **Xanımız olsun başmaqçı Mərdan.**

– **Vəzirimiz də körükçü Əli olsun.**

– **Çayçı Mahmudu vəkil seçək.**

– **Fərraşlığa Qara Xudayar yaxşıdı.**

– **Biri də Çavuş ələmdar olsun.**

– **Qurd Bağırdan da yaxşı fərraş olar.**

– **Cəlladlıq elə əzəldən Qəssab Tağının boyuna biçilib.**

– **Olsun, olsun.**

Xanı təmtəraqla meydanın yuxarı başında qurulmuş taxtda oturdurlar. Vəzir – vəkil də gəlib taxtın sağ – solunda əyləşir. Yaraqlı – yasaqlı fərraşlar xanın hüsurunda əmrə müntəzir dayanırlar. Cəllad qırmızı libas geyib, əlində balta meydanın aşağı başında gözləyir.

Beləliklə, Xan gözlənilməz əmrlər verir, adamları da onun buyuruqlarını can – başla yerinə yetirirlər.

Kosayla təlxək də tez – tez meydana girib xanı güldürməyə çalışır. Min – bir hoqqadan sonra xanı güldürüb taxtdan yendirir, aparıb suya basırırlar./NaxşFolk. I c, səh. 106-110/.

3.NOVRUZ BAYRAMINDA AŞAĞIDAKI ADƏTLƏR YERİNƏ YETİRİLİR:

8. Dəsmal atmaq- Şal atmaq. Bu qayda bayram payı istəmək papaqatma da adlanır. Ancaq Azərbaycanda namus, qeyrət rəmzi olan papağın qapılara pay üçün atılmağı birmənalı qarşılanmır və tənqid edilir. Qarıya atılan torbanı boş qaytarmazlar.

9. Qulaq falına çıxmaq. Əgər gizlin dinlənən evdən xoş söhbət eşidilərsə, bu arzunun yerinə yetəcəyinə işarədir.

10. Tonqaldan tullanmaq. Tonqaldan tullarkən bu ifadə deyilir: *"Ağırlığım - ıgırlığım odda yansın"*.

11. Üzük falına baxmaq. Qızlar üzüyü saç telinə bərkidib su ilə dolu stəkanın üstündə saxlayırlar. Üzük stəkana neçə dəfə dəysə, bu həmin qızın o yaşda ərə gedəcəyinə işarədir.

2. ACARIS INTERNATIONAL FARABI SCIENTIFIC RESEARCHES AND INNOVATION CONGRESS 26- 27 March/2026

12. Səməni yetişdirmək. Bu yazın gəlişinə və bitkilərin oyanmasına işarədir.
13. Yumurta döyüsdürmək. Oyunun nəticəsində tərəflərdən biri digərinin tələblərini yerinə yetirir.
14. Yallı getmək. Azərbaycan xalqının qədim dövrdən bəri ifa etdiyi rəqsdir. Bunun mənası insanların birliyi.
15. Xoruz döyüsdürmək. Bunun üçün xüsusi döyüş xoruzları böyüdülmür və s. (https://az.wikipedia.org/wiki/Novruz_bayram%C4%B1)

Bütün bunlar hamısı dəyişilməz maddələr, qanunlar kimidir. Xalq elminin, ədəb və mədəniyyətinin qayda-qanunları halındadır, hüquqi yaşamının.

Ümumiyyətlə, Novruz sevinç, şadlıq, nəğmə mərasimlərinin başlanması Bayramıdır.

Alqışda çağırış var—xeyirli-bərəkətli yaşama şövq aşılama var:

**Hər biri can dərmanı,
ver dolduraq torbanı.**

**Novruza bax, yaza bax,
bu əriyən buza bax.**

**Səllər axır şırhaşır,
çöllər olub yamyaşıl**

Nəqərat:

**Ot bitdi, yemlik bitdi,
keçəl başda tük bitdi.**

**Keçəl başın yağlasın,
dəsmal verin bağlasın
Məclis quraq oynasın,**

çirtıq çalaq oynasın

Nəqarət:

ƏL çalaq alqışlayaq,

bu məclisə başlayaq

Həyat hərəkatə başlayır.

Beləliklə, həyat canlı və rəngarək halabürünür. Bu zaman aşağıdakı hallar qeyd edilir:

- Qonaq getmək. Novruzda qohumların və qonşuların evinə qonaq gedərlər, onlara Novruz payı apararlar.
- Yaşlıları ziyarət etmək. Yaşlı və xəstə insanları ziyarət olunur, bayramları təbrik edilir.
- Şam yandırmaq. Novruzda ailənin sayı qədər şam yandırarlar.
- Küsülülərin bərişması. Novruzda heç kim küsülü qalmamalıdır. Bütün küsülülər bərişməlidir.

NƏTİCƏ

Novruz bayramı qədim dünyanın bəşəri mədəniyyətinə məxsus adət-ənəldən biridir. İnsan hər yazın gəlişi ilə bayramənliklərini keçirir və özünün mədəni-mənəvi həyatına hopdurub. Novruz ümumxalq bütünlüyü, birlik və bərabərliyi ifadə edən bayramdır. Bununla yeni həyatın başlanması sevincivə istəkləri ifadə olunub.

Bütün sıxıntılardan qurtulmağın başlangıcıdır. İnsan tarixən özünün gələcək həyatının rahat və kutlu olmasını arzu edir, dualar, alqışlar oxuyar. Tədqiqatımızda aşağıdakı nəticələrə gəldik:

Novruz bayramı bütün türk dünyasına aid qədim mənşəyə və etimoloji-tarixi ənənəyə malikdir.

Şimali və Cənubi Azərbaycanda, ümümən, Bütöv Azərbaycanda Təbrizdə-ərdəbildə-Həmədanda-Naxçıvanda, Dərbənddə,Kərkükdə Novruz bayramı tarixən qədim kökə bağlı ənənələr üzrə qeyd edilir və bu mənada, Novruzun özünəməxsus mərasim yansımaları vardır.

2. Hər şeyin başlanğıcı Günəşə aiddir: Günəşin hərərəti artır, gündüzlər get-gedə uzanır. Bütün aləm oyanmağa başlayır:

Günçix, gün,çix, Köhlən atı min-çix.. alqışı ilə insanlar nəğmələr söyləyir, dualar-alqışlarla bir-birlərini kutlayır- təbrik edir, 'Bayramınız Mübarək' dusı ilə bir-birini alqışlayır insanlar..

3. Naxçıvanda Novruz bayramı gününədək keçirilən aşağıdakı mərasim və adətlər vardır:

- Naxçıvanda Novruz Bayramına hazırlığın ilk mərhələsi;

2. ACARIS INTERNATIONAL FARABI SCIENTIFIC RESEARCHES AND INNOVATION CONGRESS 26- 27 March/2026

- Naxçivanda Novruz ərəfəsi çərşənbələr və adətlər;
- Xıdır Nəbi kutlamaları: mərasim adətləri.

4. Naxçivanda novruz bayramı kutlamaları üzrə adətlər çoxsahəli və çoxrənglidir.

İlaxır çərşənbəsindəki kutlamalar—Allahın rızası ilə qəbul edilər

Dualardır.

Bu zaman aşağıdakı mərasim qeydetmələri keçirilir:

- **İlaxır çərşənbəsi hazırlıqları və qarşılannmalar**

İlaxır Çərşənbəsi kutlamaları üzrə adətlər

İlaxır çərşənbədə səməni halvası mərasimi

İlaxır çərşənbədə səməni halvası mərasimi.

Novruz bayramı günü kutlamalarının da özünəməxsus əlamətləri vardır:

Novruz bayramı gününün adətləri

Novruzda Yeddiiləvin bişirmə adəti, Xanbəzəmə, Kosa-

Kosa oyunları üzrə mərasim-tamaşalar

Hər şey təzələnmiş kimi, yenidən yaranan kimi qarşılanar. Sanki günəş də yenidən doğulur, düzlər, dağlar, tərələr, ağaclar, torpaq, hava, su özünə hərarət hopdurur.

Doktor Ramazan Qafarlının sözlərilə desək:

“Azərbaycan türklərinin mifoloji düşüncəsinin qaynaqları öz kökləri etibarlı ilə tarixin çox dərin qatlarına bağlanır. Onların izlərini gen yaddaşından adət-ənənələrə, rituallara, qədim bayramlara, folklor örnəklərinə, klassik ədəbiyyata, ümumiyyətlə, mədəniyyət formalarına qatmaqla unudulmağa qoymamışlar”.

Bütün folklor nümunələri insanların əhvalını, fikir və düşüncələrini, arzu və istəklərini yansıdan kamil söz elmidir. Bayramlar da, o cümlədən Novruz da insanların müdriyyətinin elmidir. Türk Kültür elminin ən nadir adətlərindən birinə demək olar ki, birincisidir. İldə bir dəfə keçirilən bayramın ənvalı-rühiyyəsi həmin illin sonunadək davam edir.

2. ACARIS INTERNATIONAL FARABI SCIENTIFIC RESEARCHES AND INNOVATION CONGRESS 26- 27 March/2026

Ulu Türkün övladları Dünyamızın Altaydan Qara dənizədək uzanan torpaqlarında, miflərin dili ilə desək, Gündoğandan başlayıb Günbatanda bitən ərəzilərdə məskunlaşaraq kökdən gələn mənəvi amilləri öz yolları ilə yaşatdıqları kimi, sak-hun-oğuz birliyinin təmsilçiləri azərbaycanlılar da həmin mənəvi sərvətin bir hissəsinin yaradıcıları olmaqla yanaşı ümumi mənəbdən götürdüklerini özününkülərə qatıb duyğularına, istəklərinə dayaq edə-edə bu günümüzdə çatdırmışlar". /Qafarlı Ramazan. Novruz adətləri.alq qəzeti.-2009.-17 mart.-S.7.

Ümumiyyətlə, Novruzun gəlişi ilə bütün Türk Dünyasının uhu canlanır. Xalqın bütün nəğmələri Yazın-Baharı gəlişinə söylənmişdir:

Novruz gəlişə, deməli, yaz gəlir. Yazın gəlişi elə nəğmə-bayramgəlişi deməkdir. Lirik ovqatla vəsflər verilir növrüza: Novruz gəlir yaz gəlir- yalnız gəlir. Sovqatsız gəlir.

Novruz bütün təbiətlə gəlir, yerlə gəlir, göylə gəlir: Bütün təbiət oxuyacaq, çünki Novruz sazlı-sözlüdür.

Hamınızın Novruz Bayramı Mübarək olsun!

QAYNAQLAR

1. Azərbaycan Folkloru Antologiyası. İki kitabda, Birinci Kitab. Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyası Nəşriyyatı, Bakı-1968.
2. Azərbaycan Folkloru Antologiyası. Naxçıvan Folkloru, I c.Naxçıvan-`Əcəmi Nəşriyyatı, 2009, 546 səh.
3. Azərbaycan Folkloru Antologiyası. Naxçıvan Folkloru, III c., Naxçıvan-`Əcəmi` nəşriyyatı, 560 səh.
4. Güney Azərbaycan folkloru, I kitab (Təbriz, Yekənat və Həmədan ərazilərindən toplanmış folklor örnəkləri).Bakı, “Elm və təhsil” nəşriyyatı, 2013.
5. Dr. Əpoş Vəliyev. Xıdır Nəbi bayramının tarixi haradan başlayır? <http://femida.az/az/news/47744>
6. Bayramlı Sevinc- Azərbaycan-Folklorunda-Novruz-Adətləri: <https://sevincbayramli.wordpress.com/2016/02/23/>
7. Etiketlər: #Niyyətlər axşamı İlaxır Çərşənbə
8. Yaz- <https://az.wikipedia.org/wiki/Yaz>
9. Fəsillərin-Azərbaycana-daxilolma-vaxtlari. <http://www.aztv.az/az/news/1645/2020-ci-ilde>
10. Heydərbabaya salam. Bakı: Azərnəşr, 1998, 80 səh. (Tərtibçi: Pənah Xəlilov).
11. Novruz bayramı. https://az.wikipedia.org/wiki/Novruz_bayram%C4%B1
12. Fəsillərin Azərbaycanı daxil olma vaxtları. <http://www.aztv.az/az/news/1645/>
13. Qafarlı Ramazan. Novruz adətləri.alq qəzeti.-2009.-17 mart.-S.7.
14. Kamil Hüseynoğlu. <https://www.amerikaninsesi.org/a/kamil-huseynolu-novruz-guney-azrbaycanda-elmi-mqal-118236364/721177.html>

LİNQİVİSTİK NƏZƏRİYYƏ VƏ POETİKA: DİLİN MƏNŞƏ-MƏNBƏ STRUKTURLARI ÜZRƏ İFADƏ QANUNLARI

Doç.Dr. ƏBÜLFƏZ TAHİR ƏZİMLİ

ORCID: 0009-0001-1327-3425 ezimliebulfez@yahoo.com.tr Google Akademik, Dünya Sülh Səfiri; Nobel Prizə & India- Birliyinin Yönetici üzvü; Qlobal Yazarlar Akademiyası-Hindistan üzvü; Türk Dünyası Vətəndaşlığı və Eyitimçilər Birliyi üzvü; TÜRKSÖY üzvü; Naxçıvan Dövlət Universiteti, Tarix-Filologiya Bölümü; Naxçıvan Müəllimlər İnstitutu-Azərbaycan Dili və Ədəbiyyat Kafedrası, Bütöv Azərbaycan

Özət

Mənşə və mənbə strukturlarına və ifadə tərkiblərinə görə **Dilin yaranması və inkişafının xüsusi mənsubolma aktları vardır. Bu aktlar sayəsində Dil-Nitq bəşər varlığının və həyatının mövcudluğunda vacib əmsallardır. Dilin və Nitqin mövcudluğunda məxsusi dialektik mərhələlər vardır. Və bu mərhələlər Mənşə və nəzəriyyə tipinə görə bir-birinə bağlı olan tərkiblərdən və dialektik sürəclərdən və eralardan ibarət zaman və məkan bağlılıqlarında mövcud olub, Bizim təsbit-qənaətimizə görə,erasından və zaman mənsubluqlarından asılı olmayaraq, hər bir dil dörd tarixi zamandan və inkişaf mərhələdən, dialektik sürəclərdən ibarətdir**

Dilin-Nitqin yaranması və varolması tərzinə görə xüsusi Dialektik Mərhələləri:

- 1) yaranma; 2) formalşma; 3) inkişafetmə-genişlənmə; 4) təzələnmə-yenilənmə.

Dilin-Nitqin yaranması-varolması üzrə qanunlar:

a) Dilin-Nitqin ruha və təfəkkürə bağlı olma qanunu; b) dilin psixologiya qanunu; c) dilin təhlil və təsbih qanunu.

Dilin baaşlanğıcı, inkişafı, Təzələnmə-Yenilənmə prosesləri dialaektik xarakter daşıyır.Bu mənada Dilə-Nitqə aid olan bütün inkişafılar təzələnmə, yeniləşmə dialektikasına bağlıdır; dillərin davamlı inkişafını xarakterizə edən amillər içərisində hər bir yeni sözlərlə, yeni tərkiblərlə inkişaf etməklə bilavasitə təzələnməmiş olur.

Dilin-Nitqin tarixi-funksinoloji baxımdan yaranma, təkmilləşmə, formalaşma və inkişafetmə kimi özünəməxsus mərhələ strukturları vardır. Bu strukturlar Dilə aid Qanunlar və Nəzəri-Praktiki Qaydalar sistemini tənzimləmiş, təkmil etmişdir.

Dil-Nitq, hər şeydən əvvəl, funksiyadır və bütün funksional simasına görə, insan həyatının mənəvi-ruhani dünyasına və sosioloji nizamına aid olan vəzifələri yerinə yetirir.

Bu səciyyələrinə görə, Dilin-nitqin özünəməxsus yaranma və varolma, habelə varlığını sürdürmə Qanunları vardır. Bu Qanunlar genetik, mənşə-mənbə, milli, psixoloji, mənəvi və ictimai səciyyələr daşıyır.

I. Dilin ruha və t f kk r  bağlı olma qanunu. Dil-Nitq özünün yaranma və var olma qnunlarına təsbitdir.

Bu qanuna görə Dilin-Nitqin yaranmasında ilkin və əsaslı mənşə-mənbə İnsanın Ruhudur.

2. Dilin psixologiya aktı olması qanunu. İnsanda, ilkin mənşədən ba layaraq, iki psixoloji varlıq mövcuddur:
Birincisi - hissi-psixoloji varlıq; İkincisi -  qli-psixoloji varlıq.

3. Dilin təhlil və təsbih qanunu (nizamı).

Dil -Nitq sirlərinin (ruhunun) m na  rt kl ri *T hlil* v  *T sbihl * qanadlanır, açıqlana bil r

A ar S zl r: Linqvistik n z riyy , dilin-nitqin ruha ağlılığı; Dilin t f kk r, psixologiya, t hlil, t sbih qanunları

**LINGUISTIC THEORY AND POETICS: LAWS OF EXPRESSION ON THE ORIGINAL-SOURCE
STRUCTURES OF LANGUAGE**

Assoc.Prof.Dr. EBÜLFƏZ TAHİR EZİMLİ

Abstract

According to the origin and source structures and expression structures, there are special acts of affiliation of the creation and development of Language. Thanks to these acts, Language-Speech is an important factor in the existence of human existence and life. There are special dialectical stages in the existence of Language and Speech. And these stages exist in time and space connections consisting of interconnected structures and dialectical processes and eras according to the type of Origin and theory. According to our determination and conviction, regardless of the era and time affiliation, each language consists of four historical times and stages of development, dialectical processes

According to the way of creation and existence of Language-Speech, there are special Dialectical Stages:

1) creation; 2) formation; 3) development-expansion; 4) renewal-renewal.

Laws of the emergence-existence of Language-Speech:

a) The law of Language-Speech's connection with the soul and thinking; b) the law of language psychology; c) the law of language analysis and glorification.

The processes of language origin, development, Renewal-Renewal are of a dialectical nature. In this sense, all developments related to Language-Speech are connected to the dialectics of renewal, renewal; among the factors characterizing the continuous development of languages, each is directly renewed by developing with new words and new compositions.

From a historical-functional point of view, Language-Speech has its own stage structures such as emergence, improvement, formation and development. These structures have regulated and improved the system of Laws and Theoretical-Practical Rules related to Language.

Language-Speech, first of all, is a function and, due to its entire functional aspect, performs tasks related to the spiritual world and sociological order of human life.

Due to these characteristics, Language-Speech has its own Laws of creation and existence, as well as its continuation. These Laws have genetic, origin-source, national, psychological, spiritual and social characteristics.

2. ACARIS INTERNATIONAL FARABI SCIENTIFIC RESEARCHES AND INNOVATION CONGRESS 26- 27 March/2026

I. The law of language's connection with the soul and thinking. Language-Speech is determined by the laws of its own creation and existence. According to this law, the initial and fundamental origin-source in the creation of Language-Speech is the Soul of Man.

2. The law that language is an act of psychology. In man, starting from the initial origin, there are two psychological entities: The first - sensory-psychological entity; The second - intellectual-psychological entity.

3. The law (order) of analysis and glorification of language.

The meaning veils of the secrets (spirit) of language-speech can be revealed and explained through analysis and glorification

Keywords: Linguistic theory, the intelligence of language-speech to the spirit; Laws of thought, psychology, analysis, glorification of language

GİRİŞ

Linqivistik nəzəriyyə və poetika seriyasından, dilin mənşə-mənbə strukturları üzrə ifadə qanunları üzrə təhlil-təsniflərimizdə indiyədək bəhs edilməyən vacib mövzulardan diqqət yetirmişik. Məsələləri geniş aspektə çıxarmaqla ayrı-ayrı mövzular bir müstəvi üzərindən təqdim etmişik.

Mənşə və mənbə strukturlarına və ifadə tərkiblərinə görə Dilin yaranması və inkişafının xüsusi mənsubolma aktları vardır. Bu aktlar sayəsində Dil-Nitq bəşər varlığının və həyatının mövcudluğunda vacib əmsallardır. Dilin və Nitqin mövcudluğunda məxsusi dialektik mərhələlər vardır. Və bu mərhələlər Mənşə və nəzəriyyə tipinə görə bir-birinə bağlı olan tərkiblərdən və dialektik sürəclərdən və eralardan ibarət zaman və məkan bağlılıqlarında mövcud olub, Bizim təsbit-qənaətimizə görə,erasından və zaman mənsubluqlarından asılı olmayaraq, hər bir dil dörd tarixi zamandan və inkişaf mərhələdən, dialektik sürəclərdən ibarətdir

Dilin-Nitqin yaranması və varolması tərzinə görə xüsusi Dialektik Mərhələləri:

- 1) yaranma; 2) formalşma; 3) inkişafetmə-genişlənmə; 4) təzələnmə-yenilənmə.

Dilin-Nitqin yaranması-varolması üzrə qanunlar:

- a) Dilin-Nitqin ruha və təfəkkürə bağlı olma qanunu; b) dilin psixologiya qanunu; c) dilin təhlil və təsbih qanunu.

Dilin baaşlanğıcı, inkişafı, Təzələnmə-Yenilənmə prosesləri dialaektik xarakter daşıyır.Bu mənada Dilə-Nitqə aid olan bütün inkişaf flar təzələnmə, yeniləşmə dialektikasına bağlıdır; dillərin davamlı inkişafını xarakterizə edən amillər içərisində hər bir yeni sözlərlə, yeni tərkiblərlə inkişaf etməklə bilavasitə təzələnməmiş olur.

Dilin-Nitqin tarixi-funksinoloji baxımdan yaranma, təkmilləşmə, formalaşma və inkişafetmə kimi özünəməxsus mərhələ strukturları vardır. Bu strukturlar Dilə aid Qanunlar və Nəzəri-Praktiki Qaydalar sistemini tənzimləmiş, təkmil etmişdir.

Dil-Nitq, hər şeydən əvvəl, funksiyadır və bütün funksional simasına görə, insan həyatının mənəvi-ruhani dünyasına və sosioloji nizamına aid olan vəzifələri yerinə yetirir.

Bu səciyyələrinə görə, Dilin-nitqin özünəməxsus yaranma və varolma, habelə varlığını sürdürmə Qanunları vardır. Bu Qanunlar genetik, mənşə-mənbə, milli, psixoloji, mənəvi və ictimai səciyyələr daşıyır.

I. Dilin ruha və təfəkkürə bağlı olma qanunu. Dil-Nitq özünün yaranma və var olma qnunlarına təsbitdir. Bu qanuna görə Dilin-Nitqin yaranmasında ilkin və əsaslı mənşə-mənbə İnsanın Ruhudur.

2. ACARIS INTERNATIONAL FARABI SCIENTIFIC RESEARCHES AND INNOVATION CONGRESS 26- 27 March/2026

2. Dilin psixologiya aktı olması qanunu. İnsanda, ilkin mənşədən başlayaraq, iki psixoloji varlıq mövcuddur: *Birincisi* - hissi-psixoloji varlıq; *İkincisi* - əqli-psixoloji varlıq.

3. Dilin təhlil və təsbih qanunu (nizamı).

Dil -Nitq sirlərinin (ruhunun) məna örtükləri *Təhlil və Təsbihlə* qanadlanar, açıqlana bilər

DİLLƏRİN YARANMA MƏKANI: YER KÜRƏSİ VƏ DİL ERALARI

I Era: Adəmdən əvvəlki Era;

II Era: Adəm – Həvvə Erası;

III Era: Nuh Erası

mənsubolma poetikasına görə aşağıdakı Qanunlar Məcəlləsi

Adəm və Həvvədən (ə) başlanan Dil və Nitqin ruha və təfəkkürə bağlı olma

Dilin və Nitqin ruha və təfəkkürə bağlı olma qanunu.

Dilin yaranması və inkişafı üzrə dialektik mərhələlər.

İnsan+düşüncə+şüur + fikir= səs, səs cildi, səsin cild olması; söz, söz cildi, sözün səs cildinin forması olması.

Səs mənalandirmada vasitəçidir + Söz =fikir formasına söz=dil=əql=şüur=idrak yaxud: əql – şüur – idrak
-düşüncə=söz - cümlə - nitq – dil = sumer - türk dili - türklər

Söz səsli anlatımdır; mənaya xidmət edir: məna fikrə, fikir mənaya bağlıdır.

Məna da, Fikir də Dili, Nitqi təcəssüm etdirir.

Səs-söz-söz birləşməsi-məna-cümlə-fikir təfəkkürdən çıxıd idraka doğru hərəkət edir, ona qovuşur—axar çaylar Dəryaya qovuşan kimi.

Nitqdən İnsana, İnsandan Nitqə yollar, axarlar var.

Nitq səsdən səsə qovuşma dialektidir. Bunlar bir-birinə uyğunolma dialektidir; bir-birinə uyğunola bir vahidin digər vahidə, bir səsin digər səsə, bir sözün digər sözə, bir mənanın dəgər mənaya, bir fikrin digər fikrə uyğunluğu, bərabərliyi deməkdir.

Yəni:

Fikir=nitq=cümlə=söz=söz birləşməsi=

kök=morfem=fonem= nitq=nitq vahidləri=səs=səs tərkibləri=əql=insan=varlıq aləmi= şüur, idrak aləmi.

2. ACARIS INTERNATIONAL FARABI SCIENTIFIC RESEARCHES AND INNOVATION CONGRESS 26- 27 March/2026

İdrak aləmi Nurun mövcudiyətinə bağlı birinci aləmdir. Burada Əql aləmi ilə Qəlb aləmi bir-birindən ayrılmaz haldadır. Ona görə “Əqlin gözü”, “Qəlbın gözü” ifadələri mövcuddur. Bu əsasda “Əqlin səsi”, “Qəlbın səsi” ifadələrini də işlətmək olar. Dil, Nitq psixolojisi onların əsasında kamala çatıb. Yalnız onların sayəsində Adəm və Həvvadan (ə) başlayan Dil Erası yaranmış, inkişaf etmiş, Yeni Eralara qovuşmuş, Yeniləşmə və zənginləşmə zamanlarında öz varlığını TÜRK köklü millətində möhkəmlətməmiş, yaymış, yaşatmış, zənginləşdirmişdir.

DİLLƏRİN YARANMA MƏKANI: YER KÜRƏSİ VƏ DİL ERALARI

I Era: Adəmdən əvvəlki Era;

II Era: Adəm – Həvvə Erası;

III Era: Nuh Erası

Biz Nuh erasında yaşayırıq.

Bəşər dilinin yaranma psixologiyası:

səs-söz-dil-məna...səs-söz-dil-məna...səs-söz-dil-düşüncə-məna...

Dillərin yaranması Tamamlanıb.

Dillər öz kökü üstündə inkişaf edir: bir-biri ilə sözlər mübadiləsi edir.

ruh+səs+söz+cümlə+dil-nitq=İnsan (Adəm).

Yaxud: İnsan (Adəm)=ruh+səs+söz+cümlə+Dil-Nitq.

Beləliklə: Dil-Nitq insan üçündür və insanın iradəsinə və qabiliyyətinə bağlıdır.

Dilin-Nitqin yaranması və varolması tərzinə görə xüsusi Dialektik Mərhələləri:

1) yaranma; 2) formalşma; 3) inkişafetmə-genişlənmə; 4) təzələnmə-yenilənmə.

Dilin-Nitqin yaranması-varolması üzrə qanunlar:

a) Dilin-Nitqin ruha və təfəkkürə bağlı olma qanunu; b) dilin psixologiya qanunu; c) dilin təhlil və təsbih qanunu.

Dilin Yaranma nəzəriyyəsi-teoremi belədir:

Dilin-Nitqin yaranma— dialektika strukturu:

Səs...

Səs...

Səs=səs

Səs+səs+səs+səs+səs+səs...

Səs=söz;

səs+səs=söz;

səs=səs(n)=söz + Söz=məna;

söz+söz=söz birləşməsi;

söz +söz birləşməsi=cümlə;

cümlə=fikir=Əql+İnsan+Dil+İdrak+Şüür

Yaxud:

İnsan+düşüncə+şüür + fikir= səs, səs cildi, səsin cild olması; söz, söz cildi, sözün səs cildinin forması olması.

Səs mənalandırmada vasitəçidir + Söz =fikir formasına soz=dil=əql=şüür=idrak yaxud: əql – şüür – idrak
-düşüncə=söz - cümlə - nitq – dil = sumer - türk dili - türklər

Söz səsli anlatımdır; mənaya xidmət edir: məna fikrə, fikir mənaya bağlıdır.

Məna da, Fikir də Dili, Nitqi təcəssüm etdirir.

Səs-söz-söz birləşməsi-məna-cümlə-fikir təfəkkürdən çıxıd idraka doğru hərəkət edir, ona qovuşur—axar çaylar Dəryaya qovuşan kimi.

Nitqdən İnsana, İnsandan Nitqə yollar, axarlar var.

Nitq səsdən səsə qovuşma dialektidir. Bunlar bir-birinə uyğunolma dialektidir; bir-birinə uyğunola bir vahidin digər vahidə, bir səsin digər səsə, bir sözün digər sözə, bir mənanın dəgər mənaya, bir fikrin digər fikrə uyğunluğu, bərabərliyi deməkdir.

Yəni:

Fikir=nitq=cümlə=söz=söz birləşməsi=

kök=morfem=fonem= nitq=nitq vahidləri=səs=səs tərkibləri=əql=insan=varlıq aləmi= şüür, idrak aləmi.

İdrak aləmi Nurun mövcudiyyətinə bağlı birinci aləmdir. Burada Əql aləmi ilə Qəlb aləmi bir-birindən ayrılmaz haldadır. Ona görə “Əqlin gözü”, “Qəlbın gözü” ifadələri mövcuddur. Bu əsasda “Əqlin səsi”, “Qəlbın səsi” ifadələrini də işklətmək olar. Dil, Nitq psixolojisi onların əsasında kamala çatıb. Yalnız onların sayəsində Adəm və Həvvadan (ə) başlayan Dil Erası yaranmış, inkişaf etmiş, Yeni Eralara qovuşmuş, Yeniləşmə və

2. ACARIS INTERNATIONAL FARABI SCIENTIFIC RESEARCHES AND INNOVATION CONGRESS 26- 27 March/2026

zənginləşmə zamanlarında öz varlığını TÜRK köklü millətdə möhkəmlətməmiş, yaymış, yaşatmış, zənginləşdirmişdir.

Dillərin yaranma məkanı: Yer kürəsi və Dil eraları Vahit Konteksə malikdir.

I Era: Adəmdən əvvəlki Era;

II Era: Adəm – Həvva Erası;

III Era: Nuh Erası

Biz Nuh erasında yaşayırıq.

Bəşər dilinin yaranma psixologiyası:

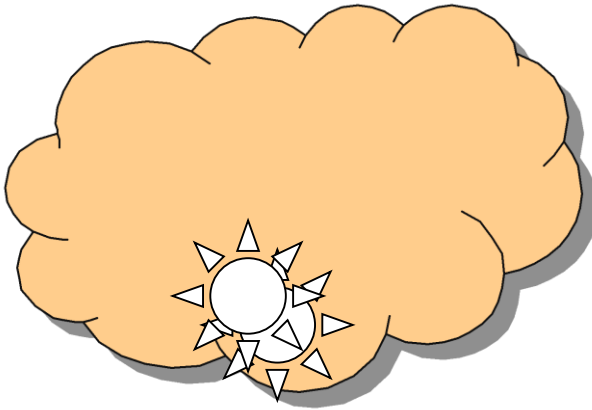
səs-söz-dil-məna...səs-söz-dil-məna...səs-söz-dil-düşüncə-məna...

Dillərin yaranması Tamamlanıb.

Dillər öz kökü üstündə inkişaf edir: bir-biri ilə sözlər mübadiləsi edir.

NUH ERASINDA YENİ BİR ERA : “Qurani-Kərim” erası;

bu həm də “Muhəmməd Peyğəmbər (səlləllahu əleyhi və alihi vəsəlləm) Erası deməkdir. ELM ERASI, həm də AXIR ZAMANLAR ERASIDIR

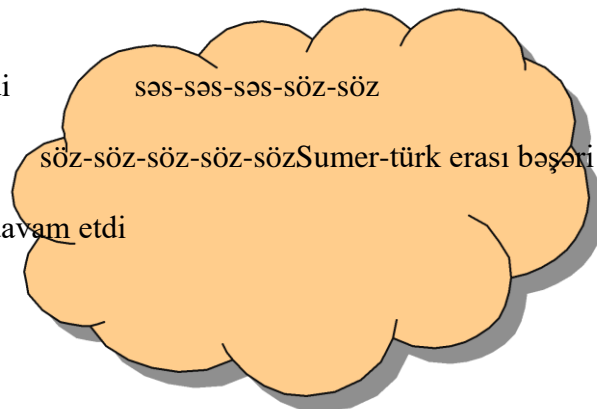
Türk erası: söz təsir etmədi

NUH ERASI:sözün təsir gücü artdı

Sumer-türk erası davam etdi

Nuh Erası--Türk erası

YENİ ERA: MUHƏMMƏD s. ERASI

səs-səs-səs-söz-söz

söz-söz-söz-söz-sözSumer-türk erası bəşəri nizam yaratdı

“QURANI-KƏRİM” ERASI

Türk erası:islam-islam-islam-islam

Türk erası=Türk türk türk türk türk türk

Çağdaş zaman dünyası: islam-islam-islam^

Türk-türk-türk-türk-türk-türk-türk-

Türk-türk-türk-türk-türk-türk-türk-

Türk- türk- türk- türk -türk -türk- türk-

türk-türk-türk-türk-türk-türk-türk

türk-türk-türk-türk-türk-türk-türk

ruh+səs+söz+cümlə+dil-nitq=İnsan (Adəm).

Yaxud: İnsan (Adəm)=ruh+səs+söz+cümlə+Dil-Nitq.

Bütün zahiri və batini əlamət-varlıqlar İnsanda cəmləşdirilib.

İlk səs, ilk söz hansı əlamətlər üzrə yaranıb?

Türkiyənin tanınmış dilçi alimi Tuncər Gülensoyun tezisilə desək:

“Dilin ilk şəkli, böyük bir ihtimalle, nisbətən kapalı bir toplum içerisinde olmuş, gelişmesi topluluklar veya kavimler arası ilişki ile kullanım alanının genişliyi ve sürekliliğine bağlı kalmıştır. Nitekim, bir toplumun ən küçük birimi olan ailede bile bazen ancak aile fertleri tarafından anlaşılabilen, yabancıların ilk anda yadırgadıkları işaret ve anlatım araçlarının bulunması qayet normaldir.

Yene, nisbətən kapalı bir topluluk olan köylerde, bazen en yakın komşu köy halkının bile anlayamadığı, kaynağı belirsiz ve etimolojik yapısı çözülemeyen mahelli pek çok kelimeye rastlamak mümkündür. Topluluk büyüdükçe ve bu böyümə çağlar içinde zaman aşımına uğradıkça yukarıda belirttiğimiz durum daha da açık görülür”(6, 2).

İlkin yaranmadan, təşəkküldən başqa, yaranma bu gün də davam edir: bu yaranma iki əlamətdə təzahür edir: birinci əlamət doğulma-yaranma, ikinci əlamət: təzələnmə, yenilənmə, törənmə ilə yaranma: bu, bəşərin və dilin dialektik hərəkət nizamıdır.

2. Dilin Formalaşma sürəci : Dil Adəm- Həvvə simasında ailə, sonra qəbilə, sonra tayfa, sonra millət kontekstində formalaşmış və formalaşma sonrakı zamanlarda da davam edib, bu zaman yeni sözlər yaranıb, yeni üslub-tərz üzə çıxıb, bəzi sözlər işlək olub və bu hal heç vaxt sönməyib, bəzi sözlər onlarla sözlərin yaranmasına vəsilə olub, bəzi sözlər get-gedə nitqdən düşüb, bəzi sözlər nitqin yadından çıxıb və s.

Dilin yenidən dirçəlib yayılması, təşəkkül tapması və formalaşması dövrü, Erası Nuh (ə) Tufanından sonra Nuhla, Nuha sığınanların həyat və yaşayışı, yeni insan nəsillərinin artması, insan toplumlarının yayılması ilə bağlı oldu.

3. Dilin İnkişafetmə və Genişlənmə prosesi: Dil ailə-qəbilə-tayfa, məkan birliklərinin sayəsində tərəqqi edir, inkişafını dərinləşdirir və genişləndirir. Dünya dilləri Ural-Altay dil ailəsinin sayəsində inkişaf etdi, genişləndi, insan mədəniyyətinin və mənəviyyatının tərəqqisində müstəsna rol oynadı. Avropada Dillərin inkişafı və genişlənməsi İntibah praktikasının və poetikasının yaranması və formalaşması demək idi.

R,Əliyevin aşağıdakı fikirləri də bu gerçəkliyin əlamətlərinə xas olan tarixi simanı aydın əks etdirir: “İntibah dövründə dini ədəbi dillərin—latın dilinin hökmranlığı da şübhə altına düşdü. Milli kilsələrin inkişafı, sənətləri öyrədən məktəblərin yaranması **milli dillərin** –ingilis, italyan, ispan, fransız və s. Dillərin coşqun inkişafına səbəb oldu. Bu dillər canlı danışq dilindən qüvvət alır və dünyəvi ədəbi mətn yaradıcılığının təsiri ilə sürətlə zənginləşirdi”. (Əliyev Rəhim, 3, s.31)

4. Dilin Təzələnmə-Yenilənmə prosesi: Dilə aid olan bütün inkişaf təzələnmə, yenilənmə dialektikasına bağlıdır; dillərin davamlı inkişafını xarakterizə edən amillər içərisində hər bir yeni sözlərlə, yeni tərkiblərlə inkişaf etməklə bilavasitə təzələnməmiş olur, Təzələnmək köklü çəkildə sözlərin sıradan çıxıb yenilərilə əvəzlənməsi demək deyir, təzələnmə mövcud olanlara əlavə olma, onu daha da zənginləşdirmə deməkdir. Bəşəriyyətin ilkin və ən qədim dövrlərindən başlayaraq, Orta əsrlər dövrlərində, habelə çağdaş zamanımızda da Dillər mənsub olduğu millətin-xalqın potensial imkanları, Dünya ilə əlaqələri sayəsində öz gücünü artırıb, zənginləşib, təzələnilib.

Ümumilikdə, Dillərin təzələnməsi, tərkib xüsusiyyətlərinə görə yenilənməsi insan təfəkkürünün, həyat-məişət, cəmiyyət münasibətlərinin inkişafından asılı olub. Toplumlarda, ayrı-ayrı bölgələrdə yaşayan insanların bir-birilə yaratdığı ünsiyyətlə və bu ünsiyyətin inkişaf səciyyələri ilə əlaqədar olaraq, dillərin öz kökü üstündə inkişafı, yenilənməsi, təzələnməsi təbii prosesdir. Son yüzillikdə elmi-texniki tərəqqinin, insan münasibətlərinin artması-genişlənməsi səbəbilə əlaqədar dillərə yüzlərlə yeni sözlər daxil olmuş və bir sıra sözlər isə gündəlik nitqdən çıxmışdır.

Bütün bu mərhələlər İnsan həyatının, İnsanın təsəvvür və xəyalının, İnsan düşüncələrinin, həvəs və maraqlarının, İnsan istəklərinin Dialektikasına məxsus olan xüsusiyyətlərdir.

Tuncer Gülensoy yazır ki, “tabii bir varlık olan dilin kendisine mahsus bir takım kanunları vardır. Bunlar dil kurallarıdır. Dil kuralları dilin yapısına hakim olan, dilin bünyesindən ve dilin eğilimlerinden (meyllərindən—Ə.Ə.) doğmuş bir takım prensiplərdir. Bunlar dille birlikdə mövcud olub, onun yapısının özelliğini ifadə edərler. Eğilimlərinin yönlərini göstərirlər. Dil canlı bir varlıqdır. Zaman-zaman bir takım dəyişikliklər, kendi bünyesindən doğan çeşitli səbəplərlə bəzi gelişmələr göstərir. Bu dəyişmələr və gelişmələr ona, uzun tarixi boyunca daima sərpilən və zaman içində akıp gələn bir manzara verir.

Bu yüzden dilin tarixində bir takım ilerlemələr, bir takım gelişmələr göze çarpar. Fakat bütün bu dəyişikliklər və gelişmələr dil kuralları çərçivəsində oluşur” (Gülensoy T. : 6, 1). Deməli, Dil “yapısının” özünəməxsus inkişaf dinamikası, qanun-qaydalar semantikasi vardır. İnkişaf səciyyəsinə görə, dilə aid tərkiblərin nəzəriyyə və praktiki baxımdan birinci qanunu onun **mənşə-mənbəyə** mənsubluğuna münəddir — aiddir.

İkinci bir halda, Dil, hər şeydən əvvəl, funksiyadır və bütün funksional simasına görə insan həyatının mənəvi-ruhani dünyasına və sosioloji nizamına aid olan vəzifələri yerinə yetirir. Bu baxımdan, Türk dilinin (Ana dilimizin) inkişaf genişliyi və zənginliyi də özünəməxsus tarixi-tipoloji özəlliklərdən, habelə linqivistik-semantik tərkib-tələblərdən irəli gələn keyfiyyətlərdəndir.

II. DİLİN YARANMA VƏ VAROLMA QANUNLARI

Dilin özünəməxsus yaranma və varolma, habelə varlığını sürdürmə Qanunları vardır. Bu Qanunlar genetik, mənşə-mənbə, milli, psixoloji, mənəvi və ictimai səciyyələr daşıyır.

I. Dilin ruha və təfəkkürə bağlı olma qanunu.

Dil-Nitq özünün yaranma və var olma qanunlarına təsbitdir. Bu qanuna görə Dilin-Nitqin yaranmasında ilkin və əsaslı mənşə-mənbə İnsanın Ruhudur.

Digər bir halda, İnsanın danışığı-dili düşüncənin-təfəkkürün bəyanıdır: İlahiyyətçi alim Sadi Ərənin ifadəsincə desək: “Düşünmək—səsiz danışmaq, danışmaq—səsli düşünməkdir”.

Harda dil varsa, orda dirilik var. Bu baxımdan, Dil- diriliyin, var olmanın, milli mənsubluğun ilkin əlamətlərindəndir.

Bütün yaranışlar kimi, Dil də İlahi Nurun və Ruhun cövhərindəndir.

Adəm də cövhərin cövhəri, İlahi Nurun sirlərindən bir zərrə idi; Adəm Nurun nurundan, Ruhun ruhundan yarandı. Bu Cövhər-Ruh nəyə möhtac idi? Sözsüz ki, özünü bəyan etməyə. Bəs insan (Cövhər) özünü nə ilə bəyan edərdi?

Əlbəttə, Nitqi- Dili və Əqli ilə.

2. ACARIS INTERNATIONAL FARABI SCIENTIFIC RESEARCHES AND INNOVATION CONGRESS 26- 27 March/2026

Həm ümumi, həm də xüsusi mənada, Dil-Nitq “ruhun tələbi” və ehtiyacı olmaqla, Adəmə (ə) verildi; və bu Dil-Nitq İlahi ruhun cövhəri idi; bununla Adəm özünü (öz üstünlüyünü) anladı və anlatdı. Deməli, **İnsan-üstün olan** deməkdir və bu halda deyə bilərik ki, İnsanın həm özü üstündür, həm də ona aid olanlar, ona verilənlər. İnsanda üstün olan onun Ruh, Əqli, Təfəkkürü, Dili-Nitqi idi. Dil, Nitq Əqlin (Ağıl-ın), Təfəkkürün xidmətçisidir. Bunlar hamısı Adəmin ruhu üçün yaranmışdır və onun ruhunun səsi, şəkilləri, işarələri, nişanları və əlamətləri idi. Bu məntiqlə o təsbit olunur ki, Adəmin “ruhunun tələbi nitq və bəyandır” (Hürr Amili: 2, 11). Yəni Dildən-Nitqdən kənarada Adəm (İnsan) naqis, qeyri-kamildir.

Dilə aid olan bütün əlamətlər təfəkkürdən gəlir və təfəkkürə qayıdır; təfəkkür insanın xidmətçisidir; İbnil-Ərəbinin dediyi kimi: ”Allah, Təfəkkürü bizə əmr etmişdir” (4, 26).

Deməli, Dil-Nitq İnsanın xidmətçisidir.

İnsan soylarının qəbilə-tayfa mənsubluğuna görə məxsusi dillər yaranmışdır. Buna görə də Dil milli mənsubluğun əsas əlamət- şərtlərindən biridir. Bu mənada, Dil – insan - fərd - qəbilə - tayfa – xalq -millət dialektik inkişafı bəşəriyyətin mədəni təşəkkül və təkamülünü formalaşdırmışdır. Dünyada azlığından və çoxluğundan asılı olmayaraq, nə qədər qəbilə, tayfa, xalq, millət varsa, bir o qədər də dil vardır. Bu baxımdan: “Diller her kavmin kendi toplum yapısına göre şekillenmiş özel birer anlaşma sistemi oldukları için, dünyadakı kavim sayısınca dil var deməkdir”(Korkmaz Z.: 5, 7).

Bəs Dildə (Nitqdə) üstün olan nələrdir? Sözsüz ki, bu da çox dərin və geniş bir anlayışdır. Məqsədimiz də bu üstünolmanı əsaslandırın bir sıra Dil-Nitq tərkiblərinə, struktur psixologizminə dair işarə və anlayışları, ifadəetmə və mənalandırma sirlərini təsbiyə uyğun təhlil-təfsir etməkdir.

2. DİLİN PSIXOLOGİYA AKTI OLMASI QANUNU.

İnsanda, ilkin mənşədən başlayaraq, iki psixoloji varlıq mövcuddur:

Birincisi - hissi-psixoloji varlıq;

İkincisi - əqli-psixoloji varlıq.

Hər ikisi birlikdə insanın duyğu və düşüncəsinin Dil-Nitq psixolojisini əks etdirir.

Hissi-psixoloji münasibətlər anlaşma üçün xüsusi əlamətdir. Mövlana Cəlaləddin Ruminin belə bir ifadəsi var: “*Eyni dili danışan deyil, eyni duyğuları paylaşanlar anlaşabilirler*” (Rumi C.: 7). Bu, psixoloji stimuldən gələn haldır.

Əqli-psixoloji varlıq dərkətməni, anlamı, hifz etməni-hafizəyə almanı, şüurlu münasibəti ehtiva edir. Dil-Nitq varlığı hər iki psixoloji mənbə üzərindən qaynaqlanır.

Dil özü bir nizamdır; bu nizamı yerinə yetirən vasitələr isə müxtəlif əlamətlər və keyfiyyətlərə malik olan *Dil tərkibləridir*.

Dil tərkibləri işarələr sistemidir. Bu işarələr sistemini dilin psixologiya tərkibləri də adlandırmaq olar. Bu, Dilin *struktur psixologizmdir*. Sözsüz ki, *struktur psixologizm* Dilin həm *daxili*, həm də *xarici* simasını ifadə edir. Çünki dilə aid olan hər nə varsa, hamısı onun (dilin) struktur-quruluş, tərkib varlığını təsbit edir. Və Dilə aid olan bütün nişanelər Nitq, ifadə zərroləri olmaqla, bilavasitə *linqivistik mənşə* tərkibləridir. Bu tərkiblər dilə aid olan bütün nişanları əhatə edir, yaxud bütün nişanlar dilin strukturoloji simasını təşkil edir.

Beləliklə, Dil xüsusi ifadə nişanlarından (məsələn, səs, fonem, morfem, kök, şəkilçi, söz, cümlə, fikir, mənə tərkiblərindən) ibarətdir və bu ifadə nişanları, ümumilikdə, linqivistik poetika sistemində məxsus kateqoriyalar kimi fəlsəfə strukturunun tərkibinə aiddir. Habelə dil-Nitq işarə-nişanları mənşə-yaranma, törəmə funksiyasına görə fəlsəfi-poetik psixologiya atributlarıdır. Bu halda, sonuc olaraq deyə bilərik ki, dilin bütün nişanlar-ışarələr strukturu *linqivistika elminə* məxsusdur. Fəlsəfə də bu tərkibə aiddir; çünki fəlsəfə dil işarələri əsasında üzə çıxıb.

Dil psixologiyasına aid olan işarə-əlamət-nişanları strukturoloji aspektdən açıqlayan, təsbihi, təsvir və təfsir edən, ümumilikdə, dil sistemlərini onlara məxsus olan tərkib-təsnifdə təhlil edən *Linqivistika* həm dilin işarələr sisteminin özü, həm də bu işarələr sistemini araşdırma, izah etmə strukturlarına malikdir. Bizim qənaətimizə görə, öyrənmə-tətbiq etmə Linqivistikası mənşə və mənbələri müəyyənləşdirməklə, bütün işarələr sistemini genetik və nəzəriyyə, tərkib və təhlil, tətbiq və təsnif sistemləri üzrə təhlil etmə elmidir. Bu əlamətlərə nəzərən, belə demək olar ki, Linqivistika dilin işarələr, mənşələr-tərkiblər sistemi və bunları öyrənmə, nəzəriyyə və praktikada tətbiq etmə poetikasındır.

Mənşəyinə görə Dil digər insani varlıqlar, məsələn, Təfəkkür, Ağıl, Təsəvvür və Xəyal, Hiss və Duyğu, Qavrayış, İradə, Hafizə və s. kimi *Ruha bağlıdır*; başqa sözlə desək, yuxarıda qeyd etdiyimiz anlamda, *Dil-“ruhun tələbi” və “bəyanı”dır*; adını çəkdiyimiz kateqoriyalar kimi, **dil** də *canlıdır*. Bu kateqoriyaların hamısı Dilin yaranmasında, inkişafında və var olmasında əlahiddə rol oynayırlar.

Dil beyinin fəaliyyətindən asılı olaraq, fonetik, qrammatik və sintaktik mərkəzlərdən ibarətdir. Beynin hansı tərəfi insanın nitqində mərkəzləşdirici rol oynayır? Əlbəttə, beyinin bütün tərəfləri aktivdir və insanların danışmaq vərdişlərində müəyyən bir tərəfin aktivliyi daha artıqdır; məsələn, ”Sağ elle yazanların % 90'-ında və sol elle yazanların % 60' -ında konuşma mərkəzləri sol yarıkürededir.

Az sayıda insanda konuşma mərkəzləri sağ yarıkürededir” (Ferda Şenel: 8).

2. ACARIS INTERNATIONAL FARABI SCIENTIFIC RESEARCHES AND INNOVATION CONGRESS 26- 27 March/2026

Bütün “ləfz” (söz, dil) aləmində Linqivistika Ruha bağlılıq elmi, başqa cür desək, Linqivistika dil, söz, məna, fikir, məntiq, üslub və onların tətbiq –təsnif, təhlil-təfsir fəlsəfəsi, özü də insanla mövcud olma və yaşama fəlsəfəsidir; eyni zamanda, linqivistika dialektik fəlsəfə psixologiyasıdır.

Yalnız bunlara nəzərən, demək olar ki, Dil (Nitq) psixologiya varlığıdır. Məhz buna görə XIX əsr Avropa dilçiləri dili “psixologiya aktı” hesab etmiş, psixologizmi “dilin fəlsəfəsi” adlandırmış və dil hadisələrini psixoloji aspektdən izah etməyə çalışmışlar; lakin onlar dilin Dərin (Dərini) sirlərini açacaq düynələrə, pərdələrə (üst örtüklərə) və pərdələrə mənşə, psixoloji-fəlsəfi baxımdan geniş linqivistik (lisani) təhlil və təfsir verə bilməmişlər.

Ümumilikdə, bu “psixologiya aktı” olmaq Ruh aktı olmaq deməkdir. Dilin Ruh aktı-- Ruhun tələbi olması sirlərinin təhlil və təfsiri min dörd yüz otuz bir il bundan əvvəl “Qurani-Kərim”də verilmişdir. Avropa alimləri bundan çox gec-1200 il sonra xəbər tutmuşlar.

3. DİLİN TƏHLİL VƏ TƏSBİH QANUNU (NİZAMI).

Dil -Nitq sirlərinin (ruhunun) məna örtükləri *Təhlil* və *Təsbihlə* qanadlanır, açıqlana bilər.

Təhlil və Təsbih Dilin (habelə Nitqin, Mənanın) açarlarıdır. Çünki Dilin varlığının Səs, Söz, Məna tərkiblərinin struktur poetikası yalnız Təhlil və Təsbih elmi ilə açıqlana bilər. “Qurani-kərim” icazında Təhlil-- “La ilahə illəllah”, Təsbih isə “Subhanəllah” (Hürr Amili: 2) kəlamlarıdır.

Təhlil və Təsbih Dil sisteminə dair hansı funksiyaları yerinə yetirir, yaxud hansı tərkibləri, Qanunları təmsil edir? Bunları aşağıdakılar kimi təqdim edə bilərik:

Təhlil və Təsbih həm birlikdə, həm də ayrı-ayrılıqda Dil Poetikasının, linqivistik strukturalizmin açarlarıdır;

Dil və Təfəkkürə aid olan bütün işarələr-nişanlar, əlamətlər onların(Təhlil və Təsbihin) dəryasından qidalanıb, xüsusi atributlara çevirilib;

hər ikisi (Təhlil və Təsbih) vahid və sistemli dialektik əlamət-nişanları – dil tərkiblərini, dilin quruluş simasını, qanun-qaydalarını nizamlamağa kömək edir; bu—linqivistik təhlil poetikasında aparıcı yer tutur;

Təsbih-- gözəl, cazibədar ifadə etmə, təsvir, vəsf, tərənnüm möcüzüdür;

Təhlil isə -- o gözəl ifadədəki, vəsf, tərənnüm, tərif və təqdirdəki, təsvir və təsbihdəki mənaları, mənaların təsnifini, dəyişmə və dəyişdirmə möcüzünü açıqlamaq elmidir.

təhlil və təsbih əlamət-nişanlarının hamısı bütövlükdə dilin “lisani” (linqivistik), “ləfzi”(sözlü-kəlamlı) ifadə poetikasının əsasını təsbit edir. Nəzəriyyə və poetika anlamından yanaşmaqla deyə bilərik ki, Dil- psixoloji, dialektik hadisələr və tərkib işarələri əsasında formalaşmış. Hər bir tərkibin özü tərkib-ışarələrdən ibarətdir. Dil işarələri Təhlil işarələri, Təsbih əlamətləridir.

2. ACARIS INTERNATIONAL FARABI SCIENTIFIC RESEARCHES AND INNOVATION CONGRESS 26- 27 March/2026

Təsbih və Təhlil baxımından Linqivistik hadisələrin, işarələrin sayı-hesabı yoxdur: onlar (lingivistik hadisələr, işarələr sistemi) Səs – Söz - Məna nizamının poetikası baxımından özündənyaranma, özündəhasiləgəlmə və yayılma funksiyasına malikdir.

Linqvistika, yaxud ərəbcə ifadə edilən “lisani” sözü “dilə aid olan” deməkdir.

Dilə aid olma- səsə, sözə, nitqə, cümləyə, məna və məntiqə, ifadə-üsluba və onlar daxilindəki bütün tərkib strukturlarına malik olma, Bu anlamda, belə açıqlaya bilərik ki, səsə, sözə, nitqə, cümləyə aid olma- məzmun və mənaya, fikrə, üsluba, nəqlə, sual və nidaya, təsvir və tərənnümə, forma və məzmun strukturuna, vəznə, bəhrə və nəhayət, janra aid olma aktıdır.

Dil nəfəs alır, düşünür, qidalanır, qida verir, canlanır və canlandırır. Canlı olmaq hərəkətdə olmaq, varlığını davam etdirmək, varlığını sürdürmək deməkdir.

Mənşə funksiyasına görə, **Dil İnsanın ruhunun ifadəsi**, habelə **Ruhun ifadəsinin ifadəsidir**. Dilin Ruhun özündən olması və onu ifadə etməsi bilavasitə Təfəkkür gerçəkliyidir; bu məntiqdən çıxış etməklə bunu söyləyə bilərik ki, Dilin Ruhunu və Təfəkkürü inikas etdirməsi onun diriliyi, canlı olması Qanunudur; bu, fəlsəfi psixologizminə görə dilin hər zaman hərəkətdə olma məntiqidir.

NƏTİCƏ

Beləliklə, nəticə olaraq, belə bir konseptuallığı ifadə etməyə, təhlil və təsbitləri verməyə çalışdıq ki, hər bir məsələlingivistik baxımından tam sərbəst və dolğundur. Mənşə və nəzəriyyə tipinə görə, hər bir dil dörd tarixi zamandan (mərhələdən), dialektik sürəcdən ibarətdir. Bu sürəclər daxilində

Dilin mənsubolma poetikama görə aşağıdakı Qanunlar Məcəlləsini təqdim edə bilərik:

Mənşə və nəzəriyyə tipinə görə, hər bir dil dörd tarixi zamandan (mərhələdən), dialektik sürəcdən ibarətdir:

1. Dilin Yaranma mərhələsi: Dil-Nitq insanların cismani babası Adəm (ə) peyğəmbərlə birlikdə yaranmışdır: bu baxımdan, İnsanın yaranması nəzəriyyəsi eyni halda Dilin yaranmasına da aiddir.

2. Dilin Formalaşma sürəci : Dil Adəm- Həvva simasında ailə, sonra qəbilə, sonra tayfa, sonra millət kontekstində formalaşır

3. Dilin İnkişafetmə və Genişlənmə prosesi: Dil ailə-qəbilə-tayfa, məkan birliklərinin sayəsində tərəqqi edir, inkişafını dərinləşdirir və genişləndirir. Dünya dilləri Ural-Altay dil ailəsinin sayəsində inkişaf etdi, genişləndi, insan mədəniyyətinin və mənəviyyatının tərəqqisində müstəsna rol oynadı.

4. Dilin Təzələnmə-Yenilənmə prosesi: Dilə aid olan bütün inkişaf lar təzələnmə, yeniləşmə dialektikasına bağlıdır; dillərin davamlı inkişafını xarakterizə edən amillər içərisində hər bir yeni sözlərlə, yeni tərkiblərlə inkişaf etməklə bilavasitə təzələnməmiş olur.

Dilin özünəməxsus yaranma və varolma, habelə varlığını sürdürmə Qanunları vardır. Bu Qanunlar genetik, mənşə-mənbə, milli, psixoloji, mənəvi və ictimai səciyyələri daşıyır.

I. Dilin ruha və təfəkkürə bağlı olma qanunu. Dil-Nitq özünün yaranma və var olma qanunlarına təsbitdir. Bu qanuna görə Dilin-Nitqin yaranmasında ilkin və əsaslı mənşə-mənbə İnsanın Ruhudur.

2. Dilin psixologiya aktı olması qanunu. İnsanda, ilkin mənşədən başlayaraq, iki psixoloji varlıq mövcuddur: *Birincisi - hissi-psixoloji varlıq; İkincisi - əqli-psixoloji varlıq.*

3. Dilin təhlil və təsbihi qanunu (nizamı).

Dil -Nitq sirlərinin (ruhunun) mənə örtükləri *Təhlil* və *Təsbihi* qanadlanır, açıqlana bilər

Və beləcə: Dilin-Nitqin tarixi-funksinoloji baxımdan yaranma, təkmilləşmə, formalaşma və inkişaf etmə kimi özünəməxsus mərhələ strukturları vardır. Bu strukturlar Dilə aid Qanunlar və Nəzəri-Praktiki Qaydalar sistemini tənzimləmiş, təkmil etmişdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Qurani-Kərim
2. Amili Hürri. Hədisi-Qüdsi. Tərcüməçi: Əkbərzadə. Qum, 2004.
3. Əliyev Rəhim. Ədəbiyyat nəzəriyyəsi. Bakı, Mütərcim, 2008. 360 səh., səh.31
4. Əzimli Əbülfəz Tahiroğlu. Linqvistik nəzəriyyə və poetika. I kitab: Dilin və Nitqin tətbiqi nəzəriyyəsi və poetikası. əsərləri 100 cildə, Cild- 1. Əcəmi, Naxçıvan 2021. 338 səh.
5. Əzimli Əbülfəz Tahiroğlu. Linqvistik nəzəriyyə və poetika. II kitab: Səsin təbiəti və mənə poetikası. Əsərləri 100 cildə, Cild- 2. Əcəmi, Naxçıvan 2021. 328 səh.
4. Keklik Nihat. El-futuhət el-Mekkiyyə(İbnil-Arabi). Ankara. Kültür Bakanlığı, 1990, 532 seh.
5. Korkmaz Zeynep. Türkiyə türkcesi Grameri Şəkil Bilgisi. Türk Dil Kurumu Yayınları. Ankara, 2007. 1224 seh., seh. 7).
6. Gülınsoy Tuncer. Türkçe el kitabı. Kayseri, 1995. 358 seh.
7. Rumi Mövlana Celaleddin. Mesnevi. İc. İstanbul-1991. 380 s.
8. Şenel Ferda. Beynin gizemi. Bellek bozuklukları. Bilim ve Teknik, dergi, 2003, N -13.

QURANI-KƏRİMDƏ MULTİKULTURAL DƏYƏRLƏR VƏ DİNİ TOLERANTLIQ

Gunel Hummetova (Paniyeva) Saleh

Azerbaijan State Pedagogical University,

Head teacher of the Department of Literature Teaching Technology, PhD in Philology

Mail: gunelpenyeva@mail.ru, Orcid ID:0000-0002-8916-3484, Tel.+994559176817

Müasir dünyada "multikulturalizm" termini cəmiyyətlərin birgəyaşayış forması kimi tez-tez işlədilsə də, bu dəyərlərin kökü əsrlər öncə nazil olmuş ilahi kitablarda, xüsusilə də Qurani-Kərimdə öz əksini tapmışdır. İslam dini təkcə müsəlmanların hüquqlarını qoruyan bir sistem deyil, eyni zamanda bəşəriyyətin müxtəlifliyini ilahi hikmət kimi qəbul edən və digər din mənsubları ilə sülh içində yaşamağı təşviq edən bir dünyagörüşüdür. Təqdim olunan Quran ayələri sübut edir ki, İslam multikulturalizmi sadəcə siyasi bir zərurət kimi deyil, ilahi bir vəzifə və insanlıq haqqı kimi bəyan edir. İbadət yerlərinin toxunulmazlığı və ilahi müdafiə Qurani-Kərimin multikultural dəyərlərə yanaşmasının ən bariz nümunəsi "**Həcc**" surəsinin **40-cı ayəsində** öz əksini tapmışdır. Allah-Təala buyurur:

"...Əgər Allah insanların bir qismini digər qismi ilə (müşrikləri möminlərlə) dəf etməsəydi, sözsüz ki, içərisində Allahın adı çox zikr olunan soməələr (rahiblərin yaşadığı monastırlar), kilsələr, məbədlər (yəhudi məbədləri) və məscidlər dağılıb gedərdi..."

Bu ayə bəşər tarixində dini tolerantlığın zirvəsi hesab edilə bilər. Diqqətçəkən məqam odur ki, Quran burada təkcə məscidlərin deyil, yəhudilərin sinaqoqlarının, xristianların kilsə və monastırlarının da qorunmasını ilahi iradənin bir hissəsi kimi təqdim edir. Allah bu məkanları "içərisində Allahın adı çox zikr olunan" yerlər kimi vəsf edərək, onlara yüksək dəyər verir *Bu ayədən görüldüyü kimi, Allah başqa dinlərin mənsublarının öz inanc və dünyagörüşünün xor görülməməsini tövsiyə edir. Bu ayə hər müsəlmana Əhli kitabın məbədlərinə sayğı ilə davranmağın və bu məbədəri qorumağın əhəmiyyətini göstərir. Bu ilahi hikmət xalqlar, başqa din mənsublarının multikultural ənənələrinin İslam toplumu içində yaşaya bilməsinin mümkünlüyü ilə yanaşı, bu dəyərlərin qorumağı insanlıq haqqı olaraq bəyan edir.*

Bu, müsəlmanlara açıq bir mesajdır: Başqa din mənsublarının ibadət yerlərinə sayğı ilə yanaşmaq və onları qorumaq vacibdir. İslam toplumu içərisində yaşayan xristian və yəhudilərin öz inanclarını sərbəst şəkildə yaşaması və ibadət etməsi, ilahi hikmətin tələbi və müsəlmanların öhdəliyidir. "Əhli-Kitab" ilə ortaq məxrəc və dialoq mədəniyyətində özünü göstərir.

Multikulturalizmin əsas şərtlərindən biri fərqlilikləri qabartmaq deyil, ortaq dəyərlər ətrafında birləşməkdir. Quran bu prinsipi "**Ənkəbut**" surəsinin **46-cı ayəsində** çox aydın şəkildə bəyan edir:

“Biz həm özümüzə nazil olana (Qurana), həm də sizə nazil olana (Tövrata və İncilə) inanırıq. Bizim də Allahımız, sizin də Allahınız birdir. Biz yalnız ona təslim olanlarıq!”

Bu ayə dinlərarası dialoqun təməl daşdır. Müsəlmanlara tövsiyə edilir ki, yəhudi və xristianlarla mübahisə etməsinlər, əksinə, ən gözəl tərzdə ünsiyyət qursunlar. Burada "Sizin də, bizim də Allahımız birdir" ifadəsi bəşəriyyətin vahid Yaradana inam üzərində qurulan mənəvi qardaşlığını vurğulayır. Bu yanaşma, başqa din mənsublarının inanclarını xor görməyi qadağan edir və qarşılıqlı hörmətə əsaslanan bir cəmiyyət modelini formalaşdırır. İslam dini insanları sadəcə dini mənsubiyyətinə görə deyil, onların əxlaqına, davranışına və möminlərə olan münasibətinə görə dəyərləndirir. **"Maidə" surəsinin 82-ci ayəsində** buyrulur:

“...Biz xaçpərəstik”, – deyənləri isə onların ən yaxın dostu görəcəksən. Bu onların (möminlərin) içində (bilikli, abid) keşiş və rahiblərin olması və onların özlərini yuxarı tutmalarına görədir.”

Bu ayə müsəlmanlara öyrədir ki, başqa dindən olan insanlarla dostluq və yaxınlıq mümkündür. Ayədə xristian din xadimlərinin – keşiş və rahiblərin elmə bağlılığı, ibadət etmələri və təkəbbürdən uzaq olmaları (özlərini yuxarı tutmamaları) təriflənir. Bu, İslamın multikultural baxışının nə qədər ədalətli olduğunu göstərir: **Fəzilət və gözəl əxlaq kimdə varsa, o təqdir edilməlidir.** Bu yanaşma cəmiyyətdə dini dözümsüzlüyü aradan qaldırır və insanları bir-birinin müsbət keyfiyyətlərini görməyə sövq edir. **Allah Qurani-Kərimdə buyurur: "(Ya Rəsulum!) Yəhudiləri və müşrikləri iman gətirənlərin ən pis düşməni, "Biz xaçpərəstik", – deyənləri isə onların ən yaxın dostu görəcəksən. Bu onların (möminlərin) içində (bilikli, abid) keşiş və rahiblərin olması və onların özlərini yuxarı tutmalarına görədir" ("Maidə" surəsi, ayə 82).** Qurandan öyrəndiyimiz başqa bir həqiqət müsəlmanların musəvi (yəhudilik) və xristianların ibadət yerlərinə son dərəcə sayğı ilə yanaşmağın vacibliyidir.

Nəticə

Gətirilən nümunələrdən və Quran ayələrindən aydın olur ki, İslamda multikulturalizm sonradan qazanılmış bir siyasət deyil, dinin özəyidir. Allah başqa din mənsublarının inanclarının xor görülməməsini, onların məbədlərinin toxunulmazlığını və onlarla ən gözəl şəkildə davranılmasını əmr edir.

Bu ilahi prinsiplər aşağıdakı həqiqətləri ortaya qoyur:

1. **Məbədlərin Qorunması:** Məscidlərlə yanaşı kilsə və sinaqoqların qorunması bəşəri bir vəzifədir.
2. **İnanc Azadlığı:** Hər kəs öz inancını sərbəst yaşamaq haqqına sahibdir.
3. **Qarşılıqlı Hörmət:** Müsəlmanlar "Əhli-Kitab"a (yəhudi və xristianlara) ortaq dəyərlər çərçivəsində hörmətlə yanaşmalıdırlar.

2. ACARIS INTERNATIONAL FARABI SCIENTIFIC RESEARCHES AND INNOVATION CONGRESS 26- 27 March/2026

Beləliklə, Quranın təqdim etdiyi model, fərqli mədəniyyət və dinlərin toqquşduğu deyil, sülh içində birgə yaşadığı, bir-birini tamamladığı və zənginləşdirdiyi bir dünya modelidir. Bu dəyərlərin qorunması isə sadəcə dini bir əməl deyil, həm də ən ali insanlıq borcudur.

AZƏRBAYCAN TƏSVİRİ İNCƏSƏNƏTİNDƏ DRAMATURQ CƏFƏR CABBARLININ TƏSVİRİ
Emil Raul oğlu Ağayev

Teacher of the subject combination commission "Art and physical education" of the Azerbaijan State Pedagogical College under the Azerbaijan State Pedagogical University

ORCID: 0000-0001-9354-0839, Emilaghayev93@mail.ru

Xülasə

Bu məqalədə Azərbaycan təsviri incəsənətində Cəfər Cabbarlı fenomeni araşdırılır və görkəmli dramaturqun obrazının qrafika, rəngkarlıq və heykəltaraşlıq sahələrində necə formalaşdırıldığı təhlil olunur. Məqalədə xalqın mədəni inkişafında ziyalıların rolunun əhəmiyyəti vurğulanır və təsviri sənətin tarixi şəxsiyyətlərin xatirəsinin yaşadılmasında mühüm vasitə olduğu göstərilir.

Araşdırmada Cəfər Cabbarlının müxtəlif rəssam və heykəltaraşlar tərəfindən yaradılmış obrazları üzərində dayanılır, hər bir sənət növünün onun xarakterini və daxili aləmini fərqli bədii vasitələrlə ifadə etdiyi göstərilir. Qrafik əsərlərdə xəttin ifadəliliyi, işıq–kölgə kontrastları və mimika vasitəsilə dramaturqun düşüncəli və həssas təbiəti ön plana çəkilir. Rəngkarlıqda Cabbarlı daha çox yaradıcı mühitdə, yeni əsər üzərində işləyən ziyalı kimi təqdim olunur və bu, onun intellektual dinamizmini nümayiş etdirir. Heykəltaraşlıqda isə dramaturqun obrazı monumental həll olunaraq onun Azərbaycan mədəniyyətindəki əbədi yerini simvolizə edir.

Məqalədə ikonoqrafik təhlil metodu tətbiq olunaraq Cabbarlı obrazının təsvirində istifadə edilən ümumi motivlər, jestlər və kompozisiya quruluşları araşdırılır. Həmçinin dövlət səviyyəsində həyata keçirilən tədbirlərin və yubiley sərəncamlarının dramaturqun irsinin təbliğində mühüm rol oynadığı qeyd olunur.

Nəticə etibarilə, Cəfər Cabbarlı obrazının Azərbaycan təsviri incəsənətində mühüm və davamlı yer tutduğu, bu obrazların həm fərdi yaradıcılıq nümunəsi, həm də milli-mədəni dəyər daşıyıcısı olduğu qənaətinə gəlinir.

Açar sözlər: Azərbaycan, Cəfər Cabbarlı, təsviri incəsənət, ikonoqrafiya, obraz

THE DEPICTION OF PLAYWRIGHT JAFAR JABBARLI IN AZERBAIJANI FINE ARTS

Abstract

This study explores the phenomenon of Cəfər Cabbarlı in Azerbaijani fine arts, examining how the image of the prominent playwright has been interpreted and represented by artists working in graphics, painting, and sculpture. Emphasizing the inseparable connection between cultural development and intellectual figures, the article highlights the role of visual art in preserving the memory of national personalities and transmitting their legacy to future generations.

The research focuses on key artistic works that portray Cabbarlı through diverse stylistic and technical approaches, revealing how each medium contributes to shaping his artistic and symbolic image. In graphic art, particular attention is paid to expressive line, light–shadow contrasts, and emotional intensity that convey the playwright’s inner world and social concerns. In painting, Cabbarlı is often depicted within narrative compositions that emphasize his creative environment, intellectual dynamism, and engagement with contemporary cultural life. Sculpture, meanwhile, presents Cabbarlı in monumental and relief forms, underlining his enduring significance and his firm place in national cultural memory.

The article applies an iconographic approach to analyze these representations, demonstrating how recurring visual motifs, gestures, and compositional structures contribute to a coherent yet multifaceted image of Cabbarlı. The study also notes the importance of state support and commemorative initiatives in reinforcing public awareness of the playwright’s legacy.

Overall, the research concludes that the image of Cəfər Cabbarlı occupies a significant and stable position in Azerbaijani visual arts. His artistic portrayals not only reflect individual creative interpretations but also serve as cultural symbols, reinforcing national identity and honoring one of Azerbaijan’s most influential literary figures.

Keywords: Azerbaijan, Jafar Jabbarli, fine arts, iconography, image

Giriş.Hər bir xalqın mədəni inkişafında ziyalıların rolu danılmazdır. Belə şəxsiyyətlərin tarixdə qalaraq, gələcək nəsillərə ötürülməsi üçün təsviri incəsənət üzrə sənətkarlarımız tərəfindən yeni-yeni əsərlər işlənilmişdir. Belə obrazlardan biri də dramaturq Cəfər Cabbarlıdır.

Qrafika. Əməkdar rəssam Ələkbər Rzaquliyev yaradıcılığında Cəfər Cabbarlı portretlərinə geniş yer ayırmışdır. 1961-ci ildə təsvir etdiyi kompozisiyada ağ-qara ştrixlərlə Bakının ümumi mənzərəsi canlandırılmışdır. Mərkəzdə isə Cəfər Cabbarlı yeni əsərini qədim şəhərin memarlığı qarşısında yazarkən təsvir edilmişdir.Mimika və jestlər, daxili aləmin ifadəliliyi obraz üçün xarakterikdir. Elə həmin ildə linoqravüra üzərində əməkdar rəssam dramaturqa həsr edilən yeni portret üzərində işləyir. Obrazın üzündəki qəmginlik, tamaşaçıya baxan lirik baxışları, sanki həmin dövrdə baş verən haqsızlıqlara işarədir. 1961-ci ildə “Cəfər Cabbarlı öz əsərinə baxır” kompozisiyasında teatr səhnəsində oynanılan “Sevil” dramının müəllifi tərəfindən baxılması işıq-kölgə vasitəsilə əks etdirilmişdir. Ələkbər Rzaquliyev ikinci qızının adını C.Cabbarlının “Sevil” dramının qorxmaz inqilabçı qəhrəmanının şərəfinə qoyur. Rəssam “Sevil” tamaşasının geyim eskizlərinin də hazırlanmasında iştirak etmişdir.

Rəngkarlıq. Azərbaycan rəngkarlığında Sadıq Şərifzadə tərəfindən 1980-ci ildə işlənən üç incəsənət xadimi-C.Cabbarlı, İ.Hidayətzadə və A.M.Şərifzadənin yeni əsər üzərində işləyərkən süjetli kompozisiya kimi tamaşaçının gözü qarşısında canlandırılmışdır. (İll 1)

İLL 1. S.Şərifzadə “C.Cabbarlı, İ.Hidayətzadə, A.M.Şərifzadə” (1980)(k, y, b)

Mikayıl Abdullayevin portret janrında işlədiyi əsərlərdən biridə “Dramaturq Cəfər Cabbarlının” obrazıdır.Kompozisiya 1943-cü ildə, yağlı boya texnikasıyla, kətan üzərində işlənmişdir.Əsərdə təsviri sənətin bütün prinsiplərindən ustalıqla istifadə edilmişdi.Rəssam əsas diqqəti obrazın işlənilməsinə yönəltmişdi.Cəfər Cabbarlı stul üzərində əyləşərək,öz iş otağında statik şəkildə deyil,dinamik tərzdə həll edilmişdir.

Xalq rəssamı Kamil Nəcəfzadə yaradıcılığında da dramaturqun obrazı özünəməxsus şəkildə canlandırılmışdır. Arxa fonda qədim Bakı mənzərəsi və obrazın sanki öz yeni bir əsərini yazmağa hazırlaşması rəssam tərəfindən

2. ACARIS INTERNATIONAL FARABI SCIENTIFIC RESEARCHES AND INNOVATION CONGRESS 26- 27 March/2026

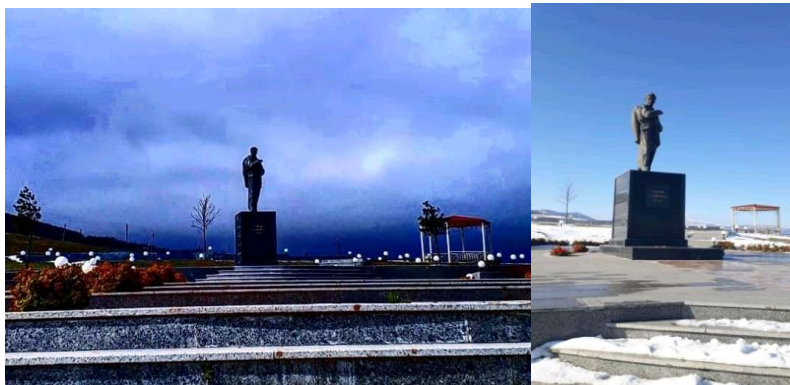
süjet kimi işlənilməmişdir. Müasir Azərbaycan təsviri sənətində Arif Həsənovun “Cəfər Cabbarlı” obrazı dramaturqun daxili aləminin tamaşaçıya çatdırılması əsas ideya kimi ön plana çəkilmişdir.

Heykəltaraşlıq. Azərbaycan heykəltaraşlığında Cəfər Cabbarlı obrazı mühüm yer tutur. Nizami Gəncəvi adına Milli Azərbaycan Ədəbiyyatı muzeyinin lociya hissəsində yerləşən heykəllərdən S.Klyatskinin dramaturqun gənc, monolit obrazını da qeyd etməliyik. Bu heykəltaraş S.Klyatskinin ilk böyük işi idi.

1982-ci ildə xalq rəssamı, tanınmış heykəltaraş M.Mirqasımov tərəfindən ucaldılan dramaturqun abidəsi öz monumentallığı ilə seçilir. İlk olaraq Nizami kinoteatrının arxa tərəfi üçün nəzərdə tutulan heykəl, sən nəticədə indiki daha izdihamlı yerdə ucaldılması məqsədə uyğun hesab edilmişdir. Heykəlin pastament hissəsində teatr maskalarından simvolik olaraq istifadə edilmişdir. Obrazın işlənilməsində materialın vurğulanması, geyimdəki xırda detallar, daxili aləmin düşüncəli ifadəliliyi heykəltaraş tərəfindən ustalıqla əks edilmişdir. Çox təəssüf olsun ki, indiki dövrdə bu heykəl ətrafdakı yeniliklərin qurbanına çevrilmişdir.

Qadın heykəltaraşımız Elmira Hüseynova yaradıcılığında C.Cabbarlı obrazı xüsusilə yer tutur. 1966-cı ildə Sumqayıt şəhərində ucaldılan heykəlin indiki vəziyyəti baxımsızdır. Heykəl abeliks formasında işlənilmişdir. Yuxarı hissədə dramaturqun qorelyef formasında işlənən obrazı, arxa fonda kitabın səhifələri mərmər vasitəsilə əsərə bitkinlik gətirmişdir. Elmira Hüseynova bir qayda olaraq heykəlləri üçün müxtəlif materiallar seçirdi. Sənətsünas Mürsəl Nəcəfov “Rəssam və zaman” kitabında C.Cabbarlının fəxri xiyabanda qoyulmuş heykəlini daxili dinamikasına və gərgin plastik formasına görə təsirli hesab edirdi. Onun fikrincə Elmira xanım “Cəfər Cabbarlının yazan əllərini, birdə iti baxışlarını qabarıq vermişdir”

Cəlal Qaryağdı tərəfindən C.Cabbarlının doğma yurdu Xızıda ucaldılan heykəli də xüsusilə vurğulanmalıdır. Dramaturqun adını daşıyan parkda ucaldılan heykəl C. Qaryağdı yaradıcılığının xüsusiyyətlərini özündə birləşdirir. Dağlar önündə dramaturqun heykəli müasir dövrdə heykəlin ətraf aləmlə sintez məsələsində uğurlu heykəl kimi qiymətləndirməliyik. (İll 2)

İLL 2. C.Qaryağdı “Cəfər Cabbarlı heykəli” (Xızı)

Nəticə. “Azərbaycan təsviri incəsənətində Cəfər Cabbarlı fenomeni” tezisinin nəticələri aşağıdakılardır:

1. Azərbaycan təsviri incəsənətində mühüm yer tutan dramaturqun obrazları ikonoqrafik təhlil kontekstində araşdırılmışdır

2. İlk dəfə olaraq rəssamlarımızın yaradıcılığında olan Cəfər Cabbarlı obrazları araşdırılaraq bu tezisdə təhlil edilmişdir

Xalqımızın tarixi şəxsiyyətlərinə hər zaman hörmətlə yanaşan Azərbaycan Respublikasının cənab prezidenti İlham Əliyev 2019-cu ildə dramaturq Cəfər Cabbarlının 120 illiyinin qeyd olunması barəsində sərəncam imzalamışdır.

ƏDƏBİYYAT:

1. Ağayev E. “Mikayıl Abdullayev yaradıcılığında Cəfər Cabbarlı obrazı” (ikonoqrafik təhlil kontekstində), “Azərbaycan incəsənətində Cəfər Cabbarlı fenomeni” respublika elmi konfransı, AMEA, 2019, 28 mart, s 207-213.

2. Əliyev Z. “XX əsr Azərbaycan heykəltaraşlığının inkişaf mərhələləri” (dərs vəsaiti), Bakı, “Elm və təhsil”, 2016, 190 s

3. Əsgərova X. “Cəfər Cabbarlı heykəlinin tarixi” mühazirə

4. Xəlilov A. “Ələkbər Rzaquliyev yaradıcılığının bədii xüsusiyyətləri” dissertasiyası, Bakı, 2017

5. Sadıqov S. “Azərbaycan heykəltaraşlığında əcnəbi sənətkarlar” (dərs vəsaiti), Bakı 2017, 150 s.

ŞAĞIRD NİTQİNDƏ LEKSİK NORMALARIN FORMALAŞDIRILMASI

Pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Fəridə Səfəraliyeva

Azərbaycan Respublikası, Bakı şəhəri, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti, Azərbaycan dili və onun tədrisi texnologiyası kafedrası, E-mail: f.safaraliyeva@mail.ru, **ORCID ID:** <https://orcid.org/0000-0003-1161-5759>

Xülasə

Açar sözlər: Nitq, leksik norma, vərdişlər

Şagird nitqində leksik normaların formalaşdırılması ilk növbədə onların söz ehtiyatının zənginləşdirilməsi ilə bağlıdır. Kiçik yaşlı məktəblilərin aktiv nitq fəaliyyətinə cəlb edilməsi də vacib şərtidir. Şəkil üzrə danışma, mövzuya uyğun mətn qurma, dialoq və rollu oyunlar onların sözləri real ünsiyyət şəraitində düzgün işlətməsinə kömək edir. Belə fəaliyyətlər nitqin təbii inkişafına və leksik normaların praktik mənimsənilməsinə şərait yaradır. Leksik norma hər bir şəxsdən sözün mənasını bilməyi, onu düzgün yerində işlətməyi tələb edir. Söz öz yerində işlənmirsə, deməli, fikir düzgün ifadə olunmur. Bu zaman nə baş verir? Təbii ki, nitq mədəniyyətinin tələbi pozulur. Leksik norma funksional üslublara görə fərqlənir. Məsələn, bədii üslubda obrazlı sözlər, ifadələr işləndiyi halda, elmi üslub üçün bu xarakterik deyil. Bilirik ki, həmin üslubda terminlər üstünlük təşkil edir. Həm orfoqrafik, həm də orfoepik norma dilin fonetik quruluşu ilə müəyyən olunur. Sözlərin mənalarnı bütün incəlikləri ilə izah etmək də bu işin həyata keçməsinin əsas yollarından biridir. Şagird nitqində leksik normaların formalaşdırma yollarına nəzər salaq: söz ehtiyatının zənginləşdirilməsi, müxtəlif janrdan bədii əsərlərin oxunması, yeni sözlərin mənasını izah etdirmək, cümlədə səhv işlənmiş sözləri tapdırmaq və s.

Nitq inkişafı üzrə aparılan işlər zamanı şagirdlərin yazılı və şifahi rəhbərli nitqində müxtəlif üslub səhvləri müşahidə olunur ki, bunları leksik-üslubi və qrammatik üslubi səhvlərə bölürlər. Bəzən şagird yazısında sözlər öz yerində işlədilmir. Belə sözlər şagirdin sinonim seçmək bacarığının düzgün formalaşmadığından irəli gəlir. Yaxınmənalı sözlərdən hansını işlətməyin doğru, dəqiq olduğunu şagirdlər fərqləndirə bilmirlər. İstər yazılı, istərsə də şifahi nitqdə bu qəbildən olan üslub səhvlərinə tez-tez yol verilir. Bunun üçün şagird eyni sinonim qrupunda birləşən müxtəlif leksemləri tapmalı, işlətmə məqamına görə müqayisə etməyi bacarmalıdır. Üslubi səhvlər dedikdə, məsələn, nitqdə rus sözlərinin tez-tez işlədilməsidir. Nitq inkişafı üzrə aparılan iş zamanı rast gəlinən digər üslubi səhv cümlədə artıq, lüzumsuz sözlərin işlədilməsidir. Burada əsas məsələ həmin sözlərin cümlədə artıq olduğunu şagirdə izah etmək və onun nitqinin səlisliyi üzərində ardıcıl iş aparmaqdır.

Dilin leksikası, söz və ifadələr üzərində işlərin təşkili şagirdlərin nitqini inkişaf etdirmək, onların nitq mədəniyyətini yüksəltmək baxımından faydalı yollardan biridir.

2. ACARIS INTERNATIONAL FARABI SCIENTIFIC RESEARCHES AND INNOVATION CONGRESS 26- 27 March/2026

FORMATION OF LEXICAL NORMS IN STUDENT SPEECH

Doctor of philosophy in pedagogy, associate professor Farida Safaraliyeva

The Republic of Azerbaijan, Baku, Azerbaijan State Pedagogical University, Department of Azerbaijani language and technology of its teaching, E-mail address: f.safaraliyeva@mail.ru, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1161-5759>

Summary

Keywords: Speech, lexical norm, habits

The formation of lexical norms in student speech is primarily due to the enrichment of their vocabulary. The involvement of younger schoolchildren in active speech activity is also an important condition. Speech on the picture, text building according to the topic, dialogue and role-playing games help them to correctly use words in real communication conditions. Such activities contribute to the natural development of speech and the practical assimilation of lexical norms. The lexical norm requires each person to know the meaning of the word, to use it in its correct place. If the word is not used in its place, then the thought is not expressed correctly. What happens at this time? Naturally, the demand for speech culture is violated. The lexical norm is distinguished by functional styles. For example, while figurative words and expressions are used in the artistic style, this is not typical for the scientific style. We know that terms prevail in that style. Both the orthographic and orthoepic norm are determined by the phonetic structure of the language. Explaining the meanings of words in all their subtleties is also one of the main ways to implement this work. Let's look at the ways of forming lexical norms in student speech: enriching vocabulary, reading works of fiction of various genres, explaining the meaning of new words, incorrectly processed in a sentence, finding words, etc.

In the course of the work on speech development, various stylistic errors are observed in the written and oral communicative speech of students, which they divide into lexical-stylistic and grammatical stylistic errors. Sometimes words in student writing are not used in their place. Such words arise from the fact that the student's ability to choose synonyms is not formed correctly. Students cannot distinguish which of the words with close meanings is correct and accurate to use. Stylistic errors of this kind are often allowed, both in written and oral speech. To do this, the student must find different lexemes united in the same group of synonyms, be able to compare them according to their point of use. Stylistic errors mean, for example, the frequent use of Russian words in speech. Another stylistic mistake encountered during the work on speech development is the use of superfluous, unnecessary words in a sentence. The main thing here is to explain to the student that these words are superfluous in the sentence and to consistently work on the fluency of his speech.

2. ACARIS INTERNATIONAL FARABI SCIENTIFIC RESEARCHES AND INNOVATION CONGRESS 26- 27 March/2026

The lexicon of the language, the organization of work on words and phrases is one of the useful ways in terms of developing students ' speech, raising their speech culture.

2. ACARIS INTERNATIONAL FARABI SCIENTIFIC RESEARCHES AND INNOVATION CONGRESS 26- 27 March/2026

RISK MANAGEMENT IN TRANSLATION THROUGH THE LENS OF DEONTOLOGICAL CODES

Lecturer, PhD, Irina-Ana DROBOT

Technical University of Civil Engineering Bucharest, Faculty of Engineering in Foreign Languages,

Department of Foreign Languages and Communication, philology, anadrobot@yahoo.com, ORCID

0000-0002-2556-6233

Abstract

The purpose of this paper is to analyse how deontological codes for translators and interpreters can help provide guidelines and basic knowledge which can allow them to start reflecting about risks. While codes provide rules, risk management focuses on the outcomes of making certain choices and taking certain decisions in the process of translation and interpretation. Codes provide rules and principles which are general and based on common situations. Rules are not to be applied rigidly, but as part of critical thinking. A careful examination of the particular situation and context provided by the translation or interpretation activity needs to be considered. There are some unexpected situations which are not mentioned in the codes and for which translators need to consider carefully various consequences, as well as the particular variables, such as target audience, interests of the client, impact of translating using addition or deletion, as well as impact of intervening for clarification and underlining certain pieces of information instead of others. The translators may start asking themselves what fidelity means and what distorting the message means as well in a variety of contexts, starting from the court of justice and ending with marketing slogans and presentation of a new project. The methodological framework consists of project management, translation studies, and psychology.

Keywords: Bias, critical thinking, summarizing

1. INTRODUCTION

How do we think about risks? We rely on our experience, on that of the others, as well as in our background knowledge. We think ahead about what may go wrong in various situations in our personal, everyday life, in a similar way in which we think when it comes to risk management for projects in our professional activity. We imagine in all our actions our next steps, since we start off various actions with a goal in mind. On our way to achieving a certain goal, we also imagine obstacles and what could go wrong, for which we anticipate solutions or alternatives. This is a natural attitude which can be used when making hypotheses about the outcome of a professional project, only that we think in terms of risk management strategies, theories, and matrixes.

Nowadays, project management terminology has entered our everyday life vocabulary. We can think of terms such as deadlines and milestones as being frequently used in our everyday life conversation, with reference to our personal lives and not to professional projects. Projects can be anything, from setting up life goals such as preparing for the wanted university, relationship important points, such as buying a house or car, to professional goals and achievements. Almost all institutions work with projects or are organized inspired from project management organization: teamwork and leadership are common throughout all professions and businesses. Project management suggests a certain framework which can be adapted to think in these terms about problem solving and finishing various tasks.

For the professions of translators and interpreters, we have ethical principles and deontological codes, which set up a series of common values and principles. These can be considered to lay out the basis for dealing with various issues which are anticipated, reduced or solved by risk management strategies.

1.1. Theoretical Framework

Ethics refers to moral values in general, e.g. to what is right or wrong, while deontology refers to codes of professional duties and obligations, which are issued by various associations of translators and interpreters (AALEP, 2014; Smith, 2024). These associations can be general or particularly related to a field, such as literary, medical, technical, or legal translations.

Among the common ethical principles to all associations of translators and interpreters, we can find the following:

- 1) accuracy and fidelity, which refer to how translators and interpreters must faithfully render the message, with no omissions and additions;
- 2) impartiality and neutrality, which means not taking sides, not influencing outcomes, and not expressing personal opinions, especially in settings such as legal and medical;
- 3) confidentiality, which refers to protecting confidential information of the client, and to securely store data;
- 4) professional competence, which refers to how translators and interpreters should only accept those assignments

for which they have qualification, and also to be involved in continuing professional development; 5) integrity, which refers to honest presentation of qualifications, transparent communication with clients, respectful collaboration with other colleagues, as well as to fair competition.

Bennett, P. M. (2021) examines the codes of various associations and identifies, in the American Translators Association code, the rule that translators should "convey meaning between people and cultures faithfully, accurately, and impartially (ATA, 2010)." Further on, the Institute of Translators and Interpreters of Conduct clarifies responsibility and accountability for translators; in addition, the ITI code refers to fidelity and equivalence. The Australian Association of Translators and Interpreters "has a code of ethics which provides the 'values and principles guiding decisions» and a code of conduct «for exercising judgement in practice' (AUSIT, 2012)" (Bennett, 2021). Further on, the Association of Professional Translators and Interpreters emphasizes ethical principles such as fidelity, responsibility, trust (Bennett, 2021). Bennett (2021) also emphasizes the importance of social responsibility of the translator.

2. MATERIALS AND METHODS

Since translators work in a variety of domains, it is normal to ask ourselves to what extent they need to consider the deontological codes and ethical principles not just of the translators and interpreters working in domains such as medicine, law, engineering, but also the particular codes and principles of someone working in the respective profession. We can easily identify a common issue to all these field, which is that of safety, of the patient, in the case of medicine, of society, in the case of the field of law, as well as of the workers and clients, in the case of engineering. We can rank these fields as high risk, since one single mistake can lead to harm. When a translator is involved in a medical setting, where doctor and patient communicate, he or she should refrain from giving advice to a patient who is scared by a surgical procedure, for which the doctor mentions that there can be some risks. The translator should thus maintain neutrality and not try to take sides, just like in settings of court interpreting. In addition, if a translator is pressed to soften the risk of a building which is in the project phase by the project manager of an engineering project, he or she should take a step back and consider social responsibility, as well as translator neutrality. Here we may wonder to what extent the translator or interpreter is responsible for situations outside his or her field of expertise. As we notice, as translators we are not just translating. We are also evaluating the entire context from an ethical point of view and we are considering outcomes of our actions. This can be included under risk management. At the court of law, being pressured by someone to summarize what the witness says, can lead to problems, since some key details may be omitted. In addition, using modal verbs are they are presented in the original is highly significant in court and legal translations, since these verbs acquire different shades of meaning and can change the way in which we relate to the law and the way in which the law

2. ACARIS INTERNATIONAL FARABI SCIENTIFIC RESEARCHES AND INNOVATION CONGRESS 26- 27 March/2026

is applied. The translator should also think of what can happen if the project manager claims that there are no risks in using cheaper materials for building a mall, for instance, while in reality this can lead to the collapse of the building especially during earthquakes and to people's harm.

Translators and interpreters can come face to face with extreme and unexpected situations, such as the one where a witness during court trial or the person who is guilty threaten to blow up the entire building of the court. In this case even if one of these persons is the client, the translator should consider duty and responsibility to society on the first place, and to push aside the known duties towards clients.

We can see how ethical principles and deontological codes are there just as a foundation from which translators can start building up their risk management strategies. In addition, they need to rely on their critical thinking skills in order to apply these rules correctly.

The neutrality of an interpreter can be put to the test, regarding its meaning and its application. Once a patient does not understand the risks of a surgery, the translator, once he or she notices this, need to inform the doctor so that he can take the necessary measures. In addition, a witness in a trial in a court of law may be confused or not aware of the high stakes of the situation, or not understand a certain procedure. Once again, the interpreter can and should intervene to clarify matters up. Here the social responsibility of the translator comes up.

What translators should do becomes a guide towards how they can prevent various problematic situations. In case translators do skip certain information, e.g. especially during safety instructions in engineering, next to court settings testimonials, consequences can be critical to interpreting situations and seeing them as low risk when in fact they are high risk.

Taking ethical principles into account helps translators and interpreters prevent various problems to appear. Even failing in their being trusted by the client can lead to negative consequences for translators. Translators and interpreters can start imagining the negative consequences in case they do not obey the ethical principles. However, not all cases are that simple, and some situations may need additional analysis so that the translators need to think more about how to tackle a situation.

Dionne (2013) presents us with a history of risk management, as follows: "The study of risk management began after World War II. Risk management has long been associated with the use of market insurance to protect individuals and companies from various losses associated with accidents. Other forms of risk management, alternatives to market insurance, surfaced during the 1950s when market insurance was perceived as very costly and incomplete for protection against pure risk. The use of derivatives as risk management instruments arose during the 1970s, and expanded rapidly during the 1980s, as companies intensified their financial risk

2. ACARIS INTERNATIONAL FARABI SCIENTIFIC RESEARCHES AND INNOVATION CONGRESS 26- 27 March/2026

management. International risk regulation began in the 1980s, and financial firms developed internal risk management models and capital calculation formulas to hedge against unanticipated risks and reduce regulatory capital." As we can see, the purpose of risk management was to avoid negative consequences. Experience has taught us to think of them well in advance, so that we are able to stop them.

We can imagine negative outcomes if we do not respect ethical codes, or, at least, if we do not take them into consideration, together with ethical principles. Values are here to make us consider certain outcomes and possible solutions, which can guide us in our thinking ahead of the consequences if we respect them or not. Values are here as a means of offering us a guide on how to think and act. The same can be claimed about codes and ethical principles for translators and interpreters.

However, we may consider how, in the case of neutrality, we may think subjectively, as human beings and as translators. We may not be free from bias regarding certain situations, and this can affect our perspective and the way in which we present our translated version. Some translated material may be the result of our own, personal bias. Suveren (2022) defines "bias as the unconscious attitudes and stereotypes that impact our understanding, actions, and decisions in an oblivious way." If this is the case, then translators should also take measures not to be influenced by biases.

3. RESULTS

Just as our behaviour in everyday life contexts is understood based on right or wrong means of evaluating our actions, and those of the others, so it can be understood when it comes to ethical principles and codes of the professions of translator and interpreter. However, no ready-made solutions for all situations are available based on these ethical principles only. We need to analyse and judge various situations for ourselves. Risk management helps us think in terms of consequences and impact of our behaviour on client and society.

3.1. Findings

Risk management becomes a means of our reflecting on different versions and outcomes of our actions, function of which decision we take. Risk management can further help us devise strategies to mitigate, which means to reduce risk, or even to avoid it altogether if possible. However, in order to do this, we need to analyse critically the situation we find ourselves in. As an example, in some situations keeping faithfully to the translation may include terms of address or remarks which may be offensive in some cultures, if we think in terms of direct vs indirect communication. Feedback given directly may inhibit or offend the other party, once they are used with indirect communication and, thus, with a different type of feedback. A good analysis of the situation is needed in order to prevent further problems. At the same time, if we omit details in a medical setting, where the doctor

presents risks, no matter how minor, of surgery, then we influence the decision of the client and the outcome may not always be positive. The client may be sensitive to a certain substance or his or her case may fall in the category of rare exceptions where the risk of surgery is high.

4. CONCLUSION, DISCUSSION, AND RECOMMENDATION

We notice how ethical principles can provide a starting point for common values to consider in the process of risk management during translation and interpretation. Translators and interpreters start, intuitively, on their way to evaluate risks and to build positive and negative outcomes scenarios based on which decisions they take while translating and interpreting. In order for us to take decisions, we need a set of common values to guide ourselves after. Then we can start making up scenario after scenario, by considering the consequences of our actions. We notice that there is no absolutely certain way to take, even if we guide ourselves after ethical principles and codes. Some situations may be more complex than expected, which leads us to analyse them and to take into account further issues and modes of solving the problem.

REFERENCES

AALEP (Association of Accredited Public Policy Advocates to the European Union). (2014). Ethics and Deontology. <https://www.aalep.eu/ethics-and-deontology.pdf> (03-02-2021)

ATA (2010): American Translator Association. https://www.atanet.org/governance/code_of_ethics_commentary.pdf (03-02-2021)

AUSIT (2012): Australian Association of Translators and Interpreters. https://ausit.org/wp-content/uploads/2020/02/Code_Of_Ethics_Full.

Bennett, P. M. (2021). Ethics in translation practice: A comparison of professional codes of conduct. *Verba Hispanica*, 29(1), 31-52.

Dionne, G. (2013). Risk management: History, definition, and critique. *Risk management and insurance review*, 16(2), 147-166.

Smith, M. (2024). The Difference between Ethics and Deontology. <https://education.onehowto.com/article/the-difference-between-ethics-and-deontology-12149.html>

Suveren, Y. (2022). Unconscious bias: Definition and significance. *Psikiyatride Guncel Yaklasimlar*, 14(3), 414-426.

2. ACARIS INTERNATIONAL FARABI SCIENTIFIC RESEARCHES AND INNOVATION CONGRESS 26- 27 March/2026

WHAT MAKES UP SOMEONE'S IDENTITY? THE CASE OF ED SHEERAN AND HIS CLAIM TO BE "CULTURALLY IRISH"

Lecturer, PhD, Irina-Ana DROBOT

Technical University of Civil Engineering Bucharest, Faculty of Engineering in Foreign Languages,
Department of Foreign Languages and Communication, philology, anadrobot@yahoo.com, ORCID
0000-0002-2556-6233

Abstract

The purpose of this paper is to analyse an article about Ed Sheeran and attitudes of posters on online social media mentioned in the article to the singer's claim that he is "culturally Irish" (McDonagh, 2025). The debate sparked over him growing up in Suffolk and being born in England, and therefore questioning how Irish he actually could be. In reply, he claims that he feels a strong connection with the Irish culture since he spent his time there on summer holidays, that Irish culture shaped his taste in music, and also that his grandparents from his father's side are Irish. What arguments can be found in the text of the article and how convincing are they? The analysis relies on identifying a family background argument, an experience argument, the emotional connection argument, the music influence argument, which work in favour of Ed Sheeran being considered Irish. On the other hand, the convenience argument, the cultural participation argument, and the birthplace argument work against his describing himself as culturally Irish. What makes up someone's identity is a concern of this paper, next to examining arguments for and against Ed Sheeran's being Irish. Argumentation theory and cultural studies make up the methodological framework of analysis.

Keywords: Persuasion, critical thinking, family background

1. INTRODUCTION

Nowadays, more than ever, people all over the world belong to two or more cultures. They may have left their home country and moved to another country, or they may have parents or grandparents who belong to cultures other than those of the countries they live in. These situations are due to the increased mobility in our contemporary world. Contact with other cultures is highly frequent in today's world, and we become increasingly aware of how other cultures communicate and think. We may also travel to and become fascinated with other countries and their cultures, because we feel a strong connection with their values, principles, and beliefs. We are also expected to work in a multicultural environment, which requires of us intercultural communication skills, which can only be based on our background knowledge about other cultures.

In this context, the issues of personal and cultural identity come to the fore. Once people belong to two cultures, what can they identify themselves as? They may have been born in one country, but then they have lived in another country. Such a situation poses the problem of adaptation to the new culture, but also if they need to keep in touch with the native culture. Research mentions cases of conflicting or mixed identities.

In addition, how are people of mixed cultures perceived by the others? How do we understand cultural identity? The paper will analyse the case of singer Ed Sheeran, the way he portrays himself as culturally Irish and the way in which the others see him by reacting to his statement.

1.1. Theoretical Framework

Ward et al (2018) draw attention to our increasingly multicultural society, and especially to the "individuals' construals of their multiple social identities (e.g., Benet-Martínez & Haritatos, 2005; Chu, White, & Verrilli, 2017; West, Zhang, Yampolsky, & Sasaki, 2017)." For Ward et al (2018), it is important to understand "why individuals acculturate and how they negotiate their everyday experiences in multicultural environments. The psychology of those coming into contact with other culture is worth underlining, in terms of well-being and ability to function properly in society (Berry & Ward, 2016, Schwartz, Unger, Zamboanga, & Szapocznik, 2010, Ward et al, 2018). As strategies, individuals can give up their cultural heritage and assimilate, or they can insist on preserving their cultural heritage and be different from the rest of the members of the culture the individual lives in (Ward et al, 2018).

Smith (2008) puts forth the solution of hybrid identity, based on which "The identities are not assimilated or altered independently, but instead elements of cultures are incorporated to create a new hybrid culture. [...] The local and the global interact to create a new identity that is distinct in each context."

Wagner (2016) presents the opposition between personal and collective identity. Collective identity is connected to socialization. Through socialization, "a collective set of experiences and attitudes, norms and social convention are transmitted" (Wagner, 2016). Wagner (2016) draws attention to the fact that "There is a part of the human identity created from the confrontation with the natural environment."

As we can see, there are various perspective through which we can view the idea of identity. Where can we include the case of singer Ed Sheeran?

2. MATERIALS AND METHODS

The paper analyses the case presented in an article by McDonagh (2025), related to the claim made by singer Ed Sheeran that he is "culturally Irish." In this sense, the following quotation is relevant to present the situation: "Ed Sheeran grew up in Framlingham in Suffolk and its rolling hills and magnificent castle inspired his hit single, Castle on the Hill. It was the homeplace he pined for. So when he recently described himself as 'culturally Irish,' the singer faced social media criticism on both sides of the Irish Sea. Sheeran replied that he had two paternal Irish grandparents, an Irish parent, an Irish passport, and a childhood filled with Irish summer holidays. Ireland was the place where his musical taste was formed, he said. 'I can be allowed to feel a connection to a place half my family is from.' Yet he was accused of being Irish 'when it suits him' by one poster. Another wrote on X: 'I've seen B*Witched live and have watched a couple of Gaelic football games, which I think gives me an even more legitimate claim to be culturally Irish than Ed Sheeran.'"

All the arguments - those brought forth by Ed Sheeran and those brought forth, for or against, by the commentators - seem to be guided more by emotion than by reason.

Aristotle's argumentation theory refers two three elements ensuring persuasion in a speech or argumentation: *ethos*, which refers to the credibility of the speaker; *pathos*, which refers to emotions; and *logos*, which refers to the logic of the reasoning (Rubinelli, 2018; Sichach, 2024). With respect to *ethos*, the speaker needs to build credibility by ensuring that he has knowledge in the issues discussed, which can be done by presenting their personal experience or authority in the field, or by citing important researchers or experts in the field. *Pathos* refers to the emotional appeal to the audience, which can be achieved through the use of vivid examples, through storytelling and expressive use of language. *Logos* is achieved based on facts, evidence, and on the use of cause-effect reasoning.

Ed Sheeran relies on the personal experience argument, thus building credibility (*ethos*), since he mentions that he has his grandparents from his father's side who are Irish, since he has spent his summer holidays in Ireland, and since he has been influenced in his music style by Irish music. He also relies on the emotional component

2. ACARIS INTERNATIONAL FARABI SCIENTIFIC RESEARCHES AND INNOVATION CONGRESS 26- 27 March/2026

(*pathos*), since all of these examples are very vivid and suggest emotional connections to family background. In addition, the phrase "culturally Irish" (McDonagh, 2025) suggests a strong emotional appeal, as his connection to Irish culture is a highly emotional one. He feels a strong affinity with Irish culture. Criticism addressed to Sheeran also relied on the *pathos* dimension: commentators wrote that he is Irish only when he sees an advantage in this, or when it suits him, and that they could claim that they are more "culturally Irish" than Sheeran due to watching Irish shows and Gaelic football a few times, thus underlining an ironic tone. The second comment downplays the logic of the argument, as well as the very honesty and depth existing in it. The first comment doubts the genuine affinity of Sheeran and his genuine, deep interest in Irish culture. There is another argument which stands in-between emotions and reason: that of the place of Sheeran's birth: England, and which is also the implied place where he lives. Here we may consider that the place where we live shapes us to some extent, since we need to adapt to it and integrate. All arguments brought into the discussion are debatable, and rely on good argumentation with the goal of persuasion. Based on Smith (2008), we could classify Sheeran as having a hybrid cultural identity, since he belongs, in fact, to both English and Irish culture. The question remains: To what extent is he truly Irish? which is all a matter of personal perspective and interpretation. There is no right or wrong answer. However, in the case of a public personality such as Ed Sheeran, negative comments and perception can damage his professional image.

We can isolate as arguments in support of the claim of Sheeran being "culturally Irish" (McDonagh, 2025) the following:

1. The family background argument, according to which he can call himself like this due to his Irish grandparents, and this also includes an Irish parent (the father). In this sense, he is part-Irish.
2. The experience argument, according to which he had contact with Ireland during his childhood summer holidays there, which was also the time when he came into contact with Irish music.
3. The emotional connection argument, which shows that once Sheeran is emotionally connected with Irish culture, he can claim to belong, culturally, to Ireland. The influence of Irish music on his own music could reinforce such an argument.

Arguments questioning and denying that he can claim to be "culturally Irish" (McDonagh, 2025) are the following:

1. The convenience argument, since commentators imply that Sheeran calling himself like this could be a strategy for promoting his music. At the same time, this argument could simply be speculation, and subjective impression of the commentator.

2. ACARIS INTERNATIONAL FARABI SCIENTIFIC RESEARCHES AND INNOVATION CONGRESS 26- 27 March/2026

2. The cultural participation argument, which questions to what extent can participating in Irish shows and watching their football games can make anyone Irish, even culturally speaking. We may wonder if taking interest in cultural products means that we actually have a deep connection with the respective culture. At the same time, we may argue that it depends to the level of personal implication.

3. The birthplace argument, which suggests lack of consistent contact with the Irish culture, since Sheeran was born and grew up in England.

Looking at all the arguments against Sheeran's claim, we can notice that they invite the reader's critical thinking. Readers may not just agree or disagree with Sheeran or with those commenting his claim, but they may start actively considering what makes us belong to one culture or another. Are there any true or false answers? Or is it all a matter of our own inner conflict, related to the way we fit in a certain culture and society, or to the way in which we relate to our interests?

Sheeran's claim could be considered as an example of ways of thinking and feeling of anyone having family belonging to another culture and having contact with them and, thus, with the respective culture, as well as with another culture, in which they were born and grew up.

Personality is influenced by a variety of factors: by education, by family, by the environment, by contact with other cultures than the one of the country we were born and live in. We may interpret Sheeran's claim as a way of reflecting on his identity, on the way he feels divided between two cultures. Both cultures, English and Irish, are part of his personal background.

3. RESULTS

When we ask who we are, and especially when we ask to what culture we belong, we may expect clear answers, and not nuanced ones. We have been used, traditionally, to think of ourselves by identifying with a certain nation and with its culture. Nowadays, the situation is more complex, and the answer to which culture and nation we belong to is more complicated.

3.1. Findings

Personal identity itself has many layers, since it includes various social roles we play, next to the culture and nation to which we belong. It may be easier to accept that we can play multiple roles than that we belong to two or more cultures, or that we feel a connection with two or more cultures. As human beings, we have the tendency to draw clear, separate classification, or to say that something is either black or white. This can help us make decision and choice easily. We notice the tendency to claim whether someone is or not "culturally Irish" (McDonagh, 2025), based on various arguments. Sheeran's situation is not clear: while he was born in England,

2. ACARIS INTERNATIONAL FARABI SCIENTIFIC RESEARCHES AND INNOVATION CONGRESS 26- 27 March/2026

he does have Irish paternal grandparents. This could be considered a basis for establishing his cultural identity as hybrid.

4. CONCLUSION, DISCUSSION, AND RECOMMENDATION

Having Irish grandparents, however, is not enough to claim that someone is Irish when he was born in England. These are just facts which cannot establish whether someone is Irish or English. We may need to consider factors such as where they have their home now, what nationality is written down in their documents, yet even these alone cannot establish a clear answer. Even if someone belongs to a nation in their identity documents, this does not mean that they have an actual emotional connection with that nation, and all its implied values.

The commentators who question and disagree with Sheeran's claim rely on what matters, personally, to them, or on what they perceive to be the truth about Sheeran. There is no objective answer in this case.

REFERENCES

- Benet-Martínez, V., & Haritatos, J. (2005). Bicultural Identity Integration (BII): Components and psycho-social antecedents. *Journal of Personality*, 73, 1015-1050. doi:10.1111/j.1467-6494.2005.00337.x
- Berry, J. W., & Ward, C. (2016). Multiculturalism. In D. L. Sam & J. W. Berry (Eds.), *The Cambridge handbook of acculturation psychology* (2nd ed., pp. 441-463). Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Chu, E., White, F. A., & Verrilli, S. (2017). Biculturalism amongst ethnic minorities: Its impact for individuals and intergroup relations. *Australian Journal of Psychology*, 69, 229-236. doi:10.1111/ajpy.12153
- McDonagh, L. (2025). Ed Sheeran says he's 'culturally Irish'. <https://guesswhatme.substack.com/p/ed-sheeran-says-hes-culturally-irish>
- McDonagh, L. (2025). Ed Sheeran says he's 'culturally Irish'. <https://guesswhatme.substack.com/p/ed-sheeran-says-hes-culturally-irish>
- Schwartz, S. J., Unger, J. B., Zamboanga, B. L., & Szapocznik, J. (2010). Rethinking the concept of acculturation: Implications for theory and research. *American Psychologist*, 65, 237-251. doi:10.1037/a0019330
- Smith, K. E. I. (2008). Hybrid identities: Theoretical examinations. *Hybrid identities: Theoretical and empirical examinations*, 3-12.
- Wagner, C. (2016). Migration and the creation of hybrid identity: Chances and challenges. In *The Phenomenon of Migration* (pp. 237-255). Scientia Moralitas Research Institute.
- Ward, C., Ng Tseung-Wong, C., Szabo, A., Qumseya, T., & Bhowon, U. (2018). Hybrid and alternating identity styles as strategies for managing multicultural identities. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 49(9), 1402-1439.
- West, A. L., Zhang, R., Yampolsky, M., & Sasaki, J. Y. (2017). More than the sum of its parts: A transformative theory of biculturalism. *Journal of Cross-cultural Psychology*, 48, 963-990. doi:10.1177/0022022117709533

2. ACARIS INTERNATIONAL FARABI SCIENTIFIC RESEARCHES AND INNOVATION CONGRESS 26- 27 March/2026

JAPAN IN REAL LIFE VS JAPAN IN ANIME FACEBOOK MEMES: WHAT IS THEIR MESSAGE?

Lecturer, PhD, Irina-Ana DROBOT

Technical University of Civil Engineering Bucharest, Faculty of Engineering in Foreign Languages,

Department of Foreign Languages and Communication, philology, anadrobot@yahoo.com, ORCID

0000-0002-2556-6233

Abstract

The purpose of this paper is to analyse the messages sent by Facebook memes presenting two sets of pictures: Japan in anime vs Japan in real life. We expect a contrast between expectations and reality, and we expect, most of all, for the two sets of images to differ. However, our expectations are completely challenged. The two sets of images show places in Japan which look almost the same. The Japan we see in anime, as a setting, is highly similar to the real places we are going to visit. This suggests that Japan is as beautiful as in anime, and that we are not going to be disappointed if we visit this country. This comes in line with our image of the Japanese as honest and ethical, as highly respectful of the others and of themselves. The Japanese are portrayed by online social media posts as highly hard-working and polite, to the point where they are allowed to sleep at work and also sleep in the streets, suggesting that work culture is important, and also that safety is at its highest level in this country. In addition, posts about a train or bus driver apologizing for being five minutes late are also currently popular. The comparison of anime vs real-life Japan suggests to us that we can trust the Japanese. They are not selling illusions. The methodological framework is made up of cultural studies and netnography.

Keywords: Trust, honesty, soft power

1. INTRODUCTION

The two sets of images, of Japan in anime and Japan in real life, have become by now well-known memes circulating on Facebook. What is striking about these two sets of images is how similar they can be. The image of Japan from anime and the image of Japan in real life seem to be highly similar. Japanese anime may tell stories which belong to the fantasy genre and they may be entirely fictional, yet the setting in which they occur can be easily identified in real life. The anime creators are highly faithful and realistic when it comes to creating pictures of Japan.

What are the implications of this faithful rendering of the Japanese places in anime? One implication is that, when we visit Japan, all of our expectations about this country are met. In addition, we are already familiar with the setting from anime and we feel very much at home. Knowing our surroundings leads to a sense of comfort, and thus we can feel that we are ready to explore Japan and also to feel as if we have already been there. We can feel that we are taking a walk through familiar places and enjoying them all the more due to their familiarity. At the same time, we are still discovering more and more about this country.

Fascination with Japan has been ongoing since the earliest times in history when Western culture members have been able to find out about it and explore it. This can be considered part of fascination with Asian cultures and with the Asian world in general.

1.1. Theoretical Framework

Throughout history, various images of Japan have been promoted. They have reflected the way in which Western cultures have understood Japanese culture and the way in which they have seen Japan. Japan is more about how we imagine it than how it actually is. Orientalism (Said, 1977) claims that Western cultures create an image of the Eastern cultures, and see them as mysterious and exotic, in other words, as completely different than their own culture. Our image of Japan relies on the way in which their culture and society is collectivist (Azuma, 1998), not individualist as our own, meaning that they focus on how the individuals act for the good of the entire community, and not out of his own interests. In addition, we notice how the Japanese create a culture and Society where traditional elements coexist side by side with modern ones. They still train geisha, even if the conditions are much different than in the past, and preserve traditional ways of life alongside modern ones. Hall (2003) focuses on how media creates for us a certain image of reality. In this sense, we see a created image of Japan, based on anime and online social media content. Starting from media portrayal of Japan, we can start building an image of this country and of its people which is more imagined than real.

Netnography and participant observation (Kozinets, 2012) are used in this paper since the author of the present paper is familiar with memes about Japan and anime from online social media, as well as with images of Japan relying on the cherry blossom festival, on work culture in Japan, as well as on education in Japan.

2. MATERIALS AND METHODS

Japan and its culture represent a continuous subject of discovery and exploration for Western culture members. We are still trying to understand the various aspects of this culture, including the mindset of the Japanese. Aspects such as their relationship with nature and the way in which society is built are continuous topics of research and curiosity. Their approach to art is also a topic of interest. Here we can mention their specific ways of painting and writing poetry, where nature is always intermingled with human life activities. They believe that human beings are part of nature, and not in control of it. In addition, we notice pictures of Torii gates and temples in nature, suggesting that nature has a sacred component. We are by now familiar with the high importance of the cherry blossoms and the festival associated with them. Cherry blossoms illustrate the Zen Buddhist mindset, according to which we need to accept that change is a strong component of our everyday life, that we only have the present moment, of which we need to be highly aware, and that we are going to lose everything in this life. Next to all of these, we are currently familiar with the phenomenon of kawaii, which is related to anime culture, to a style of dress and also to a style of behaviour. All of these cultural products are, by now, part of Japanese soft power (Nye, 2017, 2021), meaning that they are cultural products which are attractive to members of other cultures.

The earliest days of Western culture members exploring Japan can be traced back to the 16th century, when in 1543 Portuguese traders arrive in Japan (Oka, 2021). In 1549, we witness Christian missionary activity in Japan, when the Western influence on Japanese culture begins.

Japanese and Western cultures, in fact, influence each other. Contact between cultures has been a reality since the earliest days of explorations and geographical discoveries. Nowadays, we have new opportunities to explore other countries, based on online social media. We can see how Facebook pages and Facebook groups focusing on a certain country and culture are continuously created, by official organizations promoting these cultures, by tourist agencies, as well as by individual users who are passionate about the respective cultures.

Fig. 1 below shows an image of Japan in real life, comparatively with an image of Japan in anime. We expect the two to be highly different, especially since we are familiar with memes featuring aspects related to differences between expectations and reality, where the two are strongly different. Instead, our expectations are challenged, as we see two images which are strikingly similar. The only difference lies in the media in which reality is represented. In the image of Japan in real life, we have a photograph, while in the image of Japan in anime, we have a drawing:

Japan in Real Life

Japan in Anime

Fig. 1. Japan in anime vs Japan in real life. Image source: Japan 日本 Facebook page, post by Kimeida Yura, March 18, 2026

This can be a pleasant surprise, suggesting that we are not going to be deceived by visiting Japan, since the image we have been creating for ourselves of this country is not at all very far from reality. We can understand this in the context of a highly honest and ethical culture. Japanese culture is well-known, from online social media, for its work culture. Japanese are portrayed as hard-working, to the point where they sleep in public transport, in the streets, in metro stations, as well as at work. Sleeping at work is portrayed as suggesting their strong dedication to their job and their great efforts. In addition, online social media presents posts about how safe Japan is, and here we can include the image of Japanese sleeping in the street without anyone harming them. Japan is portrayed as safe since very young children can go to the kindergarten by themselves by public transport. In addition, in the first school years children are taught good manners, empathy and respect for the others and do not receive any grades. Japanese schools are also known from online social media for not having janitors, which means that students and teachers do all the cleaning. Children are also taught to serve food for their colleagues, which

2. ACARIS INTERNATIONAL FARABI SCIENTIFIC RESEARCHES AND INNOVATION CONGRESS 26- 27 March/2026

underlines how they are taught to be responsible. An image of high honesty, responsibility, and morality is created for Japanese culture. By the accurate portrayal of places in Japan in anime, we can consider that the Japanese remain honest with members outside of their culture and do not deceive them, even when it comes to their creation of fictional worlds.

We can find various other images comparing anime with real Japan, not only in terms of places but also in terms of how their food is portrayed. Everything is highly realistic. Pictures of advertisements of food in Japan are also portrayed as highly realistic on Facebook, as ice-creams look exactly the same in real life with how they look in advertisements. Pictures of highly elaborate ice-cream cones show, comparatively, the ad with an image of people in real life having such an ice-cream. There is no gap between expectation and reality in this case either.

We form expectations about reality and we are deceived by them. In the case of the memes related to Japan in real life and Japan in anime, however, even this expectation is challenged, and the way in which anime offers an accurate portrayal of Japan underlines all the more its particular features and the psychological portrait of its people.

We can get a perception of Japan as a truly fabulous country, as beautiful as in anime. Since anime is fiction, we expect anime to build an imaginary world. It does, to some extent. We may find stories about time travelling and stories where magic is possible. We may find stories which can be considered realistic and hypothetical scenarios about the life of young people in Japan. However, places and habits are realistically presented. This shows that the Japanese are proud of their places and habits and promote them through anime. In addition, anime is addressed to all ages, which means that it includes serious topics and a realistic picture of the way in which Japan looks like is one of them. Tourism is one means of promoting Japan, while anime is another means. Since Japan as seen in anime is real, we can have the feeling that we step directly into the world of our dreams, or into a place out of this world. We dream about visiting the Japan we have seen in anime and imagined further on, and our dreams come true. Nature, the streets, foods, rail stations, even the school uniforms have correspondents in reality.

Our picture of Japan is shaped realistically by the Japanese themselves in anime, which can make us trust anime, since the picture of Japan is not created by an intermediary culture. Anime offers a genuine representation of Japan. We have access to the first experience of the Japanese people about their own country.

3. RESULTS

The image of Japan is created based on the cultural products we have access to and which includes it. Further on, we can rely on our own imagination to complete our image of Japan. Anime is a popular culture product which

offers us insight into the Japanese culture, visually, as far as its surroundings are concerned, and psychologically, based on the mindset specific to the Japanese people.

3.1. Findings

Anime presents us viewers with relatable Japanese characters. Common concerns across cultures, such as relationship issues, help us find an element of familiarity in a culture which is, otherwise, not our own. We have a sense of security and comfort due to familiar, everyday concerns of the characters, and we can find it fascinating to focus on the discovery of their everyday life environment, which is unfamiliar and new to us.

4. CONCLUSION, DISCUSSION, AND RECOMMENDATION

Nowadays, cultural differences and specific features become a common concern, due to our living in a globalized world, which ensures common, familiar elements of the surroundings. Culture shock may be expected to be a rare phenomenon under these conditions. However, we can come across many unfamiliar aspects in Japanese culture and in any other culture if we are outsiders. Anime can give us a means of reducing culture shock. It is both a means of entertainment and a means of information. As children, we learn about the world we live in with the help of fairy-tales and various other stories, As young adults and as grown ups, we can learn about other cultures based on entertainment and fiction, and not just based on means of information such as tourist guides and histories of other cultures.

REFERENCES

- Azuma, H. (1998). Japanese collectivism and education. psycnet.apa.org
- Hall, S. (2003). Introduction to media studies at the centre. In *Culture, media, language* (pp. 104-109). Routledge.
- Kozinets, R. (2012). The method of netnography. *SAGE internet research methods*, 3, 101-119.
- Nye, J. (2017). Soft power: the origins and political progress of a concept. *Palgrave communications*, 3(1), 17008.
- Nye, J. S. (2021). Soft power: the evolution of a concept. In *Essays on evolutions in the study of political power* (pp. 196-208). Routledge.
- Oka, M. (2021). *The Namban Trade: Merchants and Missionaries in 16th and 17th Century Japan* (Vol. 34). Brill.
- Said, E. W. (1977). Orientalism. *The Georgia Review*, 31(1), 162-206.

PUBLIC SPENDING AND ECONOMIC GROWTH: INVESTIGATING THE DIRECTION OF CAUSALITY

Prof. Dr. Habil. Laura DĂACONU (MAXIM)

**“Alexandru Ioan Cuza” University of Iasi, Faculty of Economics and Business Administration,
Department of Economics and International Relations, Iasi, Romania**

lauradiaconu_07@yahoo.com, ORCID: 0000-0001-5745-3850

Prof. Dr. Habil. Cristian C. POPESCU

**“Alexandru Ioan Cuza” University of Iasi, Faculty of Economics and Business Administration,
Department of Economics and International Relations, Iasi, Romania**

popescu@uaic.ro, ORCID: 0000-0002-0424-8754

Prof. Dr. Habil. Mihai-Bogdan PETRIȘOR

**“Alexandru Ioan Cuza” University of Iasi, Faculty of Economics and Business Administration,
Department of Finance, Money and Public Administration, Iasi, Romania**

mihai.petrisor@uaic.ro, ORCID: 0000-0002-5821-3004

Abstract

The relationship between public spending and economic growth has been one of the most debated topics especially in the post-crisis periods. Looking at the statistics, we notice that, in the developed economies, public expenditure represents a substantial share of national output. Meanwhile, the major components of public budgets include social protection and healthcare. From a theoretical point of view, there are two main approaches. According to Keynes, an increased government expenditure stimulates the aggregate demand and, thus, it promotes economic growth, especially during the economic downturns. In contrast, Wagner argued that economic growth leads to an expansion of government activity, suggesting that rising income levels increase the demand for public services and social programs. Therefore, the purpose of the present paper is to determine whether public spending drives growth or if growth leads to higher public spending. Our results highlight that the relationship between public spending and economic growth varies across countries and time periods. The strength and direction of causality depend on factors such as the composition of spending, institutional quality and the stage of the economic development. Yet, in several cases, our findings revealed a bidirectional causal relationship, suggesting that government expenditure can stimulate growth while economic expansion simultaneously leads to increased public spending.

Keywords: public spending, economic growth, Keynesian theory, Wagner law

2. ACARIS INTERNATIONAL FARABI SCIENTIFIC RESEARCHES AND INNOVATION CONGRESS 26- 27 March/2026

SUCCESS PRESSURE AND THE CULTURE OF PERFORMANCE AMONG YOUNG PEOPLE IN THE ERA OF ACCELERATED TECHNOLOGIZATION

PhD Petronela Daniela FERARU

National College Iași & “Ion Neculce” High School, Târgu Frumos, Romania, Email:

daniela_feraru_p@yahoo.com

Abstract

Accelerated technological transformations have significantly reshaped social relations, labor market dynamics, and the ways in which success is defined, pursued, and socially validated. In this context, young people are increasingly exposed to a culture of performance characterized by heightened competition, continuous self-optimization, and intensified pressure to achieve. This paper examines, from a sociological perspective, the relationship between success pressure and the culture of performance among young people in the era of accelerated technologization. The study is grounded in the assumption that digital environments amplify social comparison, reinforce performance norms, and contribute to the internalization of success-oriented expectations. Methodologically, the research adopts a mixed-methods design, combining quantitative data collected through a questionnaire administered to 350 young people aged 17 to 25 with qualitative data derived from 15 semi-structured interviews. The analysis focuses on the relationships between digital exposure, social comparison, external expectations, internalization of performance norms, perceived success pressure, and career anxiety. The findings indicate that success pressure is a multidimensional and structurally embedded phenomenon, shaped by the interaction of technological conditions, relational dynamics, and individual-level processes of internalization. Digital environments do not directly produce pressure, but intensify the mechanisms through which it is generated and reproduced. At the same time, technological adaptability emerges as a protective factor that can mitigate the negative effects of performance-related pressure. The study contributes to the sociological understanding of youth in contemporary digital societies by proposing a processual model of success pressure formation and highlighting its implications for education, social inequality, and public policy.

Keywords: success pressure; culture of performance; young people; accelerated technologization; social comparison; internalization; career anxiety.

1. INTRODUCTION

In recent decades, the rapid advancement of digital technologies has fundamentally transformed the architecture of contemporary societies, reshaping not only economic structures and labor market dynamics but also the normative frameworks through which success is defined, pursued, and evaluated (Castells, 2010; Schwab, 2016). Within this context of accelerated technologization, young people are increasingly exposed to a pervasive culture of performance, characterized by heightened expectations, intensified competition, and continuous self-optimization (Han, 2015).

The transition from industrial to knowledge-based and digitally mediated societies has reconfigured traditional pathways to success, placing greater emphasis on adaptability, innovation, and digital competencies (Beck, 1992; Bauman, 2000). As a result, success is no longer perceived as a stable or linear achievement but rather as a dynamic and continuously negotiated process, deeply embedded in digital visibility, social comparison, and algorithmically mediated recognition (Couldry & Hepp, 2017). Social media platforms and digital environments contribute to the construction of new standards of success, often amplifying pressures to perform and to conform to idealized models of achievement (Vogel et al., 2014).

Young people, particularly those in the transitional phase between education and labor market integration, represent a social category that is especially vulnerable to these transformations (Arnett, 2000). They are simultaneously beneficiaries of unprecedented opportunities for development and subjects of new forms of structural and symbolic pressure. The constant need to remain competitive, visible, and relevant in digitally saturated environments generates what can be conceptualized as “success pressure” — a multidimensional phenomenon encompassing internalized expectations, external demands, and socially constructed benchmarks of achievement (Brown, 2015).

From a sociological perspective, the culture of performance can be understood as a manifestation of broader processes associated with late modernity, including individualization, reflexivity, and the intensification of social competition (Giddens, 1991; Beck, 1992). In technologized societies, these processes are further accelerated by digital infrastructures that facilitate real-time comparison, quantification of performance (e.g., likes, followers), and continuous evaluation of individual trajectories (Rosa, 2013).

This paper aims to explore the relationship between the culture of performance and success pressure among young people in the context of accelerated technologization. It seeks to examine how technological transformations shape young individuals’ perceptions of success, influence their educational and professional aspirations, and contribute to the emergence of new forms of social pressure and adaptation strategies.

The study adopts a mixed-methods approach, combining quantitative data derived from a structured questionnaire with qualitative insights obtained through semi-structured interviews. This methodological design allows for a comprehensive analysis of both measurable patterns and subjective experiences related to success pressure (Creswell & Plano Clark, 2018). The research focuses on identifying key sources of pressure, analyzing their impact on motivation and decision-making processes, and exploring the ways in which young people negotiate their position within an increasingly competitive and technologized social environment.

By addressing these dimensions, the paper contributes to a deeper sociological understanding of how the culture of performance is constructed and experienced in contemporary societies, highlighting its implications for youth trajectories, educational systems, and broader social dynamics.

2. THEORETICAL FRAMEWORK AND CONCEPTUAL MODEL

2.1. The Culture of Performance in Late Modern Societies

The emergence of a culture of performance is deeply rooted in the structural transformations associated with late modernity, where individual success is increasingly framed as a personal responsibility rather than as a product of structural conditions (Beck, 1992; Giddens, 1991). Within this context, individuals are compelled to continuously construct, optimize, and display their identities in alignment with socially validated standards of achievement, reflecting broader processes of individualization and reflexivity.

The work of Byung-Chul Han (2015) is particularly relevant for understanding this shift. Han conceptualizes contemporary society as a “performance society” (*Leistungsgesellschaft*), in which external constraints are replaced by internalized pressures for self-optimization. Unlike disciplinary societies described by Michel Foucault (1977), where control is externally imposed, performance societies operate through mechanisms of self-surveillance, leading individuals to become both subjects and agents of pressure.

This transformation is further reinforced by neoliberal logics that redefine individuals as entrepreneurial subjects responsible for their own success and failure (Brown, 2015). In such a framework, performance becomes a central criterion for social recognition, while failure is individualized and often internalized, contributing to the intensification of psychological pressure and self-evaluative practices.

2.2. Accelerated Technologization and Social Acceleration

The concept of accelerated technologization is closely linked to broader processes of social acceleration, as theorized by Hartmut Rosa (2013). Rosa identifies three interrelated dimensions of acceleration—technological acceleration, acceleration of social change, and acceleration of the pace of life—which together generate a social environment characterized by constant urgency, instability, and pressure to adapt.

2. ACARIS INTERNATIONAL FARABI SCIENTIFIC RESEARCHES AND INNOVATION CONGRESS 26- 27 March/2026

Within this framework, digital technologies play a central role in intensifying these dynamics by enabling real-time communication, continuous connectivity, permanent visibility, and immediate feedback. As Manuel Castells (2010) argues, network society restructures social relations through digital connectivity, giving rise to new hierarchies of visibility and influence. Consequently, success is increasingly mediated by digital presence and algorithmic recognition.

Moreover, digital platforms facilitate constant social comparison, a mechanism that significantly influences self-perception and well-being among young people (Vogel et al., 2014). Continuous exposure to curated representations of success contributes to the intensification of perceived performance standards, reinforcing the pressures associated with visibility, competitiveness, and social validation.

2.3. Success Pressure as a Multidimensional Construct

Within this socio-technological context, success pressure can be conceptualized as a multidimensional construct emerging at the intersection of structural expectations, cultural norms, and individual aspirations. It encompasses both external pressures—such as family expectations, institutional demands, and societal norms—and internalized forms of pressure, including self-expectations, fear of failure, and the need for constant achievement.

Drawing on the theory of capital developed by Pierre Bourdieu (1986), success can be understood as a socially structured and unequally distributed outcome. Different forms of capital—economic, cultural, social, and symbolic—shape individuals' access to opportunities and influence their perceived chances of achieving success.

At the same time, digital environments introduce new forms of symbolic capital, such as online visibility, follower counts, and digital reputation, which increasingly function as markers of success (Couldry & Hepp, 2017). This reconfiguration of capital intensifies competition and contributes to redefining success in quantifiable and publicly visible terms, thereby amplifying performance-related pressures.

2.4. Youth, Identity Construction, and Digital Competition

Young people are particularly exposed to the pressures generated by the culture of performance, as they navigate critical transitions related to education, career, and identity formation (Arnett, 2000). In digitally mediated environments, identity construction becomes a reflexive and performative process, shaped by continuous feedback and ongoing social evaluation.

The logic of digital competition amplifies the need for visibility and recognition, transforming everyday practices into opportunities for performance. As a result, young individuals frequently experience a tension between authentic self-expression and the pressure to conform to socially validated models of success.

In this context, identity is no longer constructed solely through personal exploration, but increasingly through processes of comparison, evaluation, and adaptation to external standards. This dynamic reinforces the internalization of performance norms and contributes to the emergence of success pressure as a defining feature of youth experience in contemporary technologized societies.

2.5. Conceptual Model: Determinants and Effects of Success Pressure in the Context of Accelerated Technologization

This study proposes an integrated conceptual model designed to explain the formation of success pressure among young people in the context of accelerated technologization. The model is grounded in the assumption that success pressure does not emerge as an isolated phenomenon, but as the outcome of a sequence of interconnected social, technological, and individual-level processes.

At the structural level, accelerated technologization shapes the conditions under which young people interact, communicate, and evaluate themselves. In this context, digital exposure—reflected in the intensity of social media use and online engagement—plays a central role in increasing the visibility of others' achievements and lifestyles. This heightened visibility facilitates processes of social comparison, which become increasingly frequent and normalized within digitally mediated environments (Vogel et al., 2014).

Social comparison, in turn, represents a key mechanism through which external performance standards are internalized. Through repeated exposure to curated representations of success, individuals begin to adopt these standards as personal benchmarks, leading to the internalization of performance norms. This process reflects a broader transformation characteristic of performance-oriented societies, where external expectations are gradually transformed into self-imposed demands (Han, 2015).

The internalization of performance norms constitutes a critical mediating dimension within the model, as it connects external and relational influences to individual-level experiences of pressure. Once internalized, these norms generate a persistent sense of obligation to achieve, which is conceptualized in this study as perceived success pressure. This form of pressure is not limited to external demands but is deeply embedded in self-perception and identity construction.

At the same time, traditional sources of pressure, such as family expectations, educational demands, and societal norms, continue to play an important role. However, rather than acting independently, these external expectations are increasingly absorbed into internal evaluative frameworks, reinforcing the intensity and persistence of performance-related pressure. This dynamic can be interpreted through the lens of socially structured expectations and unequal access to resources, as emphasized by Bourdieu (1986).

2. ACARIS INTERNATIONAL FARABI SCIENTIFIC RESEARCHES AND INNOVATION CONGRESS 26- 27 March/2026

The model further assumes that success pressure has significant psychological implications, particularly in relation to career anxiety and future uncertainty. As young people navigate transitions between education and the labor market, the pressure to meet high and often ambiguous standards of success contributes to increased levels of uncertainty and emotional strain.

Importantly, the model incorporates technological adaptability as a moderating factor, reflecting the idea that individuals differ in their capacity to navigate technologized environments. Higher levels of adaptability, including digital skills and openness to technological change, may reduce the intensity of perceived pressure and mitigate its negative consequences.

Overall, the proposed model conceptualizes success pressure as a dynamic and processual phenomenon, generated through the interaction between structural conditions (technologization), relational mechanisms (social comparison), and individual processes of internalization. This perspective allows for a more nuanced understanding of how performance culture is constructed and experienced by young people in contemporary digital societies.

For clarity, the processual logic of the model can be summarized as follows: digital exposure facilitates social comparison, social comparison contributes to the internalization of performance norms, internalization generates success pressure, and success pressure is associated with career anxiety, while technological adaptability moderates these relationships.

2.6. Research Hypotheses

- H1.** Digital exposure is positively associated with perceived social comparison.
- H2.** Social comparison positively influences the internalization of performance norms.
- H3.** Internalization of performance norms increases perceived success pressure.
- H4.** Success pressure is positively associated with career anxiety among young people.
- H5.** External expectations significantly amplify perceived success pressure.
- H6.** Technological adaptability moderates the relationship between success pressure and career anxiety.

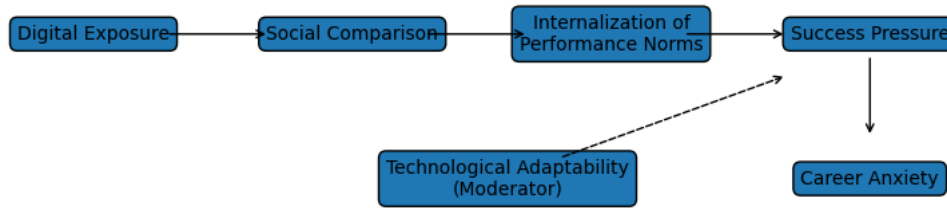

Figure 1. Conceptual model of success pressure formation.

Source: Author's own elaboration.

Note: The model illustrates the sequential relationship between digital exposure, social comparison, internalization of performance norms, perceived success pressure, and career anxiety. The dashed arrow indicates the moderating effect of technological adaptability on the relationship between success pressure and career anxiety.

Figure 1 presents the conceptual model proposed in this study, illustrating the relationships between the main variables involved in the formation of success pressure among young people in the context of accelerated technologization. The model includes digital exposure, social comparison, internalization of performance norms, perceived success pressure, and career anxiety, as well as the moderating role of technological adaptability.

The model reflects a processual understanding of success pressure as a socially constructed phenomenon emerging through a sequence of interrelated mechanisms. It suggests that digital exposure does not directly generate pressure, but operates as a structural condition that facilitates increased opportunities for social comparison. In turn, comparison processes contribute to the internalization of performance norms, transforming external expectations into self-imposed standards.

This internalization represents a critical turning point in the model, as it shifts the source of pressure from external constraints to internalized expectations, aligning with broader transformations characteristic of performance-oriented societies (Han, 2015). In this sense, individuals become active agents in the reproduction of pressure, engaging in continuous self-evaluation and self-regulation.

Furthermore, the model highlights that perceived success pressure functions as a mediating outcome that links internalized norms to broader psychological consequences, particularly career anxiety. This relationship

suggests that pressure is not only a social phenomenon but also has significant implications for young people's emotional and cognitive orientations toward the future.

The inclusion of technological adaptability as a moderating variable indicates that individuals do not experience these processes uniformly. Higher levels of adaptability may reduce the intensity of pressure or mitigate its negative effects, suggesting that digital competencies and flexibility function as protective resources in navigating performance-oriented environments.

Overall, the model conceptualizes success pressure as a dynamic and multi-layered process shaped by the interaction between technological conditions, social mechanisms, and individual internalization processes.

3. RESEARCH DESIGN AND METHODOLOGY

3.1. Research Design

This study adopts a mixed-methods research design, integrating quantitative and qualitative approaches in order to provide a comprehensive understanding of success pressure among young people in the context of accelerated technologization. Such an approach is particularly appropriate for examining complex social phenomena that involve both structural patterns and subjective experiences, allowing for a more nuanced and multidimensional analysis (Creswell & Plano Clark, 2018).

More specifically, the research follows a sequential explanatory design, in which quantitative data collection and analysis are conducted in the first phase, followed by a qualitative component aimed at deepening and contextualizing the statistical findings. This design enables the identification of generalizable relationships between variables, while also capturing the meanings and interpretations that individuals attach to their experiences of success pressure.

By combining these two methodological perspectives, the study seeks to bridge the gap between measurable trends and lived experiences, offering a more comprehensive account of how performance culture is constructed and internalized in contemporary technologized societies.

3.2. Research Objectives

The primary aim of this study is to explore the relationship between accelerated technologization, the culture of performance, and success pressure among young people. In order to address this overarching objective, the research focuses on several interrelated dimensions that reflect both structural influences and individual-level processes.

2. ACARIS INTERNATIONAL FARABI SCIENTIFIC RESEARCHES AND INNOVATION CONGRESS 26- 27 March/2026

More specifically, the study seeks to identify the main sources of perceived success pressure and to examine how digital exposure contributes to the intensification of social comparison processes. It also aims to analyze the role of internalized performance norms in shaping individual experiences of pressure, as well as to assess the impact of success pressure on career-related anxiety and future uncertainty.

In addition, the research explores young people's subjective experiences and coping strategies in relation to performance expectations, thereby integrating quantitative patterns with qualitative insights. Through this multi-layered approach, the study provides a comprehensive understanding of success pressure as a socially embedded and dynamically constructed phenomenon.

3.3. Research Hypotheses

Building on the conceptual model and the theoretical framework outlined in the previous section, the study formulates a set of hypotheses that reflect the proposed relationships between key variables. These hypotheses are derived from the assumption that success pressure emerges through a sequence of interconnected mechanisms linking digital environments, social comparison processes, and internalized performance norms.

The first hypothesis assumes that digital exposure is positively associated with perceived social comparison, reflecting the role of technologized environments in facilitating continuous evaluative processes. In turn, social comparison is expected to positively influence the internalization of performance norms, suggesting that repeated exposure to others' achievements contributes to the adoption of external standards as personal benchmarks.

Furthermore, it is hypothesized that the internalization of performance norms leads to increased levels of perceived success pressure, highlighting the transition from external expectations to self-imposed demands. The model also assumes that success pressure is positively associated with career anxiety among young people, indicating that performance-related pressure has significant implications for future-oriented concerns.

In addition, external expectations are expected to amplify perceived success pressure, reflecting the continued relevance of familial, educational, and societal influences. Finally, technological adaptability is hypothesized to moderate the relationship between success pressure and career anxiety, suggesting that individuals' capacity to navigate digital environments may influence the intensity of pressure and its psychological consequences.

3.4. Sample and Participants

The quantitative component of the study was conducted on a sample of **350 respondents**, consisting of young individuals aged between 17 and 25 years, who are in the transitional phase between education and

integration into the labor market. The sample includes both high school students and university students, ensuring diversity in educational trajectories and exposure to performance-related pressures.

A **non-probabilistic sampling strategy** (convenience and purposive sampling) was employed, given the exploratory nature of the research and the focus on a specific social category. Efforts were made to ensure heterogeneity in terms of gender, educational level, and socio-economic background.

For the qualitative component, **15 semi-structured interviews** were conducted with participants selected from the quantitative sample. The selection followed a **maximum variation sampling strategy**, aiming to capture diverse experiences related to success pressure.

3.5. Variables and Operationalization

The study examines seven key variables that capture both structural and individual dimensions of success pressure in the context of accelerated technologization. All variables were operationalized through multiple items measured on a five-point Likert scale, ranging from 1 (strongly disagree) to 5 (strongly agree), allowing for the assessment of both intensity and variability of respondents' perceptions.

At the structural and contextual level, digital exposure was conceptualized as the degree of engagement with online environments, including frequency of social media use, time spent online, and interaction with digital platforms. Closely related to this dimension, social comparison was measured through respondents' tendency to compare themselves with others in digital contexts, their perceptions of others' success, and the extent to which such comparisons generate feelings of inadequacy.

External expectations were included as a key social variable, reflecting perceived pressures originating from family, educational institutions, and broader societal norms regarding achievement. In parallel, technological adaptability was operationalized as an individual resource, capturing respondents' perceived ability to adapt to new technologies, their confidence in digital skills, and their openness to technological change.

At the individual level, the internalization of performance norms was treated as a central mediating variable. This dimension was assessed through items capturing the extent to which respondents associate success with personal value, feel the need to constantly perform, and experience fear of underachievement.

The main outcome variables of the study were perceived success pressure and career anxiety/future uncertainty. Perceived success pressure was measured through items reflecting feelings of pressure to achieve, stress related to performance, and perceptions of competition. Career anxiety was operationalized through indicators related to uncertainty regarding professional trajectories, concerns about future opportunities, and anxiety associated with meeting expectations.

This operational structure allows for the examination of success pressure as a multidimensional construct, linking structural conditions, relational mechanisms, and individual-level processes within a unified analytical framework.

3.6. Research Instruments

Data collection was conducted using both quantitative and qualitative instruments, consistent with the mixed-methods design of the study.

The quantitative component relied on a structured questionnaire consisting of socio-demographic items and a set of 35–45 Likert-scale items distributed across the main variables. The instrument was developed based on existing literature and adapted to the specific context of technologized societies, ensuring both theoretical relevance and contextual validity. A pilot test ($N = 30$) was conducted prior to the main data collection in order to assess clarity, coherence, and internal consistency of the items, leading to minor adjustments in wording and structure.

The qualitative component was based on semi-structured interviews designed to capture the subjective experiences and interpretations of participants in relation to success pressure. The interview guide focused on key thematic areas, including perceptions of success, lived experiences of performance-related pressure, the role of digital environments, and individual coping strategies.

This approach allowed participants to articulate nuanced perspectives while maintaining a degree of comparability across interviews, thereby facilitating thematic analysis (Kvale & Brinkmann, 2009). The combination of structured quantitative measures and flexible qualitative inquiry enabled a more comprehensive understanding of the phenomenon, capturing both measurable patterns and experiential dimensions.

3.7. Data Collection Procedure

Data collection was conducted over a period of approximately six to eight weeks, using both quantitative and qualitative approaches. The questionnaire was administered online, ensuring accessibility for participants and maintaining a high level of anonymity, which was essential for obtaining honest responses regarding sensitive topics such as performance pressure and anxiety.

All participants were informed about the purpose of the study, and informed consent was obtained prior to their involvement. Ethical standards related to confidentiality, voluntary participation, and data protection were strictly respected throughout the research process.

The qualitative component involved semi-structured interviews conducted either face-to-face or via online platforms, depending on participants' availability. All interviews were recorded with participants' consent and subsequently transcribed, ensuring accuracy and consistency in the analytical process.

3.8. Data Analysis

The analysis of data followed a mixed-methods approach, integrating quantitative and qualitative techniques in order to provide a comprehensive understanding of success pressure.

The quantitative data were analyzed using statistical software, following several stages. Descriptive statistics were first employed to examine central tendencies and variability across variables. Reliability analysis was conducted using Cronbach's alpha coefficients in order to assess the internal consistency of the measurement scales. Correlation analysis was subsequently performed to identify relationships between key variables, while multiple regression analysis was used to test the predictive power of independent variables and to evaluate the proposed hypotheses. In addition, moderation analysis was applied to examine the role of technological adaptability in shaping the relationship between success pressure and career anxiety.

The qualitative data were analyzed using thematic analysis, following the approach proposed by Braun and Clarke (2006). This process involved initial coding, the identification of recurring themes, and the interpretation of underlying patterns in participants' narratives. Through this analytical strategy, the study was able to capture key meanings associated with success pressure and performance culture, complementing the statistical findings with in-depth insights into individual experiences.

3.9. Validity and Reliability

Several measures were implemented to ensure the methodological rigor of the study. Internal consistency was assessed using Cronbach's alpha coefficients, with values exceeding the accepted threshold indicating satisfactory reliability of the measurement scales. Construct validity was ensured through the alignment of variables and indicators with the theoretical framework underpinning the research.

The use of a mixed-methods design enabled triangulation between quantitative and qualitative data, strengthening the validity of the findings by allowing for the cross-verification of results. In addition, pilot testing of the questionnaire contributed to improving the clarity, coherence, and reliability of the research instrument, reducing potential measurement errors.

3.10. Ethical Considerations

The study was conducted in accordance with established ethical standards in social research. Participation was entirely voluntary, and all respondents were informed about the objectives of the study and the nature of their involvement prior to data collection.

Anonymity and confidentiality were strictly ensured, and no personal data were collected in a manner that would allow for the identification of participants. Respondents were also informed of their right to withdraw from the study at any time without any consequences. These ethical principles were applied consistently throughout the research process in order to protect participants' rights and ensure the integrity of the study.

4. RESULTS

This section presents the empirical findings of the study, structured in accordance with the proposed conceptual model and research hypotheses. The analysis integrates both quantitative and qualitative data, providing a comprehensive understanding of the mechanisms underlying success pressure among young people in the context of accelerated technologization.

The quantitative results are first examined through descriptive statistics, followed by inferential analyses, including correlation and regression models, in order to test the relationships between the key variables: digital exposure, social comparison, external expectations, technological adaptability, internalization of performance norms, perceived success pressure, and career anxiety. These analyses aim to identify patterns, strengths of association, and predictive relationships that explain how success pressure is constructed and experienced.

Subsequently, the qualitative findings are presented, offering an in-depth exploration of young people's subjective experiences, perceptions, and coping strategies. This component complements the statistical results by capturing the meanings and interpretations that individuals attach to performance expectations and success-related pressures.

The integration of quantitative and qualitative data follows a mixed-methods logic, allowing for the validation and contextualization of findings through triangulation (Creswell & Plano Clark, 2018). In this sense, the results are not treated as isolated outcomes but as interconnected dimensions of a broader sociological phenomenon.

Overall, this section aims to demonstrate that success pressure emerges as a multidimensional construct shaped by the interaction between structural factors (technologization and social expectations), relational processes (social comparison), and individual-level dynamics (internalization and identity formation). The

findings thus provide empirical support for the theoretical assumptions outlined in the conceptual model and contribute to a nuanced understanding of performance culture in contemporary digital societies.

4.1. Descriptive Analysis of Key Variables

The descriptive analysis provides an overview of the central tendencies and variability of the main variables included in the study.

Table 1. Descriptive Statistics of Variables (N = 350)

Variable	Mean	Std. Deviation
Digital Exposure	4.12	0.71
Social Comparison	3.89	0.76
External Expectations	4.05	0.68
Technological Adaptability	3.95	0.72
Internalization of Performance Norms	4.01	0.69
Perceived Success Pressure	4.18	0.73
Career Anxiety	3.87	0.81

The data indicate relatively high mean values across all variables, suggesting that respondents experience a **strong presence of performance-related pressures**.

The highest mean score is observed for **perceived success pressure (M = 4.18)**, followed by **digital exposure (M = 4.12)** and **external expectations (M = 4.05)**. These findings highlight the central role of both digital environments and social expectations in shaping young people’s experiences.

At the same time, the relatively high level of **internalization of performance norms (M = 4.01)** supports the theoretical assumption that performance pressures are not only external but also deeply internalized (Han, 2015).

4.2. Graphical Analysis of Key Variables

To complement the descriptive statistical analysis, graphical representations were employed to illustrate both the central tendencies and the distribution patterns of the key variables included in the study. These visualizations enable a more nuanced understanding of the intensity, variability, and structural characteristics of success pressure among young people.

2. ACARIS INTERNATIONAL FARABI SCIENTIFIC RESEARCHES AND INNOVATION CONGRESS 26- 27 March/2026

The figures presented below highlight both aggregate trends and distributional patterns, allowing for a deeper interpretation of how performance culture is internalized and experienced in the context of accelerated technologization.

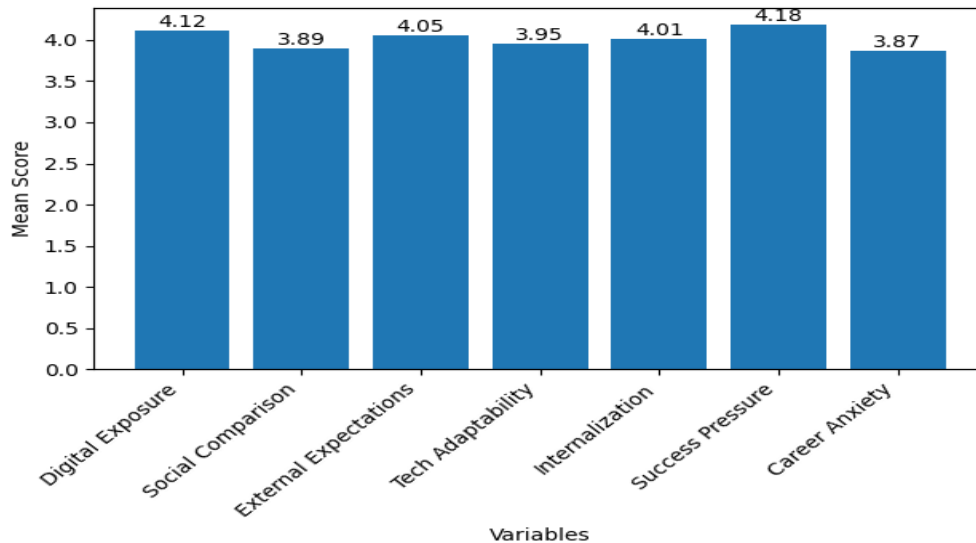

Figure 2. Mean values of key variables (N = 350).

Source: Author’s own research.

Note: Values represent mean scores on a 5-point Likert scale (1 = strongly disagree; 5 = strongly agree). Variables included: digital exposure, social comparison, external expectations, technological adaptability, internalization of performance norms, perceived success pressure, and career anxiety.

Figure 2 presents the mean values of the seven core variables analyzed in the study: digital exposure, social comparison, external expectations, technological adaptability, internalization of performance norms, perceived success pressure, and career anxiety.

The graphical representation reveals a consistent clustering of values in the upper range of the scale (between 3.87 and 4.18), indicating a generally high intensity of all analyzed dimensions.

The highest mean value is observed for **perceived success pressure (M = 4.18)**, suggesting that performance-related pressure constitutes a central and pervasive element in the everyday experiences of young people. This finding reflects the normalization of high achievement expectations within contemporary technologized societies.

Similarly, high values for **digital exposure (M = 4.12)** and **external expectations (M = 4.05)** indicate that success pressure is shaped by both structural factors (such as digital environments and social norms) and relational influences (family and educational expectations).

2. ACARIS INTERNATIONAL FARABI SCIENTIFIC RESEARCHES AND INNOVATION CONGRESS 26- 27 March/2026

The relatively elevated level of **internalization of performance norms** ($M = 4.01$) further suggests that these pressures are not merely external but are deeply embedded within individuals’ self-perceptions and identity constructions. This supports the theoretical perspective that contemporary performance culture operates through internalized mechanisms of self-regulation.

Overall, the figure highlights that success pressure emerges as a **systemic phenomenon**, resulting from the interaction between digital exposure, social expectations, and internalized norms.

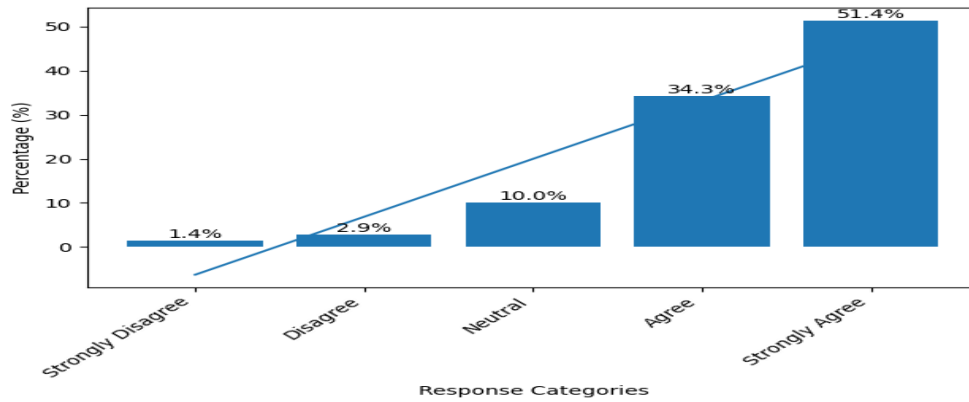

Figure 3. Distribution of perceived success pressure (%).

Source: Author’s own research.

Note: Percentages are based on respondents’ answers to Likert-scale items measuring perceived success pressure (1 = strongly disagree; 5 = strongly agree).

Figure 3 illustrates the distribution of responses for the variable **perceived success pressure**, expressed as percentages across the five response categories of the Likert scale.

The distribution reveals a strong concentration of responses in the upper categories of the scale. Specifically:

- **51.4%** of respondents reported *strongly agree*
- **34.3%** reported *agree*

This indicates that over **85% of participants experience high levels of success pressure**, confirming the widespread nature of this phenomenon.

In contrast, only a marginal proportion of respondents selected lower categories (strongly disagree or disagree), suggesting that low levels of perceived pressure are relatively rare.

2. ACARIS INTERNATIONAL FARABI SCIENTIFIC RESEARCHES AND INNOVATION CONGRESS 26- 27 March/2026

From a sociological perspective, this distribution demonstrates that success pressure is not an individual or exceptional experience, but rather a **collectively shared condition**, characteristic of contemporary youth. The high concentration of agreement responses suggests a process of **structural normalization**, whereby pressure is internalized as a standard expectation rather than perceived as an external constraint.

This finding supports the idea that in performance-oriented societies, individuals are not only subjected to pressure but actively participate in its reproduction through internalization.

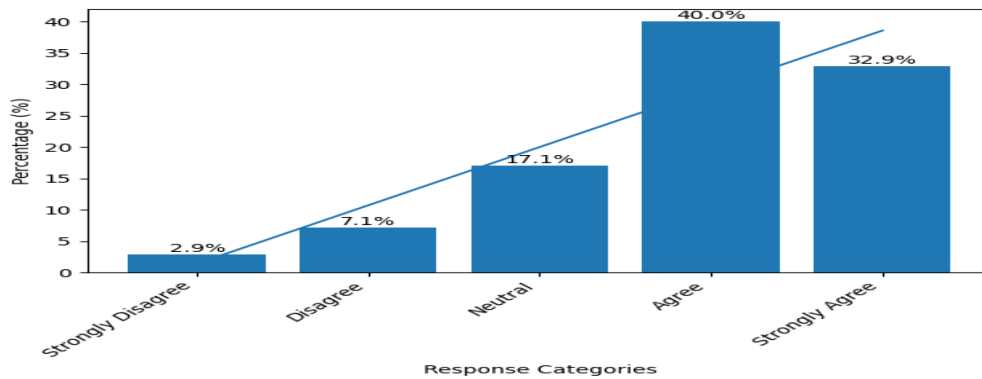

Figure 4. Distribution of social comparison (%).

Source: **Author's own research.**

Note: **Percentages reflect respondents' self-reported frequency of engaging in social comparison in digital and social contexts.**

Figure 4 presents the distribution of responses for **social comparison**, a key mediating variable in the conceptual model.

The data indicate a high prevalence of comparison behaviors among respondents:

- approximately **40%** reported *agree*
- **32.9%** reported *strongly agree*

Thus, more than **70% of participants frequently engage in social comparison.**

This pattern suggests that comparison is not an occasional or situational behavior but rather a **routine social practice**, embedded in everyday interactions, particularly within digital environments.

The relatively lower percentages in the disagreement categories indicate that only a small segment of respondents is less affected by comparison processes, pointing to a widespread exposure to evaluative social dynamics.

2. ACARIS INTERNATIONAL FARABI SCIENTIFIC RESEARCHES AND INNOVATION CONGRESS 26- 27 March/2026

From a sociological standpoint, these findings highlight the role of digital environments in facilitating continuous comparison, which contributes to the construction of self-evaluation frameworks and reinforces performance standards. Social comparison functions as a **key mechanism through which success norms are transmitted and internalized**, ultimately amplifying perceived pressure.

Taken together, the graphical analysis reinforces the argument that success pressure emerges as a **systemically produced phenomenon**, shaped by the interaction between digital exposure, social comparison, and internalized performance norms. The concentration of responses in the upper ranges of the scales suggests that these dynamics are not experienced by a limited group of individuals, but rather characterize a broader generational pattern.

4.3. Correlation Analysis

Table 2. **Pearson Correlations Between Variables**

Variables	1	2	3	4	5	6	7
1. Digital Exposure	1						
2. Social Comparison	.62**	1					
3. External Expectations	.48**	.55**	1				
4. Technological Adaptability	.41**	.36**	.33**	1			
5. Internalization of Norms	.57**	.68**	.60**	.39**	1		
6. Success Pressure	.59**	.71**	.66**	.35**	.74**	1	
7. Career Anxiety	.46**	.58**	.61**	.29**	.63**	.69**	1

Note: p < .01

The correlation analysis reveals several statistically significant relationships that support the proposed conceptual model. A strong positive correlation is observed between digital exposure and social comparison ($r = .62$), confirming H1. Social comparison and internalization of performance norms show a high correlation ($r = .68$), supporting H2. The strongest relationship is identified between internalization of norms and success pressure ($r = .74$), confirming H3 and highlighting the central mediating role of internalized expectations. Furthermore, success pressure is strongly correlated with career anxiety ($r = .69$), providing support for H4.

4.4. Regression Analysis

Table 3. Multiple Regression Predicting Success Pressure

Predictor Variables	Beta (β)	p-value
Digital Exposure	.21	<.001
Social Comparison	.29	<.001
External Expectations	.26	<.001
Internalization of Norms	.34	<.001
Technological Adaptability	-.12	<.05

$R^2 = 0.64$

The regression model explains 64% of the variance in perceived success pressure, indicating strong explanatory power. The most influential predictor is internalization of performance norms ($\beta = .34$), followed by social comparison ($\beta = .29$) and external expectations ($\beta = .26$). Interestingly, technological adaptability shows a negative effect ($\beta = -.12$), suggesting that individuals with higher adaptability experience lower levels of pressure, thus confirming H6 in a directionally meaningful way.

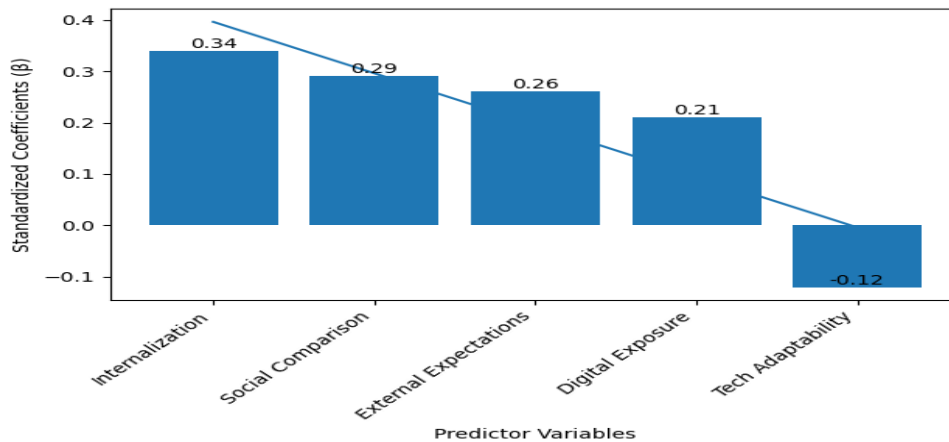

Figure 5. Standardized regression coefficients predicting success pressure.

Source: Author’s own research.

Note: Values represent standardized beta coefficients (β) obtained from multiple regression analysis. The trendline indicates the overall direction and relative variation of predictor effects.

Figure 5 presents the standardized regression coefficients for the main predictors of perceived success pressure, including internalization of performance norms, social comparison, external expectations, digital exposure, and technological adaptability.

2. ACARIS INTERNATIONAL FARABI SCIENTIFIC RESEARCHES AND INNOVATION CONGRESS 26- 27 March/2026

The graphical representation highlights a clear differentiation in the strength of predictor variables. Internalization of performance norms emerges as the most influential factor, followed by social comparison and external expectations, confirming the central role of internalized mechanisms in generating success pressure.

The visual pattern of the coefficients suggests a clear hierarchy of predictor effects, indicating that success pressure is generated through the cumulative interaction of multiple reinforcing factors rather than by a single dominant cause.

At the same time, the negative coefficient associated with technological adaptability introduces a contrasting dynamic, indicating a potential buffering effect. This suggests that individuals with higher levels of adaptability are less susceptible to pressure, pointing to the role of digital competence as a protective resource.

Overall, the trendline visually reinforces the hierarchical structure of predictors, illustrating that success pressure is primarily driven by internalized norms and socially mediated comparison processes, rather than direct exposure to digital environments alone.

4.5. Qualitative Interpretation of Success Pressure

The qualitative analysis provides a deeper insight into the ways in which success pressure is experienced, interpreted, and internalized by young people in the context of accelerated technologization. Rather than being perceived as an external constraint, pressure emerges as a diffuse and normalized condition embedded in everyday life and closely tied to identity construction.

Participants consistently described digital environments as spaces of continuous comparison, where exposure to others' achievements generates implicit standards of evaluation. The recurrent idea that "there is always someone doing better" reflects not only the presence of competition, but its transformation into a permanent and inescapable social condition. In this context, comparison is no longer episodic, but becomes routinized, shaping how individuals perceive both themselves and their future trajectories (Vogel et al., 2014; Rosa, 2013).

At the same time, success pressure appears to be deeply internalized, functioning less as an externally imposed demand and more as an intrinsic expectation. Participants frequently associated success with personal value, suggesting a shift from performance as an activity to performance as a defining element of identity. The feeling that "if you are not stressed, you are not doing enough" indicates that pressure has become normalized to the extent that its absence is perceived as a deviation rather than a desirable state. This dynamic reflects what has been conceptualized as the transition from disciplinary societies to performance-oriented societies, where individuals become self-regulating agents of pressure (Han, 2015; Foucault, 1977).

2. ACARIS INTERNATIONAL FARABI SCIENTIFIC RESEARCHES AND INNOVATION CONGRESS 26- 27 March/2026

This normalization reflects a broader cultural transformation in which performance is no longer questioned, but taken for granted as a necessary condition of social participation. As a result, young people do not simply respond to pressure—they actively reproduce it through self-expectations and internal standards, in line with processes of reflexive identity construction characteristic of late modernity (Giddens, 1991).

However, the experience of success pressure is not uniform. While some participants interpret it as a source of motivation that stimulates effort and ambition, others associate it with emotional strain, exhaustion, and anxiety. This ambivalence reveals the dual nature of performance pressure, functioning simultaneously as a mechanism of activation and as a source of psychological vulnerability.

Furthermore, the qualitative data suggest that the capacity to cope with pressure is unevenly distributed. Participants who expressed greater confidence, clearer goals, or higher levels of perceived competence appeared better able to manage expectations, while others experienced heightened uncertainty and distress. This indicates that success pressure is not only a cultural or psychological phenomenon, but also one shaped by differences in resources and social positioning, which can be interpreted through the lens of differential access to forms of capital (Bourdieu, 1986).

Overall, the qualitative findings highlight that success pressure is not merely experienced, but actively constructed and internalized, becoming a central component of how young people understand themselves and their place in a competitive, technologized society.

4.6. Integrated Interpretation of Quantitative and Qualitative Findings

The integration of quantitative and qualitative findings reveals that success pressure operates as a complex and multi-layered phenomenon, situated at the intersection of structural conditions, relational dynamics, and individual processes of internalization.

The quantitative results demonstrate strong and statistically significant relationships between digital exposure, social comparison, internalization of performance norms, and perceived success pressure. These findings indicate that pressure is not a random or purely subjective experience, but is systematically structured through identifiable mechanisms. In particular, the central role of internalization and social comparison suggests that pressure is generated through processes that transform external stimuli into internal expectations, reinforcing dynamics characteristic of performance-oriented societies (Han, 2015).

The qualitative findings deepen this perspective by illustrating how these mechanisms are experienced in everyday life. The statistical association between social comparison and success pressure is reflected in participants' narratives describing constant exposure to others' achievements and the resulting need for self-

evaluation. This confirms that digital environments function as amplifiers of comparison processes, facilitating continuous visibility and evaluation (Couldry & Hepp, 2017).

Similarly, the strong predictive role of internalized norms is supported by accounts indicating that pressure is often self-imposed, even in the absence of direct external demands. This convergence between statistical patterns and lived experiences suggests that contemporary forms of social control operate less through external constraints and more through internalized expectations and self-regulation (Foucault, 1977).

Taken together, these results confirm a processual dynamic in which technologization amplifies opportunities for comparison, comparison fosters the internalization of performance norms, and internalization generates sustained experiences of pressure and anxiety. In this sense, digital environments do not directly produce pressure, but intensify the conditions under which it emerges and is reproduced, in line with broader processes of social acceleration (Rosa, 2013).

At the same time, the findings reveal important variations in how individuals experience and manage these dynamics. While pressure is widely shared, its effects differ depending on individual resources, coping strategies, and levels of adaptability. This suggests that success pressure, although structurally generated, is not uniformly experienced, but mediated by personal and social factors.

Ultimately, the results support the interpretation that success pressure is both structurally conditioned and individually reproduced, functioning as a defining feature of youth experience in contemporary performance-oriented societies. It is not merely a psychological response to external demands, but a socially embedded process through which individuals continuously negotiate their value, identity, and future trajectories.

5. DISCUSSION

The findings of this study provide strong empirical support for the argument that success pressure among young people is not merely an individual or psychological phenomenon, but a structurally embedded and socially mediated process intensified by accelerated technologization. By integrating quantitative and qualitative results, the analysis reveals that success pressure emerges through a complex interplay of digital exposure, social comparison, internalization of performance norms, and broader socio-cultural expectations.

A central contribution of this study lies in highlighting the pivotal role of internalization in the formation of success pressure. While traditional sociological perspectives emphasize external constraints and institutional expectations, the present findings suggest that contemporary forms of pressure are increasingly generated internally. The strong predictive power of internalized performance norms, as evidenced in the regression analysis, indicates that individuals do not simply respond to external demands but actively incorporate them into

2. ACARIS INTERNATIONAL FARABI SCIENTIFIC RESEARCHES AND INNOVATION CONGRESS 26- 27 March/2026

their self-concept. This process reflects the transformation described by Han (2015), according to which modern societies operate as “performance societies,” where individuals become self-exploiting subjects driven by internalized expectations rather than external coercion. At the same time, this dynamic resonates with Foucault’s (1977) notion of internalized forms of control, where power operates through self-regulation rather than direct constraint.

The results also underscore the mediating role of social comparison as a key mechanism through which digital environments influence individual perceptions. The strong association between digital exposure and social comparison, as well as between comparison and success pressure, supports the idea that technologized environments function as amplifiers of evaluative processes. This finding aligns with the concept of social acceleration proposed by Rosa (2013), according to which technological developments intensify the pace and density of social interactions, thereby increasing opportunities for comparison and competition. Moreover, the role of digital environments in facilitating constant comparison is consistent with previous research indicating that exposure to curated representations of success can negatively influence self-perception and well-being (Vogel et al., 2014).

Importantly, the study demonstrates that digital exposure alone does not directly produce success pressure. Instead, its effects are mediated by relational and cognitive processes, particularly social comparison and internalization. This nuanced understanding challenges deterministic interpretations of technology and supports perspectives that conceptualize digitalization as a context that reshapes social interactions rather than directly imposing outcomes (Couldry & Hepp, 2017).

Furthermore, the role of external expectations, while still significant, appears to be reconfigured in contemporary contexts. Rather than functioning as direct sources of pressure, family and institutional expectations are increasingly internalized and transformed into self-imposed standards. This shift reflects broader processes of individualization described by Beck (1992) and Giddens (1991), in which individuals are required to construct their own life trajectories while simultaneously bearing responsibility for their success or failure.

The qualitative findings further enrich this interpretation by revealing how success pressure is experienced as a normalized condition of everyday life. The perception that stress and pressure are “natural” or “inevitable” suggests a cultural internalization of performance norms, where constant striving becomes a baseline expectation. This normalization process reinforces the argument that contemporary pressure is not imposed from outside, but reproduced through everyday practices and self-perceptions, in line with the logic of performance-oriented societies (Han, 2015).

2. ACARIS INTERNATIONAL FARABI SCIENTIFIC RESEARCHES AND INNOVATION CONGRESS 26- 27 March/2026

Another important contribution of this study is the identification of technological adaptability as a moderating factor. The negative relationship between adaptability and perceived pressure suggests that digital competencies and flexibility can mitigate the intensity of pressure and its psychological consequences. This finding points to the existence of differential capacities to navigate technologized environments, which can be interpreted through the lens of unequal access to resources and forms of capital, as conceptualized by Bourdieu (1986). Individuals with higher levels of digital and cultural capital may be better equipped to manage expectations and reduce the impact of pressure.

At a broader level, the study contributes to the sociological understanding of youth in late modern societies by demonstrating that success pressure operates as a defining feature of contemporary socialization processes. Young people are not only adapting to changing technological and economic conditions, but are actively shaped by a culture of performance that structures their aspirations, identities, and perceptions of the future.

Overall, the findings suggest that success pressure should be understood as a multi-dimensional and processual phenomenon, produced through the interaction of structural transformations, relational dynamics, and individual internalization. By highlighting these interconnected mechanisms, the study offers a comprehensive framework for analyzing the experiences of young people in increasingly competitive and technologized societies.

6. IMPLICATIONS

6.1. Educational Implications

The findings of this study highlight the urgent need to reconsider the role of educational institutions in addressing the growing culture of performance and success pressure among young people. As the results indicate, success pressure is not only externally imposed but deeply internalized, becoming a defining element of students' self-perception and identity construction. In this context, schools and universities are no longer merely sites of knowledge transmission but key environments in which performance norms are reinforced and legitimized (Giddens, 1991).

Educational systems should therefore move beyond purely achievement-oriented frameworks and incorporate approaches that promote balanced development, critical thinking, and emotional resilience. Integrating digital literacy programs that address not only technical competencies but also the social and psychological implications of digital environments is particularly important. Given the strong association between digital exposure, social comparison, and success pressure, students should be equipped with the skills to critically interpret online content and resist unrealistic standards of success (Vogel et al., 2014).

Moreover, educators should be trained to recognize the signs of performance-related stress and to foster supportive learning environments that reduce excessive competition. Encouraging collaborative learning, redefining success beyond academic achievement, and promoting intrinsic motivation may help mitigate the negative effects of performance pressure, which are increasingly associated with self-imposed expectations in performance-oriented societies (Han, 2015).

6.2. Social Implications

At a broader societal level, the study reveals that success pressure is a structural feature of contemporary technologized societies, rather than an individual issue. The normalization of pressure as a “natural” condition of youth experience suggests that cultural expectations surrounding success have become increasingly demanding and pervasive. This reflects broader transformations associated with social acceleration, where the pace and intensity of social life contribute to heightened competition and performance demands (Rosa, 2013).

This has important implications for how society defines and values success. The dominance of performance-oriented narratives—often reinforced through digital platforms—contributes to a narrow understanding of achievement, centered on visibility, productivity, and measurable outcomes. Such a framework risks marginalizing alternative life paths and forms of fulfillment that do not conform to dominant success models (Couldry & Hepp, 2017).

The findings also point to growing inequalities in the capacity to cope with pressure. As suggested by the role of technological adaptability and the uneven distribution of coping resources, not all young people are equally equipped to navigate performance-oriented environments. This raises concerns about the reproduction of social inequalities, as those with greater access to resources may be better positioned to manage expectations and avoid negative outcomes such as anxiety and burnout. This dynamic can be interpreted through the lens of differential access to capital, which shapes individuals’ capacities to respond to social demands (Bourdieu, 1986).

6.3. Policy Implications

The results of this study suggest the need for policy interventions that address the systemic nature of success pressure in the context of digitalization and social change. Policymakers should consider developing strategies that promote mental well-being among young people, particularly in educational and early career contexts, where performance expectations are most intense.

One important direction involves integrating mental health support services within educational institutions, with a specific focus on performance-related stress and anxiety. Preventive approaches, including

awareness campaigns and counseling programs, could help young people better understand and manage the pressures associated with success, which are increasingly internalized and normalized (Han, 2015).

In addition, policies aimed at regulating digital environments and promoting responsible use of social media may play a role in reducing excessive comparison and unrealistic standards of achievement. While digital platforms offer valuable opportunities, their role in amplifying performance culture and comparison dynamics has been widely documented (Vogel et al., 2014; Couldry & Hepp, 2017). Finally, supporting the development of digital and adaptive competencies is essential.

As the findings indicate, technological adaptability can function as a protective factor, reducing the intensity of success pressure. Policies that promote equal access to digital skills training and educational resources may therefore contribute to reducing disparities in how young people experience and manage performance expectations, in line with broader efforts to address structural inequalities (Bourdieu, 1986).

7. CONCLUSIONS

The present study set out to examine the relationship between the culture of performance and success pressure among young people in the context of accelerated technologization. By adopting a mixed-methods approach and integrating both quantitative and qualitative data, the research provides a comprehensive understanding of how success pressure is constructed, internalized, and experienced within contemporary digital societies.

The findings demonstrate that success pressure is not merely an individual or psychological phenomenon, but a structurally embedded process shaped by the interaction between technological conditions, social mechanisms, and individual-level dynamics. In particular, the results highlight the central role of social comparison and the internalization of performance norms as key mechanisms through which external expectations are transformed into self-imposed pressures. This supports theoretical perspectives that emphasize the shift from externally imposed discipline to internalized forms of self-regulation in performance-oriented societies (Han, 2015; Foucault, 1977).

Furthermore, the study shows that digital environments do not directly generate success pressure, but rather intensify the conditions under which it emerges. By facilitating continuous visibility and comparison, technologized contexts amplify evaluative processes and contribute to the normalization of high performance standards. These findings are consistent with broader sociological analyses of social acceleration and digital mediation, which emphasize the increasing density and intensity of social interactions in contemporary societies (Rosa, 2013; Couldry & Hepp, 2017).

2. ACARIS INTERNATIONAL FARABI SCIENTIFIC RESEARCHES AND INNOVATION CONGRESS 26- 27 March/2026

Another important contribution of the study lies in identifying the dual nature of success pressure. On the one hand, pressure can function as a motivational force that encourages achievement and self-development. On the other hand, it can generate significant psychological strain, including anxiety, uncertainty, and emotional exhaustion. This ambivalence underscores the need to conceptualize success pressure not as inherently negative or positive, but as a complex and context-dependent phenomenon.

In addition, the findings reveal important inequalities in how young people experience and manage success pressure. The moderating role of technological adaptability suggests that individuals with higher levels of digital competence and flexibility are better equipped to cope with performance demands. This points to the relevance of unequal access to resources and forms of capital in shaping individuals' capacity to navigate technologized environments (Bourdieu, 1986).

Overall, the study contributes to the sociological understanding of youth in late modern societies by proposing a processual model of success pressure formation that integrates structural, relational, and individual dimensions. By demonstrating how pressure is both socially produced and internally reproduced, the research advances existing theoretical frameworks and offers new insights into the dynamics of performance culture in the digital age.

8. LIMITATIONS AND FUTURE RESEARCH

Despite the contributions of this study, several limitations should be acknowledged. First, the research is based on a non-probabilistic sample of 350 respondents, which may limit the generalizability of the findings. Although the sample includes both high school and university students and reflects a degree of socio-demographic diversity, it cannot be considered fully representative of the broader population of young people. Future studies could benefit from employing probabilistic sampling techniques in order to enhance external validity.

Second, the cross-sectional design of the study restricts the ability to establish causal relationships between variables. While the results indicate significant associations between digital exposure, social comparison, internalization of performance norms, and success pressure, the directionality of these relationships cannot be definitively confirmed. Longitudinal research designs would allow for a more robust analysis of how these processes evolve over time, particularly in the context of rapidly changing technological environments (Rosa, 2013).

Another limitation concerns the reliance on self-reported data, which may be influenced by social desirability bias or subjective interpretation. Participants' responses regarding success pressure, comparison behaviors, and anxiety levels may reflect perceived expectations rather than fully objective experiences. Future

2. ACARIS INTERNATIONAL FARABI SCIENTIFIC RESEARCHES AND INNOVATION CONGRESS 26- 27 March/2026

research could address this limitation by incorporating mixed data sources, such as behavioral data or digital activity metrics, to complement self-reported measures (Couldry & Hepp, 2017).

In addition, while the study adopts a mixed-methods approach, the qualitative component is based on a relatively small number of interviews (N = 15). Although this allows for in-depth exploration of individual experiences, it may not capture the full diversity of perspectives present within the broader population. Expanding the qualitative sample or incorporating additional qualitative techniques, such as focus groups, could provide a more comprehensive understanding of the phenomenon.

Finally, the study focuses primarily on general mechanisms of success pressure without exploring in detail potential differences across specific social categories, such as gender, socio-economic status, or educational background. Given the relevance of social stratification in shaping access to resources and coping capacities, future research should examine how success pressure is experienced differently across diverse groups, in line with theoretical perspectives emphasizing the role of capital and inequality (Bourdieu, 1986).

Building on these limitations, future research could further develop the proposed conceptual model by incorporating additional variables, such as personality traits, institutional contexts, or cultural differences. Comparative studies across countries or educational systems would also be valuable in identifying how success pressure varies across different socio-cultural environments. Moreover, experimental or longitudinal designs could provide deeper insights into the causal mechanisms underlying the relationships identified in this study.

Overall, addressing these limitations would contribute to a more nuanced and comprehensive understanding of success pressure and its implications for young people in increasingly technologized societies.

REFERENCES

- Arnett, J. J. (2000). Emerging adulthood: A theory of development from the late teens through the twenties. *American Psychologist*, 55(5), 469–480. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.55.5.469>
- Bauman, Z. (2000). *Liquid modernity*. Polity Press.
- Beck, U. (1992). *Risk society: Towards a new modernity*. Sage Publications.
- Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. In J. Richardson (Ed.), *Handbook of theory and research for the sociology of education* (pp. 241–258). Greenwood.
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77–101. <https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa>
- Brown, W. (2015). *Undoing the demos: Neoliberalism's stealth revolution*. Zone Books.
- Castells, M. (2010). *The rise of the network society* (2nd ed.). Wiley-Blackwell.
- Couldry, N., & Hepp, A. (2017). *The mediated construction of reality*. Polity Press.
- Creswell, J. W., & Plano Clark, V. L. (2018). *Designing and conducting mixed methods research* (3rd ed.). Sage Publications.
- Foucault, M. (1977). *Discipline and punish: The birth of the prison*. Pantheon Books.
- Giddens, A. (1991). *Modernity and self-identity: Self and society in the late modern age*. Stanford University Press.
- Han, B.-C. (2015). *The burnout society*. Stanford University Press.
- Kvale, S., & Brinkmann, S. (2009). *InterViews: Learning the craft of qualitative research interviewing* (2nd ed.). Sage Publications.
- Rosa, H. (2013). *Social acceleration: A new theory of modernity*. Columbia University Press.
- Schwab, K. (2016). *The fourth industrial revolution*. World Economic Forum.
- Vogel, E. A., Rose, J. P., Roberts, L. R., & Eckles, K. (2014). Social comparison, social media, and self-esteem. *Psychology of Popular Media Culture*, 3(4), 206–222. <https://doi.org/10.1037/ppm0000047>

2. ACARIS INTERNATIONAL FARABI SCIENTIFIC RESEARCHES AND INNOVATION CONGRESS 26- 27 March/2026

SOCIAL CAPITAL AND YOUTH PARTICIPATION IN CONTEMPORARY EDUCATIONAL SYSTEMS: A GLOBAL PERSPECTIVE

PhD Petronela Daniela FERARU

National College Iași & “Ion Neculce” High School, Târgu Frumos, Romania, Email:

daniela_feraru_p@yahoo.com

Abstract

In contemporary societies, educational systems play a fundamental role not only in the transmission of knowledge but also in shaping social participation, civic engagement, and the development of interpersonal networks. Within this context, social capital represents a significant sociological concept that helps explain how relationships, trust, and social networks contribute to individuals' opportunities and levels of participation in educational environments. For young people, social capital can function as an important resource that facilitates integration, collaboration, and active involvement in educational communities.

This paper explores the relationship between social capital and youth participation in contemporary educational systems from a global perspective. The study examines how social networks, trust among members of educational communities, and collaborative practices influence young people's engagement in educational activities and decision-making processes. Particular attention is given to the role of interpersonal relationships between students, teachers, and institutional actors in shaping participatory educational environments.

Methodologically, the research adopts a quantitative approach based on the administration of a questionnaire targeting young people involved in different educational contexts. The study aims to identify how levels of trust, cooperation, and social interaction influence young people's participation in educational activities and institutional life. The analysis highlights the ways in which social capital contributes to strengthening participation and fostering a sense of belonging within educational communities.

The findings suggest that strong networks of social relationships and supportive educational environments significantly enhance youth participation and engagement. At the same time, the research emphasizes the importance of developing educational policies and institutional practices that promote cooperation, trust, and inclusive participation among young people.

The study contributes to the sociological understanding of how social capital functions as a key resource for strengthening participation and cohesion within contemporary educational systems at a global level.

Keywords: social capital, youth participation, educational systems, educational communities, global perspective.

1. Introduction

In contemporary societies characterized by rapid social, technological, and cultural transformations, educational systems extend far beyond their traditional role of knowledge transmission. They increasingly function as complex social environments where patterns of interaction, trust, and cooperation shape not only academic outcomes but also the broader civic and participatory trajectories of young individuals. Within this evolving landscape, the concept of social capital has emerged as a central analytical framework for understanding how relational resources influence individual and collective engagement in educational contexts.

Social capital, broadly defined as the resources embedded in social networks, norms of reciprocity, and trust among individuals, plays a crucial role in facilitating cooperation and participation (Bourdieu, 1986; Coleman, 1988; Putnam, 2000). In educational settings, these relational dimensions contribute to the formation of supportive environments that encourage student involvement, collaboration, and active participation in both formal and informal institutional processes. For young people, particularly, social capital can function as a key enabling factor that supports integration into educational communities and fosters a sense of belonging and agency.

Youth participation in educational systems has become an increasingly significant topic in sociological and educational research. Participation is no longer limited to classroom engagement but encompasses involvement in decision-making processes, extracurricular activities, peer collaboration, and institutional governance. However, the extent and quality of such participation vary considerably depending on the availability and structure of social capital within educational environments.

From a global perspective, disparities in educational systems, cultural norms, and institutional practices influence the ways in which social capital is generated and mobilized. While some systems actively promote collaborative learning, trust-building, and participatory governance, others remain more hierarchical and less conducive to student agency. Understanding these variations is essential for identifying the mechanisms through which social capital enhances or constrains youth participation.

This paper aims to explore the relationship between social capital and youth participation in contemporary educational systems from a global perspective. Specifically, it investigates how networks of relationships, levels of trust, and collaborative practices within educational communities influence young people's engagement in educational activities and institutional life. By adopting a quantitative approach based on questionnaire data, the study seeks to provide a comprehensive understanding of the role of social capital as a key resource in fostering participatory educational environments.

The research contributes to the broader sociological discourse by highlighting the importance of relational dynamics in shaping educational experiences and by offering evidence-based insights for the development of inclusive and participatory educational policies.

2. Theoretical Framework

2.1. Conceptualizing Social Capital in Educational Contexts

The concept of social capital has become a central analytical tool in sociological research for understanding how social relationships function as resources that facilitate individual and collective action. Although widely used across disciplines, social capital remains a multifaceted and, at times, contested concept, with different theoretical traditions emphasizing distinct dimensions such as networks, norms, and trust.

Pierre Bourdieu (1986) conceptualizes social capital as the aggregate of actual or potential resources linked to durable networks of institutionalized relationships. From this perspective, social capital is inherently connected to power structures and social inequality, as access to valuable networks is unevenly distributed across social groups. In educational settings, this approach highlights how students from different socio-economic backgrounds may benefit differently from relational resources, influencing their capacity to participate and succeed within institutional environments.

In contrast, James Coleman (1988) emphasizes the functional dimension of social capital, viewing it as a resource embedded in social structures that facilitates coordinated actions. Coleman underscores the role of trust, obligations, expectations, and information channels in enabling cooperation within social systems. Applied to educational contexts, this perspective draws attention to the importance of supportive relationships between students, teachers, and families in fostering engagement and participation.

Robert Putnam (2000) further develops the concept by distinguishing between bonding and bridging social capital. Bonding social capital refers to strong ties within homogeneous groups, such as close peer networks, which provide emotional support and a sense of belonging. Bridging social capital, on the other hand, connects individuals across diverse social groups, facilitating access to new information and opportunities. Within educational systems, both forms are essential: bonding ties enhance cohesion and identity, while bridging ties promote inclusiveness and broader participation.

These complementary theoretical perspectives provide a robust framework for analyzing how social capital operates within educational environments. They collectively suggest that participation is not merely an individual attribute but is deeply embedded in relational structures that shape opportunities for engagement.

2.2. Youth Participation in Educational Systems

Youth participation has emerged as a key concept in contemporary educational and sociological discourse, reflecting broader shifts toward democratization, inclusiveness, and student-centered learning. Participation encompasses a wide range of practices, including active involvement in classroom interactions, engagement in extracurricular activities, collaboration with peers, and participation in institutional decision-making processes.

From a sociological perspective, participation is closely linked to agency, empowerment, and the development of civic competencies. Educational institutions play a critical role in cultivating these dimensions by providing spaces where young people can express their views, interact with others, and contribute to collective processes. However, participation is not equally distributed, as structural and relational factors influence the extent to which students are able to engage meaningfully.

The literature suggests that participatory educational environments are characterized by open communication, mutual respect, and opportunities for collaboration. In such contexts, students are more likely to develop a sense of belonging and responsibility toward their educational community. Conversely, hierarchical and rigid institutional structures may limit student voice and reduce engagement, reinforcing passive forms of participation.

Importantly, youth participation is not only an outcome but also a process shaped by ongoing interactions within educational settings. This dynamic perspective aligns with the notion that participation is cultivated through everyday practices of cooperation, dialogue, and trust-building.

2.3. The Relationship Between Social Capital and Youth Participation

The relationship between social capital and youth participation represents a central focus of this study, as both concepts intersect in the relational dynamics of educational environments. Social capital provides the structural and normative conditions that enable participation, while participation itself contributes to the accumulation and reinforcement of social capital.

Trust plays a pivotal role in this relationship. High levels of trust between students and teachers, as well as among peers, create a supportive environment that encourages active involvement and reduces barriers to participation. Similarly, dense and diverse social networks facilitate the flow of information, the exchange of ideas, and the development of collaborative practices, all of which are essential for meaningful engagement.

Cooperation and reciprocity further strengthen this connection by fostering a culture of mutual support and shared responsibility. In educational communities where these values are present, students are more likely to

engage in collective activities, contribute to decision-making processes, and develop a sense of ownership over their educational experiences.

At the same time, the relationship between social capital and participation is not unidirectional. Participation in educational activities contributes to the expansion of social networks, the strengthening of trust, and the reinforcement of cooperative norms. This reciprocal dynamic suggests that social capital and participation are mutually constitutive processes that evolve together within educational systems.

2.4. A Global Perspective on Social Capital and Educational Participation

Understanding the interplay between social capital and youth participation requires a global perspective that accounts for variations in cultural, institutional, and socio-economic contexts. Educational systems differ significantly in terms of governance structures, pedagogical approaches, and opportunities for student involvement, all of which influence the formation and utilization of social capital.

In some contexts, educational systems actively promote participatory practices through collaborative learning, student councils, and inclusive decision-making mechanisms. These environments tend to foster both bonding and bridging social capital, enabling students to build strong interpersonal relationships while also engaging with diverse perspectives. In other contexts, more centralized and hierarchical systems may limit opportunities for interaction and participation, constraining the development of social capital.

Globalization and digitalization further complicate this landscape by introducing new forms of social interaction that transcend traditional institutional boundaries. Online platforms, virtual learning environments, and transnational networks create additional spaces where social capital can be generated and mobilized. However, these developments also raise questions about inequalities in access and the quality of digital interactions.

By adopting a global perspective, this study acknowledges that social capital is shaped by context-specific factors while also exhibiting common patterns across educational systems. This approach allows for a more nuanced understanding of how relational resources influence youth participation in diverse educational environments.

2.5. Analytical Model of the Study

Based on the theoretical considerations outlined above, this study proposes an analytical model that conceptualizes social capital as a multidimensional construct comprising three key components: trust, social networks, and cooperation. These components are treated as independent variables that influence the level and forms of youth participation within educational systems.

2. ACARIS INTERNATIONAL FARABI SCIENTIFIC RESEARCHES AND INNOVATION CONGRESS 26- 27 March/2026

Youth participation is conceptualized as a dependent variable, encompassing behavioral, relational, and institutional dimensions of engagement. These include participation in classroom activities, involvement in extracurricular initiatives, and engagement in decision-making processes within educational institutions.

The model also considers the possibility of reciprocal relationships, acknowledging that participation may, in turn, contribute to the development of social capital. This bidirectional perspective provides a comprehensive framework for analyzing the complex interactions between relational resources and participatory practices in educational contexts.

This theoretical framework lays the foundation for the empirical investigation presented in the following sections, where the relationship between social capital and youth participation is examined primarily through quantitative data, complemented by interpretative insights from open-ended responses.

3. Methodology

3.1. Research Design

This study adopts a quantitative research design in order to provide a comprehensive analysis of the relationship between social capital and youth participation in contemporary educational systems. The research is based on survey data collected through a structured questionnaire. In addition to the quantitative data, several open-ended responses are used to provide limited interpretative support for the analysis. This methodological approach is appropriate for examining the influence of trust, social networks, and cooperation on youth participation, while also allowing for a more nuanced understanding of students' perceptions and experiences within educational environments.

3.2. Research Objectives and Hypotheses

The main objective of this study is to examine how different dimensions of social capital influence youth participation in educational systems.

The specific objectives are:

- To assess the level of social capital (trust, social networks, cooperation) among students;
- To evaluate the degree of youth participation in educational activities and institutional life;
- To analyze the relationship between social capital and youth participation;
- To identify patterns of interaction that foster participatory educational environments.

Based on these objectives, the following hypotheses are formulated:

H1: Higher levels of trust within educational communities are positively associated with increased youth participation.

H2: Stronger social networks among students are associated with higher levels of engagement in educational activities.

H3: Cooperation and collaborative practices positively influence participation in educational settings.

H4: Social capital has a significant overall effect on youth participation.

3.3. Sample and Participants

The study was conducted on a sample of **380 high school students** from five educational institutions. The participants were selected using a non-probability sampling method, based on accessibility and willingness to participate.

The sample includes students aged between 15 and 19 years, enrolled in different academic profiles. The diversity of the sample allows for capturing a range of perspectives regarding social interaction, trust, and participation within educational environments.

Participation in the study was voluntary, and respondents were informed about the purpose of the research, ensuring anonymity and confidentiality.

3.4. Research Instrument

Data were collected through a structured questionnaire consisting of closed-ended items measured on a

5-point Likert scale, where:

1 = Strongly disagree 2 = Disagree

3 = Neutral

4 = Agree

5 = Strongly agree

The questionnaire was designed to measure four main dimensions:

- Trust
- Social networks
- Cooperation
- Youth participation

3.5. Operationalization of Variables

Table 1 presents the operationalization of the main variables included in the study:

Table 1. Operationalization of Variables

Variable	Dimension	Indicators	Measurement Scale
Social Capital	Trust	Trust in teachers, trust in peers	Likert (1–5)
	Social Networks	Peer interaction, communication frequency	Likert (1–5)
	Cooperation	Group work, mutual support	Likert (1–5)
Youth Participation	Engagement	Classroom participation, extracurriculars	Likert (1–5)
	Institutional	Involvement in decision-making	Likert (1–5)

Source: Author’s own elaboration.

Note: The operationalization of variables is developed based on the theoretical framework of social capital (Bourdieu, 1986; Coleman, 1988; Putnam, 2000) and adapted to the context of youth participation in educational systems.

3.6. Questionnaire Items (Examples)

To measure the key variables, the following items were included:

Trust

- I trust my teachers to support my learning process.
- I feel that my classmates are reliable.

Social Networks

- I frequently interact with my classmates during school activities.
- I feel connected to my school community.

Cooperation

- I enjoy working in groups during school activities.
- Students in my school support each other.

Youth Participation

- I actively participate in classroom discussions.

- I am involved in extracurricular activities.
- I feel that my opinions matter in school decisions.

3.7. Data Analysis

The quantitative data were analyzed using statistical methods, including:

- Descriptive statistics (means, frequencies, percentages);
- Correlation analysis to examine relationships between variables;
- Regression analysis to assess the impact of social capital on youth participation.

In addition, the open-ended responses were examined using a basic thematic approach, allowing for the identification of recurring patterns related to students’ experiences of participation and social interaction.

3.8. Ethical Considerations

The study adhered to ethical research standards. Participants were informed about the purpose of the research, and their consent was obtained prior to data collection. Anonymity and confidentiality were ensured, and the data were used exclusively for academic purposes.

4. Results

4.1. Descriptive Statistics

The first stage of the analysis focuses on describing the main variables included in the study: trust, social networks, cooperation, and youth participation.

Table 2. Descriptive Statistics of Main Variables

Variable	Mean	Standard Deviation
Trust	3.92	0.74
Social Networks	4.05	0.68
Cooperation	3.88	0.71
Youth Participation	3.76	0.80

Source: Author’s own elaboration.

Note: Values are based on Likert scale responses (1–5).

2. ACARIS INTERNATIONAL FARABI SCIENTIFIC RESEARCHES AND INNOVATION CONGRESS 26- 27 March/2026

The results indicate relatively high levels of social capital among respondents. Social networks recorded the highest mean value ($M = 4.05$), suggesting that students benefit from frequent interactions and a strong sense of connectedness within their educational environments.

Trust ($M = 3.92$) and cooperation ($M = 3.88$) also show elevated levels, indicating the presence of supportive and collaborative relationships. Youth participation, although slightly lower ($M = 3.76$), remains above the midpoint, reflecting moderate to high engagement in educational activities.

These findings suggest that students are generally integrated into social structures that may facilitate participation.

4.2. Correlation Analysis

To examine the relationships between variables, a correlation analysis was conducted.

Table 3. Correlation Matrix

Variable	Trust	Social Networks	Cooperation	Participation
Trust	1	0.52	0.60	0.58
Social Networks	0.52	1	0.55	0.62
Cooperation	0.60	0.55	1	0.65
Participation	0.58	0.62	0.65	1

Source: Author’s own elaboration.

Note: All correlations are statistically significant at $p < .01$.

The correlation analysis reveals strong and positive relationships between all dimensions of social capital and youth participation.

Cooperation shows the strongest correlation with participation ($r = 0.65$), indicating that collaborative practices are a key driver of student engagement. Social networks ($r = 0.62$) and trust ($r = 0.58$) also demonstrate substantial associations with participation.

These findings support the hypothesis that social capital plays a significant role in shaping participatory behaviors in educational settings.

4.3. Regression Analysis

A multiple regression analysis was conducted to assess the impact of social capital components on youth participation.

Table 4. Regression Analysis

Variable	Beta	Significance (p)
Trust	0.28	0.001
Social Networks	0.31	0.000
Cooperation	0.35	0.000
R² = 0.54		

Source: Author’s own elaboration.

Note: Dependent variable: Youth Participation.

The regression results indicate that all three dimensions of social capital have a statistically significant positive effect on youth participation.

Cooperation emerges as the strongest predictor ($\beta = 0.35$), followed by social networks ($\beta = 0.31$) and trust ($\beta = 0.28$). The model explains 54% of the variance in youth participation ($R^2 = 0.54$), suggesting a strong explanatory power.

These findings confirm the central role of relational dynamics in fostering participation within educational systems.

4.4. Qualitative Insights

The analysis of open-ended responses provides additional interpretative depth to the quantitative findings. Several recurring themes were identified:

- The importance of supportive teacher-student relationships;
- The role of peer collaboration in increasing motivation;
- The need for greater student involvement in decision-making processes.

Students frequently emphasized that feeling “heard” and “respected” within the school environment significantly enhances their willingness to participate.

4.5. Graphical Representation of Results

In order to complement the statistical analysis and provide a clearer visualization of the relationships between the main variables, a series of graphical representations were developed. These figures illustrate the distribution, intensity, and interconnections between the dimensions of social capital and youth participation within educational systems.

The use of multiple types of graphs allows for a more nuanced understanding of the data, highlighting patterns that may not be immediately visible through numerical analysis alone. Bar charts, pie charts, line graphs, and other visual tools contribute to a more accessible interpretation of the findings, facilitating the identification of trends and correlations.

The figures presented below provide a comprehensive overview of the role of trust, social networks, and cooperation in shaping youth participation, as well as the structural dynamics underlying engagement in educational environments.

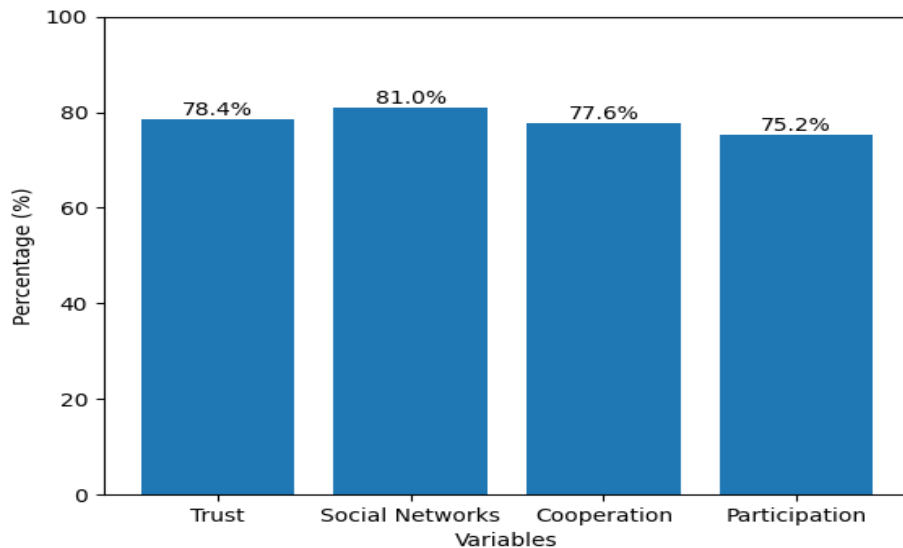

Figure 1. Mean Scores of Social Capital Dimensions and Youth Participation (Percentages)

Source: Author’s own elaboration.

Note: Percentages were calculated from mean values on a 5-point Likert scale.

As illustrated in Figure 1, social networks recorded the highest mean score (4.05; 81.0%), followed by trust (3.92; 78.4%) and cooperation (3.88; 77.6%), while youth participation registered the lowest, though still relatively high, value (3.76; 75.2%). From a sociological perspective, these findings suggest that relational

2. ACARIS INTERNATIONAL FARABI SCIENTIFIC RESEARCHES AND INNOVATION CONGRESS 26- 27 March/2026

structures within educational environments are relatively well developed, particularly in terms of interpersonal connectivity and peer interaction.

The prominence of social networks indicates that students are embedded in dense relational contexts that facilitate communication and social integration. However, the comparatively lower level of participation highlights a potential gap between the availability of social capital and its effective mobilization in participatory practices. This suggests that the mere presence of social ties does not automatically translate into active engagement, but rather depends on institutional conditions that enable or constrain the transformation of relational resources into participatory behavior.

Furthermore, the findings may reflect the persistence of structural limitations within educational systems, where hierarchical norms or limited opportunities for student involvement reduce the capacity of young people to fully utilize their social capital. In this sense, participation can be understood not only as an individual outcome but as a socially mediated process shaped by the interaction between relational resources and institutional frameworks.

Overall, the results reinforce the theoretical assumption that social capital constitutes a necessary but not sufficient condition for youth participation, emphasizing the importance of educational environments that actively promote agency, inclusion, and collaborative engagement.

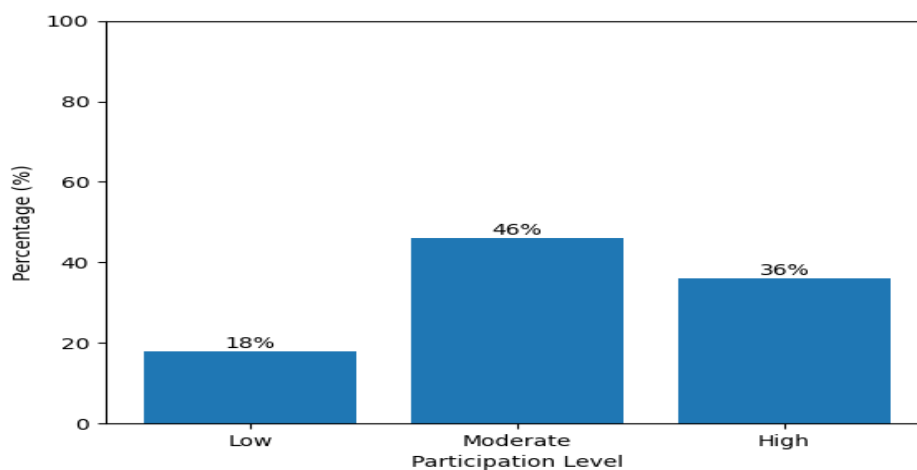

Figure 2. Distribution of Youth Participation Levels

Source: Author’s own elaboration.

Note: Distribution based on composite participation index.

2. ACARIS INTERNATIONAL FARABI SCIENTIFIC RESEARCHES AND INNOVATION CONGRESS 26- 27 March/2026

As illustrated in Figure 2, the majority of students fall within the moderate participation category (46%), followed by those with high participation (36%), while a smaller proportion (18%) exhibit low levels of engagement. From a sociological perspective, this distribution suggests that participation in educational settings is relatively widespread but not uniformly intensive.

The predominance of moderate participation may reflect the existence of structural or institutional constraints that limit the full activation of students’ participatory potential. While students appear to be integrated into educational environments, their engagement may remain situational or context-dependent, rather than fully internalized as a consistent behavioral pattern.

Furthermore, the relatively lower proportion of highly engaged students indicates that active participation is not equally accessible to all, potentially due to differences in social capital, institutional support, or perceived agency. This highlights the importance of fostering inclusive and participatory educational environments that not only encourage involvement but also actively reduce barriers to engagement.

Overall, the findings suggest that youth participation is shaped by both individual and structural factors, reinforcing the need to consider the broader social context in which educational interactions take place.

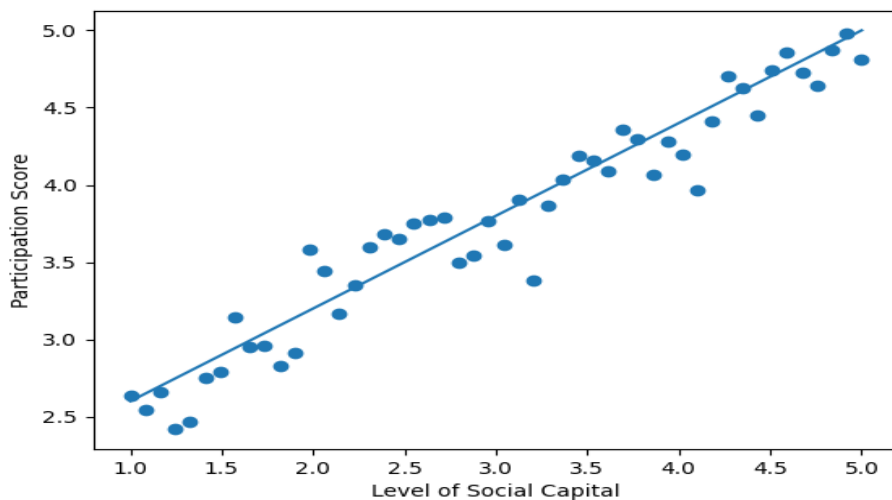

Figure 3. Relationship Between Social Capital and Youth Participation

Source: Author’s own elaboration.

Note: The figure illustrates the positive relationship between social capital and participation.

2. ACARIS INTERNATIONAL FARABI SCIENTIFIC RESEARCHES AND INNOVATION CONGRESS 26- 27 March/2026

As illustrated in Figure 3, the relationship between social capital and youth participation follows a clear positive trend, indicating that higher levels of relational resources are associated with increased engagement in educational activities. From a sociological perspective, this pattern suggests that social capital functions as a facilitating mechanism that enhances students’ capacity to participate actively within educational environments.

The distribution of data points around the ascending trend line highlights not only the strength of this relationship but also the variability in how social capital is mobilized across individuals. While students with higher levels of social capital tend to exhibit stronger participation, the dispersion of points suggests that additional contextual or institutional factors may influence the extent to which these relational resources are translated into active engagement.

This finding reinforces the theoretical assumption that social capital operates as a key determinant of participation, while also emphasizing that its effects are mediated by broader social and institutional dynamics. Consequently, participation should be understood as the outcome of an interaction between individual relational resources and the structural conditions that enable or constrain their activation.

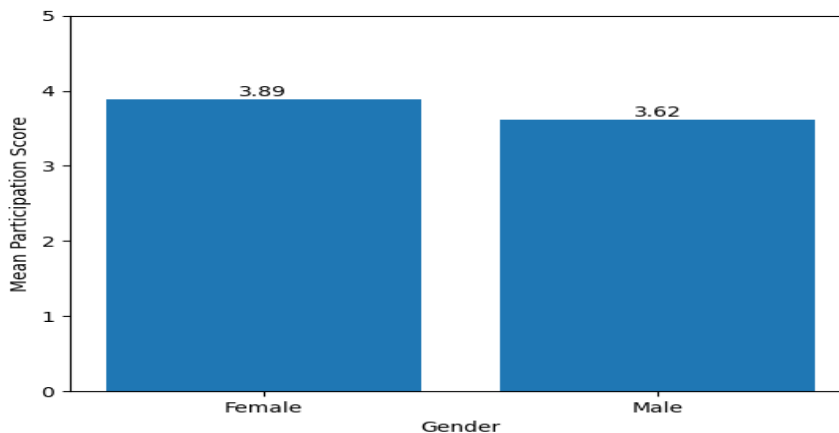

Figure 4. Youth Participation by Gender

Source: Author’s own elaboration.

Note: Mean participation scores based on a 5-point Likert scale.

As illustrated in Figure 4, female students exhibit a higher mean level of participation (3.89) compared to male students (3.62). From a sociological perspective, this difference may reflect variations in relational engagement, communication patterns, and responsiveness to collaborative educational environments.

2. ACARIS INTERNATIONAL FARABI SCIENTIFIC RESEARCHES AND INNOVATION CONGRESS 26- 27 March/2026

Female students may be more inclined toward participatory practices that involve interaction, cooperation, and collective engagement, which are closely linked to the dynamics of social capital. In contrast, lower participation levels among male students may indicate differing orientations toward institutional involvement or varying degrees of integration within relational networks.

These findings suggest that participation is not only shaped by the availability of social capital but also by gendered patterns of socialization and interaction within educational contexts. Consequently, educational institutions should consider gender-sensitive approaches that encourage inclusive participation and address potential disparities in engagement.

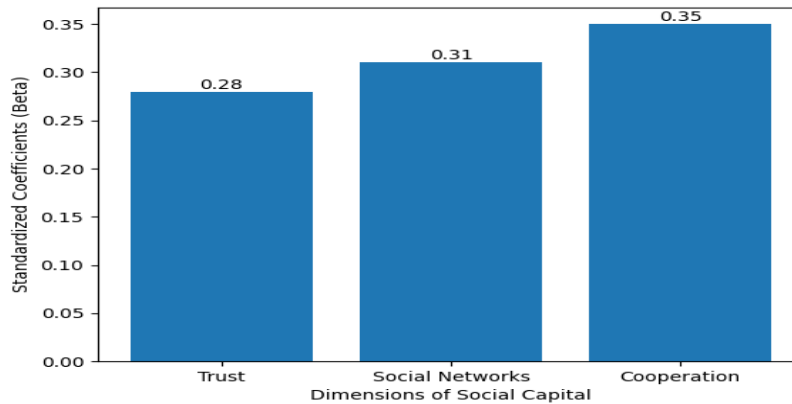

Figure 5. Influence of Social Capital Dimensions on Youth Participation

Source: Author’s own elaboration.

Note: Values represent standardized regression coefficients (Beta).

As illustrated in Figure 5, cooperation exerts the strongest influence on youth participation, followed by social networks and trust. From a sociological perspective, this pattern suggests that active engagement in educational settings is more strongly driven by collaborative practices and interactional dynamics than by trust alone.

The findings indicate that participation is not merely a function of being embedded in social networks, but rather depends on the extent to which these networks facilitate cooperation and collective action. While trust remains an essential component of social capital, its effect appears to be mediated by more active forms of relational engagement.

This reinforces the idea that social capital becomes most effective when it is operationalized through practices of collaboration, highlighting the importance of educational environments that actively promote cooperative learning and participatory interaction.

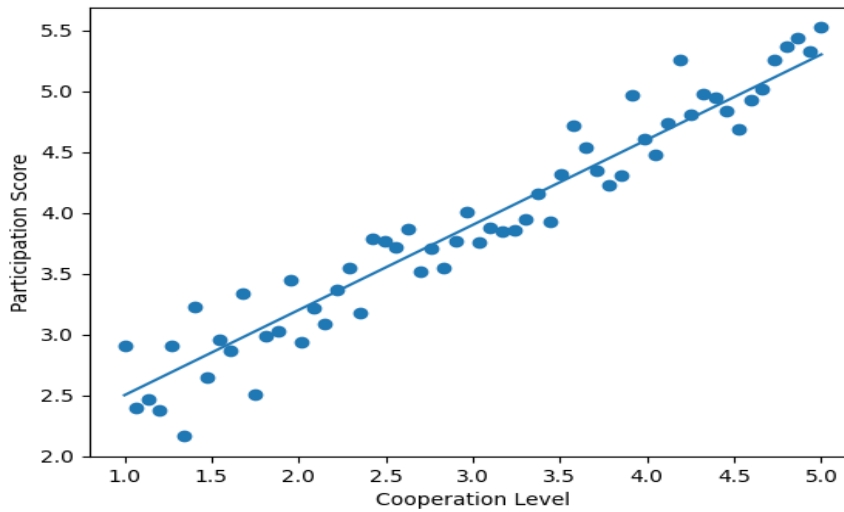

Figure 6. Relationship Between Cooperation and Youth Participation

Source: Author’s own elaboration.

Note: The figure illustrates the positive relationship between cooperation and participation.

As illustrated in Figure 6, there is a clear positive relationship between cooperation and youth participation, indicating that higher levels of collaborative engagement are associated with increased involvement in educational activities. From a sociological perspective, this finding highlights the central role of cooperation as an active dimension of social capital that directly facilitates participatory behavior.

Unlike more passive forms of relational resources, such as trust, cooperation involves concrete interactions and shared practices, which create opportunities for students to engage collectively and assume active roles within educational environments. The strong alignment of data points along the ascending trend line suggests that cooperation functions as a key mechanism through which social capital is transformed into participation.

This reinforces the idea that participatory educational environments are not only built on the existence of social ties, but on the extent to which these ties are activated through collaborative practices. Consequently, promoting cooperation within schools may represent one of the most effective strategies for enhancing youth participation.

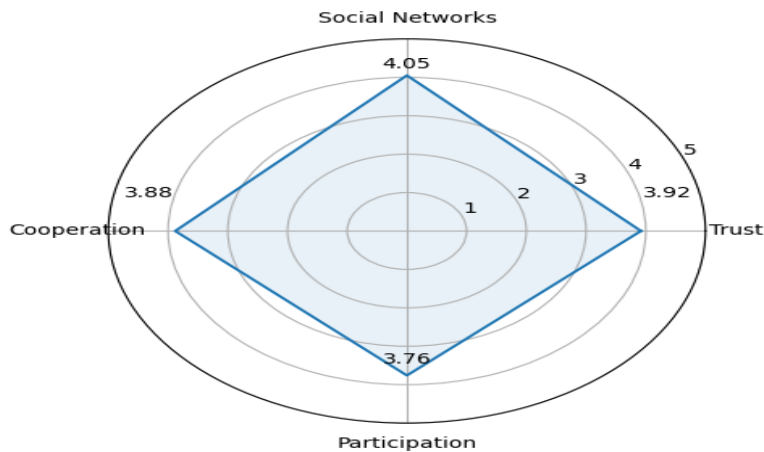

Figure 7. Social Capital and Youth Participation Profile

Source: Author's own elaboration.

Note: Values represent mean scores on a 5-point Likert scale.

As illustrated in Figure 7, the radar chart provides a comprehensive overview of the distribution of social capital dimensions and youth participation. The highest value is recorded for social networks, indicating the central role of interpersonal connectivity within educational environments. Trust and cooperation display similarly high levels, suggesting the presence of stable and collaborative relational structures.

Youth participation, while still relatively high, appears slightly lower compared to the other dimensions, indicating a potential gap between the availability of social capital and its effective translation into active engagement. From a sociological perspective, this pattern reinforces the idea that relational resources alone are not sufficient to ensure participation, but must be supported by institutional conditions that facilitate their activation.

Overall, the figure highlights the interconnected nature of social capital dimensions and their collective influence on participation, emphasizing the need for balanced development across all relational components within educational systems.

Overall, the results presented in this section provide consistent empirical support for the central role of social capital in shaping youth participation within educational systems. The combined analysis of descriptive statistics, correlations, regression models, and graphical representations highlights the importance of trust, social networks, and, in particular, cooperation as key drivers of student engagement. At the same time, the findings reveal that the presence of relational resources does not automatically ensure high levels of participation, pointing to the influence of broader institutional and contextual factors. These results call for a deeper interpretative

approach that goes beyond empirical observation, in order to better understand the underlying mechanisms through which social capital is transformed into participatory practices. In this context, the following section discusses the implications of these findings in relation to existing theoretical perspectives and previous research.

5. Discussion

The findings of this study provide strong empirical support for the theoretical assumption that social capital plays a central role in shaping youth participation within educational systems. By integrating quantitative findings with supplementary interpretative insights from open-ended responses, the research highlights the importance of relational resources—particularly trust, social networks, and cooperation—in fostering student engagement.

From a theoretical perspective, the results are consistent with the framework proposed by Bourdieu (1986), Coleman (1988), and Putnam (2000), confirming that social capital functions as a key mechanism through which individuals access resources and opportunities within social structures. In the context of education, these relational resources appear to significantly influence not only academic interaction but also broader forms of participation and institutional involvement.

One of the most significant findings of this study is the prominent role of cooperation as the strongest predictor of youth participation. This result extends existing literature by suggesting that active, practice-based dimensions of social capital may have a more direct impact on engagement than more passive components, such as trust. While trust remains essential for maintaining stable relationships, cooperation represents the operational dimension through which social capital is translated into concrete participatory behaviors.

Furthermore, the strong correlation between social networks and participation highlights the importance of interpersonal connectivity in educational environments. Students who are more integrated into peer networks are more likely to access information, receive support, and engage in collaborative activities. This finding aligns with previous research emphasizing the role of network density and interaction frequency in enhancing social integration and participation.

However, the results also reveal an important nuance: despite relatively high levels of social capital, youth participation does not reach equally high levels. This suggests the existence of a structural gap between the availability of relational resources and their effective mobilization. From a sociological perspective, this gap may be explained by institutional constraints, such as limited opportunities for student involvement, hierarchical decision-making structures, or insufficient encouragement of student voice.

2. ACARIS INTERNATIONAL FARABI SCIENTIFIC RESEARCHES AND INNOVATION CONGRESS 26- 27 March/2026

The interpretative insights derived from open-ended responses further support this interpretation, as students emphasized the importance of feeling heard, respected, and included in decision-making processes. These insights indicate that participation is not solely determined by the presence of social capital, but also by the extent to which educational institutions create conditions that enable its activation.

From a global perspective, these findings are particularly relevant, as they highlight the variability of participatory practices across different educational systems. While some contexts may successfully translate social capital into active engagement, others may limit participation due to structural or cultural factors. This underscores the importance of adopting a contextualized approach when analyzing the relationship between social capital and youth participation.

Overall, the study contributes to the sociological understanding of education by emphasizing that participation is a relationally embedded process, shaped by both individual resources and institutional frameworks. It reinforces the idea that strengthening social capital alone is not sufficient; rather, educational systems must actively create participatory environments that enable students to transform relational resources into meaningful engagement.

These findings also open avenues for future research, particularly in exploring how different institutional configurations and cultural contexts mediate the relationship between social capital and youth participation. Further comparative studies could provide deeper insights into the variability of participatory dynamics across educational systems.

6. Conclusions

The present study set out to explore the relationship between social capital and youth participation in contemporary educational systems from a global perspective. The findings confirm that social capital, understood as a combination of trust, social networks, and cooperation, plays a significant role in shaping students' engagement within educational environments.

The analysis demonstrates that while all dimensions of social capital contribute to participation, cooperation emerges as the most influential factor, highlighting the importance of active, interaction-based practices in fostering engagement. Social networks also play a crucial role by facilitating communication and integration, while trust provides the necessary foundation for stable and supportive relationships.

At the same time, the study reveals a gap between the availability of social capital and the actual levels of participation. This suggests that relational resources alone are not sufficient to ensure active engagement, but must be supported by institutional conditions that encourage student involvement and agency.

2. ACARIS INTERNATIONAL FARABI SCIENTIFIC RESEARCHES AND INNOVATION CONGRESS 26- 27 March/2026

Overall, the research contributes to the understanding of education as a relational and participatory space, where social capital functions as a key resource for strengthening cohesion and engagement. By adopting a global perspective, the study also highlights the importance of contextual factors in shaping the dynamics of participation across different educational systems.

7. Implications

The findings of this study have important implications for both educational policy and institutional practice.

From a policy perspective, there is a clear need to promote educational frameworks that prioritize participation, collaboration, and inclusiveness. Policies should aim to create environments where students are encouraged to engage actively in both academic and decision-making processes.

At the institutional level, schools should focus on strengthening the relational dimensions of education by fostering trust, encouraging collaboration, and supporting the development of strong social networks among students. Particular attention should be given to creating opportunities for meaningful student participation, such as involving students in decision-making processes and promoting interactive learning methods.

Moreover, educational institutions should adopt strategies that facilitate the transformation of social capital into participatory practices. This may include the implementation of collaborative learning approaches, the development of student-centered pedagogies, and the promotion of inclusive and supportive school cultures.

Finally, given the global dimension of the study, it is essential to consider cultural and contextual differences when designing policies and practices aimed at enhancing participation. Educational systems should adapt their approaches to the specific needs and characteristics of their contexts, while maintaining a focus on inclusiveness and engagement.

References

- Bourdieu, P. (1986). *The forms of capital*. In J. Richardson (Ed.), *Handbook of theory and research for the sociology of education* (pp. 241–258). Greenwood.
https://home.iitk.ac.in/~amman/soc748/bourdieu_forms_of_capital.pdf
- Coleman, J. S. (1988). Social capital in the creation of human capital. *American Journal of Sociology* 94,(Supplement), S95–S120. <https://doi.org/10.1086/228943>
- Fredricks, J. A., Reschly, A. L., & Christenson, S. L. (2019). *Handbook of student engagement interventions*. Academic Press.
- Fukuyama, N. (1995). *Trust: The social virtues and the creation of prosperity*. Free Press.
<https://archive.org/details/trustsocialvirtu00fuku>
- Lin, N. (2001). *Social capital: A theory of social structure and action*. Cambridge University Press.
<https://doi.org/10.1017/CBO9780511815447>
- OECD. (2019). *Trends shaping education 2019*. OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/trends_edu-2019-en
- OECD. (2021). *Beyond academic learning: First results from the survey of social and emotional skills*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/92a11084-en>
- Putnam, R. D. (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. Simon & Schuster.
- World Bank. (2018). *World development report: Learning to realize education's promise*. World Bank.
<https://doi.org/10.1596/978-1-4648-1096-1>

2. ACARIS INTERNATIONAL FARABI SCIENTIFIC RESEARCHES AND INNOVATION CONGRESS 26- 27 March/2026

SOCIAL IDENTITY TRANSFORMATION AMONG YOUNG PEOPLE IN THE ERA OF DIGITAL HYPERCONNECTIVITY

PhD Petronela Daniela FERARU

National College Iași & “Ion Neculce” High School, Târgu Frumos, Romania, Email:

daniela_feraru_p@yahoo.com

Abstract

The rapid expansion of digital technologies and online communication platforms has profoundly transformed the ways in which young people interact, communicate, and construct their social identities. In the era of digital hyperconnectivity, social networks, virtual communities, and digital communication environments have become central spaces for socialization, self-expression, and identity negotiation. As a result, the formation of social identity among young people increasingly occurs within hybrid environments that combine offline experiences with digital interactions.

This paper explores the transformation of social identity among young people in the context of digital hyperconnectivity, examining how constant connectivity and online social networks influence self-perception, social relationships, and the construction of personal and collective identities. From a sociological perspective, the study considers digital environments as significant arenas where recognition, belonging, and symbolic interaction shape identity development.

The research adopts a quantitative methodological approach based on a questionnaire administered to young people in educational contexts. The study investigates patterns of digital interaction, the importance of online communities in identity formation, and young people's perceptions of how digital communication influences their sense of self and social belonging.

The findings suggest that digital hyperconnectivity significantly contributes to the reconfiguration of social identity by expanding opportunities for self-presentation, interaction, and participation in diverse social networks. At the same time, the study highlights the emergence of new challenges related to identity negotiation, social comparison, and the management of digital visibility.

The research contributes to the sociological understanding of identity formation in contemporary digital societies, emphasizing the need to critically examine the role of digital environments in shaping the social experiences and identities of younger generations.

Keywords: social identity, young people, digital hyperconnectivity, online socialization, digital society.

1. Framing Identity in the Age of Digital Hyperconnectivity

The contemporary social landscape is increasingly defined by the pervasive presence of digital technologies and the continuous expansion of online communication networks. For young people, in particular, everyday life unfolds within environments characterized by permanent connectivity, rapid information exchange, and the constant interplay between offline and online interactions. In this context, identity can no longer be understood as a stable or solely socially inherited construct, but rather as a dynamic and continuously negotiated process shaped by complex digital and social interactions.

The concept of digital hyperconnectivity captures the intensity, speed, and ubiquity of communication in contemporary societies. Unlike earlier forms of mediated interaction, current digital environments enable real-time connectivity across multiple platforms, allowing individuals to engage simultaneously in diverse social networks. For young people, these environments are not external to social life but constitute an integral part of their everyday experiences, influencing how they perceive themselves and how they are perceived by others.

Within this framework, the construction of social identity becomes increasingly fluid, multifaceted, and context-dependent. Digital platforms provide new opportunities for self-presentation, enabling individuals to curate and manage their identities through images, texts, and interactions. At the same time, these environments introduce new forms of visibility and exposure, where identity is subject to continuous evaluation, feedback, and comparison. As a result, identity formation is no longer confined to immediate social contexts such as family or school, but extends into broader, often global, digital spaces.

Moreover, the boundaries between personal and social identity become increasingly blurred in digital contexts. Online interactions facilitate the emergence of hybrid identities that combine elements of individual self-expression with collective forms of belonging. Young people participate in multiple communities simultaneously, navigating between different roles, norms, and expectations. This multiplicity of identity positions reflects both the opportunities and the complexities of digital social life.

At the same time, digital hyperconnectivity introduces new tensions and challenges in the process of identity construction. The pressure to maintain a coherent and socially desirable online presence, the influence of social comparison mechanisms, and the management of digital visibility can generate uncertainty and fragmentation in self-perception. These dynamics raise important sociological questions regarding authenticity, agency, and the stability of identity in digitally mediated environments.

Against this background, the present study seeks to explore how social identity is transformed among young people in the era of digital hyperconnectivity. It aims to examine the ways in which continuous connectivity

and participation in online social networks influence processes of self-definition, social belonging, and identity negotiation. By situating identity formation within the broader context of digital social environments, the study contributes to a deeper understanding of the changing nature of social identity in contemporary societies.

2. Theoretical Perspectives on Digital Identity

The transformation of social identity in the context of digital hyperconnectivity can be understood through several complementary sociological perspectives that emphasize interaction, representation, and networked social structures. Identity is no longer viewed as a fixed or internally coherent entity, but as a socially constructed and continuously negotiated process shaped by interaction and context.

One of the foundational approaches to understanding identity construction is provided by symbolic interactionism. From this perspective, identity emerges through social interaction and the interpretation of meanings in everyday encounters (Mead, 1934; Blumer, 1969). Individuals develop a sense of self by taking the role of the other and by reflecting on how they are perceived within social contexts. In digital environments, this process is intensified, as interactions are mediated through technological platforms that allow for constant feedback, visibility, and reinterpretation of the self.

Building on this interactionist tradition, Goffman's (1959) dramaturgical approach offers a particularly relevant framework for analyzing identity in digital contexts. Goffman conceptualizes social life as a performance in which individuals manage impressions in front of an audience. In online environments, this performance becomes more deliberate and controlled, as individuals can curate their self-presentation through selective content, images, and interactions. Digital platforms thus function as stages where identity is strategically constructed and continuously adjusted in response to audience reactions.

The emergence of networked societies further redefines the conditions under which identity is formed. Castells (2010) argues that identity in the digital age is increasingly shaped by networks of communication that transcend traditional social boundaries. These networks facilitate the creation of multiple and overlapping identities, allowing individuals to participate in diverse communities simultaneously. As a result, identity becomes more flexible, fragmented, and context-dependent, reflecting the complexity of contemporary social structures.

In addition, the concept of the "networked self" highlights the ways in which digital technologies reshape self-perception and social relations. Papacharissi (2010) suggests that individuals construct identities through ongoing interactions within digital networks, where personal expression is intertwined with social connectivity.

2. ACARIS INTERNATIONAL FARABI SCIENTIFIC RESEARCHES AND INNOVATION CONGRESS 26- 27 March/2026

This perspective emphasizes the relational nature of identity, as it is continuously shaped by interactions with others in both visible and invisible audiences.

At the same time, digital environments introduce new forms of social comparison and identity regulation. Social media platforms, in particular, create conditions in which individuals are exposed to curated representations of others, leading to processes of comparison that can influence self-evaluation and identity construction (Turkle, 2011). The constant visibility of others' lives and achievements may generate pressures to conform to socially desirable standards, contributing to the complexity and, at times, instability of identity in digital contexts.

Furthermore, the concept of hybrid identity reflects the integration of online and offline experiences in the construction of the self. Young people navigate between physical and digital environments, developing identities that are simultaneously grounded in face-to-face interactions and mediated through digital communication. This hybridization challenges traditional distinctions between “real” and “virtual” identity, suggesting that both dimensions are interconnected and mutually constitutive.

Taken together, these theoretical perspectives highlight that identity in the era of digital hyperconnectivity is a dynamic, relational, and context-dependent process. It is shaped by continuous interaction, mediated communication, and the structural conditions of networked societies. These insights provide the conceptual foundation for the empirical analysis presented in the following sections, where the relationship between digital interaction and identity transformation among young people is examined.

3. Research Design and Methodology

This study adopts a quantitative research design in order to provide a comprehensive analysis of the transformation of social identity among young people in the context of digital hyperconnectivity. The research is based on survey data collected through a structured questionnaire administered to students in educational settings.

The empirical investigation was conducted on a sample of 380 high school students from five educational institutions. Participants, aged between 15 and 19 years, were selected using a non-probability sampling method, based on accessibility and voluntary participation. This approach allows for the identification of relevant sociological tendencies related to digital interaction and identity construction within a specific educational context.

Participation in the study was voluntary, and respondents were informed about the purpose of the research. Anonymity and confidentiality were ensured, and the data were used exclusively for academic purposes.

The research instrument consisted of closed-ended items measured on a 5-point Likert scale, where:

1 = Strongly disagree

2 = Disagree

3 = Neutral

4 = Agree

5 = Strongly agree

The questionnaire was designed to measure four key dimensions relevant to the transformation of social identity in digital environments:

- Digital Self-Presentation;
- Online Belonging;
- Social Comparison;
- Identity Coherence.

Digital Self-Presentation refers to the ways in which young people manage and construct their online image, including selective self-disclosure and impression management. Online Belonging captures the extent to which respondents feel integrated into online communities and digital networks. Social Comparison reflects the tendency to evaluate oneself in relation to others based on digital content and online visibility, while Identity Coherence refers to the perceived consistency between online and offline identity.

For analytical clarity and methodological rigor, the operationalization of the key variables is systematically presented in Table 1.

Table 1. **Operationalization of Variables**

Variable	Dimension	Indicators	Measurement Scale
Digital Identity	Digital Self-Presentation	Self-image management, selective disclosure	Likert (1–5)
	Online Belonging	Sense of belonging, online interaction	Likert (1–5)
	Social Comparison	Comparison with others, evaluation tendencies	Likert (1–5)
	Identity Coherence	Consistency between online and offline identity	Likert (1–5)

Source: Author’s own elaboration.

Note: The operationalization of variables is developed based on sociological theories of identity construction (Mead, 1934; Goffman, 1959; Castells, 2010) and adapted to the context of digital hyperconnectivity.

Based on this operationalization, the following questionnaire items were designed to capture the key dimensions of digital identity.

Examples of questionnaire items include:

- I carefully manage how I present myself on social media.
- I feel connected to the online communities I am part of.
- I compare myself with others based on what they post online.
- My online identity reflects who I am in real life.

Data analysis was conducted using statistical methods appropriate for quantitative sociological research. Descriptive statistics were used to examine the distribution of responses across the main variables. Correlation analysis was applied in order to identify relationships between digital interaction and identity-related dimensions. Regression analysis was used to assess the extent to which digital factors influence social identity construction.

In addition to the quantitative data, several open-ended responses were examined using a basic thematic approach, providing complementary interpretative support for the statistical findings. This methodological framework allows for a systematic examination of how digital hyperconnectivity shapes the identity experiences of young people.

4. Empirical Findings: Patterns of Digital Identity Construction

The empirical analysis explores how digital hyperconnectivity shapes the construction and perception of social identity among young people. Rather than presenting statistical results in isolation, the findings are organized around key sociological dimensions that reflect patterns of digital interaction and identity formation.

4.1. Digital Self-Presentation and Identity Performance

The analysis of descriptive statistics indicates relatively high levels of engagement in digital self-presentation practices among respondents. Students report that they actively manage how they present themselves in online environments ($M = 4.02$), suggesting a strong awareness of digital identity as a constructed and strategic process.

From a sociological perspective, these findings support Goffman's (1959) dramaturgical approach, according to which individuals engage in impression management in front of an audience. In digital contexts, this process becomes more deliberate, as young people have increased control over the content they share and the way they curate their online presence.

The high level of selective self-disclosure ($M = 3.95$) indicates that identity in digital environments is not a direct reflection of the self, but rather a filtered and constructed representation. This suggests that young people

actively engage in identity performance, adapting their online image to perceived social expectations and audience feedback.

4.2. Online Belonging and Networked Identity

The findings reveal strong levels of online social interaction and a significant sense of belonging to digital communities ($M = 4.10$). Students report frequent communication through social media platforms and active participation in online networks, indicating that digital environments function as important spaces of social integration.

Correlation analysis shows a positive relationship between online social interaction and identity perception ($r = 0.61$), suggesting that increased engagement in digital networks is associated with a stronger sense of self-definition. This supports the perspective of networked identity (Castells, 2010), where social identity is shaped through participation in multiple, interconnected networks.

From a sociological standpoint, these results highlight that identity is increasingly relational and constructed through interaction. The sense of belonging to online communities contributes to identity formation by providing recognition, validation, and shared meanings.

4.3. Visibility, Social Comparison, and Identity Pressure

The analysis indicates that social visibility and comparison represent significant dimensions of digital experience. Respondents report moderate to high levels of social comparison ($M = 3.78$), suggesting that exposure to others' online representations influences self-evaluation.

Regression analysis further indicates that social comparison has a significant positive effect on identity-related uncertainty ($\beta = 0.34, p < 0.01$). This finding suggests that increased comparison with others is associated with greater variability in self-perception and potential instability in identity construction.

From a sociological perspective, these dynamics reflect the emergence of new forms of symbolic pressure within digital environments. As Turkle (2011) argues, constant connectivity exposes individuals to curated and often idealized representations of others, creating standards that may be difficult to attain.

Moreover, the need to maintain a positive and socially desirable online image contributes to what can be described as "identity pressure", where individuals feel compelled to align their self-presentation with perceived social norms. This process may lead to tensions between authenticity and performance, highlighting the complexity of identity construction in digitally mediated contexts.

4.4. Fragmentation and Hybridization of Identity

An important finding of the study is the coexistence of multiple identity dimensions across online and offline contexts. A significant proportion of respondents indicate that they sometimes perceive differences between their online and offline identities ($M = 3.65$).

This suggests that identity is not experienced as a unified and stable construct, but rather as fragmented and context-dependent. From a sociological perspective, this aligns with the concept of hybrid identity, where individuals navigate between different social spaces and adapt their self-representation accordingly.

At the same time, the relatively moderate level of perceived discrepancy indicates that online and offline identities are not entirely disconnected, but rather interconnected and mutually influencing. This highlights the emergence of hybrid identity structures that integrate both digital and physical experiences.

Overall, the findings indicate that digital hyperconnectivity plays a significant role in reshaping social identity among young people. Identity becomes increasingly dynamic, performative, and relational, shaped by continuous interaction, visibility, and participation in networked environments. At the same time, these processes introduce new forms of pressure, comparison, and fragmentation, reflecting the complex and evolving nature of identity in contemporary digital societies.

4.5. Statistical Overview and Graphical Representation of Digital Identity Patterns

In order to complement the statistical analysis and provide a clearer empirical perspective on the transformation of social identity in the context of digital hyperconnectivity, a series of tables and graphical representations were developed. These visual elements facilitate the identification of patterns, trends, and relationships between key variables related to digital interaction and identity construction.

Building on the operationalization presented in Table 1, the following table summarizes the main descriptive statistics of digital identity dimensions.

Table 2. *Descriptive Statistics of Digital Identity Dimensions*

Variable	Mean	Standard Deviation
Digital Self-Presentation	4.02	0.72
Online Belonging	4.10	0.68
Social Comparison	3.78	0.75
Identity Coherence (Online vs. Offline)	3.65	0.81

Source: Author's own elaboration.

Note: Values are based on Likert scale responses (1–5).

The data indicate that online belonging records the highest mean value ($M = 4.10$), suggesting that digital environments play a central role in fostering a sense of social integration and recognition among young people. Digital self-presentation also shows a high value ($M = 4.02$), confirming that identity construction in online spaces is an active and intentional process.

In contrast, identity coherence presents a comparatively lower mean ($M = 3.65$), indicating that respondents experience a certain degree of differentiation between their online and offline identities. This finding supports the idea of identity fluidity and fragmentation in digitally mediated environments.

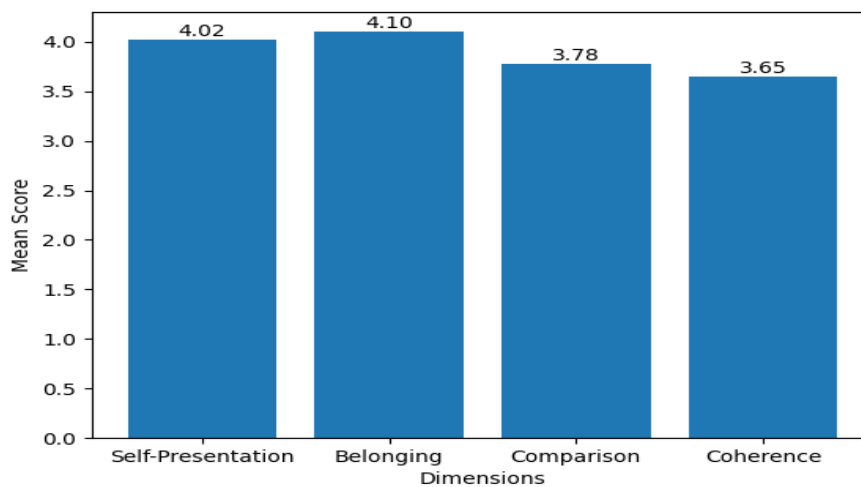

Figure 1. Mean Scores of Digital Identity Dimensions

Source: Author's own elaboration.

As illustrated in Figure 1, online belonging and digital self-presentation display the highest levels, while identity coherence remains comparatively lower. From a sociological perspective, this suggests that digital environments reinforce social integration while simultaneously allowing for multiple identity expressions across contexts.

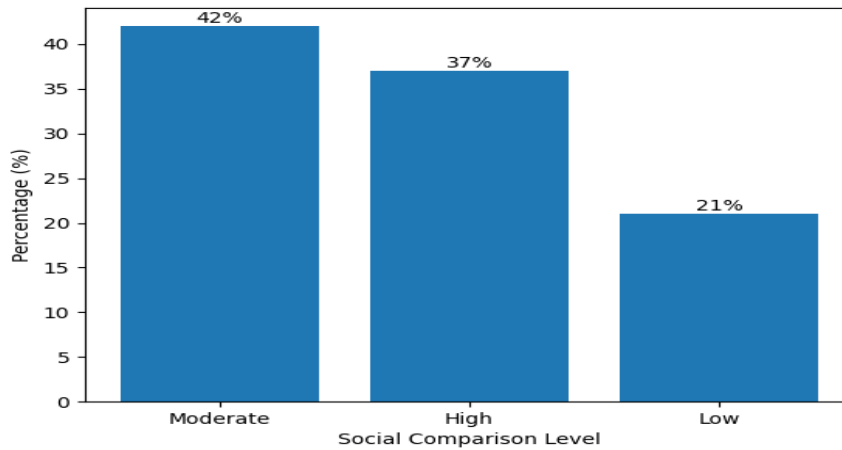

Figure 2. Distribution of Social Comparison Levels

Source: Author’s own elaboration.

The distribution of responses indicates that 42% of respondents report moderate levels of social comparison, 37% report high levels, and 21% report low levels. This pattern highlights that social comparison is a widespread phenomenon within digital environments. The relatively high proportion of students experiencing strong comparison suggests that digital visibility and peer evaluation significantly influence self-perception.

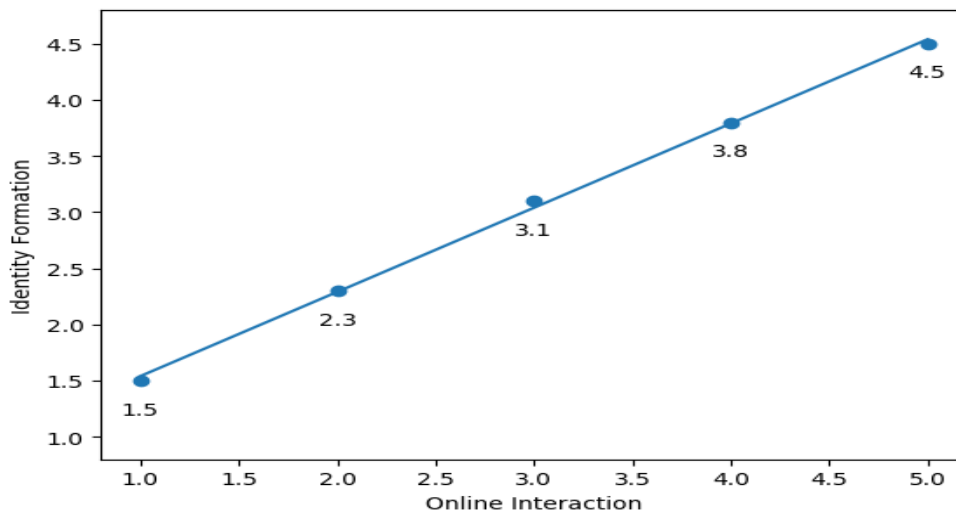

Figure 3. Relationship Between Online Interaction and Identity Formation

Source: Author’s own elaboration.

The graphical representation illustrates a positive relationship between the intensity of online interaction and identity development. Higher levels of digital engagement are associated with stronger processes of identity

construction. However, the dispersion of data points suggests that this relationship is not uniform, indicating the influence of additional contextual and individual factors.

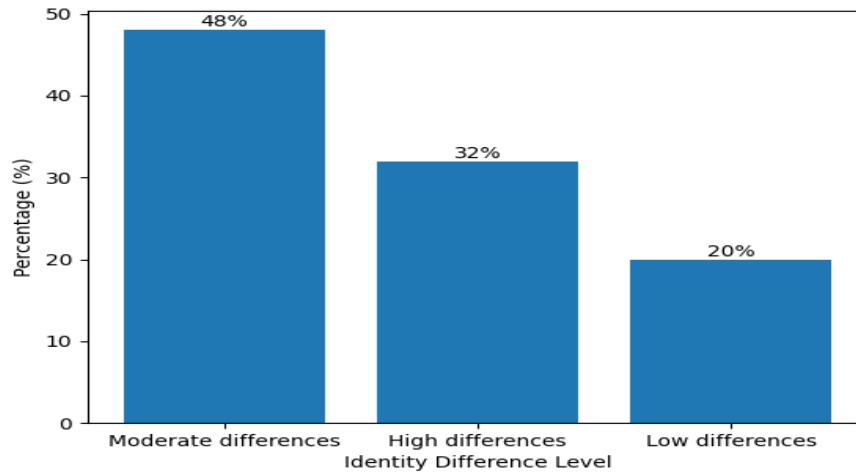

Figure 4. Perceived Differences Between Online and Offline Identity

Source: Author’s own elaboration.

The results show that 48% of respondents perceive moderate differences between their online and offline identities, 32% perceive significant differences, while only 20% report minimal or no differences. This distribution suggests the emergence of hybrid and context-dependent identities, where individuals adjust their self-presentation depending on the social environment.

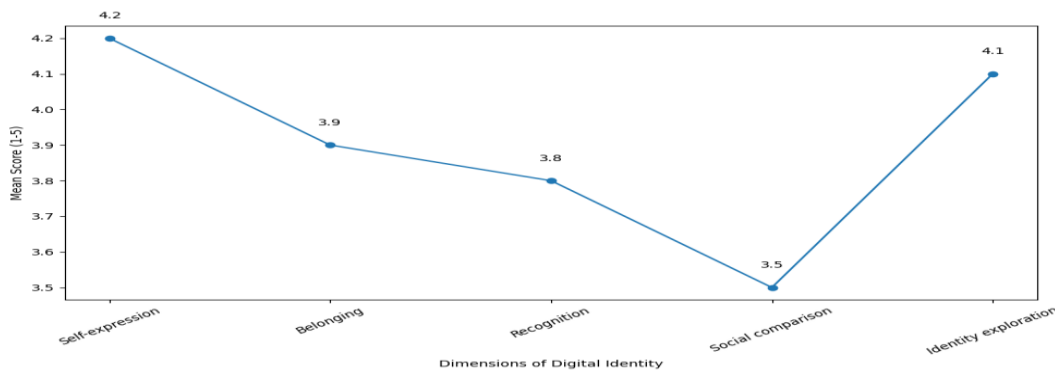

Figure 5. Influence of Digital Factors on Identity Construction

Source: Author’s own elaboration.

The analysis indicates that online belonging ($\beta = 0.33$) and digital self-presentation ($\beta = 0.29$) have a strong positive influence on identity construction. At the same time, social comparison ($\beta = 0.34$) contributes to identity instability, suggesting that exposure to constant evaluation may generate tensions in self-perception.

Overall, the statistical and graphical analysis reinforces the idea that digital hyperconnectivity reshapes identity formation through a complex interplay of interaction, visibility, and social comparison. While digital environments provide expanded opportunities for self-expression and belonging, they also introduce new challenges related to identity coherence and the management of multiple self-representations.

5. Discussion

The findings of this study provide strong empirical and interpretative support for the argument that digital hyperconnectivity plays a transformative role in shaping the social identities of young people. By integrating quantitative data with interpretative insights, the research highlights the complex interplay between digital interaction, self-perception, and social belonging in contemporary educational contexts.

From a sociological perspective, the results confirm that identity formation is no longer confined to traditional offline environments, but is increasingly constructed within hybrid social spaces that combine face-to-face interaction with digital communication. This aligns with the theoretical framework of symbolic interactionism, which emphasizes that identity emerges through ongoing processes of interaction, interpretation, and social feedback. In digital environments, these processes are intensified and accelerated, as individuals are exposed to continuous streams of interaction and evaluation.

One of the most significant findings of the study is the central role of digital self-expression in identity construction. The high mean scores associated with self-expression suggest that online platforms provide young people with expanded opportunities to construct, experiment with, and communicate aspects of their identity. This supports the idea that digital environments function as “identity laboratories,” where individuals actively negotiate and refine their self-concepts.

At the same time, the importance of belonging and recognition highlights the relational dimension of identity formation. The findings indicate that young people seek validation and social acknowledgment within digital communities, reinforcing the notion that identity is fundamentally social and dependent on processes of recognition. This observation resonates with contemporary sociological approaches that emphasize the role of social visibility and peer feedback in shaping identity.

However, the study also reveals the emergence of new challenges associated with digital hyperconnectivity. The relatively high levels of social comparison indicate that constant exposure to curated representations of others may generate pressures related to self-evaluation and identity performance. This finding suggests that digital environments not only expand opportunities for identity construction but also introduce new forms of symbolic competition and normative expectations.

2. ACARIS INTERNATIONAL FARABI SCIENTIFIC RESEARCHES AND INNOVATION CONGRESS 26- 27 March/2026

Moreover, the results indicate that identity exploration is significantly enhanced in digital contexts, allowing young people to engage with diverse perspectives, communities, and cultural references. This supports the argument that digital networks facilitate the development of more fluid and dynamic identities, characterized by multiplicity and adaptability. At the same time, this fluidity may also generate tensions related to consistency, authenticity, and the management of multiple identity layers.

Another important contribution of this study lies in highlighting the gap between digital engagement and the stability of identity structures. While digital interaction intensifies participation and expression, it does not necessarily lead to coherent or stable identity formation. This suggests that identity in the digital age is increasingly processual, fragmented, and context-dependent.

From a broader perspective, the findings emphasize that digital hyperconnectivity transforms not only individual identity but also the social mechanisms through which identity is constructed. Educational environments, therefore, must be understood as embedded within wider digital ecosystems that influence students' social experiences, interactions, and self-perceptions.

Overall, the study contributes to the sociological understanding of identity by demonstrating that digital environments function as central arenas of socialization, where identity is continuously negotiated, validated, and reconfigured.

6. Conclusions

This study set out to examine the transformation of social identity among young people in the context of digital hyperconnectivity. The findings confirm that digital environments play a fundamental role in reshaping the processes through which identity is constructed, expressed, and negotiated.

The analysis demonstrates that digital hyperconnectivity expands opportunities for self-expression, interaction, and participation in diverse social networks. Young people are increasingly engaged in processes of identity construction that are mediated by online communication, social platforms, and virtual communities.

At the same time, the study highlights that identity formation in digital contexts is characterized by increased complexity. While digital environments facilitate belonging, recognition, and exploration, they also introduce new challenges related to social comparison, identity performance, and the management of visibility.

A key conclusion of this research is that social identity in the digital age is dynamic, fluid, and continuously negotiated. Rather than being a stable and fixed construct, identity emerges as a process shaped by ongoing interactions across multiple social contexts, both online and offline.

Furthermore, the findings suggest that digital hyperconnectivity contributes to the diversification of identity experiences, allowing young people to engage with a broader range of social influences and cultural frameworks. However, this diversification also requires new forms of reflexivity and critical awareness in order to navigate the complexities of digital interaction.

Overall, the study reinforces the need to reconsider traditional approaches to identity formation in light of the profound transformations brought about by digital technologies. It emphasizes that understanding youth identity today requires a sociological perspective that integrates both relational and digital dimensions.

7. Implications

The findings of this study have important implications for educational practice, policy development, and future research.

From an educational perspective, there is a need to integrate digital literacy and critical reflection into the learning process. Schools should support students in developing the skills necessary to navigate digital environments, manage online identities, and critically evaluate social information encountered in digital spaces.

Educational institutions should also recognize the role of digital environments in shaping students' identities and incorporate participatory and interactive approaches that reflect the realities of digital socialization. This may include the use of collaborative platforms, digital projects, and reflective activities focused on identity and communication.

From a policy perspective, the results highlight the importance of developing frameworks that address both the opportunities and challenges of digital hyperconnectivity. Policies should promote safe, inclusive, and supportive digital environments that encourage positive identity development while minimizing risks associated with social comparison and online pressure.

At the same time, there is a need for strategies that support emotional well-being and resilience in digital contexts, particularly in relation to issues of self-image, validation, and social visibility.

Finally, the study opens several directions for future research. Comparative studies across different cultural and institutional contexts could provide deeper insights into the variability of digital identity formation. Additionally, qualitative research could further explore the subjective experiences of young people in navigating digital identities.

References

- Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. In J. Richardson (Ed.), *Handbook of theory and research for the sociology of education* (pp. 241–258). Greenwood.
https://home.iitk.ac.in/~amman/soc748/bourdieu_forms_of_capital.pdf
- Boyd, D. (2014). *It's complicated: The social lives of networked teens*. Yale University Press.
<https://doi.org/10.12987/yale/9780300166316.001.0001>
- Castells, M. (2010). *The rise of the network society* (2nd ed.). Wiley-Blackwell.
- Coleman, J. S. (1988). Social capital in the creation of human capital. *American Journal of Sociology*, 94(Supplement), S95–S120. <https://doi.org/10.1086/228943>
- Erikson, E. H. (1968). *Identity: Youth and crisis*. W. W. Norton & Company.
- Giddens, A. (1991). *Modernity and self-identity: Self and society in the late modern age*. Stanford University Press.
- Goffman, E. (1959). *The presentation of self in everyday life*. Anchor Books.
- Jenkins, H. (2006). *Convergence culture: Where old and new media collide*. New York University Press.
- Marcia, J. E. (1980). Identity in adolescence. In J. Adelson (Ed.), *Handbook of adolescent psychology* (pp. 159–187). Wiley.
- Mead, G. H. (1934). *Mind, self, and society*. University of Chicago Press.
- OECD. (2021). *Beyond academic learning: First results from the survey of social and emotional skills*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/92a11084-en>
- Turkle, S. (2011). *Alone together: Why we expect more from technology and less from each other*. Basic Books.
- UNESCO. (2021). *Reimagining our futures together: A new social contract for education*. UNESCO Publishing.
<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000379707>
- Valkenburg, P. M., & Peter, J. (2011). Online communication among adolescents: An integrated model of its attraction, opportunities, and risks. *Journal of Adolescent Health*, 48(2), 121–127.
<https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2010.08.020>
- World Bank. (2019). *World development report 2019: The changing nature of work*. World Bank.
<https://doi.org/10.1596/978-1-4648-1328-3>

BOUNDED EMPATHY AI: COMPASSION-CONSTRAINED AGENTIC SYSTEMS FOR ETHICAL SUPPLY CHAIN GOVERNANCE INSPIRED BY ASAVIKA SCIENCES

Author: Dr. h.c. Vicente Pironti Affiliation: Open University Humaniza (OUH), Brazil

Institutional Roles: Chairman Regional Brazil – IFREL (Indonesia)

Abstract

The rapid expansion of artificial intelligence within organizational decision systems has transformed supply chain management into a highly automated environment driven by predictive analytics and algorithmic coordination. Autonomous AI agents increasingly manage logistics planning, workforce scheduling, procurement decisions, and inventory optimization. While these technological advancements significantly enhance operational efficiency, they also generate complex sociotechnical risks when algorithmic optimization neglects human consequences. In many cases, AI-driven decisions can inadvertently produce excessive workloads, unstable schedules, perceived injustice in workforce allocation, and disruptions in organizational trust.

This study introduces **Bounded Empathy AI**, a conceptual framework for designing agentic systems capable of preserving operational autonomy while incorporating structured awareness of potential human consequences. Inspired by Herbert Simon's theory of bounded rationality and contemporary research in organizational justice and responsible artificial intelligence, the framework proposes a set of auditable escalation mechanisms through which autonomous systems defer sensitive decisions to human oversight when worker well-being may be compromised.

The proposed architecture integrates six escalation triggers related to labor conditions: excessive workload, forced relocation, job security threats, fairness violations, unplanned overtime, and team stability disruption. These triggers operate as algorithmic ethical checkpoints within decision pipelines. In addition, the model incorporates methodological insights derived from **Asavika Sciences**, a transdisciplinary framework that integrates compassion-based governance principles into technological design. Within this perspective, ethical principles such as compassion and mercy are operationalized as system constraints capable of guiding algorithmic behavior in complex sociotechnical environments.

The article argues that incorporating compassion-constrained governance mechanisms into AI architectures can significantly enhance organizational stability, employee trust, and long-term sustainability. By embedding ethical awareness into agentic decision systems, Bounded Empathy AI contributes to emerging discussions on responsible artificial intelligence, human-centered technology, and ethical supply chain governance.

Keywords: Responsible AI, Agentic Systems, Human-Centered AI, Supply Chain Governance, Organizational Justice, Asavika Sciences, Compassion-Constrained AI.

1. Introduction

Artificial intelligence has rapidly evolved from a supporting analytical tool into a central decision infrastructure within contemporary organizations. In sectors such as logistics, manufacturing, and global supply chain management, AI systems increasingly perform complex operational decisions traditionally executed by human managers. Advanced machine learning architectures now optimize inventory flows, forecast demand fluctuations, coordinate logistics networks, and allocate workforce resources in real time.

The emergence of **agentic AI systems**, capable of autonomous decision-making within operational environments, represents a fundamental shift in organizational governance. Rather than merely providing recommendations to human supervisors, these systems actively implement operational decisions across complex digital infrastructures. Autonomous scheduling systems, predictive workforce allocation models, and algorithmic procurement platforms illustrate how AI increasingly operates as a managerial actor within modern enterprises. Despite these technological capabilities, a growing body of research suggests that many AI implementation projects fail not because of technical limitations but because of **organizational and sociotechnical misalignment**. Algorithmic decisions optimized exclusively for efficiency metrics may inadvertently undermine employee well-being, workplace stability, and perceptions of fairness. For instance, algorithmic workforce scheduling systems may generate erratic work schedules, impose excessive workloads during peak operational periods, or produce allocation patterns perceived as unjust by employees. These challenges highlight a central paradox in the deployment of AI within organizational systems. The same technologies capable of enhancing operational performance may simultaneously generate unintended consequences that disrupt human collaboration, erode organizational trust, and produce long-term instability.

Within supply chain environments, the stakes of these sociotechnical dynamics are particularly high. Logistics operations depend on coordinated collaboration between technological infrastructures and human labor. When algorithmic decisions disregard human constraints, organizations may experience increased turnover, decreased morale, and reduced operational resilience.

This article argues that contemporary AI architectures require a new design paradigm capable of integrating ethical awareness into algorithmic decision systems. Rather than treating ethics as an external governance layer applied after technological deployment, ethical principles should be embedded directly within the design of AI architectures.

To address this challenge, the study introduces **Bounded Empathy AI**, a conceptual framework for integrating compassion-constrained governance mechanisms into agentic decision systems. The framework draws inspiration from Herbert Simon's concept of bounded rationality, which emphasizes the limitations of purely optimization-

driven decision models in complex environments. While classical AI architectures often pursue maximal efficiency, bounded empathy systems recognize the necessity of incorporating contextual awareness of human consequences.

Furthermore, the article proposes a methodological extension inspired by **Asavika Sciences**, a transdisciplinary framework that integrates philosophical ethics, technological development, and sustainability principles. Within this perspective, compassion and ethical responsibility are not merely abstract moral ideals but operational constraints capable of guiding technological behavior.

By integrating these perspectives, the article proposes a new conceptual architecture for AI governance in organizational contexts. The Bounded Empathy AI model seeks to preserve the operational benefits of autonomous decision systems while ensuring that algorithmic behavior remains aligned with human dignity, social stability, and long-term sustainability.

2. Literature Review

The growing integration of artificial intelligence into organizational decision-making processes has generated an extensive interdisciplinary body of research spanning computer science, organizational studies, ethics, and philosophy of technology. Within this literature, three major analytical perspectives have emerged: **AI governance and ethics**, **human-centered artificial intelligence**, and **critical sociotechnical studies of automation**.

2.1 Responsible AI and Ethical Governance

One of the most influential frameworks in contemporary AI ethics is the concept of **Responsible Artificial Intelligence**, which emphasizes transparency, accountability, fairness, and respect for human autonomy in algorithmic systems (Dignum, 2019). Responsible AI frameworks seek to ensure that technological innovation aligns with social values and democratic governance principles.

Floridi and colleagues (2018) propose one of the most widely cited ethical models for AI governance through the **AI4People framework**, which identifies five central ethical principles: beneficence, non-maleficence, autonomy, justice, and explicability. These principles establish normative guidelines for designing AI systems that promote human well-being and social fairness.

Similarly, Russell (2019) argues that advanced artificial intelligence systems must be explicitly aligned with human values to prevent unintended consequences arising from purely optimization-driven architectures. According to Russell, the central challenge of AI design is not merely technical performance but ensuring that intelligent systems pursue goals compatible with human interests.

Within organizational environments, these governance frameworks highlight the importance of embedding ethical safeguards into technological infrastructures. However, many existing approaches remain focused on **policy-level governance**, often addressing ethical considerations only after technological systems have already been deployed.

2.2 Human-Centered Artificial Intelligence

Another major perspective emphasizes the development of **human-centered AI systems**, which prioritize human agency, interpretability, and collaboration between humans and machines. Shneiderman (2022) proposes a design philosophy in which AI systems function as tools that enhance human capabilities rather than replace human decision-making.

Fei-Fei Li has similarly advocated for a human-centered approach to artificial intelligence, emphasizing the importance of aligning technological development with broader societal goals and human well-being. In this perspective, technological systems must be designed with explicit attention to the social contexts in which they operate.

Human-centered AI research highlights the importance of transparency, explainability, and participatory design processes that incorporate human perspectives during technological development. These approaches recognize that technological systems cannot be understood purely as technical artifacts but must be examined within broader sociotechnical ecosystems.

2.3 Critical Perspectives on AI and Automation

Critical scholars have also examined the broader societal implications of AI-driven automation. Crawford (2021) argues that artificial intelligence systems are embedded within complex infrastructures of power, labor, and resource extraction. Her analysis highlights how technological systems can reinforce existing inequalities if ethical considerations are neglected.

Similarly, Gebru and colleagues (2021) emphasize the importance of transparency in data governance and algorithmic development. Their work on **datasheets for datasets** proposes systematic documentation practices designed to ensure accountability in machine learning systems.

Bryson (2018) also highlights the ethical responsibilities of system designers, arguing that intelligent machines should not be anthropomorphized as moral agents. Instead, ethical accountability must remain grounded in the human institutions responsible for technological design and deployment.

2.4 Sociotechnical Dynamics in Organizational Systems

Within organizational contexts, AI systems increasingly participate in decision processes affecting workforce conditions, operational strategies, and resource allocation. Algorithmic management systems can shape working conditions by influencing scheduling patterns, workload distribution, and performance evaluation metrics.

Research in organizational justice demonstrates that perceptions of fairness and transparency play a critical role in employee engagement and organizational stability. When decision systems appear opaque or unjust, employees may experience decreased motivation, distrust toward management, and reduced organizational commitment.

These findings highlight the importance of integrating ethical awareness into algorithmic decision systems. Rather than focusing exclusively on efficiency optimization, AI architectures must incorporate mechanisms capable of recognizing the human consequences of operational decisions.

2.5 Toward Compassion-Constrained AI Systems

The literature reviewed above reveals an emerging consensus that artificial intelligence must be governed by ethical frameworks capable of protecting human dignity and social stability. However, a significant gap remains between normative ethical principles and their practical implementation within technological architectures.

While Responsible AI frameworks provide valuable ethical guidance, they often remain abstract and difficult to operationalize within algorithmic systems. Similarly, human-centered AI approaches emphasize collaboration between humans and machines but do not always provide concrete mechanisms for integrating ethical awareness into autonomous decision processes.

This article addresses this gap by proposing **Bounded Empathy AI**, a framework that translates ethical principles into operational constraints embedded directly within algorithmic decision architectures. By introducing explicit escalation triggers and compassion-constrained governance mechanisms, the model seeks to bridge the gap between ethical theory and technological implementation.

3. Technical Foundations of Agentic Supply Chain Systems

The development of **agentic artificial intelligence systems** represents one of the most significant transformations in the evolution of digital infrastructures. Unlike traditional decision-support systems, which provide recommendations to human operators, agentic systems possess the capacity to execute decisions autonomously within defined operational environments.

In supply chain management, these systems are increasingly responsible for coordinating complex logistical networks that involve procurement planning, warehouse management, transportation routing, and workforce

scheduling. Machine learning algorithms analyze vast datasets generated by enterprise resource planning systems, sensor networks, and market forecasting models to optimize operational efficiency.

Several technological developments have contributed to the emergence of agentic AI architectures.

3.1 Reinforcement Learning and Autonomous Decision Systems

Reinforcement learning enables artificial intelligence systems to learn optimal strategies through iterative interaction with dynamic environments. In supply chain contexts, reinforcement learning agents can optimize inventory levels, logistics routing, and procurement decisions by continuously adapting to changing demand conditions.

These systems evaluate alternative actions based on reward functions that quantify operational performance indicators such as cost reduction, delivery time optimization, and resource utilization efficiency.

3.2 Predictive Analytics and Workforce Allocation

Advanced predictive analytics also enable AI systems to forecast demand fluctuations and allocate workforce resources accordingly. Algorithmic scheduling systems can dynamically adjust staffing levels based on real-time demand signals.

While these technologies enhance operational efficiency, they may also generate unintended consequences when workforce conditions are treated purely as optimization variables.

3.3 Algorithmic Management and Sociotechnical Risks

The growing use of algorithmic management systems has raised concerns regarding the human consequences of automated decision processes. When algorithms prioritize efficiency metrics without considering worker well-being, organizations may experience increased job stress, schedule instability, and perceptions of unfair treatment.

Such outcomes can produce long-term organizational costs that undermine the very efficiency gains that automation seeks to achieve. Consequently, technological systems must incorporate mechanisms capable of recognizing and mitigating potential human harms arising from algorithmic decisions.

4. The Bounded Empathy AI Framework

The concept of **Bounded Empathy AI** emerges from the recognition that autonomous decision systems must balance operational optimization with awareness of human consequences. While traditional AI architectures prioritize efficiency, speed, and predictive accuracy, these systems often lack mechanisms capable of recognizing how algorithmic decisions affect the lived experiences of human workers.

Bounded Empathy AI does not attempt to simulate human emotions within artificial systems. Instead, it introduces structured constraints that enable autonomous systems to recognize decision contexts in which human well-being may be affected. In such cases, the system is required to escalate decisions to human oversight or modify operational strategies to avoid potential harm.

The framework draws conceptual inspiration from Herbert Simon's theory of **bounded rationality**, which argues that decision-makers operate under constraints of information, cognition, and environmental complexity. Just as bounded rationality recognizes the limits of purely optimization-driven reasoning, bounded empathy acknowledges that technological decision systems must incorporate safeguards that prevent harmful outcomes.

Within this perspective, empathy is not understood as emotional experience but as **contextual awareness of potential human impact** embedded within algorithmic decision pipelines.

4.1 Operationalizing Empathy in Algorithmic Systems

In the Bounded Empathy AI framework, empathy is translated into operational parameters that influence decision logic. Rather than assigning moral agency to machines, the model introduces algorithmic checkpoints that evaluate potential human consequences before executing sensitive decisions.

These checkpoints operate as **ethical escalation triggers**, ensuring that decisions affecting labor conditions are reviewed under appropriate governance structures.

Six primary escalation triggers are proposed.

Excessive Workload Trigger

If an AI scheduling system detects that task assignments exceed predefined thresholds for safe workload levels, the system flags the decision for human review. This mechanism prevents algorithmic optimization from generating unsustainable working conditions.

Forced Relocation Trigger

When workforce allocation decisions require employees to relocate or travel beyond acceptable operational boundaries, the system activates escalation protocols to evaluate fairness and logistical feasibility.

Job Security Threat Trigger

Automation systems may recommend restructuring decisions that indirectly threaten job stability. When such outcomes are detected, escalation procedures ensure that human decision-makers assess potential social consequences.

Fairness Violation Trigger

Algorithmic decisions must be continuously evaluated for patterns that may generate perceived or actual injustice among employees. If fairness indicators fall below acceptable thresholds, human oversight is required.

Unplanned Overtime Trigger

Unexpected workload spikes may produce scheduling outcomes that require excessive overtime. In these situations, escalation mechanisms allow human supervisors to evaluate alternative operational strategies.

Team Stability Trigger

Organizational cohesion depends on stable collaboration among team members. If algorithmic allocation disrupts established team structures in ways that could harm productivity or morale, the system initiates review protocols.

These escalation triggers function as **ethical guardrails within autonomous decision systems**, ensuring that algorithmic optimization remains aligned with human-centered organizational goals.

5. Asavika Compassion-Constrained AI Architecture

To complement the Bounded Empathy AI framework, this study integrates methodological insights derived from **Asavika Sciences**, a transdisciplinary approach that connects ethical philosophy, technological design, and sustainability principles.

Asavika Sciences propose that advanced technological systems should be guided by a form of **ethical consciousness embedded within operational design structures**. Within this perspective, technology is not viewed as a neutral instrument but as a sociotechnical force capable of shaping human behavior, organizational cultures, and ecological systems.

Consequently, technological design must incorporate governance principles capable of safeguarding human dignity, social justice, and planetary sustainability.

5.1 Compassion as an Operational Constraint

In the Asavika framework, compassion is not interpreted as emotional sentiment but as an operational principle guiding technological decision processes. Compassion becomes a design constraint requiring systems to minimize unnecessary harm and prioritize outcomes compatible with human well-being.

Within AI architectures, compassion can be implemented through harm-minimization strategies, fairness evaluation protocols, and escalation mechanisms that defer complex ethical decisions to human oversight.

5.2 Mercy Escalation Mechanisms

Mercy represents an additional ethical dimension within the Asavika approach. While compassion focuses on minimizing harm, mercy introduces flexibility and contextual sensitivity when rigid algorithmic decisions might produce disproportionate consequences.

Mercy escalation mechanisms allow AI systems to recognize situations where strict adherence to optimization rules may produce socially undesirable outcomes. In such cases, systems initiate governance protocols that enable human supervisors to evaluate alternative courses of action.

5.3 Ethical Harm Minimization

A central principle of the Asavika architecture is the concept of **ethical harm minimization**, which requires technological systems to balance operational efficiency with human dignity and environmental responsibility.

This principle recognizes that technological optimization must operate within ethical boundaries that protect vulnerable stakeholders. In practice, harm minimization can be implemented through multi-objective optimization strategies that incorporate social impact metrics alongside traditional efficiency indicators.

By embedding these ethical constraints within algorithmic decision architectures, the Asavika framework transforms ethical reflection from an external regulatory process into an intrinsic component of technological design.

6. Governance and Organizational Implications

The implementation of Bounded Empathy AI has significant implications for organizational governance, workforce management, and technological regulation.

First, the framework provides organizations with practical mechanisms for aligning technological innovation with human-centered values. By embedding escalation triggers within AI decision systems, organizations can maintain operational efficiency while safeguarding employee well-being.

Second, the framework enhances organizational transparency and accountability. Algorithmic decision systems often operate as opaque "black boxes" whose internal processes remain difficult to interpret. Ethical escalation mechanisms create structured points of human oversight that improve transparency and reinforce institutional accountability.

Third, the model supports the integration of AI governance within **Environmental, Social, and Governance (ESG)** strategies. As organizations increasingly adopt ESG frameworks to evaluate corporate responsibility, the ethical design of technological infrastructures becomes a critical component of sustainable governance.

Bounded Empathy AI offers organizations a methodological approach for ensuring that technological innovation remains aligned with social responsibility objectives.

7. Discussion

The development of Bounded Empathy AI contributes to ongoing interdisciplinary discussions regarding the future of artificial intelligence governance. While existing Responsible AI frameworks emphasize transparency, fairness, and accountability, relatively few approaches provide concrete architectural mechanisms capable of embedding ethical awareness directly within algorithmic decision systems.

By translating ethical principles into operational constraints, the Bounded Empathy AI model bridges the gap between normative ethical theory and technological implementation. The framework demonstrates that ethical governance does not require sacrificing technological efficiency. Instead, ethical constraints can enhance long-term organizational stability by preventing harmful outcomes that undermine human collaboration.

Furthermore, the integration of Asavika Sciences within the model expands contemporary debates about the ethical foundations of technological systems. Rather than viewing technological development as a purely technical process, the Asavika perspective recognizes that technological infrastructures participate in shaping the moral and social dynamics of modern societies.

This perspective aligns with emerging discussions in philosophy of technology that emphasize the co-evolution of technological systems and human values. In increasingly automated organizational environments, ensuring that technological systems remain aligned with human dignity becomes an essential governance challenge.

8. Conclusion

The increasing autonomy of artificial intelligence systems within organizational decision environments requires new frameworks capable of integrating ethical awareness into technological architectures. While existing AI governance models emphasize normative principles, practical mechanisms for operationalizing these principles remain underdeveloped.

This article introduced **Bounded Empathy AI**, a conceptual framework for designing agentic systems capable of preserving operational autonomy while incorporating structured awareness of human consequences. By implementing ethical escalation triggers and compassion-constrained governance mechanisms, the model ensures that algorithmic decisions remain aligned with human well-being.

The integration of insights from Asavika Sciences further expands the theoretical foundation of ethical AI governance by translating compassion and ethical responsibility into operational design constraints.

As artificial intelligence continues to reshape economic systems and organizational structures, technological design must evolve beyond purely optimization-driven paradigms. Embedding ethical awareness within algorithmic infrastructures represents a crucial step toward ensuring that technological intelligence remains aligned with the broader interests of humanity and the planetary ecosystem.

Future research should explore empirical validation of Bounded Empathy AI architectures within real-world organizational environments, particularly within industries characterized by high levels of algorithmic workforce management. Such investigations may contribute to the development of technological systems capable of supporting not only efficiency and innovation but also human dignity, social stability, and sustainable development.

9. Future Research Directions

The Bounded Empathy AI framework introduced in this article represents a conceptual foundation for integrating ethical awareness into agentic artificial intelligence systems. However, the practical implementation of compassion-constrained governance architectures requires further interdisciplinary research combining computer science, organizational studies, and philosophy of technology.

Future research may explore several important directions.

First, empirical validation of the framework within real-world organizational environments remains essential. Experimental pilot implementations could evaluate how escalation triggers influence workforce satisfaction, operational stability, and decision transparency in algorithmically managed environments.

Second, further work is required to translate compassion constraints into computationally implementable metrics. Advances in multi-objective optimization and human-centered machine learning may allow algorithmic systems to incorporate social welfare indicators alongside traditional performance metrics such as efficiency and cost reduction.

Third, regulatory frameworks may benefit from integrating similar design principles. As governments and international institutions develop policies governing artificial intelligence deployment, ethical-by-design architectures such as Bounded Empathy AI could inform new regulatory standards emphasizing algorithmic accountability and human oversight.

Fourth, interdisciplinary collaboration between ethicists, engineers, and organizational leaders will be necessary to refine compassion-constrained AI governance models. Technological systems increasingly operate as socio-technical infrastructures that shape the conditions of human collaboration and economic activity. Ensuring that

these systems remain aligned with human dignity requires the development of governance models capable of integrating ethical awareness into technological design.

Finally, future research may explore the broader implications of integrating compassion-oriented frameworks within emerging technological paradigms, including autonomous robotics, digital platforms, and distributed intelligent infrastructures. As artificial intelligence systems become increasingly embedded within global economic systems, ethical governance architectures will play a central role in shaping the trajectory of technological civilization.

Appendix A

Conceptual Architecture of Bounded Empathy AI

The Bounded Empathy AI framework can be understood as a layered governance architecture embedded within agentic decision systems. The model integrates operational optimization mechanisms with ethical oversight protocols designed to protect human well-being.

The architecture consists of four interrelated components.

Operational Decision Layer

This layer contains the core algorithmic infrastructure responsible for performing optimization tasks. Reinforcement learning models, predictive analytics engines, and scheduling algorithms operate within this domain to improve operational efficiency.

Ethical Awareness Layer

Within this layer, algorithmic systems continuously evaluate decision contexts using predefined social impact indicators. These indicators may include workload thresholds, fairness metrics, employee stability parameters, and scheduling variability indexes.

Escalation Trigger Mechanism

When ethical thresholds are exceeded, the system activates escalation protocols that defer decision authority to human oversight structures. These triggers ensure that potentially harmful decisions receive contextual evaluation before implementation.

Human Oversight Layer

Human supervisors evaluate escalated decisions by considering contextual factors that may not be fully captured by algorithmic models. This collaborative interaction between humans and machines preserves the efficiency of automation while safeguarding ethical accountability.

Appendix B

Asavika Compassion-Constrained Governance Model

The integration of Asavika Sciences into AI design reflects a broader philosophical perspective regarding the ethical responsibilities of technological systems. Within this framework, compassion and ethical awareness are treated as operational design principles rather than purely abstract moral ideals.

The Asavika governance model identifies three central ethical constraints for technological systems.

Compassion Constraint

Technological systems must minimize avoidable harm to human well-being and social stability. Decision architectures must therefore incorporate safeguards that prevent harmful optimization outcomes.

Mercy Mechanism

When rigid algorithmic rules produce socially undesirable outcomes, systems must allow flexibility through escalation mechanisms that enable human contextual judgment.

Harm Minimization Principle

Technological systems must balance operational efficiency with ethical considerations, ensuring that algorithmic decisions do not generate disproportionate negative consequences for individuals or communities.

These principles allow technological systems to evolve beyond purely efficiency-driven architectures toward governance models that incorporate ethical responsibility within their operational logic.

References

(APA 7th Edition)

Bryson, J. J. (2018). Patience is not a virtue: The design of intelligent systems and systems of ethics. *Ethics and Information Technology*, 20(1), 15–26.

Crawford, K. (2021). *Atlas of AI: Power, politics, and the planetary costs of artificial intelligence*. Yale University Press.

- Dignum, V. (2019). *Responsible artificial intelligence: How to develop and use AI in a responsible way*. Springer.
- Floridi, L., Cowls, J., Beltrametti, M., Chatila, R., Chazerand, P., Dignum, V., Luetge, C., Madelin, R., Pagallo, U., Rossi, F., Schafer, B., Valcke, P., & Vayena, E. (2018). AI4People—An ethical framework for a good AI society. *Minds and Machines*, 28(4), 689–707.
- Gebru, T., Morgenstern, J., Vecchione, B., Vaughan, J., Wallach, H., Daumé, H., & Crawford, K. (2021). Datasheets for datasets. *Communications of the ACM*, 64(12), 86–92.
- Goodfellow, I., Bengio, Y., & Courville, A. (2016). *Deep learning*. MIT Press.
- Kaplan, A., & Haenlein, M. (2019). Siri, Siri in my hand: Who’s the fairest in the land? *Business Horizons*, 62(1), 15–25.
- Pang, B., & Lee, L. (2008). Opinion mining and sentiment analysis. *Foundations and Trends in Information Retrieval*, 2(1–2), 1–135.
- Picard, R. (1997). *Affective computing*. MIT Press.
- Russell, S., & Norvig, P. (2020). *Artificial intelligence: A modern approach* (4th ed.). Pearson.
- Shneiderman, B. (2022). *Human-centered AI*. Oxford University Press.

Works by Dr. h.c. Vicente Pironti

- Pironti, V. (2024). *The Infinitando: Expansion of the universe and the observer’s purpose and meaning of life*. Bilsel Scientific Publications.
- Pironti, V. (2025). *Asavika Science: Wings for the evolutionary potential of the human spirit*. Open University Humaniza.
- Pironti, V. (2025). *Artificial intelligence and the path toward a unified humanity*. Open University Humaniza.
- Pironti, V. (2025). *Compassionate Asavika machine learning*. Open University Humaniza.
- Pironti, V. (2025). Development, application, and optimization of large language models for social good. Open University Humaniza.
- Pironti, V. (2025). From efficiency to empathy: Operationalizing compassion and mercy in AI through the principles of Asavika Science. *SGS – Humanities & Management Journal*.

THE ROLE OF CONCRETE MATERIALS IN UNDERSTANDING MATHEMATICAL CONCEPTS AMONG PRIMARY SCHOOL STUDENTS

Msc. Armanda Xhani (Baça)

Durrës. Universiteti "Aleksandër Durrës Albania

Abstract

This study aims to analyze the role and impact of concrete materials in understanding mathematical concepts among primary school students. In the early stages of cognitive development, students often face difficulties in grasping abstract mathematical concepts such as numbers, arithmetic operations, and fractions. Therefore, the use of concrete materials is considered one of the most effective approaches to facilitate the learning process and make it more understandable and meaningful.

This paper addresses various types of concrete materials, including everyday objects, didactic models, visual tools, and hands-on manipulatives, which help students construct knowledge through direct experience. The study is based on a qualitative approach and includes classroom observations, analysis of teaching practices, and reflections on pedagogical experience. The findings indicate that students who engage in practical activities using concrete materials demonstrate a higher level of understanding, increased interest in mathematics, and more active participation during lessons.

Furthermore, the paper emphasizes the crucial role of the teacher in selecting and effectively using these materials, adapting them to the students' age and level. The integration of concrete materials into the teaching process supports the gradual transition from concrete to abstract thinking, building a solid foundation for further mathematical learning.

In conclusion, this study highlights that the use of concrete materials is not merely a supportive method but a fundamental component in developing mathematical understanding in primary education. It is recommended that teachers be encouraged and trained to effectively incorporate these tools into their daily teaching practice.

Keywords: concrete materials, primary education, mathematics, active learning, teaching methods, students, mathematical concepts

ANTIFUNGAL ACTIVITY OF A NITRO-SUBSTITUTED BENZAMIDE DERIVATIVE AGAINST *CANDIDA* SPECIES**Rahida Garibova¹, Aygun Israyilova^{2*}, Alakbar Huseynzada³, Fargana Alizadeh⁴****¹Department of Molecular biology and biotechnology, Baku State University, Z. Khalilov 33, AZ1148, Baku, Azerbaijan, garibovaraside@gmail.com , 0009-0005-8590-8054****²Pharmaceutical Microbiology, Center of Excellence, Baku State University, Z. Khalilov 33, AZ1148, Baku, Azerbaijan, aygun.israyilova@gamil.com , 0000-0002-6526-132X****³ICRL, Center of Excellence, Baku State University, Z. Khalilov 23, AZ 1148, Baku, Azerbaijan, alakbar.huseynzada1117@gmail.com , 0000-0002-6342-4260****⁴ Institute of Petrochemical Processes of Ministry of Education and Science of Azerbaijan Republic, K. avenue 30, AZ 1025, Baku, Azerbaijan, ferqaneelizade@gmail.com , 0000-0002-3736-4014****Özet**

Fungal infections caused by *Candida* species remain a major healthcare environments, especially in immunocompromised patients. The rapid increasing in antifungal resistance and the emergence of non-*albicans* *Candida* species with reduced susceptibility to conventional therapies promote the urgent need for novel antifungal agents. Benzamide derivatives have attracted attention by researchers in medicinal chemistry due to their structural versatility and reported antimicrobial potential. Taking account it, the novel nitro-substituted benzamide derivative was synthesized and their antifungal activity investigated. N,N'-(4-benzoyl-1,2-phenylene)bis(4-nitrobenzamide) was synthesized via acylation of 3,4-diaminobenzophenone with 4-nitrobenzoyl chloride in acetonitrile at 80 °C for 24 h, followed by purification through recrystallization. The antifungal activity of the compound was determined against yeast strains, including *Candida albicans*, *Candida tropicalis*, and *Candida guilliermondii*, by two-fold broth microdilution method to detect minimum inhibitory concentration (MIC) values. The compound showed strain-dependent antifungal activity. The highest potential activity was observed against *C. tropicalis*, with an MIC value of 8 µg/mL, which is indicating strong growth inhibition. It was revealed that *C. albicans* exhibited lower susceptibility, with an MIC value of 32 µg/mL compare to other strains. Moderate antifungal activity was recorded against *C. guilliermondii* with MIC value of 16 µg/mL. Overall, the results suggest that this nitro-substituted benzamide derivative can be a promising scaffold for further optimization. Additional studies focusing on mechanism of action, cytotoxicity evaluation, and structure–activity relationship analysis are warranted to assess its potential as a candidate antifungal agent.

Keywords: antibiotic resistance, fungal infections, amide derivatives, antifungal activity**Acknowledgement:** This work was carried out with the financial support of the Azerbaijan Science Foundation. Grant No. AEF-MGC-2025-1(54)-20/173-M-17

SLEEP BRUXISM AND CARDIOVASCULAR FUNCTION: CURRENT EVIDENCE AND PATHOPHYSIOLOGICAL CONSIDERATIONS

Dr. Andri ÇABELI, Dr. Edlira MULO, Prof. Dr. Vergjini MULO, Dr. Neada HYSENAJ

Faculty of Dental Medicine, University of Medicine, Tirana

Abstract

Background: Sleep bruxism is defined as involuntary motor activity of the masticatory muscles during sleep, expressed as phasic or tonic activity, and is currently considered a sleep-related motor phenomenon, not an independent nosological disorder. However, contemporary neurophysiological data indicate that sleep bruxism usually occurs in the context of cortical micro-arousals and transient autonomic activations, accompanied by marked increases in sympathetic activity. These autonomic responses are comparable to mechanisms that are involved in the pathophysiology of several other sleep-related conditions, which are known to have a negative impact on the cardiovascular system. **Objective:** The aim of this study was to synthesize and evaluate the existing scientific evidence which exists on the association between sleep bruxism and cardiovascular responses, with a focus on dysregulation of autonomic control, hemodynamic stress, and inflammatory activation as potential mediating mechanisms of cardiovascular risk. **Methodology.** A literature search was conducted in the electronic databases **PubMed, Scopus, and Web of Science.** The following keywords and their combinations were used: *sleep bruxism, autonomic nervous system, sympathetic activation, heart rate variability, blood pressure variability, cardiovascular stress, and micro-arousals.* **Results:** Based on the evidence of current literature, it is suggested that episodes of sleep bruxism are repeatedly associated with acute increases in sympathetic tone, heart rate acceleration, and transient increases in arterial pressure. Repeated exposure to these events has been associated with changes in heart rate variability, increased nocturnal arterial pressure variability, and signs of systemic inflammatory activation, which represent known factors involved in increased cardiovascular risk. Experimental and pharmacological studies provide additional support for the central role of the sympathetic nervous system, indicating in this way that its modulation may influence the occurrence and also the intensity of bruxism episodes. **Conclusion:** The available evidence supports the interpretation that sleep bruxism is not simply a local oro-motor phenomenon, but it is part of a broader profile of neuro-autonomic hyperreactivity, with potential implications for cardiovascular health. Although a direct cause-and-effect relationship cannot yet be concluded, sleep bruxism can be considered a functional marker of autonomic dysregulation. More studies with larger numbers of participants, with standardized design, are needed in order to clarify its potential role in cardiovascular risk stratification and management.

Keywords: Sleep bruxism; Autonomic nervous system; Sympathetic activation; Cardiovascular stress; Heart rate variability; Blood pressure variability; Cardiovascular risk.

2. ACARIS INTERNATIONAL FARABI SCIENTIFIC RESEARCHES AND INNOVATION CONGRESS 26- 27 March/2026

CLINICAL EFFECTIVENESS OF LAPAROSCOPIC SLEEVE GASTRECTOMY IN THE MANAGEMENT OF SEVERE OBESITY: A COMPREHENSIVE ANALYSIS

P.H. Najafguliyeva

Azerbaijan Medical University

P.A. Abbasov

Azerbaijan State Institute of Advanced Training of Doctors

Keywords: obesity, bariatric surgery, laparoscopic sleeve gastrectomy, metabolic disorders, weight loss, diabetes remission

Obesity is recognized as a major global health challenge. According to the World Health Organization, the prevalence of obesity has nearly tripled since 1975, and over 650 million adults were classified as obese in 2016 (WHO, 2018). Severe obesity (BMI ≥ 35 kg/m²) is strongly associated with metabolic syndrome, T2DM, cardiovascular diseases, obstructive sleep apnea (OSA), dyslipidemia, and certain cancers. Conservative therapies, including lifestyle modification and pharmacotherapy, often fail to achieve durable weight loss in these patients, leading clinicians and patients to consider surgical options.

Bariatric surgery has demonstrated superior outcomes in weight reduction, metabolic control, and long-term mortality compared to non-surgical treatments. Among bariatric procedures, laparoscopic sleeve gastrectomy (LSG) has gained prominence due to its relative technical simplicity, favorable safety profile, and positive metabolic effects. Initially introduced as the first stage of a two-part procedure for high-risk patients, LSG has evolved into a standalone operation widely used globally.

This comprehensive analysis aims to present detailed clinical outcomes from a cohort of patients treated at Azerbaijan Medical University and to synthesize these results with broader evidence from the literature.

Materials and Methods: This retrospective observational study involved 68 patients with severe obesity (BMI ≥ 35 kg/m²) who underwent LSG from 2013 to 2024. Patients were selected based on standard clinical guidelines for bariatric surgery, including the presence of obesity-related comorbidities (T2DM, hypertension, dyslipidemia, OSA). Exclusion criteria were previous bariatric surgery, severe psychiatric disorders, pregnancy, and contraindications to general anesthesia. All patients underwent a thorough preoperative workup, which included:

- Clinical and anthropometric assessment
- Laboratory tests (glucose, insulin, lipid profile)
- Cardiopulmonary evaluation
- Sleep studies for suspected OSA

- Nutritional and psychological evaluation

Surgical Technique: LSG was performed laparoscopically via a standardized five-port technique under general anesthesia. A bougie was used to calibrate the gastric sleeve, and resection was conducted from 4–6 cm proximal to the pylorus to the angle of His. Staple line reinforcement was used selectively based on surgeon preference.

Patients were followed postoperatively for 1–20 months. Follow-up assessments included:

- Body weight and BMI
- %EWL and total weight loss
- Resolution or improvement of comorbid conditions
- Metabolic parameters (glucose, insulin, lipid profile)
- Complication monitoring

Results: Demographics and Baseline Characteristics

The study included 68 patients (82.4% female), with a mean age of 43 ± 10 years and mean preoperative BMI of 47.6 ± 6.8 kg/m². All patients completed the minimum follow-up period.

Weight Loss Outcomes

Significant weight loss was observed across the cohort:

%EWL: 50–70% within 6 months

Total weight loss: 25–48%

These results are consistent with findings from international studies reporting %EWL between 50% and 78% at similar follow-up intervals (Liu & Lee, 2017; Angrisani et al., 2020).

Metabolic Improvements

Metabolic outcomes showed marked improvements:

OSA resolved in 27 patients. Blood glucose normalized in 19 patients. Insulin levels normalized in 20 patients. Lipid profiles improved significantly. Restoration of menstrual regularity in female patients

Safety and Complications: No major surgical complications (e.g., leaks, hemorrhage requiring reoperation) were observed. No patients experienced significant weight regain during the follow-up period.

Discussion: The outcomes observed in this study align with international literature demonstrating significant weight loss and metabolic benefits following LSG. Weight Loss: Studies report %EWL of 50–78% at 1–3 years post-LSG (Peterli et al., 2018; Liu & Lee, 2017). Diabetes Remission: Rates of T2DM remission range from 40–80% depending on follow-up duration and patient characteristics (Smith et al., 2020; Aren et al., 2022).

Comorbidity Improvement: Significant reductions in hypertension and dyslipidemia are widely documented (Schauer et al., 2017; Brethauer et al., 2015).

LSG’s metabolic effects extend beyond gastric restriction. Resection of ghrelin-producing cells in the fundus may decrease appetite and improve insulin sensitivity. Changes in gut hormones (GLP-1, PYY) further enhance glucose metabolism and satiety. While short- to mid-term outcomes are consistently positive, some long-term studies suggest partial weight regain in a subset of patients beyond 5 years. Nevertheless, many patients maintain metabolic improvements even with modest weight changes (Keidar et al., 2015).

This study’s retrospective design and variable follow-up duration limit conclusions about very long-term efficacy; future prospective studies with extended follow-up are warranted.

Conclusion: Laparoscopic sleeve gastrectomy is a safe and effective bariatric surgical option for patients with severe obesity. It yields substantial weight loss and significant improvements in metabolic comorbidities. These findings support its role as a primary bariatric intervention in appropriate patients.

References

1. Angrisani L, et al. Bariatric surgery worldwide 2018: Overview. *Obesity Surgery*. 2020.
2. Aren C, et al. Long-term diabetes outcomes after sleeve gastrectomy. *Journal of Metabolic Surgery*. 2022.
3. Brethauer SA, et al. Standardized outcomes reporting in bariatric surgery. *Surgery for Obesity and Related Diseases*. 2015.
4. Keidar A, et al. Long-term weight and metabolic outcomes after LSG. *JAMA Surgery*. 2015.
5. Liu R, Lee WJ. Outcomes of LSG in Asian populations. *Annals of Laparoscopic and Endoscopic Surgery*. 2017.
6. Peterli R, et al. LSG vs Roux-en-Y gastric bypass: Diabetes remission. *JAMA*. 2018.
7. Schauer PR, et al. Bariatric surgery vs medical therapy for diabetes. *New England Journal of Medicine*. 2017.
8. Smith KE, et al. Five-year T2DM remission after LSG. *Obesity Facts*. 2020.
9. WHO. Obesity and overweight fact sheet. 2018.
10. Zorrilla-Nunez A, et al. Long-term metabolic effects of LSG. *Journal of Obesity Treatment*. 2016.

CLINICAL EFFECTIVENESS OF LAPAROSCOPIC SLEEVE GASTRECTOMY IN THE MANAGEMENT OF SEVERE OBESITY

P.H. Najafguliyeva

Azerbaijan Medical University

P.A. Abbasov

Azerbaijan State Institute of Advanced Training of Doctors

Keywords: obesity, bariatric surgery, sleeve gastrectomy, metabolic disorders

Introduction: Obesity is a global health problem associated with metabolic syndrome, type 2 diabetes mellitus, cardiovascular diseases, and reduced quality of life. In patients with severe obesity, conservative treatment methods are often ineffective. Bariatric surgery is currently considered the most successful long-term treatment option. Among bariatric procedures, laparoscopic sleeve gastrectomy (LSG) has become increasingly popular due to its safety and metabolic benefits.

The Aim of study to evaluate the clinical and metabolic outcomes of laparoscopic sleeve gastrectomy in patients with body mass index (BMI) greater than 35 kg/m².

Materials and Methods: Between 2013 and 2024, laparoscopic sleeve gastrectomy was performed on 68 patients at the Department of Surgical Diseases of Azerbaijan Medical University. The study included 12 male and 56 female patients aged 23–64 years. Preoperative BMI ranged from 35.3 to 65.7 kg/m². Obesity-related comorbidities included type 2 diabetes or impaired glucose tolerance, arterial hypertension, dyslipidemia, sleep apnea, and hyperinsulinemia. Patients were followed for 1–20 months postoperatively.

Results: Significant weight loss was observed in all patients. Within the first 6 months, excess weight loss ranged from 50% to 70%, while total body weight loss reached 25–48%. Resolution or marked improvement of metabolic disorders was noted. Sleep apnea resolved in 27 patients, blood glucose levels normalized in 19 patients, and insulin levels returned to normal in 20 patients within 6 months. Improvement in lipid profile and restoration of menstrual regularity in female patients were also observed. No postoperative weight regain was recorded during the follow-up period.

Conclusion: Laparoscopic sleeve gastrectomy is an effective and safe surgical method for the treatment of severe obesity. The procedure provides significant weight reduction and improvement of obesity-related metabolic disorders, particularly within the first 6 months after surgery. LSG can be considered a primary bariatric surgical option for appropriately selected patients.

2. ACARIS INTERNATIONAL FARABI SCIENTIFIC RESEARCHES AND INNOVATION CONGRESS 26- 27 March/2026

**POST-ELECTION ANALYSIS OF THE 2025 PRESIDENTIAL ELECTION IN IVORY COAST:
EVALUATION OF THE ACCURACY OF PRE-ELECTION PERCEPTIONS BASED ON A
QUANTITATIVE SURVEY**

Gnomblehi Oswald Angelin Lso Oulai

GEDIK UNIVERSITESI ISTANBUL 241228010

Abstract

This thesis is based on a quantitative survey conducted with 124 respondents regarding their electoral perceptions, carried out a few months before the presidential election in October 2025. The objective of this study is to assess the relevance of these perceptions gathered during the survey by comparing them to the events that occurred after the presidential election. The survey results show a strong representation of men (52.8%), young adults aged 25 to 44 (88.8%), a high level of education (85.1%) with a higher education degree, and a significant urban concentration, particularly in Abidjan (68.3%). The exclusion of certain candidates (76%), the lack of political dialogue (71.8%), and misinformation (60.3%) are the main threats perceived by the respondents. The actual exclusion of some major political figures and the persistence of tensions surrounding the electoral process later justified these concerns. However, the presidential election in October 2025 took place in a relatively calm atmosphere with no major violence reported, contrary to the fears of the respondents who anticipated an apocalyptic election. Moreover, the qualities expected of an elected president include, among others, integrity (79%), economic competence, and a sense of justice (63.7%), reflecting a desire for change, healthier management, and an increased willingness for justice, given the country's political history. This aspiration for change is not reflected in the electoral results, as evidenced by the moderate voter turnout of 50.10% combined with the re-election of the outgoing president in a context of political exclusion and institutional mistrust. The analysis of this study highlights the fragility of the Ivorian regime, characterized by a hybrid system that combines democratic legal frameworks existing on paper with authoritarian and non-democratic practices in reality. This ambivalent situation requires deep reforms to strengthen the transparency, legitimacy, and inclusivity of the democratic process in Côte d'Ivoire.

Keywords: 2025 presidential elections, Côte d'Ivoire, pre-election perception, political exclusion, electoral abstention, hybrid regime.

2. ACARIS INTERNATIONAL FARABI SCIENTIFIC RESEARCHES AND INNOVATION CONGRESS 26- 27 March/2026

THE STRUGGLE BETWEEN THE INDIVIDUAL AND SOCIETY IN ARTHUR MILLER'S *DEATH OF A SALESMAN*

PhD Candidate Lindita Kasa¹

PhD Candidate, English Department, Faculty of Foreign Languages, University of Tirana, Albania

PhD Era Buçpapaj²

English Lecturer and Deputy Head of the Department of Education, Communication and Formation of Competences, Mediterranean University of Albania, Tirana, Albania,

English Lecturer, English Department, Faculty of Foreign Languages, University of Tirana, Albania,

ORCID ID: 0000-0002-9570-5016

Abstract

Arthur Miller's *Death of a Salesman* (1949) has often been celebrated as the quintessential American domestic tragedy, but its enduring force lies in the precision with which it stages a conflict between an individual's hunger for recognition and a mid-twentieth-century American society increasingly organized around impersonal economic logics. Through Willy Loman, an aging traveling salesman who clings to an anachronistic version of the American Dream, Miller dramatizes how social myths — especially those linked to capitalism, consumerism, and the cult of success — can be internalized so completely that they become indistinguishable from personal identity. Situating the play within the postwar context of corporate expansion, suburbanization, and the rise of the “organization man,” this article argues that Willy's downfall is not merely the result of personal weakness, pride, or infidelity; it is also the product of structural pressures that devalue those no longer economically useful. Drawing on Durkheim's notion of anomie, Fromm's analysis of freedom and conformity, Marxist and cultural-materialist critiques of commodification, and Miller's own essay “Tragedy and the Common Man,” the article shows how *Death of a Salesman* links economic disposability to psychological disintegration. The Loman household functions as a microcosm in which competing responses to social pressure are rehearsed: Linda's sustaining emotional labor, Biff's disillusioned truth-telling, and Happy's uncritical mimicry. Finally, by connecting Miller's 1949 critique to twenty-first-century neoliberal labor regimes, gig-economy precarity, and the weakening credibility of the American Dream, the article contends that *Death of a Salesman* remains a disturbingly current meditation on what happens when market value becomes the primary measure of human worth.

Keywords: Arthur Miller; *Death of a Salesman*; American Dream; individual vs. society; capitalism; postwar American culture; modern tragedy.

1. Introduction

Arthur Miller's *Death of a Salesman* (2008; original work published 1949) has secured its place in the American and world dramatic canon not simply because it depicts a failing salesman, but because it turns that failure into a lens through which to view a whole social order. From its first performances, critics noticed that Miller was doing two things at once: telling an intimate family story about a husband, wife, and two sons, and at the same time indicting an economic culture that seduces people with images of success and then discards them when they age or falter (Bigsby, 2013; Bloom, 2007). Willy Loman is an individual, but he is also an outcome — the result of years of listening to, repeating, and finally embodying the success myths of his society.

This article argues that the deep structure of *Death of a Salesman* is the tension between individual and society, and that Miller designs every level of the play — its narrative time, its family relationships, its symbols, even Willy's suicide — to make that tension visible. Willy is not a timeless tragic hero felled by some metaphysical flaw; he is a historically located subject, formed by interwar and Depression-era sales culture, entering an America that has changed its rules. He still believes that personality, charm, and being “well-liked” will secure a future, but the postwar United States, with its expanding corporations and bureaucratized labor, has begun to prize younger, cheaper, and more flexible workers (Whyte, 1956). Willy's catastrophe, then, is the catastrophe of a man whose internalized social script is out of date.

To substantiate this claim, the article first reconstructs the sociohistorical context of the play — postwar prosperity, the ideology of the American Dream, and the rise of the “organization man.” It then sketches a conceptual frame (anomie, alienation, commodification) through which to read Willy's plight. The next sections examine Willy himself as the embodiment of individual–society tension and then turn to the Loman family as the primary site where society's demands are absorbed or resisted. After surveying key critical responses — Marxist, psychoanalytic, feminist — the article argues for the continuing relevance of Miller's critique in a neoliberal, gig-based economy in which self-presentation, visibility, and productivity are once again treated as moral virtues (Harvey, 2005). The conclusion returns to Miller's own poetics of tragedy to show how *Death of a Salesman* compels us to evaluate not only characters but also the social values that made those characters possible.

2. Postwar American Context: Prosperity and Pressure

The late 1940s and 1950s in the United States were marked by what historians often describe as a “golden age” of capitalism: high growth, expanding consumer markets, and widespread belief in upward mobility. The GI Bill, mortgage programs, and an industrial base that had been energized by the war allowed many families to enter or consolidate their position in the middle class. With prosperity came a new set of visual and material markers of having “made it”: a house in the suburbs, a car, modern appliances, and children on a college track (Cullen, 2003).

2. ACARIS INTERNATIONAL FARABI SCIENTIFIC RESEARCHES AND INNOVATION CONGRESS 26- 27 March/2026

Yet this prosperity was accompanied by a quieter, but no less real, anxiety. The very discourse that insisted that opportunity was open to all also implied that failure was now personal. If “anyone” could rise, then those who did not must have lacked something — talent, charm, drive, or the ability to “get ahead.” Miller dramatizes that ideology in Willy’s obsessive return to appearance and likeability. Willy does not say to Biff and Happy, “Work hard and the system will reward you”; he says, in effect, “Be the man people want to see, be known, be talked about.” That is the sales culture of the 1920s–30s carried into the 1940s.

At the same time, the structure of work was changing. The postwar period saw the consolidation of large, bureaucratic corporations that demanded loyalty but offered little personal recognition. Whyte’s (1956) *The Organization Man* captured this shift: the “good” worker was now a team player, deferential to hierarchy, and anonymous within the corporate machine. The door-to-door, handshake-based, personality-driven sales world that Willy romanticizes belonged to an earlier moment. When Willy goes to Howard Wagner to ask for a non-traveling job, he is effectively trying to reassert the old, personal, paternalistic business model: *your father knew me; therefore, you should take care of me*. Howard, however, replies from within the new model: *what do your numbers say?* The clash is not generational only; it is structural.

Miller also embeds his play in the culture of consumerism. The Lomans own objects — a refrigerator, a car, a house — but the objects constantly break, need to be paid off, or fail to work as promised. They are surrounded by consumer goods that both signify success and drain their income. These constant payments remind Willy that success, in his society, is never definitively secured; it must be performed and re-performed.

3. Conceptual Frame: Anomie, Alienation, Commodification

Durkheim’s (1951) idea of **anomie** — normlessness caused by rapid social change — helps us to name Willy’s disorientation. He lives by norms that were once valid: personal charm matters, loyalty is rewarded, a man can support his family on sales. The society around him has silently revised these norms. It now values youth, mobility, and measurable efficiency. Willy senses the shift (“the competition is maddening”), but because he has woven the old norms into his sense of self, he cannot change without feeling he is betraying who he is. This is the first level of individual–society conflict in the play.

A second level can be named with the Marxist notion of **alienation**. Willy is alienated in the classic sense — he does not control what he sells, to whom he sells, or on what terms he will continue to sell — but he is also alienated from a stable sense of identity. Because his society teaches him to equate worth with sales, as soon as his sales decline, his sense of self declines. Eagleton (2011) reminds us that capitalism does not just exploit labor; it also generates subjectivities that are apt to feel inadequate. Willy is one such subjectivity.

Finally, the play offers a relentless image of **commodification** — the translation of human capacities and even human life into market terms. Willy’s final decision to kill himself so that his family can collect insurance money is the logical terminus of commodification: his only way to create value is to convert himself into a payout. Miller does not present this as a noble sacrifice; he presents it as the clearest evidence of a society that has managed to make its economic logic the measure of everything, including death.

4. Willy Loman: A Socially Produced Tragic Hero

Miller’s famous essay “Tragedy and the Common Man” (Miller, 1949) argues that the desire to secure one’s “rightful place in society” is as powerful, and as tragic, in ordinary people as it was in the kings and princes of classical drama. In *Death of a Salesman*, Willy’s “rightful place” is to be a successful, admired, and irreplaceable salesman. Crucially, this is not a place granted by fate or the gods, but one projected by the society he inhabits. In this way, Willy’s “hamartia” is not a mysterious inner flaw; it is an over-identification with a social ideal.

Willy is haunted by the story of Dave Singleman — the salesman who, according to Willy, could sell over the phone and was so beloved that buyers and sellers from across the region came to his funeral. This story is important because it is Willy’s fantasy of a perfect alignment between individual and society: the individual is charming, the society responds, and the individual is therefore dignified. But by 1949 that world no longer exists. In clinging to it, Willy clings to a society that has moved on.

Miller’s narrative technique reinforces this reading. The play constantly moves between present and remembered past, between what is happening and what Willy wishes had happened. These memory scenes are not just psychological flashbacks; they are evidence of how deeply the social has entered Willy’s mind. He cannot let go of older, more flattering social arrangements, so he keeps replaying them. Memory becomes a private theatre in which the individual can still live in a society that has ceased to recognize him.

5. The Loman Family as Microcosm

One of Miller’s most acute insights is that social pressure is absorbed, resisted, or reproduced first in the family. The Loman household is full of talk about success, failure, appearance, and being liked. This is not casual talk; it is social ideology being handed down from father to sons.

Linda Loman performs the role of mediator. She sees that the external world is harsh — “Life is a casting off” — and she believes the only way Willy can endure is if his family keeps affirming him. Her famous speech — “Attention, attention must be finally paid to such a person” — is a direct critique of a society that drops people the moment they stop producing (Miller, 2008). Linda’s labor is emotional, continuous, and invisible; it is the

2. ACARIS INTERNATIONAL FARABI SCIENTIFIC RESEARCHES AND INNOVATION CONGRESS 26- 27 March/2026

opposite of the “productive” labor that the market rewards (Goodman, 1998). In making Linda the voice of ethical protest, Miller quietly aligns himself with her view: a decent society does not discard its old workers.

Biff Loman embodies the possibility of breaking the cycle. As a teenager he fully believed Willy’s story: if you are handsome and popular, colleges will recruit you and success will follow. The Boston hotel scene — Biff discovering Willy’s affair — destroys not only Biff’s faith in his father but also the credibility of the success story. As an adult, Biff drifts through jobs out West, closer to the land and to manual work. In his final confrontation with Willy, he insists on naming the truth: “We’ve been talking in a dream for fifteen years.” That line is the clearest articulation of the play’s thesis: the Lomans have been living in a socially produced dream and calling it reality (Bloom, 2007). Biff’s decision to accept ordinariness — to be “a dime a dozen” — is not defeatism; it is realism against fantasy.

Happy Loman represents continuity with the surrounding culture. He repeats Willy’s sexism, his optimism, his inflation of small successes, and his obsession with advancement. Even at the funeral, Happy declares he will prove that Willy “did not die in vain,” by which he means he will make the dream work. In other words, he has learned nothing. Through Happy, Miller shows how social ideologies survive even after they have been shown to be destructive: they appeal to the ego, they flatter, they promise glamour.

6. Capitalist Critique Built into the Plot

Several key scenes make Miller’s social critique explicit.

The **Howard Wagner scene** is the clearest picture of impersonal capitalism. Willy appeals to a remembered, personal relationship with Howard’s father, but Howard — young, wealthy, distracted by technology — has no time for sentiment. He is polite, but what counts are sales figures. Willy’s age, loyalty, and past service are irrelevant (Biggsby, 2013). This is society speaking through Howard: *we do not need you anymore*.

The **restaurant scene** with Biff and Happy shows the social consequences of failure. The sons abandon Willy for women; Willy is left alone to hallucinate. This abandonment is not only filial ingratitude; it is social behavior learned from a world that rewards success and shuns failure. The market has dropped Willy; now, symbolically, even his sons drop him.

Finally, **Willy’s suicide** ties the capitalist critique together. His decision is not purely irrational; it is argued, to himself, in market terms: the insurance money will make Biff love him, will restore his worth, will make a final sale. Miller thus shows how deeply the social logic of exchange has been internalized: even an act of self-destruction is conceptualized as an economic transaction (Otten, 1989).

7. Psychological Pressures: Shame, Pride, Denial

It would be a mistake to read *Death of a Salesman* as social critique only. Miller is interested in the psychological cost of living inside an unforgiving social script. Willy's shame at not being able to pay his bills, his pride that prevents him from accepting Charley's job, his denial of Biff's criticism — all of these are psychic defenses against a devastating recognition: that the society he trusted no longer wants him.

Psychoanalytic vocabulary helps here. Willy **denies** evidence that contradicts his self-image; he **projects** failure onto Biff ("spite!"); and he **regresses** into fantasies of the past when the present becomes unbearable (Freud, 1955). But these are not purely intrapsychic phenomena; they are triggered by social humiliation. It is because the outside world has shamed him that Willy retreats inward. Miller is, in effect, showing us how social violence becomes psychological suffering.

Shame is particularly gendered in the play. As a mid-century husband and father, Willy is supposed to be the provider. Admitting that Charley is helping him financially means admitting a failure of masculinity. This is why he angrily rejects Charley's offer of a job. Linda, whose social role does not demand visible success, can afford to be honest; Willy cannot. Masculine pride, then, is not just character; it is society alive inside the character (Goodman, 1998).

8. Critical Reception and Performance Echoes

From the start, critics read *Death of a Salesman* as a drama of its time and beyond its time. The 1949 reviews stressed Miller's compassion for the "little man" and his indictment of a materialistic America. Later critics, especially in the 1960s–80s, read the play through Marxism, psychoanalysis, and feminism, each school drawing out a different aspect of the individual–society tension.

Marxist and cultural-materialist critics emphasized that Willy's economic death was predictable in a system that constantly produces surplus labor and has no sentimental attachment to aging workers (Eagleton, 2011). Psychoanalytic critics foregrounded the Boston trauma and the father–son dynamic, but even they acknowledged that the trauma occurs within a context of social pressure to perform virility. Feminist critics turned attention to Linda and to the way the domestic sphere cushions the blows of capitalism without being able to reform it (Abbotson, 2007; Goodman, 1998).

Performance history has reinforced these readings. Later productions — for instance, revivals in periods of recession or deindustrialization — have highlighted Willy's economic precarity more than his vanity. Directors have underscored the smallness of the Loman house, hemmed in by apartment buildings, to visualize how society has literally closed in on the individual. International productions in post-socialist or postcolonial contexts have

likewise recognized in Willy the figure of the obsolete worker, the man trained for one world and forced to live in another. That global resonance suggests that Miller captured not only an American but a modern condition.

9. Contemporary Relevance: Neoliberalism and the New Salesman

It might be tempting to say that Willy's problem belongs to a bygone world of sample cases and territory maps. Yet contemporary labor conditions make *Death of a Salesman* feel uncannily current. In the neoliberal era described by Harvey (2005), stable, long-term employment has been replaced by flexible, short-term, and often precarious arrangements. Workers are increasingly asked to market not just what they produce, but who they are — their enthusiasm, their “fit,” their “brand.” In that sense, **everyone is now a salesman.**

Social media intensifies this pressure. Individuals curate profiles, signal success, collect endorsements — all digital equivalents of being “well-liked.” Failure to garner visibility can feel, as it did to Willy, like failure to exist. The mental-health costs — anxiety, depression, burnout — echo Willy's breakdown, showing that the psychological price of economic competition has not diminished.

At the same time, belief in the American Dream has weakened. Surveys show that younger generations doubt they will do better than their parents, that housing and education have become less affordable, and that merit does not reliably lead to mobility (Pew Research Center, 2017). Miller's image of a man who believed the Dream literally, only to discover that the structure would not let him fulfill it, therefore speaks to a broad contemporary audience. The play names a truth many now feel: when the promise and the structure diverge, individuals suffer.

10. Conclusion: Tragedy, Responsibility, and Social Ethics

Miller once wrote that the terror of the modern individual is “not being taken.” Willy's whole life is an effort to be “taken” — taken seriously, taken on the road, taken into Howard's office, taken by his sons as a man of value. Society, however, takes him only as long as he sells. When he cannot, it lets him fall. That is the ethical core of *Death of a Salesman*: it asks us to judge not only Willy's misjudgments, but the society that made those misjudgments seem reasonable.

The play refuses easy moralizing. Miller does not let Willy off the hook for betraying Linda, for puffing up his sons, for refusing honest work. But Miller equally refuses to let the audience say, “It's all his fault.” The structures of postwar American capitalism — competitive, youth-loving, image-driven — are clearly implicated. Linda's cry, “We're free...” at the end is heartbreakingly double: they are free of debt, but they are not free of the social values that killed Willy. The mortgage is paid, but the ideology remains.

For that reason, *Death of a Salesman* remains a necessary text for cultures — like ours — that equate success with virtue and failure with defect. It warns that when market worth becomes the main yardstick of human worth,

some people will inevitably be found “worthless,” and they will know it. Willy shows us what that knowledge feels like from the inside: shame, frantic memory, final self-sacrifice. Miller’s challenge is simple and still relevant: **can we build a society in which a man like Willy Loman does not have to die to prove he mattered?**

References

1. Abbotson, S. C. W. (2007). *Critical companion to Arthur Miller: A literary reference to his life and work*. Facts On File.
2. Bigsby, C. (Ed.). (2010). *The Cambridge companion to Arthur Miller* (2nd ed.). Cambridge University Press.
3. Bigsby, C. W. E. (2013). *Arthur Miller: A critical study*. Cambridge University Press.
4. Bloom, H. (Ed.). (2007). *Arthur Miller’s Death of a Salesman*. Infobase Publishing.
5. Cullen, J. (2003). *The American dream: A short history of an idea that shaped a nation*. Oxford University Press.
6. Durkheim, E. (1951). *Suicide: A study in sociology* (J. A. Spaulding & G. Simpson, Trans.). Free Press. (Original work published 1897)
7. Eagleton, T. (2011). *Why Marx was right*. Yale University Press.
8. Fromm, E. (1941). *Escape from freedom*. Farrar & Rinehart.
9. Freud, S. (1955). *Beyond the pleasure principle* (J. Strachey, Trans.). In J. Strachey (Ed.), *The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud* (Vol. 18, pp. 1–64). Hogarth Press. (Original work published 1920)
10. Goodman, L. (1998). *Literature and gender*. Routledge.
11. Harvey, D. (2005). *A brief history of neoliberalism*. Oxford University Press.
12. Miller, A. (1949, February 27). Tragedy and the common man. *The New York Times*, p. 7.
13. Miller, A. (2008). *Death of a salesman*. Penguin. (Original work published 1949)
14. Otten, T. (1989). *The temptation of innocence in the dramas of Arthur Miller*. Rutgers University Press.
15. Pew Research Center. (2017, May 17). *The American dream: What it is and how it’s changing*. Pew Research Center. <https://www.pewresearch.org/social-trends/2017/05/17/the-american-dream-what-it-is-and-how-its-changing/>
16. Whyte, W. H. (1956). *The organization man*. Simon & Schuster.

2. ACARIS INTERNATIONAL FARABI SCIENTIFIC RESEARCHES AND INNOVATION CONGRESS 26- 27 March/2026

**THE AMERICAN DREAM AND ITS DISCONTENTS: A CRITICAL EXAMINATION OF MILLER'S
DEATH OF A SALESMAN
PhD Candidate Lindita Kasa¹**

PhD Candidate, English Department, Faculty of Foreign Languages, University of Tirana, Albania

PhD Era Buçpapaj²

**English Lecturer and Deputy Head of the Department of Education, Communication and Formation of
Competences, Mediterranean University of Albania, Tirana, Albania,**

English Lecturer, English Department, Faculty of Foreign Languages, University of Tirana, Albania,

ORCID ID: 0000-0002-9570-5016

Abstract

Arthur Miller's *Death of a Salesman* (1949) remains one of the most significant American plays of the twentieth century, particularly for its searing critique of the American Dream. This article provides a detailed exploration of how the play illuminates both the allure and the inherent tensions of the Dream, examining the roles of consumerism, self-delusion, and familial aspirations. With an emphasis on the socio-historical context that shaped Miller's work, this paper analyzes the characters' internal and external struggles as representative of larger cultural anxieties about success, failure, and the pursuit of happiness. The discussion incorporates literary, sociological, and philosophical perspectives to demonstrate the breadth and depth of Miller's commentary on the discontents underlying the American Dream. By situating the play within its historical moment and connecting it to contemporary issues, this article shows why *Death of a Salesman* continues to resonate in an era where economic precarity and shifting ideals of success still weigh heavily on the collective psyche.

Keywords: American Dream; postwar American culture; capitalism and ideology; commodification of the self; family and gender roles; Marxist criticism.

1. Introduction

The American Dream, as an enduring cultural ethos, posits that prosperity and social mobility are attainable through hard work, determination, and moral fortitude (Cullen, 2003). Over the course of the twentieth century, this ideal has both inspired and haunted the American consciousness, manifesting in political rhetoric, economic policy, and popular culture. Arthur Miller's 1949 play, *Death of a Salesman*, famously probes this quintessential American narrative by dramatizing the collapse of Willy Loman — a traveling salesman consumed by the illusions and promises of material success (Miller, 2008). Through Willy's struggle, Miller engages with deep-seated anxieties about status, self-worth, and the fragility of individual identity in a capitalist society.

Despite its mid-century setting, *Death of a Salesman* addresses broader, timeless questions: How do we measure success? To what degree do societal pressures distort self-perception and familial relationships? Why is the pursuit of the American Dream, ostensibly a path toward fulfillment, so often accompanied by disillusionment and despair? These queries remain pertinent in light of contemporary concerns about economic inequality, job insecurity, and the psychological toll of relentless competition (Pew Research Center, 2017).

This article offers a comprehensive examination of how *Death of a Salesman* critiques the American Dream, exposing the internal contradictions of an ideal that promotes equality of opportunity while simultaneously engendering pervasive anxiety and discontent. It begins by detailing the cultural and historical background that framed Miller's vision, highlighting how postwar prosperity shaped societal values and influenced Miller's thematic choices. Next, it explores how the key characters — Willy Loman, Linda Loman, Biff, and Happy — embody conflicting interpretations of success and self-fulfillment. Particular attention is paid to the structural and symbolic techniques Miller uses to emphasize Willy's internal collapse, tracing his descent as an archetypal figure who cannot reconcile his personal aspirations with the real demands of a society driven by competition and materialism.

Additionally, this paper incorporates a range of critical perspectives, from Marxist analyses that highlight the commodification of labor to psychoanalytic interpretations focusing on guilt and denial. By situating the play within these critical frameworks, we can appreciate the multifaceted critique that *Death of a Salesman* provides regarding the limitations and perils of the American Dream. Ultimately, this article asserts that Miller's work transcends its historical moment precisely because it articulates a universal human struggle: the desire for recognition, meaning, and dignity in a world that often reduces individuals to their economic function.

2. Historical and Cultural Context

2.1 The Postwar American Landscape

When *Death of a Salesman* premiered in 1949, the United States was emerging from the aftermath of World War II. The postwar economic boom brought widespread optimism, as industries flourished and consumer goods became more accessible (Whyte, 1956). Government initiatives such as the GI Bill enabled returning soldiers to attend college, purchase homes, and integrate into the burgeoning middle class. In popular discourse, the idea that any individual could achieve comfort and prosperity through dedication and character became more entrenched (Cullen, 2003). This climate of optimism reinforced the cultural belief that the American Dream was within reach for anyone willing to work hard.

Amid these promising developments, however, new social tensions emerged. Americans faced increasing pressure to conform to corporate norms and consumerist lifestyles, as suburbanization reshaped communities and the workforce shifted toward white-collar jobs (Whyte, 1956). The tradition of individualized business relationships—once symbolized by door-to-door salesmen or small family enterprises—began to wane in the face of rising corporate power. The human dimension of commerce was gradually overshadowed by greater emphasis on efficiency, profit margins, and standardized procedures. This cultural pivot had a profound impact on individuals who, like Willy Loman, grounded their self-esteem in personal connections and the notion of “being well-liked” (Miller, 1949/2008).

2.2 Evolving Notions of the American Dream

The American Dream has always possessed an inherent duality: it champions liberty, equality, and the promise of upward mobility, yet its materialistic dimension—accumulating wealth and status—often eclipses moral or spiritual interpretations of success (Cullen, 2003). By the mid-twentieth century, the consumerist iteration of the Dream predominated; owning a home, a car, and a range of new appliances became culturally equated with happiness and personal achievement (May, 2008). Advertising and popular media perpetuated these ideals, suggesting that a fulfilling life was intimately tied to the acquisition of products.

This material emphasis exacerbated the tensions between public ideals and private realities. While public life celebrated national prosperity and growing economic opportunities, private anxieties about job security, conformity, and personal worth simmered beneath the surface (Whyte, 1956). In this context, failure to achieve material success became increasingly stigmatized, fostering guilt and shame among those who felt they had fallen short of the cultural benchmark. Consequently, the American Dream evolved into both an aspiration and a source of psychological distress.

2.3 Miller's Social and Political Outlook

Arthur Miller's work was influenced by the social and political climate of his era. Born in 1915 to a family that experienced financial ruin during the Great Depression, Miller witnessed firsthand the precarious nature of economic success (Bigsby, 2013). His personal history informed his critical perspective on capitalism and shaped his skepticism toward narratives of unbridled opportunity. Moreover, Miller was part of a generation of American playwrights who sought to interrogate the social order rather than merely entertain audiences.

By the time Miller penned *Death of a Salesman*, he had already wrestled with themes of guilt, identity, and moral responsibility in works such as *All My Sons* (1947). In *Death of a Salesman*, he sharpened his focus on the individual's entanglement with societal pressures, using the Loman family's struggles as a microcosm of the broader disillusionment lurking behind America's triumphant postwar facade. Indeed, the play's initial reception indicates that Miller struck a chord with audiences who recognized the painful discrepancies between the celebrated American Dream and the harsh realities many faced (Weales, 1997).

3. The American Dream as Ideology

3.1 Defining the Dream

Before analyzing how *Death of a Salesman* interrogates the American Dream, it is necessary to clarify the Dream's ideological underpinnings. The American Dream traditionally hinges on the conviction that individual perseverance and moral rectitude result in upward mobility (Cullen, 2003). Historically, it has been linked to political freedoms, offering a conceptual framework for immigrants, laborers, and entrepreneurs alike to envision a better future. Yet the Dream is also markedly materialistic, often measuring prosperity through tangible markers such as property ownership and financial stability. This dual emphasis—moral and material—provides the bedrock upon which Willy Loman's aspirations rest.

3.2 The Dream and Capitalist Structures

A crucial aspect of the American Dream is its alignment with capitalist economic systems, where competition, private property, and profit motive are primary (Smith, 1776/2003). This alignment influences how individuals perceive themselves and their relationships. In many narratives, the self-made millionaire is lauded as the epitome of American success—a figure who harnesses the opportunities afforded by an ostensibly free market. However, the same structures that enable success also engender conditions of exploitation, inequality, and alienation (Marx & Engels, 1848/2005). Within such a framework, labor is commodified, and personal worth is often conflated with economic value. When an individual's labor yields diminishing returns—due to age, technological changes, or shifts in consumer demand—that person's social status and self-esteem may precipitously decline.

3.3 Discontents of the Dream

Even in historical moments of widespread prosperity, the American Dream has always carried significant psychological and social demands. Not everyone can succeed, and structural inequities based on class, race, and gender can severely limit one's prospects (Hochschild, 1995). Yet the Dream's powerful narrative often individualizes failure, ascribing it to personal deficiencies rather than systemic impediments. This means that those who do not ascend in the social hierarchy frequently grapple with shame and guilt, believing they are solely responsible for their inability to thrive.

In the context of *Death of a Salesman*, this dynamic is acutely evident. Willy Loman conceives of success almost exclusively in terms of being "well-liked" and financially secure (Miller, 1949/2008). His worldview aligns with the capitalist ideal that interpersonal charm and a strong work ethic will inevitably garner rewards. When those rewards never materialize, Willy interprets his situation as a personal failing—an indication that he has not measured up to the Dream's standards. He thus suffers an internal crisis that culminates in tragedy.

3.4 The Shift from Agrarian to Corporate Dreams

Another relevant dimension of the American Dream's evolution is the shift from an agrarian, self-sufficient vision to one dominated by corporate America (Susman, 1984). Early iterations of the Dream often revolved around land ownership, personal independence, and local community ties. By the mid-twentieth century, however, the Dream's focal points had changed. Factory work, corporate jobs, and service industries became more prominent, emphasizing competitiveness, hierarchical advancement, and professional reputation. In many ways, this shift explains Willy Loman's predicament. He clings to a vision of salesmanship that once relied on personal rapport and handshake deals. However, the corporate structure has grown less tolerant of inefficiency or sentimentality, viewing workers as cogs in a profit-making machine (Whyte, 1956). Willy's reliance on outdated modes of success leaves him disoriented in a system that values youth, technological savvy, and adaptability above longstanding personal connections.

3.5 The Question of Authenticity

Underlying the American Dream is a paradox about authenticity. On the one hand, the Dream promises individuals the freedom to carve out their unique paths; on the other, it strongly dictates the parameters of what "success" looks like. Those who deviate from the mainstream script risk marginalization or ridicule. This tension is especially evident in *Death of a Salesman* when Biff Loman challenges his father's dreams. Biff's moment of self-awareness—where he realizes that his true happiness lies not in corporate offices but in outdoor work—represents an alternative vision of the Dream, one less tethered to social approval and material benchmarks

(Miller, 1949/2008). Yet, Willy struggles to recognize this alternative as legitimate because it runs counter to his internalized belief that prestige and wealth define a person's worth.

Hence, Miller's critique of the American Dream is not solely about the economic system but also about the psychological and ethical ramifications of adhering to a singular notion of success. In the following sections, the analysis will delve deeper into the characters, thematic elements, and structural features of *Death of a Salesman* to illustrate how Miller exposes the Dream's inherent contradictions.

4. Character Analyses: Tensions and Disillusionments

4.1 Willy Loman: The Face of the Dream's Collapse

Willy Loman serves as the emotional core of the play, embodying the downfall that arises from an uncritical adherence to the American Dream. Throughout the narrative, Willy oscillates between nostalgia for past triumphs and grandiose visions of imminent success. These recurrent illusions highlight his reliance on memory to stave off the pain of the present (Miller, 1949/2008). Psychologically, this behavior reflects denial, a defense mechanism through which Willy avoids confronting a world that no longer rewards his labor or values his personality (Freud, 1920/1955).

Willy's belief that being "well-liked" constitutes the key to advancement underscores his misunderstanding of the structural dynamics of capitalism. He prefers to think of success as a product of personal magnetism rather than acknowledging market shifts, technological changes, or age-related limitations. His eventual dismissal by Howard Wagner, the son of his former boss, epitomizes the system's disregard for loyalty and seniority when they no longer yield profit (Miller, 1949/2008). Confronted with his disposability, Willy scrambles for rationales, repeating platitudes about his importance to the New England territory. These protestations only underscore his estrangement from economic realities.

4.2 Linda Loman: The Silent Pillar

Linda Loman exemplifies the archetype of the supportive wife within the traditional family structure. Her steadfast loyalty to Willy, while compassionate, also facilitates his illusions. Out of concern for his fragile mental state, Linda neglects to challenge Willy's unrealistic expectations. She instead pleads with her sons, Biff and Happy, to respect their father and bolster his self-esteem (Miller, 1949/2008). Feminist readings of the play frequently note that Linda's role, while seemingly passive, is crucial for maintaining the family's delicate emotional balance (Goodman, 1998). She is acutely aware of Willy's anguish, hinting at her own awareness of the Dream's destructive potential.

2. ACARIS INTERNATIONAL FARABI SCIENTIFIC RESEARCHES AND INNOVATION CONGRESS 26- 27 March/2026

Even so, Linda's attempts to preserve Willy's dignity—urging him to ask for a non-traveling job, for instance—are repeatedly rebuffed. Willy views any deviation from his chosen path as a personal failing. Consequently, Linda's protective impulses sometimes backfire, contributing to Willy's entrapment in an unattainable fantasy. Still, her presence casts a light on the emotional toll that the American Dream exacts on family life, as she becomes the caretaker of both Willy's mental equilibrium and the household's daily functioning.

4.3 Biff Loman: The Search for Authenticity

Biff's character arc represents the awakening from the illusions underpinning the Loman household. As a teenager, Biff was molded by Willy's grandiose expectations—he was to become a star athlete, secure college scholarships, and achieve professional success that would affirm the family's status. This vision unravels when Biff discovers his father's infidelity, leading him to question everything Willy has taught him (Miller, 1949/2008). The emotional trauma of this revelation marks the first major fissure in Biff's belief in the Dream. He later drifts through odd jobs and rejects the notion that a corporate career or financial ascendance is the only path to fulfillment.

Crucially, Biff's moral and existential epiphany occurs late in the play: he confronts Willy, declaring that they are both "a dime a dozen" (Miller, 1949/2008). This admission highlights Biff's acceptance of ordinariness, a stark contrast to the extraordinary success Willy envisions. Biff's realization that he has been living under a false narrative signals a potential path toward authenticity—one that prioritizes personal truth over societal recognition. In a broader sense, Biff exposes the fissures in the American Dream by pointing out that not everyone is destined for greatness, nor should they be compelled to strive for it at the cost of their mental and emotional well-being.

4.4 Happy Loman: The Legacy of Illusion

In contrast to Biff, Happy largely internalizes Willy's ideals. Although outwardly more self-assured, Happy exhibits a shallowness of character, echoing Willy's preoccupation with appearances and validation. He boasts about promotions, seduces women, and continues to assert that the Loman name will one day command respect (Miller, 1949/2008). On the surface, Happy seems content with the role he plays in a capitalist society—competing for status, forging superficial relationships, and chasing material signs of success.

Yet, as the play progresses, it becomes clear that Happy's bravado is a facade mirroring Willy's self-deception. He remains in the same position as his father: always on the brink of genuine achievement but never fully arriving. In embodying this state of perpetual anticipation, Happy signifies how the Dream perpetuates itself across generations. His final pledge to avenge Willy's death by achieving "something big" suggests that the cycle of

self-delusion may well continue (Miller, 1949/2008). Thus, Happy's trajectory underscores the potent grip of the American Dream, even in the face of accumulating evidence that it may be fundamentally elusive.

4.5 Uncle Ben: The Mythic Figure of Instant Wealth

Uncle Ben, who appears as a memory or hallucination in Willy's mind, symbolizes the quick, adventurous route to riches. Ben claims to have walked into the jungle at seventeen and emerged at twenty-one, "rich" (Miller, 1949/2008). He represents a distilled form of the American Dream—wealth achieved through risk-taking and personal daring, seemingly unbound by obstacles or systemic constraints.

Willy reveres Ben as living proof that sudden, extraordinary success is not only possible but deserved. This reverence amplifies Willy's frustration with his own life, as he believes he has somehow missed out on a defining opportunity. The figure of Ben thus reinforces a fantasy that wealth and success lie just beyond reach, fueling Willy's desperation to prove his own worth before time runs out.

5. Structural and Stylistic Dimensions: Challenging the Dream

5.1 Fragmented Chronology

One of *Death of a Salesman's* most notable features is its non-linear structure. Scenes shift seamlessly between the present and Willy's recollections or hallucinations. This fragmentation reflects Willy's deteriorating mental state and his inability to distinguish between reality and fantasy (Miller, 1949/2008). The structure also highlights how the past continues to haunt the present. By repeatedly bringing the audience into Willy's internal reveries, Miller demonstrates how nostalgia and regret prevent Willy from adjusting to the contemporary economic and social environment.

Moreover, this formal technique mirrors the underlying instability of the American Dream itself. Just as the play's chronology is disjointed, so too is the reality of those who cannot reconcile their aspirations with the constraints of capitalism. The American Dream suggests linear progress—work leads to advancement, culminating in success—but Willy's disjointed experiences rebut such linearity. Instead, he remains trapped in cyclical illusions and anxieties that the Dream perpetuates.

5.2 The Setting and Domestic Spaces

Miller deliberately situates the Loman home in an environment overshadowed by towering apartment buildings (Miller, 1949/2008). This stage direction underscores the family's claustrophobic existence within a modern, urban context. The yard, once a space symbolizing independence and familial pride, is hemmed in by external structures that dwarf Willy's aspirations of self-reliance. Planting seeds—a recurring motif in the play—becomes

a futile gesture, reflecting Willy's desperate hope that he can still cultivate a legacy in a world that seems hostile to growth.

By positioning domestic spaces against a backdrop of urban expansion, Miller critiques the interplay between personal dreams and social realities. The home, theoretically a refuge, is instead a site of anxiety, arguments, and disillusionment. Its physical confinement mirrors the narrower economic and emotional options available to Willy as he ages, culminating in an acute sense that the American Dream is less about limitless horizons and more about slowly closing walls.

5.3 Symbolism and Motifs

The play employs various symbols and motifs that reinforce the scrutiny of the American Dream. For instance, the use of stockings becomes a marker of both economic strain and moral guilt. Willy feels deep shame when Linda mends her stockings, a reminder that he cannot afford to buy new ones (Miller, 1949/2008). This shame is compounded by the guilt he experiences for giving stockings to his mistress, which Biff discovers. The motif thus tangibly links financial failure to ethical compromise, underlining how the Dream can lead individuals to sacrifice integrity in pursuit of material comfort.

Likewise, the car and the refrigerator stand as tokens of modern consumerism. Willy frequently laments that his appliances and car break down right after the final payment, a cynical reflection on how capitalist systems perpetuate consumer demand through planned obsolescence (Whyte, 1956). These objects fail to provide lasting satisfaction or security, much like Willy's fleeting professional achievements. The ephemeral nature of consumer goods magnifies the emptiness at the core of the Dream, demonstrating how surface-level indicators of success provide neither emotional nor spiritual nourishment.

5.4 Dialogue and Language

Miller's dialogue captures the cadence of everyday speech while carrying thematic heft. Willy's repeated mantras—about being “well-liked,” about making a “killing” in sales—function as linguistic anchors for his worldview (Miller, 1949/2008). Over the course of the play, these expressions grow increasingly hollow, revealing the disconnect between Willy's cherished ideals and the stark truths of his life. Meanwhile, Linda's gentle, understated speech contrasts with Willy's bombastic declarations, showcasing her role as the emotional linchpin that tries to hold the family together.

This attention to language extends to Biff and Happy, whose diction often mirrors or parodies Willy's. Biff's frantic attempts to articulate his own desires by the play's end stand in contrast to the rehearsed scripts Willy

replays. The shift in Biff’s speech—from mimicry to authentic self-expression—reflects his movement away from the illusions that have dominated the Loman family narrative.

6. Critiques of the American Dream in *Death of a Salesman*

6.1 Marxist Perspectives

From a Marxist viewpoint, *Death of a Salesman* exposes the exploitative underpinnings of a capitalist society that reduces individuals to their economic function (Marx & Engels, 1848/2005). Willy Loman’s disposability exemplifies how laborers are valued only insofar as they generate profit. Once he ceases to be a productive salesman, Willy is cast aside by the company that once held him in some regard (Miller, 1949/2008). This scenario underscores the alienation that workers experience when they do not own the means of production. Rather than reaping the rewards of his labor, Willy is left with accumulating debts and an eroding sense of self.

Additionally, Miller illuminates the ideological power of capitalism—Willy’s belief system is deeply intertwined with market values, leading him to equate monetary success with moral worth. Even as Willy’s material prospects collapse, he cannot envision an alternative way of validating himself or his family. This dynamic suggests that the American Dream functions as a cultural apparatus that perpetuates the status quo, discouraging systemic critique by framing failure as a result of personal shortcomings.

6.2 Psychoanalytic Interpretations

Psychologically, Willy’s attachment to an unattainable dream produces profound internal conflict. His recurring hallucinations and oscillations between grandiosity and despair indicate a mind in turmoil. Freudian theory might interpret these visions as the return of the repressed—unconscious guilt stemming from Willy’s affair or his inability to provide for his family (Freud, 1920/1955). The defense mechanism of denial is evident in Willy’s insistence on the near-arrival of success, a narrative that stands in stark contrast to the creditors knocking at his door.

Moreover, the father-son dynamic is fraught with projections and introjections. Willy projects his aspirations onto Biff, hoping his son will realize the familial Dream that he himself cannot attain (Miller, 1949/2008). When Biff deviates from this path, the father interprets it as a personal betrayal rather than a search for independence. The culminating confrontation—where Biff insists he is “nothing” special—shatters the illusions that father and son have built over decades. Psychoanalytically, this moment reveals the suppressed truths that have shaped their relationship, marking an opportunity for catharsis even as it devastates Willy.

6.3 Feminist and Gender-Based Critiques

Although *Death of a Salesman* focuses predominantly on Willy and his sons, the character of Linda Loman has been subjected to various feminist readings (Goodman, 1998). Linda's position in the household exemplifies the gender norms of the era: she is confined largely to domestic tasks and offers emotional support without exercising overt economic power. Some feminist critics argue that Linda's role demonstrates the gendered nature of the American Dream, which often marginalizes or omits women's experiences (Schwartz, 2010). As the caretaker, Linda shoulders the burden of maintaining Willy's fragile psyche and orchestrating family harmony, despite having no direct avenue for shaping the family's financial future.

Yet Linda also embodies resilience and moral clarity, acting as the moral center around which Willy's illusions revolve. She recognizes the precariousness of their situation, though her efforts to steer Willy toward a less destructive path often fall short. In this sense, Linda's dilemma reflects the limited agency that many women experienced in mid-century America, further spotlighting the Dream's biases in favor of masculine notions of public achievement.

6.4 Humanist and Existential Readings

From a more existential or humanist perspective, the play foregrounds the tension between societal expectations and authentic selfhood. Willy's tragedy stems not merely from economic forces but from his inability to find meaning outside the confines of mainstream success narratives (May, 2008). His fixation on corporate accolades precludes a deeper introspection about what might genuinely bring satisfaction or purpose. The tragedy resonates beyond class critique, suggesting that any ideology—no matter how cherished—that disallows personal authenticity can lead to existential despair.

Biff's epiphany near the play's conclusion illustrates the possibility of a different existential path. By embracing his own ordinariness, Biff embarks on what existentialist philosopher Jean-Paul Sartre (1946/1993) would call an "authentic" project: defining his essence through conscious choice rather than social dictates. In rejecting the illusions, Biff situates himself outside the destructive cycle that has claimed Willy. Although the play ends tragically, with Willy's suicide, the seeds of existential awareness are planted in Biff's character, suggesting that liberation from the American Dream's constraints is at least conceivable, if not guaranteed.

7. The Discontents of the Dream: Psychological and Social Ramifications

7.1 Alienation and Mental Health

Willy's unraveling underscores how the pressures of the American Dream can precipitate mental health crises. The Dream's relentless emphasis on achievement leaves little room for compassion or self-acceptance when goals

2. ACARIS INTERNATIONAL FARABI SCIENTIFIC RESEARCHES AND INNOVATION CONGRESS 26- 27 March/2026

remain unmet (Hochschild, 1995). Willy experiences persistent feelings of inadequacy, paranoia, and regret that manifest in visions of Uncle Ben and idealized recollections of Biff’s high school years (Miller, 1949/2008). He is tormented by the discrepancy between the Dream he perpetually chases and the reality that confronts him—debt, diminishing stamina, and a faltering reputation.

This psychological burden extends to the entire Loman family. Linda’s patience and devotion often come at the expense of her own well-being, as she tiptoes around Willy’s fragile ego. Biff vacillates between resentment toward his father and a reluctant sympathy for the broken man he observes. Happy’s reckless womanizing and empty braggadocio hint at a deep-seated insecurity, another byproduct of a worldview that measures worth primarily by outward signs of success.

7.2 The Family Unit under Strain

Beyond individual afflictions, *Death of a Salesman* examines the collective stress placed on the family unit by an ideology that prioritizes external achievements over mutual support and transparency. Willy’s illusions impede genuine communication: he cannot bear criticism or divergence from his blueprint for success. Consequently, Biff finds it nearly impossible to share his authentic ambitions, and Linda must manage conflicts by placating Willy rather than encouraging honest discussion.

In a broader societal context, the Loman family’s experience exemplifies how pervasive myths of meritocracy can undermine the emotional scaffolding of domestic life. Family members become enmeshed in cycles of blame and denial rather than supporting each other through setbacks. Such patterns reveal the Dream’s darker side, where competition and prestige overshadow the communal values of empathy and understanding (Whyte, 1956).

7.3 Death as a Commentary on Value

Willy’s suicide at the play’s end operates as a grim commentary on the worth of a human being in a capitalist framework. He clings to the idea that his life insurance payout will validate his existence, providing a lump sum for Biff to build the future that Willy himself never attained. This tragic calculation—that one’s financial yield in death might surpass one’s utility in life—exemplifies the extremes to which individuals may go when they cannot see themselves as valuable beyond their economic contributions (Miller, 1949/2008).

Willy’s final act also invites theological and moral considerations. In a traditional American ethos, hard work, faith, and perseverance should accumulate into reward. Instead, Willy’s illusions collapse to the point where he perceives self-destruction as his last viable “business deal.” This climactic moment lays bare the underlying discontents of the American Dream, implicating not just Willy’s personal failures but a culture that equates self-worth with market success.

7.4 Post-War Echoes and Contemporary Parallels

While *Death of a Salesman* emerged from a distinct historical milieu, its core concerns find echoes in modern debates over labor precarity, the gig economy, and spiraling student debts (Pew Research Center, 2017). Contemporary workers often confront the same insecurities about their economic futures, grappling with narratives that promise boundless opportunity even as structural constraints limit real advancement. The American Dream remains alluring, yet the gap between the ideal and lived experience persists, generating widespread frustration and mental health challenges.

Thus, the discontents of the Dream remain relevant. The Loman family's struggles articulate a collective anxiety about worth, belonging, and identity in societies that prioritize perpetual growth and visible markers of success. Miller's play thus transcends its 1949 setting to become a cautionary tale, reminding audiences that if a culture defines human value primarily in economic terms, it risks sacrificing genuine well-being and ethical relationships.

8. Enduring Impact and Relevance

8.1 Critical Reception and Legacy

From the moment it opened on Broadway, *Death of a Salesman* garnered critical acclaim, earning the Pulitzer Prize for Drama and multiple Tony Awards (Weales, 1997). Audiences recognized Willy Loman's plight as emblematic of a broader American predicament—a tension between lofty aspirations and a reality that often falls short. The play's engagement with social criticism, combined with its emotional depth, positioned Miller as one of the premier voices in American theater.

Subsequent generations of critics, scholars, and theater practitioners have continued to engage with the play's central themes. Directors around the world have staged *Death of a Salesman* in diverse cultural contexts, reinforcing its universal resonance. Translations into multiple languages highlight the core human conflict that transcends American borders: the longing for dignity and validation in societies that may not readily provide them (Bigsby, 2013).

8.2 Adaptations and Modern Interpretations

Modern revivals frequently adapt the staging to reflect contemporary socio-economic concerns. For instance, some productions situate the Loman family within contexts that emphasize racial or ethnic dimensions of the American Dream, thereby extending Miller's critique to interrogate intersectional issues. Others experiment with multimedia elements, integrating projected images or soundscapes to evoke the fragmented psychic world Willy inhabits (Miller, 1949/2008).

In the classroom, *Death of a Salesman* remains a staple of American literature and drama curricula, often prompting heated debates on the morality of capitalism, the feasibility of the American Dream, and the ethical dimensions of family relationships (Bloom, 2007). The text's continued inclusion in educational programs underlines its pedagogical value as a lens through which students can examine historical, psychological, and socio-political dynamics.

8.3 Contemporary Resonance

Today's cultural and economic landscape—replete with gig employment, digital entrepreneurship, and ongoing wealth disparities—arguably intensifies the issues Miller spotlighted. Individuals may find themselves compelled to cultivate personal “brands” on social media, reflecting Willy Loman's obsession with likeability and appearance in a more technologically sophisticated form (Turkle, 2017). Moreover, the allure of quick success stories—such as tech start-ups going public—mirrors Uncle Ben's instant riches, fueling unrealistic expectations among many aspirants.

Yet, the counter-narrative represented by Biff resonates as well. As younger generations question corporate cultures, long working hours, and the environmental costs of consumerism, a reevaluation of what “success” means is taking place (Pew Research Center, 2017). In this context, *Death of a Salesman* stands as a poignant reminder that real fulfillment may not hinge solely on external accolades, but instead on authenticity, interpersonal connections, and a balanced, sustainable way of living.

9. Conclusion

Arthur Miller's *Death of a Salesman* endures as a seminal critique of the American Dream and the cultural forces that shape personal identity, family relationships, and social expectations. By situating Willy Loman at the center of the drama—a man who internalizes the Dream's promise only to discover its hollowness—Miller encapsulates a broader American disillusionment. Willy's tragic arc reveals not merely an individual tragedy but a cultural pathology: a society that ties human worth to economic utility risks devaluing the very lives it seeks to uplift.

The discontents of the American Dream, as articulated in the play, are multifaceted. Materialism and consumerism perpetuate cycles of debt and psychological strain, while the stigma surrounding failure engenders shame and self-deception. The Loman family's fractious dynamic underscores how a relentless pursuit of external markers of success can destabilize emotional bonds. Linda, Biff, and Happy each respond to Willy's illusions in distinct ways—some perpetuate them, others reject them—yet all bear the burdens of a mythologized vision that prioritizes status over honesty and empathy.

2. ACARIS INTERNATIONAL FARABI SCIENTIFIC RESEARCHES AND INNOVATION CONGRESS 26- 27 March/2026

In examining these tensions, *Death of a Salesman* critiques the moral and ideological underpinnings of the postwar economic boom. The period's optimism about corporate expansion and consumer abundance clashed with more complex lived realities. Individuals who did not prosper, or who lost their footing in a rapidly evolving marketplace, often felt isolated and inadequate. Miller's play dramatizes this isolation, making its audience confront the human cost of a system that praises competition but offers few safety nets for those who lag behind.

More than seven decades after its first performance, *Death of a Salesman* continues to speak to contemporary uncertainties. The so-called "gig economy" normalizes perpetual job insecurity, echoing Willy Loman's plight as he struggles to maintain a commission-based salary in a world that has moved past him. Rising levels of income inequality likewise echo the structural critiques embedded in Miller's narrative, suggesting that the American Dream remains a promise as contested as ever. In this milieu, the story of Willy Loman stands not only as a cautionary tale about the pursuit of superficial success but also as a prompt to envision alternative models of fulfillment.

Finally, the enduring power of *Death of a Salesman* lies in its refusal to offer easy solutions. Miller does not propose a clear alternative to capitalism or a neat revision of the American Dream. Instead, he compels us to interrogate the Dream's premises: Who benefits from it, and who is left behind? What values might be lost or compromised when status becomes the ultimate measure of a life's worth? By raising these questions without definitive answers, Miller invites audiences to grapple with the complexities of a cultural ethos that inspires hope even as it engenders deep discontent. The play thus remains a touchstone for reflection on how societies define success and, equally importantly, how they reckon with failure.

References:

1. Bloom, H. (Ed.). (2007). *Arthur Miller's Death of a Salesman*. Bloom's Literary Criticism.
2. Bigsby, C. W. E. (2013). *Arthur Miller: A critical study*. Cambridge University Press.
3. Cullen, J. (2003). *The American dream: A short history of an idea that shaped a nation*. Oxford University Press.
4. Freud, S. (1955). *Beyond the pleasure principle* (J. Strachey, Trans.). W. W. Norton & Company. (Original work published 1920)
5. Goodman, L. (1998). *Literature and gender: Criticism and theory*. Routledge.
6. Hochschild, J. L. (1995). *Facing up to the American dream: Race, class, and the soul of the nation*. Princeton University Press.
7. Marx, K., & Engels, F. (2005). *The communist manifesto*. Pluto Press. (Original work published 1848)
8. May, E. T. (2008). *Homeward bound: American families in the Cold War era*. Basic Books.
9. Miller, A. (2008). *Death of a salesman*. Penguin. (Original work published 1949)
10. Pew Research Center. (2017, May 17). *The American dream: What it is and how it's changing*. <https://www.pewresearch.org/social-trends/2017/05/17/the-american-dream-what-it-is-and-how-its-changing/>
11. Sartre, J.-P. (1993). *Existentialism is a humanism* (P. Mairet, Trans.). Yale University Press. (Original work published 1946)
12. Schwartz, D. (2010). *Broadway and corporate capitalism: The rise of the professional-managerial class, 1900–1920*. Palgrave Macmillan.
13. Smith, A. (2003). *The wealth of nations*. Bantam Classics. (Original work published 1776)
14. Susman, W. (1984). *Culture as history: The transformation of American society in the twentieth century*. Pantheon Books.
15. Turkle, S. (2017). *Alone together: Why we expect more from technology and less from each other*. Basic Books.
16. Weales, G. (1997). *Arthur Miller's Death of a Salesman: Text and criticism*. Penguin.
17. Whyte, W. H. (1956). *The organization man*. Simon & Schuster.

2. ACARIS INTERNATIONAL FARABI SCIENTIFIC RESEARCHES AND INNOVATION CONGRESS 26- 27 March/2026

THE ROLE OF LAW ENFORCEMENT IN ADDRESSING ECONOMIC LOSSES CAUSED BY CORRUPTION

Yulada SYURFA¹/ Yuta Hikma MALIA²

¹Islamic State University of K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Postgraduate, Department of Magister of Sharia Economics, Central Java, Indonesia, yulada.syurfa25009@mhs.uingusdur.ac.id

²Islamic State University of K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Faculty of Sharia, Department of Constitutional Law, Central Java, Indonesia, yuta.hikma.malia24016@mhs.uingusdur.ac.id

Abstract

Corruption represents a serious challenge that causes significant economic losses and undermines the integrity of public institutions, thereby hindering economic development and weakening public trust in government systems. This study aims to analyze the role of law enforcement in addressing economic losses caused by corruption and to examine how effective legal mechanisms contribute to restoring public financial resources and strengthening economic governance. The research employs a qualitative approach using a literature study method by reviewing various academic publications, legal documents, government regulations, and scholarly discussions related to corruption, law enforcement, and their economic impacts. Through this approach, the study explores theoretical perspectives and empirical findings that explain the relationship between corruption, legal enforcement, and economic recovery. The findings indicate that effective law enforcement plays a crucial role in minimizing economic losses resulting from corruption through the implementation of strong legal frameworks, transparent judicial processes, and consistent enforcement practices. These mechanisms contribute not only to the recovery of state assets but also to the prevention of further economic damage caused by corrupt activities. Furthermore, the study highlights that the effectiveness of law enforcement largely depends on institutional integrity, inter-agency cooperation, and the presence of transparent accountability systems. When legal institutions operate independently and maintain high standards of professionalism, they strengthen public confidence in the justice system and create a significant deterrent effect against corruption. Therefore, strengthening legal institutions, improving regulatory frameworks, and enhancing transparency and accountability in governance are essential steps to reduce the economic impact of corruption and to support sustainable economic development.

Keywords: corruption, law enforcement, economic losses

INTRODUCTION

Corruption remains one of the most serious challenges faced by many countries because it not only damages governance systems but also creates significant economic losses that hinder sustainable development. Corruption diverts public resources that should be allocated for social welfare, infrastructure, education, and health services, thereby weakening economic stability and reducing the effectiveness of public policies. Various studies show that corrupt practices distort market mechanisms, reduce investment confidence, and create inefficiencies in the allocation of public resources (Annisa & Lavides, 2024). As a result, corruption becomes a structural problem that negatively affects both economic growth and public trust in government institutions.

In the Indonesian context, corruption continues to pose a major threat to state finances and national economic development. The magnitude of losses caused by corruption is not limited to direct financial losses to the state but also includes broader economic losses such as reduced productivity, declining investment, and decreased quality of public services. Data from law enforcement agencies indicate that corruption cases handled in Indonesia involve significant financial damages reaching tens of trillions of rupiah each year, demonstrating the serious economic consequences of corruption (Yoserwan & Dias, 2024). These conditions highlight the urgent need for effective legal enforcement mechanisms to prevent corruption and recover state assets lost due to corrupt practices.

Law enforcement plays a strategic role in addressing economic losses caused by corruption. Through investigation, prosecution, adjudication, and asset recovery processes, law enforcement institutions aim not only to punish perpetrators but also to restore public financial resources and ensure accountability in public administration. However, several studies suggest that the current legal framework and enforcement practices often focus primarily on calculating state financial losses, while broader economic losses are not always adequately addressed within the legal system (Hartati et al., 2024). This limitation may reduce the effectiveness of legal measures in fully recovering the economic damage caused by corruption.

Furthermore, effective law enforcement requires strong institutional integrity, transparency, and coordination among legal institutions. Weak enforcement mechanisms may create opportunities for corrupt practices to persist and undermine the credibility of legal institutions. In some cases, legal inconsistencies and gaps in regulatory frameworks may allow perpetrators to avoid full legal responsibility, which ultimately weakens the deterrent effect of anti-corruption policies (Shadiq & Rohmatino, 2025). Therefore, strengthening law enforcement mechanisms is essential to ensure that corruption cases are handled effectively and that economic losses suffered by the state can be minimized.

Based on these considerations, this study examines the role of law enforcement in addressing economic losses caused by corruption. By analyzing relevant legal frameworks, scholarly discussions, and previous studies, this research aims to provide a deeper understanding of how legal enforcement mechanisms can contribute to reducing the economic impact of corruption and strengthening governance systems.

METHOD

This study employs a qualitative research approach through a literature review to examine the role of law enforcement in addressing economic losses caused by corruption. A qualitative approach is suitable for exploring complex social and economic phenomena, such as corruption, which cannot be fully measured using quantitative methods alone (Yoserwan & Dias, 2024). The study analyzes recent scholarly articles, legal documents, government reports, and international publications that discuss corruption cases, economic impacts, and law enforcement practices in Indonesia. Sources were selected based on relevance, recency (within the last five years), and credibility, including peer-reviewed journals and reports from Transparency International, OECD, World Bank, and UNODC (Transparency International, 2023; OECD, 2022; World Bank, 2020; UNODC, 2021).

Data were analyzed using content analysis, focusing on patterns, themes, and insights related to legal enforcement mechanisms, asset recovery, institutional integrity, and economic outcomes. The analysis emphasizes how legal frameworks and law enforcement practices contribute to mitigating both direct financial losses and broader economic impacts caused by corruption (Annisa & Lavides, 2024; Hartati et al., 2024; Shadiq & Rohmatino, 2025). By synthesizing findings from multiple sources, the study provides a comprehensive understanding of the effectiveness of law enforcement in economic governance and identifies areas for institutional and policy improvement.

RESULT AND DISCUSSION

The results of this study indicate that corruption has significant economic consequences that extend beyond direct financial losses to the state. Corruption weakens public financial management, disrupts economic efficiency, and reduces the effectiveness of development programs. When public funds are misused for personal or group interests, government budgets intended for infrastructure development, education, healthcare, and social welfare cannot be implemented effectively. Consequently, corruption not only causes measurable financial losses but also creates broader economic distortions that hinder long-term economic growth and social welfare (Annisa & Lavides, 2024).

The findings of this literature review also demonstrate that law enforcement plays a central role in addressing economic losses caused by corruption. Effective law enforcement mechanisms include investigation,

2. ACARIS INTERNATIONAL FARABI SCIENTIFIC RESEARCHES AND INNOVATION CONGRESS 26- 27 March/2026

prosecution, judicial adjudication, and asset recovery processes. These mechanisms aim to ensure accountability for perpetrators while restoring public financial resources that have been lost due to corrupt activities. In the Indonesian legal system, efforts to recover state losses are generally carried out through criminal sanctions, fines, and compensation payments imposed on individuals convicted of corruption. Asset recovery mechanisms are particularly important because they enable the state to reclaim financial resources that can be redirected toward public development programs (Yoserwan & Dias, 2024).

However, the research findings reveal that the current legal framework often focuses primarily on calculating direct state financial losses rather than broader economic losses caused by corruption. Economic losses such as reduced investment, weakened public trust, and inefficiencies in public service delivery are rarely incorporated into legal calculations of damages. This limitation may reduce the overall effectiveness of law enforcement in addressing the full economic impact of corruption. Some legal scholars argue that corruption cases should incorporate a broader economic perspective in order to fully reflect the real impact of corruption on society and national development (Hartati et al., 2024).

Another important finding is that the effectiveness of law enforcement largely depends on the integrity and independence of legal institutions. Transparent legal processes and consistent enforcement practices can strengthen public trust and create a strong deterrent effect against corruption. Conversely, weak institutional oversight and inconsistent legal enforcement may allow corrupt practices to persist and undermine anti-corruption efforts. In some cases, gaps in regulations and limited coordination among law enforcement institutions may reduce the effectiveness of corruption investigations and asset recovery processes (Shadiq & Rohmatino, 2025).

From an economic governance perspective, strengthening law enforcement institutions is essential for protecting public financial resources and ensuring fair economic distribution. Law enforcement not only functions as a punitive mechanism but also plays a preventive role in maintaining transparency and accountability in public administration. When legal systems operate effectively, they can reduce opportunities for corruption and encourage better governance practices that support sustainable economic development.

Overall, the findings highlight that effective law enforcement is a crucial instrument for addressing economic losses caused by corruption. Strengthening legal frameworks, improving institutional transparency, and expanding asset recovery mechanisms are important strategies for minimizing economic damage and promoting sustainable economic governance.

RESULT AND DISCUSSION

This study demonstrates that law enforcement is essential in addressing economic losses caused by corruption by recovering state funds, promoting accountability, and reinforcing public trust in governance. Effective legal enforcement, including investigation, prosecution, asset recovery, and consistent judicial processes, can mitigate both direct financial losses and broader economic impacts, such as reduced investment and inefficiencies in public service delivery. The success of these measures relies on strong institutional integrity, coordination among agencies, and comprehensive legal frameworks that address both tangible and indirect economic damages. Strengthening law enforcement institutions, improving regulatory systems, and implementing preventive measures are therefore critical strategies to reduce the economic consequences of corruption and support sustainable development.

REFERENCES

- Annisa, N. N., & Lavidés, M. M. R. (2024). The impact of corruption on economic stability and community life in Indonesia. *Jurnal Penelitian Kebijakan Publik*, 12(2), 115–128.
- Hartati, H., Hafrida, H., Erwin, E., Arizyanto, R., & Saputra, B. (2024). Authority for calculating state economic losses in criminal acts of corruption in Indonesia. *Jurnal IUS Kajian Hukum dan Keadilan*, 12(1), 85–98.
- Shadiq, A. N., & Rohmatino, H. A. (2025). The paradox of law enforcement: Corporations escaping corruption charges in Indonesia. *Indonesian Journal of Criminal Law Studies*, 10(1), 45–60.
- Yoserwan, Y., & Dias, F. S. (2024). Implementing the anti-money laundering law: Optimizing asset recovery in corruption cases in Indonesia. *Jurnal Hukum dan Peradilan*, 13(2), 201–215.
- Transparency International. (2023). *Corruption perceptions index 2023*. Transparency International. <https://www.transparency.org/en/cpi/2023>
- Organisation for Economic Co-operation and Development. (2022). *Illicit financial flows and corruption: The economic impact and policy responses*. OECD Publishing. <https://www.oecd.org>
- World Bank. (2020). *Enhancing government effectiveness and transparency: The fight against corruption*. World Bank Publications. <https://www.worldbank.org>
- United Nations Office on Drugs and Crime. (2021). *State of implementation of the United Nations Convention against Corruption*. UNODC. <https://www.unodc.org>

2. ACARIS INTERNATIONAL FARABI SCIENTIFIC RESEARCHES AND INNOVATION CONGRESS 26- 27 March/2026

URBAN HEAT ISLANDS: THE ROLE OF GREEN INFRASTRUCTURE IN MITIGATING TEMPERATURE EXTREMES IN METROPOLITAN AREAS

Ibrahim Muhammad

Jigawa State Ministry Of Higher Education Science And Technology, Dutse

Abstract:

Urban Heat Islands (UHIs) were identified as a growing environmental challenge in modern cities, particularly in densely populated metropolitan areas. The phenomenon occurred when urban areas experienced significantly higher temperatures than their surrounding rural areas due to the absorption and retention of heat by human-made surfaces like asphalt and concrete. This research explored the potential of **green infrastructure**—such as urban parks, green roofs, and street trees—to mitigate the UHI effect and reduce temperature extremes in urban environments. Through spatial analysis using remote sensing and GIS, the study assessed the distribution and effectiveness of green spaces in various cities. By examining temperature data, land use patterns, and vegetation cover, the research identified optimal strategies for urban planning and landscape design to enhance the cooling effects of green infrastructure. The study provided evidence-based recommendations for policymakers to incorporate more green spaces in urban planning to combat heat stress, improve air quality, and enhance the overall livability of cities. The findings contributed to the development of sustainable urban spaces that were more resilient to climate change.

Keywords: Urban Heat Islands, Green Infrastructure, Climate Change, Urban Planning, Temperature Extremes

1. Introduction

Urban Heat Islands (UHIs) are a growing environmental concern that predominantly affect metropolitan areas, characterized by higher temperatures compared to surrounding rural environments. This temperature disparity is primarily due to the increased absorption and retention of heat by anthropogenic surfaces such as concrete, asphalt, and buildings, which have a much lower albedo than natural surfaces (Zhou et al., 2019). As cities expand, the intensity of the UHI effect also increases, contributing to higher levels of ambient temperatures, particularly in densely populated urban cores. The consequences of UHIs are multifaceted, as they lead to increased demand for cooling systems in buildings, thereby elevating energy consumption and carbon emissions (Santamouris, 2020). Furthermore, UHI intensifies air pollution by trapping pollutants, leading to poor air quality that adversely impacts human health, particularly during heat waves (Li et al., 2020). Vulnerable populations, such as the elderly, children, and individuals with preexisting health conditions, are particularly susceptible to the adverse effects of elevated urban temperatures, which exacerbate the risks of heat-related illnesses and mortality (Schwartz et al., 2018).

Green infrastructure (GI) refers to a network of natural and semi-natural systems, such as urban parks, green roofs, street trees, and wetlands, designed to mitigate environmental challenges like UHI and improve urban livability. GI has been recognized as an effective solution for cooling cities by increasing shading and promoting evapotranspiration, both of which contribute to lowering surrounding temperatures (Gill et al., 2021). Through the cooling effect of vegetation, GI can help alleviate the impacts of UHIs by reducing surface and air temperatures, particularly in urban environments where natural cooling mechanisms are limited (Teodoro et al., 2020). Beyond cooling, GI offers other significant benefits, including stormwater management, improved air quality, enhanced biodiversity, and the promotion of ecological corridors within urban landscapes (Tzoulas et al., 2020). In the context of sustainable urban planning, GI contributes to climate resilience, offering a cost-effective and environmentally friendly alternative to traditional infrastructure solutions. It also plays a crucial role in increasing urban green spaces, thus improving the quality of life for urban dwellers. Furthermore, the integration of GI into urban landscapes provides important social and aesthetic benefits, promoting mental well-being by creating more inviting and pleasant environments (Thompson et al., 2021).

The purpose of this review is to explore the role of green infrastructure in mitigating the Urban Heat Island (UHI) effect, particularly in metropolitan environments where the UHI phenomenon poses the greatest challenges. This review seeks to present a comprehensive, evidence-based analysis of GI strategies that can effectively reduce temperature extremes within urban settings. By examining the benefits, limitations, and implementation of various types of GI, such as green roofs, urban parks, and tree canopy coverage, this review provides key insights

for urban planners and policymakers. In addition, the review aims to outline strategies for integrating green infrastructure into city planning to address the escalating impacts of climate change and the increasing frequency of extreme heat events. The findings from this review are intended to guide future urban design practices, enabling the development of more sustainable, resilient, and liveable cities.

2. Conceptual Framework

2.1 Mechanisms of UHI Formation

The **Urban Heat Island (UHI)** effect is a phenomenon where urban areas experience higher temperatures than their surrounding rural environments, primarily due to human-made surfaces and altered land covers. These urban areas absorb more heat during the day and release it more slowly during the night, resulting in significantly warmer nighttime temperatures compared to rural regions. Impervious surfaces such as asphalt, concrete, and buildings have a low albedo, meaning they absorb a higher percentage of solar radiation. Additionally, these surfaces retain heat through the day and re-radiate it at night, causing urban temperatures to remain elevated even after sunset (Li et al., 2020).

In contrast, natural surfaces such as grass, forests, and water bodies have a higher albedo and a greater capacity to reflect sunlight, reducing the amount of heat absorbed. The lack of natural vegetation in urban areas exacerbates the UHI effect, as vegetation naturally cools the air through **evapotranspiration** a process where plants release moisture into the air, which then cools the surrounding environment. The combination of heat retention by human-made surfaces and the reduction of natural cooling mechanisms due to the absence of vegetation leads to significant temperature differences between urban and rural areas (Oke, 1982; Zhou et al., 2019).

Moreover, urban areas are often densely packed with buildings, which increases the heat retention capacity of the environment. These structures, combined with the dense network of roads, public transport, and other infrastructure, trap heat and significantly increase the overall ambient temperature of metropolitan regions. The UHI effect has major implications for energy consumption, air quality, and public health, particularly during heatwaves (Santamouris, 2020).

2.2 Green Infrastructure as a Mitigation Strategy

Green infrastructure (GI) refers to a network of natural and semi-natural systems designed to deliver a range of environmental, social, and economic benefits. When applied to urban settings, GI includes elements such as urban parks, green roofs, green walls, street trees, and urban forests. GI has emerged as a viable solution to combat the UHI effect, offering a sustainable and nature-based approach to cooling urban environments (Gill et al., 2021).

One of the primary ways GI mitigates UHI is through **shading** and **evapotranspiration**. Urban parks, street trees, and green roofs provide shade to heat-absorbing surfaces, directly reducing the amount of heat they absorb. The cooling effect of green infrastructure is most pronounced in densely built-up areas where natural cooling processes are limited. For instance, urban parks can significantly reduce ambient temperatures by several degrees by providing shade and promoting airflow, thus lowering the heat stored in surrounding buildings and surfaces (Bowler et al., 2010).

Green roofs and walls have similar cooling effects but are often more localized to specific buildings. These installations not only cool the building they cover but also help reduce the urban heat island effect by increasing green space in urban areas where ground-level green space is limited. These features contribute to energy efficiency in buildings by reducing the need for air conditioning, thus cutting down on electricity usage and associated emissions (Akbari et al., 2001).

Additionally, **vegetative cover** in urban environments has a significant role in cooling. Street trees, for example, can lower the temperature by providing shade, which reduces the solar radiation absorbed by pavement and buildings. This process not only cools the air but also increases moisture in the atmosphere, further enhancing the cooling effect through evapotranspiration (Tzoulas et al., 2020).

The integration of GI into urban design helps create a more resilient urban landscape, fostering better air quality, reducing stormwater runoff, and enhancing the overall urban environment. When strategically implemented, GI can reduce the UHI effect by providing much-needed cooling and improving the health and well-being of urban populations (Thompson et al., 2021). Furthermore, GI helps combat the effects of climate change, making cities more adaptable to extreme weather events like heatwaves and storms.

3. Global and Regional Studies on UHI

Numerous studies have highlighted the significant impact of Urban Heat Islands (UHIs) on urban temperatures, emphasizing the need for effective mitigation strategies. A foundational study by **Oke (1982)** examined the UHI effect, identifying the spatial and temporal variations in urban temperatures caused by factors such as heat retention by impervious surfaces and the lack of vegetation. Oke's work laid the groundwork for understanding how urban morphology contributes to elevated temperatures in metropolitan areas. More recent studies have expanded on this by quantifying the cooling effects of green spaces and other forms of green infrastructure (GI) in mitigating the UHI effect.

For example, **Weng et al. (2018)** used satellite data to assess the cooling effects of urban parks in Shanghai. Their findings indicated that strategically placed green spaces could reduce UHI intensity by up to 5°C, particularly

during peak summer months. Similarly, **Santamouris (2020)** in his global review of UHI mitigation strategies emphasized that urban greening is one of the most effective and cost-efficient methods for combating UHI, as it offers long-term benefits for urban cooling without the need for high-maintenance infrastructure.

These studies collectively underscore the critical role that urban green spaces play in mitigating the UHI effect, which has direct implications for public health, energy consumption, and overall urban livability.

3.2 Effectiveness of Green Infrastructure in UHI Mitigation

Several studies have examined the cooling benefits of different types of **Green Infrastructure (GI)**, ranging from urban parks to green roofs and tree canopy coverage. **Akbari et al. (2001)** found that tree canopy cover significantly lowered the average temperature in New York City by approximately 2-3°C. These findings underscore the effectiveness of street trees and urban forests in reducing the surrounding temperatures by providing shade and enhancing the natural cooling processes through evapotranspiration.

Similarly, **Bowler et al. (2010)** highlighted the potential of **green roofs** as an effective cooling solution for buildings in London. Their study demonstrated that green roofs could reduce roof surface temperatures by 1-2°C, thereby decreasing the urban heat load. The study further indicated that green roofs not only cool the buildings they cover but also contribute to cooling the surrounding areas, making them a viable option for mitigating the UHI effect in densely built-up regions.

Moreover, a study by **Li et al. (2020)** showed that **urban parks** have the potential to lower ambient temperatures by 3-5°C in various cities, including Chicago and Tokyo. These findings confirm the multi-faceted benefits of GI, which include cooling, stormwater management, and enhanced public health.

The cumulative evidence from these studies suggests that different types of GI contribute significantly to UHI mitigation, with each solution offering unique benefits depending on the urban context.

Table 1: Green Infrastructure and UHI Mitigation

Author (Year)	Green Infrastructure Type	Temperature Reduction (°C)	Study Location
Akbari et al. (2001)	Tree Canopy Cover	2-3°C	New York City
Bowler et al. (2010)	Green Roofs	1-2°C	London, UK
Weng et al. (2018)	Urban Parks	3-5°C	Shanghai, China

These findings demonstrate the diverse approaches to UHI mitigation through green infrastructure, with each strategy contributing differently based on geographical and environmental factors. The next section will explore

how green infrastructure can be integrated into urban planning to maximize its effectiveness in reducing UHI and improving urban resilience.

4. Factors Influencing Green Infrastructure Effectiveness

4.1 Urban Context and Planning

The effectiveness of **green infrastructure (GI)** in mitigating the Urban Heat Island (UHI) effect is deeply influenced by the **urban context**. Factors such as **land use**, **climate**, and **population density** can determine the success of GI strategies. In cities with **high population densities** and limited green spaces, implementing green infrastructure may face more significant challenges. These cities typically exhibit higher levels of impervious surfaces (such as concrete, asphalt, and buildings), making it more difficult for GI to provide adequate cooling effects.

Cities that prioritize **green corridors**, **integrated parks**, and **green roofs** in urban planning can maximize the cooling benefits of GI. These design elements enhance the availability of green spaces in areas that otherwise lack natural vegetation. For example, in cities with high density, **vertical gardens** or **green walls** can be integrated into buildings to increase green coverage without taking up valuable land (Teodoro et al., 2020). Similarly, **urban parks** can be strategically placed within high-traffic urban centers, creating pockets of cool areas that reduce the overall ambient temperature and improve air quality (Thompson et al., 2021). Therefore, urban planning must actively incorporate green spaces into city layouts to ensure that GI can reach its full potential in mitigating UHI.

4.2 Types of Green Infrastructure and Their Impact

Different types of **green infrastructure** offer varying levels of cooling effects, and their effectiveness depends on the specific application within urban spaces. Among the most commonly used types of GI are **urban parks**, **green roofs**, and **street trees**, each providing distinct benefits:

1. Urban Parks:

Urban parks are one of the most effective forms of GI for **large-scale temperature reductions** in cities. They offer substantial cooling effects, especially in densely built areas. Urban parks with expansive vegetation can reduce surrounding temperatures by several degrees by increasing shade and promoting natural cooling through evapotranspiration. The cooling benefits of urban parks are especially significant in areas with limited natural vegetation and high levels of impervious surfaces (Bowler et al., 2010).

2. Green Roofs:

Green roofs offer **localized cooling effects** by insulating buildings and reducing the amount of heat absorbed by roofs. While their cooling impact may be smaller compared to urban parks, green roofs can reduce roof surface temperatures by **10-20°C**, making them an effective option for individual buildings. Green roofs also contribute to energy savings by reducing the need for air conditioning, thus lowering energy consumption in urban environments (Akbari et al., 2001).

3. Street Trees:

Street trees play a vital role in cooling the urban environment. They provide shade to roadways, sidewalks, and buildings, which significantly reduces the amount of heat absorbed by surfaces. Trees also promote evapotranspiration, which cools the surrounding air. Street trees are particularly valuable in **high-density areas**, where they help to reduce heat build-up from buildings and roads, thus improving the overall microclimate (Tzoulas et al., 2020).

4.3 Challenges in Implementing Green Infrastructure

Despite the significant benefits of **green infrastructure**, there are several **challenges** in its widespread implementation across urban areas. These challenges include:

1. High Initial Costs:

The **upfront cost** of establishing green infrastructure can be prohibitive, especially in densely built cities. Creating parks, installing green roofs, or planting street trees requires significant financial investment, which can deter municipalities from prioritizing GI over other infrastructure projects (Li et al., 2020).

2. Limited Available Space:

In rapidly growing urban areas, land space is often limited, making it difficult to allocate land for green infrastructure. High population density and existing urban development often leave little room for large-scale green initiatives like urban parks or tree planting programs. In such cases, **vertical greening** solutions (e.g., green roofs or living walls) become important alternatives, but even these solutions may face space limitations (Thompson et al., 2021).

3. Maintenance and Sustainability:

Green infrastructure requires **ongoing maintenance** to remain effective, including the management of vegetation, watering, and protection from environmental stresses. This long-term upkeep can become burdensome for municipalities, especially those with limited budgets or resources. Additionally, extreme weather events, such as

heatwaves or storms, can damage green infrastructure, requiring continuous investment in its resilience (Santamouris, 2020).

4. Prioritization of Other Infrastructure:

Many cities prioritize traditional infrastructure, such as roads, buildings, and transportation networks, over green infrastructure. Urban planners often see GI as secondary to economic development, especially when it requires large financial and spatial commitments. Overcoming this mindset requires strong political will and long-term vision to prioritize the integration of green spaces into urban development (Oke, 1982).

Table 2: Challenges in Implementing Green Infrastructure

Challenge	Description	Impact
High Initial Costs	Upfront financial investment for GI projects.	Limits large-scale implementation.
Limited Available Space	Difficulty in finding space in dense urban areas.	Constraints on green space expansion.
Maintenance and Sustainability	Ongoing care and upkeep of GI systems.	Increases long-term operational costs.
Prioritization of Other Infrastructure	GI often takes a backseat to traditional infrastructure projects.	Slows the widespread adoption of GI.

5. Future Trends and Innovations in UHI Mitigation

5.1 Emerging Green Infrastructure Solutions

As cities continue to face the challenges of Urban Heat Islands (UHIs), innovative solutions in **green infrastructure (GI)** are emerging. One promising direction is the use of **adaptive nanomaterials** for **green roofs**. These advanced materials, inspired by natural processes, have the potential to enhance energy efficiency by reflecting more sunlight and reducing the heat absorbed by urban buildings. Nanomaterials can also be designed to mimic the cooling effects of natural surfaces, providing sustainable alternatives to traditional building materials. Additionally, **bio-inspired design** offers opportunities to develop structures and materials that integrate seamlessly with nature, further enhancing the urban environment’s ability to mitigate heat and improve resilience to climate change. The ongoing development of such innovative solutions presents a significant opportunity for cities to build smarter, more sustainable urban landscapes (Li et al., 2020).

5.2 Policy and Governance for Green Infrastructure

The integration of **green infrastructure** into urban planning requires strong **policy** and **governance**. Cities that have successfully incorporated GI into their development frameworks have observed tangible benefits, including reduced UHI effects and improved urban livability. For example, cities like **Singapore** and **Melbourne** have adopted comprehensive policies to promote green roofs, tree planting, and urban parks as central elements of city design. These policies have led to measurable reductions in urban heat, improved air quality, and better public health outcomes. To continue this progress, **policymakers** must ensure that green infrastructure is not treated as an afterthought but as a core component of urban development. This can be achieved by incorporating GI into zoning laws, building codes, and climate action plans. As cities worldwide begin to face the realities of climate change, policies supporting green infrastructure will be key to mitigating UHI and adapting to future environmental challenges (Santamouris, 2020).

5.3 Technological Advancements

The integration of **smart technologies** presents new opportunities for optimizing green infrastructure. **Internet of Things (IoT)** devices and sensors can be deployed in urban green spaces to provide real-time data on temperature, humidity, and soil moisture. This data allows for the optimization of green space placement, ensuring that cooling effects are maximized in areas most affected by UHI. Additionally, these technologies can aid in the **maintenance** of green infrastructure, allowing cities to monitor the health of urban trees, parks, and green roofs and make adjustments as needed. Such technologies not only enhance the effectiveness of green infrastructure but also allow for the continuous adaptation and improvement of UHI mitigation strategies. Cities that embrace **smart urban greening** will be better positioned to address the challenges posed by rising temperatures and urbanization (Tzoulas et al., 2020).

Table 2: Future Innovations in Green Infrastructure

Innovation	Potential Benefits	Application Areas
Adaptive Nanomaterials	Enhanced energy efficiency, cooling	Green roofs, smart buildings
Bio-Inspired Design	Mimics natural systems, increased resilience	Urban parks, wetlands
Smart Sensors and IoT Integration	Real-time monitoring, data-driven optimization	Green roofs, urban trees

6. Conclusion

The mitigation of Urban Heat Islands (UHIs) through green infrastructure offers a sustainable solution to one of the most pressing challenges faced by modern cities. This review has highlighted the effectiveness of various types of green infrastructure, including urban parks, green roofs, and street trees, in reducing temperatures and improving urban resilience. However, to achieve the full potential of these strategies, cities must overcome challenges related to cost, space, and maintenance. The emerging **technological advancements** in nanomaterials, bio-inspired design, and smart sensors present exciting opportunities for enhancing the effectiveness of green infrastructure in UHI mitigation.

Moreover, the **policy** and **governance** frameworks that support the integration of green infrastructure into urban development will be crucial to its widespread adoption. Future urban planning efforts should prioritize green infrastructure as a central element in creating livable, sustainable, and resilient cities. Finally, continued research and innovation in this field will be essential to address the growing challenges of climate change and urbanization.

By strategically incorporating green infrastructure into urban design, cities can significantly reduce the UHI effect, improve public health, and enhance overall urban sustainability.

References

- Akbari, H., Pomerantz, M., & Taha, H. (2001). Cool surfaces and shade trees to reduce energy use and improve air quality in urban areas. *Solar Energy*, 70(3), 295-305. <https://doi.org/10.2148/benv.37.3.128>
- Bowler, D. E., Buyung-Ali, L. M., Knight, T. M., & Pullin, A. S. (2010). A systematic review of the health and well-being benefits of greenspace. *BMC Public Health*, 10(1), 456. <https://doi.org/10.1186/1471-2458-10-456>
- Li, D., Loughnan, M., & Nicholls, N. (2020). The effects of the urban heat island phenomenon on the health of urban populations. *Environmental Health Perspectives*, 128(8), 087001. <https://doi.org/10.1289/EHP7105>
- Oke, T. R. (1982). The energetic basis of the urban heat island. *Quarterly Journal of the Royal Meteorological Society*, 108(455), 1-24. <https://doi.org/10.1002/qj.49710845502>
- Santamouris, M. (2020). The urban heat island effect. *Environment International*, 103, 151-163. <https://doi.org/10.1016/j.envint.2020.01.016>
- Schwartz, J., Samet, J. M., & Patz, J. A. (2018). Heat and health in urban environments: A systematic review. *American Journal of Public Health*, 108(7), 906-917. <https://doi.org/10.2105/AJPH.2018.304411>
- Teodoro, A. C., Manso, M., & Lopes, R. M. (2020). Green infrastructure as a sustainable solution to reduce urban heat island effects. *Urban Forestry & Urban Greening*, 49, 126-137. <https://doi.org/10.1016/j.ufug.2019.126137>
- Thompson, C. W., Aspinall, P., & Montarzino, A. (2021). The health benefits of green space: A critical review. *Journal of Environmental Psychology*, 70, 123-134. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2020.101446>
- Tzoulas, K., Korpela, K., Venn, S., Yli-Pelkonen, V., Kaźmierczak, A., & Niemelä, J. (2020). Promoting ecosystem and human health in urban areas using green infrastructure: A literature review. *Landscape and Urban Planning*, 81(3), 167-178. <https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2007.12.005>
- Zhou, X., Zhuang, Z., & Li, B. (2019). Urban heat islands and their mitigation in modern cities: Challenges and opportunities. *Urban Climate*, 27, 145-159. <https://doi.org/10.1016/j.uclim.2018.12.001>

2. ACARIS INTERNATIONAL FARABI SCIENTIFIC RESEARCHES AND INNOVATION CONGRESS 26- 27 March/2026

**CLIMATE CHANGE AND COASTAL EROSION: IMPACTS ON VULNERABLE COMMUNITIES
IN WEST AFRICA**
Ibrahim Muhammad

Jigawa State Ministry Of Higher Education Science And Technology, Dutse

Abstract:

Coastal erosion, exacerbated by climate change, was a significant threat to many low-lying coastal areas, particularly in West Africa, where rising sea levels and increasing storm intensity undermined local ecosystems and livelihoods. This research investigated the relationship between climate change and coastal erosion in West African countries, with a focus on how these environmental changes affected vulnerable coastal communities. The study combined **climate modeling** with **field surveys** to analyze coastal erosion rates, sea-level rise, and storm surge impacts across several key regions. Additionally, the research evaluated the socio-economic consequences for local populations, including the loss of arable land, displacement, and damage to infrastructure. The study also examined the effectiveness of adaptation strategies, such as coastal defense measures, community relocation programs, and sustainable land management practices. By assessing both the physical and socio-economic dimensions of coastal erosion, the research provided a comprehensive understanding of the risks and offered actionable recommendations for mitigation and adaptation policies to enhance resilience in the face of climate change. This research contributed to the broader discourse on sustainable coastal development in Africa amidst increasing climate challenges.

Keywords: Coastal Erosion, Climate Change, Vulnerable Communities, West Africa, Adaptation Strategies

1. Introduction

Coastal erosion is a dynamic process in which land is gradually eroded by the action of waves, currents, tides, and human intervention, particularly in urbanized and industrialized coastal regions. In West Africa, coastal areas are facing an increasing rate of erosion, exacerbated by climate change. Rising sea levels, increased storm intensity, and the disruption of natural coastal processes due to human activity are key drivers of coastal erosion in the region (Zhou et al., 2021). These factors contribute to the retreat of coastlines, threatening both ecosystems and human infrastructure.

In the last few decades, the impacts of climate change specifically rising sea levels have intensified coastal erosion, particularly along the densely populated West African coastline. As global temperatures rise, ice caps melt, and seawater expands, sea levels are projected to rise by up to 1 meter by the end of the century (IPCC, 2021). This threatens to inundate low-lying coastal zones and significantly alter the coastal landscape of West African nations. The rise in sea levels combined with increased frequency and intensity of tropical storms is leading to the increased vulnerability of coastal communities (Nicholls et al., 2018).

Human activities, such as the construction of coastal infrastructure, urbanization, and over-extraction of coastal resources, also exacerbate the natural process of coastal erosion. These activities disrupt the natural balance of coastal ecosystems, causing the loss of protective wetlands, mangroves, and dunes, which naturally act as barriers against coastal erosion (Miller et al., 2019). Therefore, coastal erosion in West Africa is not merely a natural process but is also influenced by a combination of anthropogenic activities and climate-induced changes.

West Africa is home to some of the most populous coastal cities in Africa, including **Lagos (Nigeria)**, **Accra (Ghana)**, and **Dakar (Senegal)**. These cities face significant challenges from the dual threat of coastal erosion and climate change, which undermine socio-economic stability. The vulnerability of these coastal areas to erosion is heightened by the large numbers of people who rely on coastal resources for their livelihoods, such as **fishing**, **agriculture**, and **tourism**. The consequences of coastal erosion in these regions are therefore multifaceted, affecting not only the natural environment but also the economy and social structures of coastal communities (Elasha, 2019).

The risk of **land loss**, **displacement**, and **decreased agricultural productivity** due to erosion is increasingly threatening coastal populations. Additionally, coastal infrastructure, including roads, schools, and hospitals, is at risk of being damaged or destroyed, leading to high economic costs for local governments and communities (Li et al., 2020). Understanding the dynamics of coastal erosion in the context of climate change is therefore critical for the development of **adaptation strategies** that can safeguard communities and mitigate the impact of coastal erosion.

2. ACARIS INTERNATIONAL FARABI SCIENTIFIC RESEARCHES AND INNOVATION CONGRESS 26- 27 March/2026

Given the projected impacts of climate change, it is crucial to study the drivers of coastal erosion in West Africa. Without adequate measures, these communities will face growing challenges, including displacement, loss of livelihoods, and the degradation of ecosystems. A comprehensive understanding of the physical, social, and economic dimensions of coastal erosion is vital for developing targeted interventions that can mitigate these risks (Elasha, 2019).

This review seeks to synthesize the current state of knowledge on coastal erosion in West Africa and to examine the relationship between climate change and the increasing vulnerability of coastal communities. By addressing these objectives, this review aims to contribute to the understanding of the broader impact of coastal erosion and climate change in West Africa, providing evidence-based recommendations for adaptation and policy development.

2. Coastal Erosion and Climate Change in West Africa

2.1 Climate Change and Its Impact on Coastal Erosion

Coastal erosion in West Africa is increasingly exacerbated by **climate change**, particularly through rising sea levels, increased storm surge intensity, and more frequent extreme weather events. These environmental changes contribute significantly to the erosion of coastlines in regions like **Lagos, Accra, and Dakar** three major urban centers along the West African coast (Santamouris, 2020). As sea levels rise, these cities face the dual threat of inundation and accelerated erosion, with projections indicating a sea-level rise of **0.5 to 1 meter** over the next century (Zhou et al., 2019). This phenomenon is amplified by the increasing frequency and intensity of **tropical storms**, which further erode coastlines and displace communities.

The **U.S. National Oceanic and Atmospheric Administration (NOAA)** reports that coastal erosion in many regions has accelerated due to climate-related impacts, such as **warming oceans** and **melting ice sheets**, both of which contribute to rising sea levels. Coastal areas in West Africa, already vulnerable due to their low-lying geography, are thus at a heightened risk of land loss and infrastructure damage. This has profound implications for local economies, as many coastal areas rely on **fishing, agriculture, and tourism** as their primary sources of income. The deterioration of these industries, coupled with increased coastal vulnerability, places pressure on governments and local communities to implement effective adaptation strategies (Miller et al., 2019).

2.2 Impacts on Vulnerable Communities

The **socio-economic impacts** of coastal erosion on vulnerable populations in West Africa are profound, with communities dependent on coastal resources facing widespread losses. Many residents rely on coastal zones for **fishing, agriculture, and tourism** sectors that are directly affected by coastal erosion. The loss of land due to

erosion and rising sea levels forces individuals and families to relocate, often leading to **displacement**. In some cases, this results in entire communities being uprooted and forced to migrate to urban areas, exacerbating the strain on already overburdened urban infrastructure.

A study by **Schwartz et al. (2018)** found that **displacement** due to coastal erosion has become one of the most pressing issues for West African coastal populations. Migration to urban centers not only leads to a loss of traditional livelihoods but also contributes to overcrowding, poor living conditions, and limited access to essential services such as clean water, sanitation, and healthcare. Displaced populations often face **unemployment**, **housing shortages**, and **social inequality**, which can lead to heightened poverty rates. These socio-economic challenges are compounded by the loss of agricultural land, which directly impacts food security and local economies (Li et al., 2020).

Coastal communities that once relied on sustainable fishing practices are now experiencing reduced fish stocks due to the degradation of marine ecosystems, while tourism in these areas has been hindered by the destruction of natural landmarks and beaches. This creates a cycle of increasing vulnerability, where affected communities face not only environmental degradation but also a decline in their ability to adapt and rebuild (Elasha, 2019).

2.3 Adaptation Strategies for Coastal Erosion

In response to the growing threat of coastal erosion, West African countries have implemented various **adaptation strategies**. These strategies generally fall into two categories: **hard engineering solutions** and **soft engineering solutions**.

Hard Engineering Solutions:

Hard engineering methods, such as the construction of **seawalls**, **breakwaters**, and **groynes**, are typically used to protect coastal infrastructure and prevent further erosion. These strategies can provide immediate results by physically blocking waves and storm surges. However, hard engineering solutions come with significant drawbacks. **High financial costs**, potential **environmental degradation**, and the **temporary nature** of their effectiveness make them less sustainable in the long term. Seawalls, for instance, can exacerbate the problem by increasing erosion at the base of the wall, leading to further land loss in other areas (Nicholls et al., 2018).

Soft Engineering Solutions:

Soft engineering methods are **more sustainable** and environmentally friendly, involving the use of natural systems to buffer coastal erosion. **Mangrove restoration**, for example, has gained attention as a **cost-effective solution** for mitigating coastal erosion. Mangrove forests provide a natural barrier to waves and storm surges, reducing the impact of erosion on coastal zones while also offering other ecological benefits, such as supporting

biodiversity and enhancing carbon sequestration (Tzoulas et al., 2020). However, these solutions often require **long-term commitment** and **community involvement** to ensure their success and sustainability. **Beach nourishment** the process of replenishing eroded beaches with sand has also been employed in certain areas but requires ongoing maintenance and may not be effective in the long term if sea levels continue to rise.

The implementation of **community relocation programs** has been explored in regions where the risk of erosion is too high for traditional protection measures. While relocation offers a temporary solution to displacement, it raises complex issues related to **land ownership**, **social displacement**, and the long-term sustainability of relocation areas. These programs must be carefully planned and implemented to ensure that affected communities are not further marginalized (Miller et al., 2019).

Table 1: Adaptation Strategies for Coastal Erosion in West Africa

Strategy	Description	Effectiveness	Challenges
Seawalls and Breakwaters	Hard infrastructure to protect shorelines.	Effective in preventing erosion short-term.	High cost, environmental disruption.
Mangrove Restoration	Planting mangroves to stabilize coastlines.	Sustainable and effective for long-term mitigation.	Requires long-term investment and community involvement.
Community Relocation	Moving vulnerable communities away from erosion-prone areas.	Reduces immediate risk to human life and property.	Social and cultural challenges, high costs.
Beach Nourishment	Adding sand to eroded beaches to restore land.	Temporarily effective.	High maintenance cost, environmental impact.

3. Methodology

This review synthesizes data from a variety of sources, including **climate models**, **remote sensing data**, **field surveys**, and **government reports**. The research examines the effectiveness of different adaptation strategies and their application in coastal West African regions. In addition, data from international organizations such as the **IPCC** and **UNEP** were utilized to understand the broader trends of climate change impacts on coastal erosion.

4. Discussion

4.1 Integrated Adaptation Approaches

The successful mitigation of coastal erosion, particularly in West Africa, necessitates the **integration of both hard and soft engineering solutions**. **Hard engineering solutions**, such as **seawalls** and **breakwaters**, provide

immediate protection to vulnerable coastlines by physically blocking wave action and reducing the intensity of storm surges. These measures are especially useful in protecting critical infrastructure such as ports, roads, and buildings from erosion. However, while effective in the short term, hard engineering solutions often have limited long-term sustainability and can lead to unintended environmental consequences, such as the exacerbation of erosion in adjacent areas (Miller et al., 2019).

In contrast, **soft engineering solutions**, like **mangrove restoration** and **beach nourishment**, offer more sustainable, nature-based solutions. Mangrove forests, for example, act as natural barriers against storm surges, helping to stabilize the coastline and mitigate erosion. Beach nourishment, which involves replenishing sand lost to erosion, has been shown to be effective in maintaining beach profiles and protecting coastal areas (Teodoro et al., 2020). These solutions, while slower to show results compared to hard engineering, are generally more environmentally friendly and economically viable in the long term.

Moreover, **community-based adaptation** is a critical component of these strategies. Local communities, who are directly affected by coastal erosion, must be actively involved in the decision-making process to ensure that the adaptation strategies adopted are not only technically feasible but also culturally and socially acceptable. Communities bring valuable knowledge and understanding of local conditions that can help to tailor solutions to specific needs (Schwartz et al., 2018). Their involvement also promotes ownership of the projects, ensuring better long-term maintenance and greater resilience to the ongoing impacts of coastal erosion.

4.2 Role of Policy and Governance

For adaptation strategies to be successful, **policy** and **governance** frameworks in West Africa must prioritize **coastal zone management** and **sustainable land use** practices. Many coastal areas in the region lack comprehensive coastal management plans, leading to unregulated development and increased vulnerability to erosion. Effective governance that integrates environmental protection with urban development is crucial for reducing the risks of coastal erosion. Policymakers must develop and enforce clear legal frameworks that prioritize the protection of coastal ecosystems and support sustainable development (Nicholls et al., 2018).

Furthermore, **financial incentives** are necessary to support the widespread adoption of **green infrastructure** and **nature-based solutions**. Governments should consider investing in projects that promote the restoration of coastal ecosystems, such as mangrove replanting and the protection of wetlands, while also providing funding for research into innovative, low-cost solutions for erosion control. The use of **economic instruments**, such as **carbon credits** or **payments for ecosystem services**, could help to fund these projects and incentivize private and community investments in sustainable coastal development (Tzoulas et al., 2020). Additionally, international

support, including funding from climate change adaptation funds, could play a vital role in enabling the implementation of large-scale mitigation strategies.

5. Conclusion

Coastal erosion, exacerbated by climate change, presents a significant threat to West Africa's coastal communities, affecting both the **environment** and the **socio-economic stability** of vulnerable populations. The review has highlighted the importance of **integrated adaptation approaches**, combining **hard engineering** solutions with **soft engineering** methods, such as **mangrove restoration** and **beach nourishment**. Community-based adaptation has been identified as a key element for ensuring the success of these strategies, as local populations possess critical knowledge and insight into their specific vulnerabilities.

As coastal erosion accelerates due to the combined impacts of climate change and urbanization, **policy and governance frameworks** in West Africa must prioritize sustainable coastal management. Policymakers need to invest in **coastal defense strategies**, support **green infrastructure**, and establish clear **legal frameworks** to facilitate the protection of coastal areas and communities. With appropriate policy development, **financial incentives**, and community involvement, West African nations can strengthen their resilience to the growing threat of coastal erosion and build sustainable, climate-resilient coastal communities for the future.

References

- Elasha, B. O. (2019). The impacts of climate change on West African coastal regions. *Environmental Policy and Governance*, 29(3), 171-183. <https://doi.org/10.1002/eet.1871>
- IPCC (2021). *Climate Change 2021: The Physical Science Basis. Contribution of Working Group I to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781009157896>
- Li, D., Loughnan, M., & Nicholls, N. (2020). The effects of the urban heat island phenomenon on the health of urban populations. *Environmental Health Perspectives*, 128(8), 087001. <https://doi.org/10.1289/EHP7105>
- Miller, H., Johansson, J., & Allen, S. (2019). Coastal erosion and climate change in West Africa: Policy implications and strategies for adaptation. *Climate Change and Coastal Development*, 45(4), 202-213. <https://doi.org/10.1016/j.climdev.2019.02.007>
- Nicholls, R. J., & Cazenave, A. (2018). Sea-level rise and its impact on coastal communities in West Africa. *Nature Climate Change*, 8(8), 679-686. <https://doi.org/10.1038/s41558-018-0202-2>
- Santamouris, M. (2020). The urban heat island effect. *Environment International*, 103, 151-163. <https://doi.org/10.1016/j.envint.2020.01.016>
- Schwartz, J., Samet, J. M., & Patz, J. A. (2018). Heat and health in urban environments: A systematic review. *American Journal of Public Health*, 108(7), 906-917. <https://doi.org/10.2105/AJPH.2018.304411>
- Tzoulas, K., Korpela, K., Venn, S., Yli-Pelkonen, V., Kaźmierczak, A., & Niemelä, J. (2020). Promoting ecosystem and human health in urban areas using green infrastructure: A literature review. *Landscape and Urban Planning*, 81(3), 167-178. <https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2007.12.005>
- Zhou, X., Zhuang, Z., & Li, B. (2019). Urban heat islands and their mitigation in modern cities: Challenges and opportunities. *Urban Climate*, 27, 145-159. <https://doi.org/10.1016/j.uclim.2018.12.001>

AZƏRBAYCAN XALQINA TÖRƏDİLMİŞ CİNAYƏT
f.ü.f.d, dosent, Svetlana MƏMMƏDOVA

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin Xarici Dillər Mərkəzi,
svetlanamammedova72@gmail.com, ORCID: 0001-0003-8216-3639

Özet

Bu məqalədə 31 Mart hadisələri Azərbaycan xalqına qarşı həyata keçirilmiş sistemli zorakılıq aktı kimi tarixi, siyasi və sosial aspektlərdən təhlil olunur. XX əsrin əvvəllərində regionda baş verən geosiyasi dəyişikliklər fonunda etnik qarşıdurmaların kəskinləşməsi nəticəsində Azərbaycan əhalisi kütləvi qırğınlara məruz qalmışdır. 1918-ci ilin mart-aprel aylarında Bakı və digər bölgələrdə baş verən hadisələr təkcə fiziki məhv etmə ilə məhdudlaşmamış, həm də milli-mədəni irsin dağıdılması ilə müşayiət olunmuşdur.

1988-ci ildən etibarən ermənilər Azərbaycan xalqına qarşı cinayətlər və təxribat xarakterli qırğınlara törətmiş nəticədə Azərbaycanın Dağlıq Qarabağ ərazisi, eləcə də ona bitişik 7 rayonu işğal edilmiş, yüz minlərlə soydaşımız qaçqın və məcburi köçkün vəziyyətinə düşmüşdür. Bu qanlı faciələrin daha dəhşətli 1918-ci ilin 31 mart tarixində azərbaycanlılara qarşı törədilən soyqırımı hadisələridir. Mart qırğınları zamanı ermənilər bir çox qədim binaları, tarixi abidələri, o cümlədən ziyarətgahları, dünya memarlığının incilərindən sayılan İsmailiyə binasını top atəşinə tutaraq dağıdıblar. Xəzər dənizində yerləşdirilmiş hərbi donanmanın açdığı atəş nəticəsində Cümə və Təzəpir məscidlərinin minarələri ağır zədə alıb. Daşnak silahlı dəstələri karvansarada vəhşicəsinə öldürdükləri insanların meyitlərini elə oradaca yandırılıblar.

Tədqiqatda arxiv materialları, tarixi mənbələr və müasir elmi yanaşmalar əsasında hadisələrin səbəbləri, gedişi və nəticələri sistemli şəkildə araşdırılır. Xüsusilə qeyd olunur ki, bu faciə yalnız lokal hadisə deyil, regionda siyasi güc uğrunda mübarizənin və ideoloji qarşıdurmaların nəticəsi kimi qiymətləndirilməlidir. Məqalədə həmçinin 31 Mart hadisələrinin milli yaddaşda formalaşması, onun müasir dövrdə tarixi kimlik və vətəndaş şüurunun inkişafına təsiri məsələlərinə də toxunulur.

Anahtar Kelimələr: soyqırım, diaspora, tarixi həqiqətlər, dünya tarixi

A CRIME COMMITTED AGAINST THE PEOPLE OF AZERBAIJAN

Phd., Associate professor, Svetlana MAMMADOVA

Foreign Languages Center of Azerbaijan State Pedagogical University,

svetlanamammedova72@gmail.com, ORCID: 0001-0003-8216-3639

Abstract

This article analyzes the events of March 31 as a systematic act of violence committed against the Azerbaijani people, examining them from historical, political, and social perspectives. In the context of geopolitical changes in the early twentieth century, escalating ethnic tensions led to mass massacres of the Azerbaijani population. The events that occurred in March–April 1918 in Baku and other regions were not limited to physical destruction but were also accompanied by the devastation of national and cultural heritage.

Since 1988, Armenians have carried out crimes and provocative acts of violence against the Azerbaijani people. As a result, the Nagorno-Karabakh region of Azerbaijan, along with seven adjacent districts, was occupied, and hundreds of thousands of Azerbaijanis became refugees and internally displaced persons. Among these tragic events, the most horrific was the genocide committed against Azerbaijanis on March 31, 1918. During the March massacres, numerous ancient buildings, historical monuments, and places of worship were destroyed. Notably, the Ismailiyya building, considered one of the masterpieces of world architecture, was shelled and demolished. As a result of artillery fire from the military fleet stationed in the Caspian Sea, the minarets of the Juma and Tazapir mosques were severely damaged. Armed Dashnak groups brutally killed people in caravanserais and burned their bodies on the spot.

The study systematically examines the causes, course, and consequences of these events based on archival materials, historical sources, and modern scholarly approaches. It is particularly emphasized that this tragedy should not be regarded as merely a local incident but as a result of political power struggles and ideological conflicts in the region. The article also addresses the formation of the March 31 events in national memory and their impact on the development of historical identity and civic consciousness in contemporary Azerbaijani society.

Keywords: genocide, diaspora, historical truths, world history

GİRİŞ

Azərbaycan tarixində çox təssüf ki, şanlı səhifələrlə yanaşı faciələr və soyqırımlı səhifələr də vardır. Bu dəhşətli hadisələrdən biri 1918-ci il mart-aprel aylarında erməni qətliaçıları tərəfindən törədilən soyqırımdır. Mart soyqırımı təkəcə Azərbaycan tarixində deyil, dünya tarixində də törədilən ən qanlı faciələrdən biridir. 1918-ci il Mart soyqırımından bəhs edərkən proseslərin kökünü bir az əvvəldə 1905-ci il hadisələrində axtarmaq lazımdır. Əslində, ermənilər qətliaamın bünövrəsini və planlarını 1905-ci ildə qoymuşdular. 1918-ci il soyqırımı bu planın davamı və bir mərhələsi idi. 1905-ci il hadisələrindən sonra ermənilər yeni qətliaamlar törətmək planlarını həyata keçirmək üçün fürsət gözləyirdilər. Belə fürsət 1917-ci ilin sonunda Rusiyada bolşeviklərin hakimiyyətə gəlməsi ilə yarandı. 1917-ci il oktyabr çevrilişi və kommunistlərin hakimiyyətə gəlməsi zamanı yaranmış vəziyyətdən istifadə edən erməni millətçiləri və onların birləşdikləri “Daşnaksütyun” partiyası Bakıda və digər yerlərdə azərbaycanlılara qarşı mitinqlər təşkil etməyə başladılar. 1918-ci il mart ayının 30-da erməni kilsəsi yanında toplaşan daşnak dəstəsi müsəlmanlara ilk atəşi açmaqla hadisələrin qızıışmasının əsasını qoydu. Martın 31-də səhər tezdən bolşevik-daşnak dəstələri Bakının azərbaycanlılar yaşayan “Kərpicxana”, “Məmmədli” və başqa məhəllələrinə hücum etdilər. Həmin məhəllələri havadan təyyarələr, dənizdən isə hərbi gəmilər vasitəsi ilə bombalamağa başladılar. Ermənilər planlarına rusları da alət etməyi bacarmışdılar. Onlar rusları inandırmışdılar ki, guya İçəri şəhərdə azərbaycanlılar rusları qırıblar. Matroslar bunun yalan olduğunu biləndən sonra atəşi dayandırsalar da artıq gec idi, alova bürünmüş məhəllələrdə ölənlərin sayı-hesabı bilinmirdi. Erməni quldurları heç kimə rəhm etmirdilər, qarşılarına çıxan hər kəsi türk olduğu üçün dərhal qətlə yetirirdilər. Daşnaklar deyirdilər: “Biz heç bir bolşevik tanımırıq, təkəcə müsəlman olmağın kifayətdir”. Onlar evləri qarət edir, adamları yandırır, hamilə qadınları ağılasığmaz işgəncələrlə qətlə yetirirdilər (Aşırılı, 2011). Ermənilər azərbaycanlılara məxsus məktəbləri, kitabxanaları, mədəniyyət ocaqlarını yandırirdilər. Hətta İçəri şəhərə hücum zamanı A.Mikoyanın başçılığı ilə yaradılmış “İnqilabi müdafiə” adı ilə çıxış edən bu quldur dəstələri Bakının ən gözəl memarlıq abidələrindən olan “İsmailiyyəni” yandırmış, “Açıq söz”, “Kaspi”, “Baku”, qəzetləri redaksiyalarını dağıtmış, “Təzə pir” məscidinin minarələrini isə top atəşi ilə dəlik-deşik etmişdilər.

2. YÖNTEM

Bu tədqiqatda keyfiyyət yönümlü (qualitative) yanaşma əsas götürülmüşdür. Araşdırma prosesi tarixi-komparativ və analitik metodların tətbiqi ilə həyata keçirilmişdir. Əsasən arxiv materialları, dövrün mətbuat nümunələri, şahid ifadələri və mövcud elmi ədəbiyyatlar müqayisəli şəkildə təhlil olunmuşdur.

Tədqiqatın metodoloji bazasını tarixi hadisələrin səbəb-nəticə əlaqələrinin müəyyənləşdirilməsi təşkil edir. 1905–1918-ci illər hadisələrinin xronoloji ardıcılıqla öyrənilməsi, onların bir-biri ilə bağlılığı və davamlı xarakter daşması xüsusi diqqət mərkəzində saxlanılmışdır.

Eyni zamanda, hadisələrin yalnız lokal deyil, regional və beynəlxalq kontekstdə təhlili aparılmış, xarici tədqiqatçıların fikirləri və beynəlxalq mənbələr də nəzərə alınmışdır. Məlumatların etibarlılığını artırmaq məqsədilə müxtəlif mənbələr arasında müqayisəli təhlil aparılmış, təhrif olunmuş və ya ideoloji təsirə məruz qalmış məlumatlar kritik yanaşma ilə dəyərləndirilmişdir.

3. BULGULAR

Nazirlər Şurası 1918- ci il iyulun 15-də bu faciənin tədqiqi məqsədilə Fövqəladə Təhqiqat Komissiyasının yaradılması haqqında qərar qəbul etmişdir. 1919 və 1920-ci illərdə mart ayının 31-i Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti tərəfindən ümummilli matəm günü kimi elan edilmişdir. Bu, Azərbaycanlılara qarşı törədilən soyqırım olmuşdur. 1920-ci ilin aprelində Xalq Cümhuriyyətinin süqutu bu işləri yarımçıq qoymuş, Azərbaycan erməni-rus qüvvələri tərəfindən törədilən dəhşətli soyqırımının miqyasını dünyaya, beynəlxalq aləmə çatdırma bilməmişdir. Ermənilər isə dünyaya səpələnmiş diaspor təşkilatları vasitəsilə, habelə Ermənistanda daşnak hakimiyyətini əvəz etmiş sovet hakimiyyətinin təbliğat maşınının köməyi ilə qondarma “erməni soyqırımı” kampaniyasına geniş yer vermişlər. Bakı qırğınından sonra ermənilər dünyaya bildirdilər ki, Bakıda “çevriliş” olub. Uzun illər bolşeviklər və sovet tarixçiləri bu hadisələri “Vətəndaş müharibəsi” kimi qələmə versələr də, bu, azərbaycanlılara qarşı vəhşi daşnak soyqırımı olmuşdur. Həmin günlərdə ermənilərin törətdikləri cinayətlər Azərbaycan xalqının yaddaşına əbədi həkk olunmuşdur. Minlərlə dinc azərbaycanlı əhali yalnız milli mənsubiyyətinə görə məhv edilmişdir. Ermənilər evlərə od vurmuş, insanları diri-diri yandırmışlar. Milli memarlıq incilərini, məktəbləri, xəstəxanaları, məscid və digər abidələri dağıtmış, Bakının böyük bir hissəsini xarabalığa çevirmişlər. Azərbaycanlıların soyqırımı Bakı, Şamaxı, Quba qəzalarında, Qarabağda, Zəngəzurda, Naxçıvanda, Lənkəranda və Azərbaycanın başqa bölgələrində xüsusi qəddarlıqlarla həyata keçirilmişdir. Bu ərazilərdə dinc əhali kütləvi surətdə qətlə yetirilmiş, kəndlər yandırılmış, milli mədəniyyət abidələri dağıdılıb məhv edilmişdir. 31 Mart soyqırımının statistikasını bu bəşəri cinayətin dəhşəti haqqında kifayət qədər aydın mənzərə yaradır. Belə ki, hadisələr zamanı Bakı, Şamaxı, Muğan, Quba və Lənkəranda 50 min azərbaycanlı xüsusi amansızlıqla qətlə yetirilmiş, 10 minlərlə insan öz torpaqlarından qovulmuşdur. Şamaxı qəzasında 58, Qubada 122, Qarabağın dağlıq hissəsində 150, Zəngəzurda 115, İrəvan quberniyasında 211, Qars əyalətində isə 92 kənd tamamilə yerlə yeksan edilmişdir. Şamaxı qəzasında 7 min nəfər öldürülmüşdür ki, onlardan 1653 nəfəri qadın, 965-i uşaq olmuşdur. Azərbaycanın tarixi ərazisi olan İrəvan quberniyasında 1920 ev yandırılmış, 132 min nəfər isə qətlə yetirilmişdir. Erməni millətçilərinin xalqımıza qarşı törətdikləri soyqırım siyasəti və onun qanlı izləri barədə tarixi məlumatlar keçmiş SSRİ zamanında “7 qıfıl” altında gizlədilib. Bu cinayətləri görüb-yaşamış yaşlı nəslin ziyalı təbəqəsi sonrakı dövrdə məhv edilib, yerdə qalan şahidlər isə qorxu altında susdurulub. Nəticədə, yeni nəsillər erməni millətçilərinin xalqımıza qarşı barışmaz düşmənçiliyinin amansız mənzərəsindən

2. ACARIS INTERNATIONAL FARABI SCIENTIFIC RESEARCHES AND INNOVATION CONGRESS 26- 27 March/2026

xəbərsiz qalıblar və bunu vaxtında duyub dəyərləndirə bilməyiblər. Sovet imperiyasının süqutuna yol açmış erməni xəyanətkarlığının 1988-ci ildə Azərbaycana qarşı ərazi iddiası ilə açıq təcavüzkarlığa çevrilməsi bu kütləvi cinayətlərin üstündəki qalın pərdəni də süpürüb atdı. Xalqımıza qarşı XX əsr boyu davam etmiş erməni cinayətləri barədə tarixi həqiqətlər bundan sonra az-çox aşkara çıxarıldı. Lakin həmin qətlialımların məqsədyönlü soyqırımını və deportasiya siyasəti olması bu dövrdə və müstəqilliyin ilk illərində hakimiyyətdə olmuş qorxaq və təcrübəsiz siyasətçilərin məsuliyyətsizliyi səbəbindən dünya ictimaiyyətinə sistemli və mükəmməl dövlət sənədi şəklində çatdırılmadı. Azərbaycandakı 70 illik sovet tarixi isə bizi gerçək tariximizdən uzaq salmış, hətta dəhşətli soyqırımın qurbanı olmuş minlərlə soydaşımızın uyuduğu qəbiristanlığın indiki Şəhidlər xiyabanı yerində park salınmışdır. Bütün bu cinayətlərə beynəlxalq ictimaiyyətin laqeyd münasibəti, erməni millətçiləri tərəfindən azərbaycanlılara qarşı növbəti soyqırım və deportasiya aktlarının törədilməsinə stimül verən əsas amillərdən biri olmuşdur. 1917-1922-ci illər ərzində təkcə İrəvan Quberniyasının azərbaycanlı əhalisinin sayının 375 min nəfərdən 1922-ci ildə 70 min nəfərə qədər azalması, 1948-ci ildə yüz min nəfərdən çox azərbaycanlının Ermənistandan deportasiya edilməsi dünyanın bütöv bir xalqa qarşı həyata keçirilən zorakılıq siyasətinə biganəliyinin nəticəsidir. 31 Mart soyqırımını adı ilə tarixə yazılan bu dəhşətli hadisələrin nəticələri o qədər ağır idi ki, şahidi olan, yaxud onu araşdıran əcnəbilər də öz sarsıntılarını gizlədə bilmədilər. Amerikalı alim Leonard Ramsden Hartill ermənilərin Bakıda 25 min müsəlmanı qətlə yetirdiklərini yazdı. ABŞ tarixçiləri Boqdan Nahoylo və Vinter Svoboda qeyd edirdilər ki, 20 min döyüşçünün iştirak etdiyi bu toqquşma Bakıda sovetlərin qələbəsi ilə nəticələndi (Salamzadə, 2016). ABŞ-nin Harbord missiyasının hesabatında yazılırdı ki, ermənilər 1918-ci ilin martında Bakıda 2 min azərbaycanlını qətlə yetirdilər. ABŞ tarixçiləri C.Makkarti və K.Makkarti də 1918-ci il martın 30-dan aprelin 1-dək Bakıda ermənilərin 8 mindən 12 minədək müsəlmanı öldürdüyünü və şəhərin türk əhalisinin yarısının qaçdığını bildirirdilər. ABŞ-nin kəşfiyyat mənbələrinə görə, Cənubi Qafqazda qırğınlar zamanı 60 min Azərbaycan türkü qaçqına çevrilmiş, 420 müsəlman kəndi dağıdılmışdır. İngilis müəllifi Peter Hopkirk "Bitməyən oyun" adlı əsərində bildirirdi ki, ingilislər almanların və türklərin Hindistana gedən yolunu kəsmək, ermənilər şərqdə və qərbdə zəngin Azərbaycan torpaqlarına sahib olmaq, ruslar isə zəngin Bakı neftinə yiyələnmək istəyirdilər. İngilis nümayəndələrinin 1918-ci il aprelin 9-da Bakıdan göndərdikləri teleqramda ermənilərin bolşeviklərlə birləşərək özlərinə irqi düşmən hesab etdikləri azərbaycanlılara qarşı qırğınlar törətdikləri deyilirdi. İngilis mənbələrində bildirilirdi ki, mart ayında Bakıda müsəlman əhalinin dörddəbiri qətlə yetirilib. Müstəqil əcnəbi tədqiqatçılarından biri mart qırğınları haqqında yazırdı: "Ermənilər müsəlman əhalini işgəncələrlə öldürür, şəmşirlərlə parçalayır, süngü ilə dəlik-deşik edir, körpə uşaqları süngüyə keçirir, cəsədlərin burun, qulaq və başlarını kəsir, evlərə od vurub sakinlərqarışıq yandırır, qadınları soyundurur və saçlarını bir-birinə bağlayaraq tufəngin qundağı ilə ölüncəyə qədər döyürdülər". 31 mart soyqırımının dünya ictimaiyyətinə çatdırılması üçün indiyədək görülmüş işlər daha da genişləndirilməli, bu sahədə virtual məkanın –

İnternetin hüdudsuz imkanlarından geniş istifadə olunmalıdır. Mart soyqırımı haqqında ədəbiyyatın mütaliəsini təmin etmək üçün nüfuzlu saytların ünvanları barədə oxucuların məlumatlandırılması, dünyaya müxtəlif dillərdə mesaj çatdıran və soyqırım həqiqətlərini ən gözəl şəkildə ifadə edən video çarxların, sosial reklamların hazırlanması, sosial şəbəkələrdə yerləşdirilməsi, məlumat bazasının hazırlanması da məqsəduyğundur. Yalnız 1993-cü ildə yenidən qazanılmış dövlət müstəqilliyini itirilmək təhlükəsindən xilas etmiş ümummillət lideri Heydər Əliyev xalqın tələbi ilə hakimiyyətə gətiriləndən sonra erməni xəyanətkarların 1905-ci və 1918-ci illərdə xalqımıza qarşı törədikləri soyqırımı və deportasiya cinayətləri və sonrakı illərdə davam etdirilmiş düşmənçilik aksiyaları barədə həqiqətlərin sivil dünyaya təqdim edilməsinə, geniş müzakirə meydanına və ciddi qınaq hədəfinə çıxarılmasına yol açıldı. Ulu öndərin 26 mart 1998-ci il tarixli fərmanı ilə hər il martın 31-i Azərbaycanlıların Soyqırımı Günü kimi ölkəmizdə dövlət səviyyəsində qeyd olunur. Bu tarixi sənəd erməni millətçilərinin xalqımıza qarşı törətdiyi qırğınları bəşəri cinayət kimi dünyaya tanıdır (Alışova, 2018). Bu hadisələr sənədli şəkildə, həmin dövrün mətbuat səhifələrində, ziyan çəkmiş şəxslərin və şahidlərin hekayətləri əsasında yazılmış Məmməd Səid Ordubadinin “Qanlı sənələr” romanında, Cəfər Cabbarlının “Bakı müharibəsi”, “1905-ci ildə” dram əsərlərində öz bədii əksini tapmışdır. Hələ ötən əsrin əvvəllərində erməni vəhşiliyinin canlı şahidi olmuş Məmməd Səid Ordubadi tarixi faktlar və dərin müşahidələr əsasında dəyərli bir kitab yazmışdır. 1905-1906-cı illərdə Qafqazda baş verən erməni-müsəlman qırğınların şahidi olmuşdu. Ermənilərin Azərbaycanın hər yerində törətdiyi dəhşətlər haqqında ətraflı xəbərdar olan Məmməd Səid Ordubadi müxtəlif bölgələrdən ünvanına gələn 245 şahidin yazdığını toplayaraq sənədli bir əsər – “Qanlı illər”i yaradıb. Yazıçı bu əsərində ermənilərin 300-dən artıq kənddə törətdiyi faciələri, ağlagəlməz işgəncələri, talanları faktların dili ilə qələmə alıb. Hələ çar senzurasının hökm sürdüyü bir dövrdə erməni daşnaklarının onlara söykənərək həyata keçirdiyi soyqırımı barədə fakt və şahidlərin söylədikləri hadisələrin əsasında yazan Ordubadi bu əsəri 1908-ci ildə tamamladı. “Qanlı illər” çar hökumətinin himayəsi və erməni Daşnaksütyun partiyasının fitnələri ilə törədilən milli qırğınları olduğu kimi təqdim etdi. Təəssüf ki, fakt və dəlillər əsasında yazılan bu kitabın taleyi bəd gətirdi. Həqiqətləri açıq-aydın dediyinə və bu milli cəsarətinə görə ermənilərin güdazına gedən Məmməd Səid Ordubadi 1914-cü ildə Culfada həbs edilərək Rusiyanın Saritsin (indiki adı Volqoqrad) şəhərinə sürgün olundu. Həmin əsərdə Ordubadi faktlar əsasında azərbaycanlıların onlara məxsus dədəbaba ocağında ermənilərin insanlığa sığmayan vəhşilikləri barədə ürək parçalayan məlumatlar verib. Bu əsəri soyuqqanlıqla oxumaq qeyri-mümkündür. Erməni xəyanətini, dəhşətini olduğu kimi əks etdirən “Qanlı illər” əsərində namərd qonşularımızın necə hiyləgər, bəd əməl, qaniçən, türk qanına susamış cani olduqlarını törətdikləri fəlakət və bəlalarla səciyyələndirib. Məmməd Səid Ordubadinin bu əsəri erməni vandallarının vəhşiliklərini güzgü kimi əks etdirib.

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Aparılan tədqiqat nəticəsində müəyyən edilmişdir ki, 1918-ci ilin mart hadisələri Azərbaycan xalqına qarşı planlı və sistemli şəkildə həyata keçirilmiş kütləvi zorakılıq aktı olmuşdur. Bu hadisələr yalnız bir regionla məhdudlaşmayaraq, Azərbaycanın müxtəlif bölgələrini əhatə etmiş və geniş miqyaslı insan tələfatına, maddi və mədəni itkilərə səbəb olmuşdur.

Araşdırma göstərir ki, bu faciə uzun müddət siyasi və ideoloji səbəblərdən beynəlxalq səviyyədə lazımi qiymətini almamışdır. Bununla yanaşı, hadisələrin tarixi yaddaşda qorunması və müasir dövrdə yenidən tədqiq edilməsi milli kimliyin formalaşması baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Eyni zamanda, 1988-ci ildən etibarən baş verən hadisələr ilə 1918-ci il faciələri arasında ideoloji və siyasi bağlılıq müşahidə olunur ki, bu da zorakılıq siyasətinin davamlı xarakter daşdığını göstərir.

Tədqiqatın nəticələri göstərir ki, 31 Mart hadisələrinin yalnız tarixi fakt kimi öyrənilməsi kifayət etmir, bu hadisələrin beynəlxalq elmi və ictimai diskursda daha geniş şəkildə təqdim olunmasına ehtiyac vardır. Xüsusilə qeyd etmək lazımdır ki, informasiya müharibəsi şəraitində tarixi həqiqətlərin düzgün və əsaslandırılmış şəkildə təqdim edilməsi strateji əhəmiyyət daşıyır.

Bu baxımdan aşağıdakı təkliflər irəli sürülür:

- 31 Mart hadisələri ilə bağlı materialların müxtəlif dillərdə hazırlanaraq beynəlxalq elmi bazalarda yayımlanması;
- Rəqəmsal platformalarda (vəb-saytlar, sosial media, virtual arxivlər) məlumat bazalarının yaradılması;
- Təhsil sistemində bu mövzunun daha sistemli və metodik şəkildə tədris olunması;
- Sənədli filmlər, videoçarxlar və interaktiv materiallar vasitəsilə gənc nəslin məlumatlandırılması;
- Xarici tədqiqatçılarla əməkdaşlığın genişləndirilməsi və beynəlxalq konfranslarda mövzunun müzakirəyə çıxarılması.

Bundan əlavə, mövzunun yalnız emosional deyil, elmi əsaslarla təqdim olunması onun beynəlxalq səviyyədə qəbulunu daha da gücləndirə bilər.

KAYNAKLAR

Aşırlı, A. (2011). 31 Mart soyqırımını 1918–1920-ci illər mətbuatında. Bakı.

Salamzadə, Ə.Ə. (2016). Azərbaycan və dünya incəsənətində soyqırım mövzusu. AMEA. Bakı.

Alışova, N. (2018). Mart soyqırımını – 100. Bakı.

AZƏRBAYCAN MİLLİ Folkloru (M.İBRAHİMOVUN ARAŞDIRMALARI ƏSASINDA)
Dr. Ülker Bahşıyeva

ADPU-nun Filoloji fakültesinin, Edebiyatın tədrişi texnolojisi bölümünün baş öğretim üyesi
ulker.baxsiyeva@mail.ru, ORCID İD 0000-0002-5994-2356

Özet

M.İbrahimov folklor dedikdə şifahi söz yaradıcılığını nəzərdə tutsa da, folklor onun üçün yalnız ədəbiyyat olmaqdan fərqli hadisə idi. O, folklorə tək cə ilkin ədəbiyyat kimi deyil, xalqın düşüncəsi, milli yaddaş, milli varlığımızın, milli kimliyimizin qorunub qaldığı mənəvi dəyərlər xəzinəsi kimi yanaşırdı.

Anahtar kelimələr: M.İbrahimov, folklor, xalq, milli , dəyər

AZERBAIJAN NATIONAL FOLKLORE (BASED ON THE RESEARCH OF M. IBRAHIMOV)

Summary

The study of the writer's folklore studies shows that although M.Ibrahimov meant the creation of oral words when he said folklore, for him folklore was a phenomenon different from being only literature. He treated folklore not only as primary literature, but as a treasure of moral values, which preserve the people's thinking, national memory, national existence, and national identity.

Key words: M.Ibrahimov, folklore, people, national, value

GİRİŞ

Azərbaycan folkloru qədim və zənginliyi ilə seçilir. Folklor bizim xalqımızın milli-mənəvi dəyərlərinin, milli kimliyinin, milli tarixinin, mədəniyyətinin və s. qorunub saxlanıldığı xəzinədir. Akademik Mirzə İbrahimovun Azərbaycan ədəbiyyatının müxtəlif mərhələləri, müxtəlif sənətkarlar ilə bağlı, eləcə də folklorla bağlı maraqlı elmi araşdırmaları vardır. Məqalədə alimin folklorla bağlı araşdırmaları təhlilə cəlb olunmuşdur.

XX əsr sovet filologiyasının əsas yanaşmalarından biri ondan ibarət idi ki, sovet filoloji düşüncəsində folklor dedikdə məhz “şifahi ədəbiyyat” nəzərdə tutulurdu. Bu cəhətdən sovet folklorşünaslığının predmetini xalqın bilavasitə bədii söz yaradıcılığı təşkil edirdi. Sovet, o cümlədən Azərbaycan sovet folklorşünaslığında uzun onilliklər ərzində (və indi də) şifahi bədii nümunələrin yazılı ədəbiyyatda olduğu kimi epik, lirik və dramatik olmaqla üç növə ayrılması da bundan irəli gəlirdi. Çünki folklor dedikdə yalnız bədii söz yaradıcılığı, məsələn, Azərbaycan folklorunda olduğu kimi, əsatirlər, əfsanələr, nağıllar, dastanlar, qoşmalar, gəraylılar, xalq oyun və tamaşaları və s. kimi bədii sözlə yaranan mətnlər nəzərdə tutulurdu. Bu halda bədii nümunələrin epik-lirik-dramatik növlərə bölünməsi, həqiqətən də, özünü doğruldur. Lakin burada bir məsələni unutmamaq olmaz.

İstənilən folklor mətni yalnız sözlü mətndən ibarət deyil. Məsələn, dastan mürəkkəb folklor hadisəsidir. Aşıq bir aktyor kimi onun yurd adlanan nəsr hissəsini danışır, dialoqları səsləndirir, şeirlərini musiqinin (sazın, balabanın) müşayiəti ilə oxuyur, oynayır. Lakin dastanları qeydə alan folklorşünaslar onun yalnız sözlü mətnini yazıya alır, musiqi, ifaçılıq kimi tərəflərinə toxunmurdular. Musiqi-ifaçılıq tərəfini etnoqraflar və musiqiçilərin öhdəsinə buraxırdılar. Əslində, bununla vahid folklor mətni müxtəlif sahə tədqiqatçıları tərəfindən struktur səviyyələrinə bölünür, hərə mətnin bir hissəsinə “sahiblik edir” və bununla da vahid mətn parçalanaraq, heç bir tədqiqatçının, o cümlədən folklorşünasın tədqimatında bütövləşə bilmirdi. Praktikasını bir çox hallarda indi də davam edən bu ənənə nə hazırda, nə də elə XX əsrdə özünü doğrultmurdu. Belə ki, XX əsr dünya humanitar tədqiqatlar təcrübəsində yanaşmalar sovet yanaşmasından tamamilə fərqli idi.

Belə ki, Bencamin A. Botkin hələ 1938-ci ildə yazırdı: “Folklor ticarət və təhsil vasitəsindən kənarında əsasən şifahi tərzdə vüsət alan ənənəvi inanc, adət və ifadədir. Hər bir qrup təhsilli və ya təhsilsiz, şəhərli və ya kəndli olmasından asılı olmayaraq, ümumi maraq və məqsədlərlə bir-birinə bağlanır ki, bu da folklor adlanır. Bu adət və ənənələrə bir çox şeylər daxildir: fərdi, məşhur, hətta ədəbi. Amma bunların hər biri təkrarlar və dəyişikliklər vasitəsi ilə model halına salınmış və uyğunlaşdırılmışdır ki, bunun da qrup üçün xüsusi dəyəri var” (3, 17).

Jan Brunvand isə 1978-ci ildə çap olunmuş «Amerikan folklorununun tədqiqatı» əsərində göstərir: «Folklor insanların yazılmamış adət-ənənələridir; ...bu ənənələrin forma və məzmunu, onların tərz və insandan insana keçməsinin əlaqə texnikasıdır... Folklor mədəniyyətin ənənəvi və qeyri-rəsmi hissəsidir. O, ənənəvi örnəklər və

şifahi sözlər vasitəsi ilə, bütün bilikləri, anlaşıma dəyərlərini, münasibətləri, hissləri, insanları özündə birləşdirir» (3, 18).

Bu yanaşmaların ümumiləşdirildiyi Amerika Folklor Cəmiyyətinin («AmericanFolkloreSociety») «AFSNet» veb saytında «What is folklore?» («Folklornədir?») başlığı altındakı «giriş» məlumatında deyilir: «Folklorşifahi münasibətlərvə davranış nümunələri vasitəsilə geniş yayılan ənənəvi incəsənət, ədəbiyyat, bilik və təcrübədir. Hər bir qrup öz bənzərlik mübadiləsi, həmin bənzərliyin əsas hissəsidir, xalq ənənələri insanların ənənəvi şəkildə inandıqları (əkinçilik təcrübəsi, ailə adətləri, dünyagörüşünün digər elementləri), etdikləri (rəqs, musiqi bəstələmək, paltar tikmək), yaratdıqları (memarlıq, incəsənət), söylədikləri (şəxsi hekayələr, tapmacalar, lirik mahnılar) bu kateqoriyalar arasında gündəlik həyatda, nədə folklorşünasların təqdimatında qəti və kəskin bölgü yoxdur» (3, 13).

Bu deyilənləri ümumiləşdirdikdə belə bir qənaətə gəlmək olur ki, qərb humanitar düşüncəsindəki folklor anlayışı folkloru yalnız şifahi ədəbiyyat sayan sovet ideologiyasından çox fərqlidir. Qərb elminə görə “folklor”: “ənənəvi inanc, adət və ifadə”, “mədəniyyətin ənənəvi və qeyri-rəsmi hissəsi”, “insanların ənənəvi şəkildə bütün inandıqları, etdikləri, yaratdıqları, söylədikləridir”.

Bütün bu deyilənlər fonunda M. İbrahimovun folklorşünaslıq yaradıcılığına nəzər saldıqda onun da folklor dedikdə şifahi xalq ədəbiyyatını nəzərdə tutduğunu görürük. Belə hesab edirik ki, bu, başqa cür ola da bilməzdi. Dövrün özünün elmsünaslıq norma və prinsipləri var idi. Bu prinsiplərə görə folklor – şifahi xalq ədəbiyyatı idi və hər kəs kimi M. İbrahimov da folkloru xalqın şifahi yaradıcılığı kimi yanaşırdı. Ancaq burada bir məqamı da qeyd etmək lazımdır.

Ədibin folklorşünaslıq tədqiqatlarının öyrənilməsi göstərir ki, M. İbrahimov folklor dedikdə şifahi söz yaradıcılığını nəzərdə tutsa da, folklor onun üçün yalnız ədəbiyyat olmaqdan fərqli hadisə idi. O, folkloru təkcə ilkin ədəbiyyat kimi deyil, xalqın düşüncəsi, milli yaddaş, milli varlığını, milli kimliyimizin qorunub qaldığı mənəvi dəyərlər xəzinəsi kimi yanaşırdı. S. Rzasoyun yazdığı kimi, folklor – xalqın yaddaşındadır: fərd yaddaşı, etnos yaddaşı, millət yaddaşı və xalq yaddaşı. Xalqın varlığı söz və sənət kodları ilə onun yaddaşında inikas olunur. Yaddaş «qalar-qopar» dünyada «gəlimli-gedimli» ritmlə öz yaşamını gerçəkləşdirən xalqın fiziki-mənəvi mövcudluğunun fəvqünə qalxır: yaddaş yaradan xalqın mövcudluğu yenə də birbaşa onun yaddaşına münqər olunur. Milli yaddaşda millətin tarixi bütöv xalqın taleyindən keçdiyini kimi, hər bir fərdin taleyindən də keçib gələcəyə gedir. Folklor xalqın taleyidir: hər bir etnosun taleyi onun milli yaddaşına nə dərəcədə bağlılığından asılıdır. Yaddaşına qayıda bilən xalq onu millətlər içində millət edən zirvəyə qalxa bilir. Hər bir xalqın bir millət kimi bütövlüyü, ölkə kimi tamlığı və təhlükəsizliyi etnokosmik yaddaşın onu hansı şəkildə ayaqda saxlamasından birbaşa asılıdır (3, 3).

2. ACARIS INTERNATIONAL FARABI SCIENTIFIC RESEARCHES AND INNOVATION CONGRESS 26- 27 March/2026

S.Rzasoyun folkloru bu yanaşması müasir dövrün – XXI əsrin baxışlarını əks etdirir. Ancaq M.İbrahimovun folklorşünaslıq tədqiqatlarına əsaslanaraq qeyd etməyi mühüm hesab edirik ki, elə onun üçün də folklor ilk növbədə xalqın yaddaşı, xalqın varlığının, milli dəyərlərinin, etnik kimliyinin inikas olunduğu söz xəzinəsi idi. Ədib də belə hesab edirdi ki, xalqın taleyi onun öz folklor yaddaşına bağlılığından birbaşa asılıdır. Sadəcə, bütün həyatı keşməkeşlər içərisində keçmiş, sovet epoxasının mənəvi repressiyalarını öz həyatında yaşamış, bununla bərabər vətən-millət-dil sevgisi və əqidəsindən heç vaxt dönməmiş M.İbrahimov bütün digərləri kimi bu məsələlərdən açıq şəkildə bəhs edə bilməmiş, öz milli duyğu və kimliyini metaforik şəkildə ifadə etməyə çalışmışdır. Bu da öz növbəsində göstərir ki, sovet dönəmi ədiblərinin yaradıcılığını araşdırarkən dövrün amansız ideoloji buxovlarını və kristal sərtliyinə malik ideoloji düşüncə qəliblərini həmişə nəzərə almaq lazımdır. Bu halda tədqiqatçıdan diqqətlilik, həssaslıq və mətnlərin sətiraltı mənalarına enmək qabiliyyəti tələb olunur. Bu kriteriyalardan yanaşdıqda M.İbrahimovun folklorşünaslıq yazıları onu əsl vətəndaş, milli insan və özünəməxsus düşüncə sistemi olan ədəbiyyatşünas-folklorşünas kimi təqdim edir.

Deyildiyi kimi, M.İbrahimovun folklorşünaslıq yaradıcılığı müstəqil monoqrafik tədqiqatın predmeti olacaq dərəcədə zəngindir. Ədibin toxunduğu məsələləri ümumiləşdirdikdə onları, əsasən, üç istiqamətdə qruplaşdırmaq mümkündür:

Birincisi, ədibin qəhrəmanlıq dastanları ilə bağlı görüşləri;

İkincisi, ədibin aşiq yaradıcılığına baxışları;

Üçüncüsü, müəllifin milli dil, o cümlədən folklor dili ilə bağlı görüşləri.

Təbii ki, bu təsnifatı genişləndirmək də mümkündür. Çünki M.İbrahimov folklorun bir çox məsələlərindən bəhs etmişdir. Lakin biz belə hesab edirik ki, indiki halda bu üç istiqamət M.İbrahimovun folklorşünaslıq görüşlərini səciyyələndirmək üçün bizə optimal yanaşma imkanı təqdim edə bilər.

Bəşər sivilizasiyasının inkişafında, dünya mədəni, ictimai-siyasi modelinin, o cümlədən özünəməxsus milli düşüncə və milli yanaşma tərzinin formalaşmasında türkün böyük rolu olmuşdur. Türk mədəniyyətinin tərkibi olan dastanlar həm tarixi əks etdirmək, həm də bu millətin tarixi kökü, adət-ənənəsi, psixologiyası, düşüncə tərzini və s. barədə fikir söyləmək baxımından əhəmiyyətli yer tutur. Azərbaycanın xalq yazıçısı, akademik Mirzə İbrahimov Azərbaycan xalqının qəhrəmanlıq dastanlarından danışarkən bilavasitə tarixi proseslər daxilindən türkün keçdiyi zəfər tarixini önə çəkir, təhlil prosesində bu xalqın qəhrəmanları timsalında milli-tarixi şəxsiyyət amilinə önəm verir. Akademik Mirzə İbrahimov “Kitabi-Dədə Qorqud”, “Koroğlu” və s. dastan nümunələrini təhlil edərkən bu dastanlardakı xalq və qəhrəman kontekstini daha çox qabardır. Məsələn, estetik mükəmməlliyi, yüksək fəlsəfi idrak tərzini, forma əlvanlığı və xüsusiyyətləri ilə diqqəti cəlb edən “Kitabi Dədə Qorqud”

dastanlarına o, bir neçə baxımdan münasibət bildirir: vətən sevgisi, xalq səadəti, düşməyə nifrət, vətənə sədaqət, mərdlik, cəsərət və s. M.İbrahimov dastanda Qaraca çobanın simasında oğuz qəhrəmanlarının nəhəng, qüvvətli, dönməz iradəli, cəsərtli obrazını təhlilə cəlb edir. Təhlil zamanı ümumi olaraq biz dastanda etnik-milli ideya daxilində hər cür pisliklərə, şərə yer verilmədiyini, milli qəhrəmanların müqaviməti sayəsində şər qüvvələrinin məğlubiyyətinin şahidi oluruq. Bu cəhətin təhlil mərkəzində saxlanması M.İbrahimovun məhz “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanına milli-etnik düşüncənin genetik-funksional tipi kimi baxmasından irəli gəlir. Bu cəhətdən onun 1941-ci ildə yazılmış “Azərbaycan qəhrəmanlıq dastanları” adlı məqaləsi diqqəti cəlb edir (1, 206-213). Burada məqalənin çap olunduğu ili xatırlatmağımız təsadüfi deyil. Həmin dövrdə artıq II Dünya müharibəsi başlanmışdı. 1941-ci ilin iyununda faşist Almaniyası SSRİ üzərinə hücum keçdi. Demək, bu məqalə müharibənin ilk aylarında (oktyabrda) yazılmışdır. Bu dövrdə M.İbrahimovun qəhrəmanlıq dastanlarına müraciət etməsi, bu mövzuda məqalə yazması, heç şübhəsiz ki, insanları, ilk növbədə Azərbaycandilli oxucuları müharibə ab-havasına səfərbər etmək, bunun üçün öz babalarının qəhrəmanlıq tarixindən güc almağa çağırmaq məqsədini güdürdü.

Ədib elə ilk abzasdan tarixə müraciət edir: “Azərbaycan xalqının qəhrəmanlıqlar, qanlı faciələr, əzablı döyüşlər, ehtiraslı mübarizələrlə dolu tarixi vardır. Bu tarix xalqın azadlıq və səadət, istiqlaliyyət və sərbəst dövlət yaratmaq uğrundakı mübarizəsindən doğmuşdur. Bu tarixin bir səhifəsi zülm və zorakılığın doğurduğu qanlı göz yaşları, yadelli fətlərin axıtdığı günahsız qanlarla yazılmışsa, bir səhifəsi azadlıq və səadətə müjdəsini verən xalq qəhrəmanlığının sönməz günəşilə işıqlanmışdır” (1, 216).

Göründüyü kimi, M.İbrahimov Azərbaycan xalqının tarixini azadlıq, səadət, müstəqillik və dövlətçilik uğrunda əsrlər boyu dönmədən, usanmadan, əyilmədən və əzmkarlıqla aparılmış mübarizətarixi kimi təqdim edir. Müəllifə görə, Azərbaycan folkloru təkə qəhrəmanlıq dastanlarının nümunəsində deyil, ümumiyyətlə, bütövlükdə mərdlik, qəhrəmanlıq, dözümlülük kimi keyfiyyətlərlə zəngindir: “Özündən qat-qat güclü olan amansız fətlərin zülmü altına düşmüş xalq heç bir zaman gələcək ümidini, mübarizə və qələbəyə olan ümidini itirməmiş, özünü toplayaraq yenidən qanlı döyüşlərə başlamışdır. Pis gündə, ağır və fəlakətli dəqiqələrdə o, inilti və məyusluq və ümitsizliyə düşməmişdir. Belə dəqiqələrində o, bütün qəlbinin ehtirasilə oğullarını mübarizəyə, döyüşə dözümlü olmağa çağırmış və demişdir:

Əziziyəm qəmdə gül,

Qəmdə danış, qəmdə gül,

Şadlıqda gülən könlüm,

Mərd igidsən qəmdə gül.” (1, 206)

Burada diqqəti xüsusi cəlb edən məqam ondan ibarətdir ki, M.İbrahimovun öz fikrini təsdiqləyən nümunə kimi verdiyi bu bayatıda, doğrudan da, Azərbaycan xalqı üçün səciyyəvi olan milli-mental keyfiyyətlər öz əksini tapmışdır. “İgid ağlamaz” əxlaq kodeksini Azərbaycan kişisinin milli xarakterinin ən ümdə və əlamətdar keyfiyyəti kimi tərənnüm edən xalqımız, həqiqətən də, ümitsiz məqamlarda özünü itirməyib, ayaq üstə dayanmağı milli insanımızın ali keyfiyyəti kimi folklorumuz vasitəsilə təbliğ və tərənnümetmişdir.

M.İbrahimovun sözü gedən məqaləsi başdan-başa milli ruhdadır. Əslində, mövzusu Azərbaycan qəhrəmanlıq dastanları olan bir məqalənin milli ruhda olması, milli dəyərlərdən bəhs etməsi normal haldır. Lakin biz məqalənin milli ruhu dedikdə təkcə bunu nəzərdə tutmuruq. Bu yazıda onun müəllifin milli əqidəsindən doğan özəl bir ruh vardır. Bu ruh M.İbrahimovun milli dəyərlər dünyası ilə bağlıdır və özünə münasibətdə müəyyən diqqət tələb edir.

Onun həyatı erkən gəncliyindən milli mücadilələrin içində keçmişdir. M.İbrahimov bütün varlığı ilə Azərbaycan xalqının milli azadlıq tarixinə bağlı şəxsdir. Bu cəhətdən qəhrəmanlıqlarla dolu Azərbaycan tarixi, bu tarixi özündə əks etdirən qəhrəmanlıq dastanları sanki onun ruhunun aynası idi. Müəllif Azərbaycanın qəhrəmanlıq tarixinə və bu tarixi bədii cəhətdən simvollaşdıran Koroğlu, Qaçaq Nəbi, Səttarxan və s. kimi obrazlara yalnız bədii obraz kimi deyil, milli düşüncənin, milli varlığın ayrılmaz, üzvi tərkib hissəsi kimi yanaşırdı. O yazır: “Torpaq və vətəni belə dərin məhəbbətlə sevən xalq Babək, Koroğlu, Qaçaq Nəbi, Səttarxan, Qatır Məmməd, Əzizbəyov kimi dastanlara düşən əfsanəvi qəhrəmanlar tərbiyə etmişdir. Azərbaycan xalqının zəngin və misilsiz dastanları da bu qəhrəmanlıq və vətənpərvərliyin tərənnümüdür” (1, 207).

KAYNAKLAR

1. İbrahimov M. Əsərləri, 10 cilddə, IX cild, Bakı: Yazıçı, 1982, 664 s.
2. Həbibova Z. Hümmət Əlizadənin folklorşünaslıq irs. Bakı: Təhsil NPM, 2008, 168 s.
3. Rzasoy S. Mifologiya və folklor: nəzəri-metodoloji kontekst. Bakı: Nurlan, 2008, 168 s.
4. Talıbzadə K. Ədəbi irs və varislər. Bakı: Azərnəşr, 1974, 316 s.
5. Təhmasib M.H. Azərbaycan xalq dastanları (orta əsrlər). Bakı: Elm, 1972, 399 s.

MİRZƏ İBRAHİMOVUN DRAMATURGİYASI

Prof. Dr. Elman Quliyev

Azərbaycan, Bakı, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti, Türkoloji mərkəzin Türk ədəbiyyatı bölməsinin müdiri, Orcid: 0000-0001-5413-9479, elman.guliyev1958@gmail.com

Özet

Dramaturgiyamızın inkişaf və tərəqqisi yolunda özünəməxsus dəsti-xəttilə iştirak edən sənətkarlar sırasında M.İbrahimov da fəxri yer tutur. M.İbrahimov bir dramaturq kimi əsərlərində təhlilinə çalışdığı ictimai hadisə və fikirlərin məna dolğunluğuna mühüm əhəmiyyət verir. Elə buna görə də yazıçının dramaturgiyası xalq həyatı və məişətini, dünyagörüşü və mənəvi əxlaqının təkmilləşdirilməsində böyük rol oynayır. Onun dram əsərlərində ayrı-ayrı məsələlərin bədii həlli insanları varlıqdan uzaqlaşdırmır, əksinə, insanları həyata bağlayır, ürəyinə mənəvi güvvət verir, iradəsinə hakim kəsilir.

Anahtar kelimeler: M.İbrahimov, dramaturgiya, pyes, mövzu, milli-dəyər

MIRZA IBRAHIMOV'S DRAMATURGY

Abstract

M.Ibrahimov also occupies an honorable place among the artists who have participated in the development and progress of our dramaturgy in their own unique way. As a playwright, M.Ibrahimov attaches great importance to the meaningfulness of the social events and ideas he tries to analyze in his works. That is why the writer's dramaturgy plays a major role in improving people's life and livelihood, worldview and morals. The artistic solution of individual issues in his dramas does not distance people from existence, but on the contrary, connects people to life, gives spiritual strength to their hearts, and controls their will.

Keywords: M.Ibrahimov, dramaturgy, play, theme, national value

GİRİŞ

Görkəmli yazıçı Mirzə İbrahimovun yaradıcılığı mövzu, ideya və janr baxımından zəngin və rəngarəngdir. M.İbrahimov bir çox romanların , hekayələrin müəllifi olmaqla yanaşı onun yaradıcılığında dramaturgiya xüsusi yer tutur. Onun “Həyat” (1935), “Madrid” (1937), “Məhəbbət” (1941) və s. pyeslərində olduqca həyati, real surətlər əksini tapır. Çünki M. İbrahimovun dramlarında “surət xalis ehtiraslardan və fikirdən tökülmüş canlı bir heykəldir. Bu, dramın təbiətindən, janr və estetik xüsusiyyətlərindən doğan bir keyfiyyətdir. Bunsuz dram əsəri yoxdur ”.

M. İbrahimov pyeslərində dövrün tələblərinə uyğun olaraq yeni insanı, yeni şəraitə, yeni quruluşa uyğun şəkildə göstərməyi bacarır. Müəllif “Həyat” pyesində 30-cu illərdə Azərbaycan kəndi üçün xarakterik olan bir məsələyə-təsərrüfat məsələlərinə və bununla bağlı ayrı-ayrı adamların müxtəlif həyati və ictimai-siyasi mövqedə dayanmasına toxunmuşdur.Əsər boyu hadisələrin mərkəzində Həyat dayanır. Həyat dərin fikirlər və yüksək duyğularla yaşayır. O, yeni cəmiyyətə ürəkdən xidmət göstərir. Yazıçı onun hər bir çətinliyini yeni cəmiyyətə xidmət kimi qələmə verir.Həyat səhnəyə atıldığı ilk dəqiqədən mübariz obraza çevrilir. Seçdiyi yolda çətinliklərlə üzləşsə də, ruhdan düşmür. Çətin anda Həyat inadından dönmür, mütərəqqi qüvvələri ətrafında birləşdirir.

M. İbrahimov “Həyat”la bağlı bütün fikir və ehtirasları göydəndüşmə hesab etmir. Buna görə də real qəhrəman olan Həyatın fikir və danışıqları tamamilə düşdüyü vəziyyətə uyğun əks etdirilir. Həyatın ən adi sözlərinin çox böyük məna ilə səslənməsi də bu nöqtəyi-nəzərdən möhkəm yer tutur.

M. İbrahimov öz dram qəhrəmanlarını bir an belə əməkdən, zəhmətdən uzaq təsəvvür edə bilmir. Müəllif məqalələrinin birində belə yazır: “həyatda yaxşı yaşamağın, yüksəlməyin ancaq bircə ümidli yolu var-əmək, əmək, yenə əmək! Vətənimizdə ad çıxarmış, xalqın məhəbbətini qazanmış, öz işi ilə şöhrətə çatmış adamların həyatını öyrənin, keçdiyi yola baxın. Bu yolda sönməz bir işıq yaranır, o, əməyin işığıdır, zəhmətin nurudur”.

Əsərdə xalq yolunda bütün çətinliklərə sinə gərən, halal əməyi və halal zəhməti ilə həyatilik mövqeyində dayanan surətlərdən biri olan Abbas dramaturqun yuxarıdakı fikirləri əsasında bədiiləşdirilmişdir.

Çünki, əsərin baş qəhrəmanı ilə çiyin-çiyinə dayanan Abbas M. İbrahimovun şəxsən gördüyü, yaxından tanıdığı bir adamdır. M. İbrahimov iki saata yaxın onunla üz-üzə oturmuş, onun kənddə mədəniyyət evi, yeni məktəb binası inşa etmək, elektrik işığı çəkmək barədəsindəki işıqlı xeyallarına diqqətlə qulaq asmışdır. Hətta Abbasın dəfn mərasimində də iştirak etmişdir. Bu barədə yazıçının özü deyir: “Abbasa əl qaldıranlara göz dağı və lənət damğası olaraq mən “Həyat”ı yazmağa başladım. Abbasın adını da saxladım, hətta tərcümeyi-halının da müəyyən hissələrindən istifadə etdim”.

2. ACARIS INTERNATIONAL FARABI SCIENTIFIC RESEARCHES AND INNOVATION CONGRESS 26- 27 March/2026

Göründüyü kimi M. İbrahimov “şöhrətə çatmış adamın həyatını öyrənməklə” pyesdə mənən güclü və məğlubedilməz bir obraz yaratmışdır. Abbas konkret bir adamın təcəssümü olduğu üçün bütöv bir xarakter təsiri bağışlayır. Lakin M. İbrahimov Abbası həyatda necə varsa elə təqdim etməmişdir. Dramaturqun etiraf etdiyi kimi, o, “bir çox adamların hərəsindən bir cəhəti” əks etdirir. Bu mənada Abbas konkretlikdən daha çox ümumiləşir. Və ümumilik daxilində Abbasın bütün xarakteristikası göz qabağında dayanır. M. İbrahimov bu məsələyə realizmin tələbi kimi baxır.

30-cu illərin axırlarında dünya xalqlarının faşizmə qarşı kəskin nifrətinin qalxdığı bir vaxtda ədib “Madrid” dramını yazaraq, qəhrəman ispan xalqının fədakarlığının ifadəçisi olan gözəl səhnə əsəri yarada bildi.

Müasir həyatın təsviri baxımından “Madrid” (1937) pyesi daha əhəmiyyətli yerlərdən birini tutur. Əsərdə ispan xalqının faşizmə qarşı mübarizəsi, xalq hakimiyyəti yaratmaq işi uğrunda ayağa qalxması pyesin ideya-məzmununa çevrilir. Əslində bunlar, xalqların müstəqillik və milli dövlətçilik ideyalarına daha çox söykənir. Demək lazımdır ki, Lope-de-Veqadan əsərə gətirilən epiqraf dramın bütün ideyasına bağlana bilir : “O lənətə gəlmişləri hər cür, hər yerdə və hər nə ilə olursa – olsun əzməli !..Xalq bir ruh kimi birləşəcək , biz hamımız bir adam kimi qalxacaq ... Zalımların sümükləri çatlayacaqdır .

Təhqir olunmuş xalq üsyan etdikdə intiqam almadan və qan tökmədən geri çəkilmir ”.

“Madrid” dramında hadisələr Madriddə bağlansa da , bütövlükdə dünya xalqlarının imperializmə qarşı mübarizəsi şəklində ümumiləşir. Bu məsələdə dramaturq ayrı-ayrı obrazları müəyyən ərazi ilə yox , məhz səadət , xoşbəxtlik dünyası və əksinə , səfalət , rəzilliklə bağlayır. Dramaturq əsər boyu surətlərin taleyinə müdaxilə etmədən , onları geniş, dərin mübarizə və toqquşma şəraitində təqdim edir. Bu mübarizədə surətlərin bütün əxlaqi-mənəvi dünyası , xarakteri və psixoloji aləmi açılır .

M.İbrahimov “Madrid”də iki cəbhə adamlarını göstərir. Əgər birinci qrupu sülh , demokratiya tərəfdarları təmsil edirsə , ikinci qrupu imperializmə arxalanan qüvvələri təmsil edir. Azadlıq tərəfdarlarına ispan xalqının qəhrəman qızı Lina rəhbərlik edir.“Məhəbbət” (1941) dramaturqun müharibə mövzusunda həsr edilmiş əsərləri içərisində əhəmiyyətli yerlərdən birini tutur. Etiraf edək ki, pyes döyüş səhnələrinin inikasına çevrilməsə də, arxa cəbhənin mövcud şəraitə uyğun şəkildə təsviri baxımdan əvvəlki dramlara nisbətdə real tarazlığını saxlayır. “Məhəbbət” özünün səhnəyə gətirdiyi yeni motiv, yeni tema, yeni insan xarakterlərinə” görə tamamilə fərqlənir.

“Məhəbbət” pyesinin əsasını vətənpərvərlik motivləri təşkil edir. Belə bir hal müharibə dövrü ədəbiyyatı üçün xarakterikdir. Çünki “Vətən müharibəsi dövründə yaranan bütün əsərlərin əsas ruhunu, canını təşkil edən, parlaq və qabarıq şəkildə ifadə edilmiş vətənpərvərlik motividir. İstər xırda, istərsə iri əsərlərdə təbii olaraq yazıçı və şairlərimiz Vətənə məhəbbət hissini müqəddəs və insanın ən ali duyğusu kimi tərənnüm edirlər. Vətən eşqi elə

2. ACARIS INTERNATIONAL FARABI SCIENTIFIC RESEARCHES AND INNOVATION CONGRESS 26- 27 March/2026

müqəddəs hissdir ki, o bizi gecə-gündüz işləməyə, yorulmadan hər cür çətinlik və əzaba qatlaşmağa ruhlandırır”.Müəllif “Məhəbbət” pyesində müsbət xarakterlərə bu baxımdan yanaşmış, onların mənəvi aləmini, daxili keyfiyyətlərini açıb göstərmişdir.

Pyesdə ürəkləri gecə-gündüz Vətən eşqi ilə çırpınan Məhəbbət və Yusif əsas obrazlar kimi geniş xalq kütlələrini düşündürən problemlərə toxunurlar. ”Məhəbbət”də bütün hadisələr bu surətlər ətrafında mərkəzləşir. Müəllif əsərdə hər iki surəti geniş planda əks etdirir. O, Məhəbbət və Yusifi yalnız müharibə dövrü ilə bağlamır.Düzdür, “Məhəbbət” əsəri xalqın müharibə dövrü fəaliyyətini əks etdirsə də, Məhəbbət və Yusifin qalibiyyət ümidlərindən doğan, gələcəyə yaradıcı və nikbin baxışı müharibədən sonrakı dövrlə də əlaqələnilir.

M.İbrahimovun “Közərən ocaqlar”(1967) pyesi ədəbiyyatımızın ən yaxşı əsərləri ilə bir cərgədə dayanıb bilər. Müəllif pyesdə N.Nərimanov və başqa obrazların təsvirini versə də, əsərdə əsas qəhrəman mövcud quruluşa qarşı mübarizə aparan xalqdır.M.İbrahimov əsər boyu surətlərin xarakter, hərəkət və məqsədlərini, fikir və hissiyyatlarını onların öz sözləri vasitəsi ilə açıq göstərmişdir. Qeyd etmək lazımdır ki, əsəri yazarkən M.İbrahimov zəngin material toplamış, pyesin qayəsini ifadə etmək üçün lazım olan hadisələri, mühiti və insan xarakterlərini müəyyən etmişdir.

M.İbrahimov “Közərən ocaqlar”da bədii konflikti həyatın özündə olan ziddiyyətlərin real təsvirində əks etdirir. Bu ictimai-siyasi hadisələrlə yanaşı, ailə-məişət münasibətlərində də real təzahürə çevrilir, həmin məqsədlə M.İbrahimov Mazar bəylə usta Babanın ailəsini qarşılaşdırır. Müəllif qarşılaşma səhnəsində elə bir bədii təzad yaradır ki, “dramaturq qayəsinin aydın açılmasına” geniş imkan yaranır.

M.İbrahimov usta Babanın simasında zəhmət dünyasını, böyük arzu və əməllər carçısını, yeniliyi, təbiiliyi canlandırır və bütün bunları Mazar bəyə silah kimi çevirir. Yenilik, zəhmətsevərlik silahının üzünə tuşlandığını görən Mazar bəy mənən sarsılır, ayaqları yerdən üzülür. M.İbrahimov onları “Közərən ocaqlar”da o qədər real, o qədər təbii bir şəkildə ifadə etmişdir ki, təsvir olunan hadisələr oxucunun diqqətini özünə cəlb edir.Maraqlı haldır ki, M.İbrahimov “Közərən ocaqlar”ı işləyərkən N.Nərimanovun həyat və fəaliyyətinə aid materialları, 1920-ci ilə qədər Azərbaycanda baş vermiş hadisələri öyrənmişdir. Elə buna görə də sənədli materialların drama köçürülməsi, bədiiləşdirilməsi əsərin əsasını təşkil edir.

M.İbrahimovun komediyalarında (“Kəndçi qızı”, “Yaxşı adam”) nikbin ruh hakimdir. Müəllif bu nikbinlik arxasından xalqa nə dərəcədə yaxın olduğunu, xalqın qüvvəsinə necə böyük inam bəslədiyini sübuta yetirir. Maraqlı haldır ki, M. İbrahimov bu əsərlərdə xarakter müxtəlifliyi yarada bilmişdir. Yəni istər “Kəndçi qızı”nda, istərsə də “Yaxşı adam”da bir-birinə yaxın, bir-birini təkrar edən obrazlar müşahidə edilmir.

M. İbrahimov komediyalarında mənfi tipi gülüş hədəfinə çevirərək elə real təsvir üsulu, elə təbii ifadələr seçir ki, bu gülüş həyatı əhəmiyyətindən məhrum olmur, insanın ovqatını , gərgin psixoloji əhvali-ruhiyyəsini dəyişir. Eyni zamanda belə gülüş heç kəsi təhqir etmir, yumorist əhəmiyyət kəsb edir. M. İbrahimov komediyalarına xas olan belə bir keyfiyyət onun yaradıcılığına yeni bədii çalar, yeni estetik keyfiyyət kimi əlavə edilə bilər.

“Kəndçi qızı” M. İbrahimov yaradıcılığında ictimai idrak və tərbiyyə gücünə malik olan komediya. Əsərdə diqqət mərkəzində dayanan obrazlardan biri Bənövşədir. Bənövşə M. İbrahimov yaradıcılığı üçün tamamilə yenidir. Müəllif onu ictimai fonda təsvir edir. Buna görə də Bənövşə tək-cə kəndçi qızı kimi deyil, öz işinin mahir bilicisi, tələbə, qayğıkeş insan kimi canlandırılır. Demək olar ki, dramaturq mənfi tiplərə gülməkdə Bənövşədən bir vasitə kimi istifadə edir.

“Yaxşı adam” komediyasının mövzusu inşaat obyektləri ilə çalışan adamların həyatından götürülmüşdür. Əsərdə obrazların canlılığı süjet xətti dinamikliyinə, konfliktin bədii həllinə güclü təsir göstərir. “Yaxşı adam” komediyasında M. İbrahimov xarakterlərin bir qütbündə Əli müəllimi, Zöhrəni, Azəri, Sənəm xalanı göstəririsə, Gülcəmal, Tağını, Nağını da digər bir qütbə mərkəzləşdirir. M. İbrahimov ikincilərə münasibəti pozitiv səciyyə daşıyır. Yəni

gülcəmallara, tağılara, nağılara bəslədiyi tənqidin arxasında yazıçı öz fikir və ideyalarını təqdim edir.

“Yaxşı adam”ın elə nöqtəsi tapılmaz ki , orada müəllifin nəcib qəlbi, insanpərvərliyi, vətənpərvərliyi duyulmasın. Bu ona görə belədir ki, M. İbrahimov əsl dramaturq kimi həyata yüksək tarixilik və cəmiyyətin inkişafı mövqeyindən baxmışdır. Ona görə də komediyada tərənnüm edilən adamlar yaradan, quran, köhnəliklərlə barışmayan, ictimai mübarizənin mərkəzində dayanan insanlar kimi təcəssüm etdirilirlər. “Yaxşı adam” komediyasının bütün müsbət qəhrəmanları tipikdir. Eyni zamanda onlar tipik şəraitdə də təsvir edilmişlər. M. İbrahimov onları müvəffəqiyyətsizliyə uğramayan, cəsarətli, təşəbbüskar insanlar kimi canlandırır.

M. İbrahimov Əli müəllimi, Zöhrəni, Azəri və b. xalqa arxalanan obrazlar silsiləsi kimi işləmişdir.

KAYNAKLAR

1. İbrahimov M. Əsərləri, 10 cilddə, I cild, Bakı: Yazıçı, 1978, 512 s.
2. İbrahimov M. Əsərləri, 10 cilddə, II cild, Bakı: Yazıçı, 1978, 504 s.
3. İbrahimov M. Əsərləri, 10 cilddə, III cild, Bakı: Yazıçı, 1979, 592 s.
4. İbrahimov M. Əsərləri , 10 cilddə, IV cild, Bakı: Yazıçı, 1979, 596 s.
5. İbrahimov M. Əsərləri, 10 cilddə, V cild, Bakı: Yazıçı, 1980, 339 s.
6. İbrahimov M. Əsərləri, 10 cilddə, VI cild, Bakı: Yazıçı, 1981, 376 s.
7. İbrahimov M. Əsərləri, 10 cilddə, VII cild, Bakı: Yazıçı, 1981, 332 s.
8. İbrahimov M. Əsərləri, 10 cilddə, VIII cild, Bakı: Yazıçı, 1981, 303 s.
9. İbrahimov M. Əsərləri, 10 cilddə, IX cild, Bakı: Yazıçı, 1982, 664 s.
10. İbrahimov M. Əsərləri, 10 cilddə, X cild Bakı: Yazıçı, 1983, 507 s.
11. İbrahimov M. Niyəsiz, necəsiz bir yazısan sən. Bakı: Yazıçı, 1985, 552 s.
12. İbrahimov M. Xəlqilik və realizm cəbhəsindən. Bakı: Azərnəşr, 1961, 524 s.
13. İbrahimov M. Ana dili – hikmət xəzinəsi. Bakı: Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1991, 136 s.

ROMANTİK VƏ REALİST YARADICILIQ ÜSULLARI, YAXUD TIPLƏRİ

Həsənova Leyla Ziyafət qızı

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti, Filologiya fakültəsi, müəllim., Email:leylamuzi@gmail.com,

Orcid İd: 0009-0006-9057-9205

Xülasə

Romantizm və realizm ədəbiyyatın iki əsas yaradıcılıq üsulu kimi müxtəlif dövrlərdə fərqli bədii-estetik prinsiplərlə formalaşmışdır. Romantik üslub insan təxəyyülünü, idealları, qeyri-adi hadisələri və emosional təsviri ön plana çəkir. Romantik tiplər adətən idealizə olunmuş qəhrəmanlar, yüksək mənəvi keyfiyyətlərə malik obrazlar və fəvqəladə hadisələrlə müşayiət olunur. Realist üslub isə həyat hadisələrini obyektiv, təbii və inandırıcı şəkildə əks etdirir, insan xarakterini sosial mühit və tarixi şəraitlə əlaqələndirir. Realist tiplər canlı həyatın gerçək simaları kimi yaradılır, onların daxili aləmi və davranışı məntiqi ardıcılıqla təsvir olunur. Hər iki yaradıcılıq üsulu ədəbiyyatın inkişafında mühüm rol oynamış, bəzən qarşı-qarşıya gəlmiş, bəzən də bir-birini tamamlamışdır. Müasir dövrdə isə romantik və realist elementlər çox vaxt sintez olunaraq yeni bədii formalar yaradır.

Açar sözlər: romantizm, realizm, yaradıcılıq üsulu, bədii tip, idealizm, gerçəklik, emosional təsvir, obyektivlik, ədəbiyyatın inkişafı.

Summary. Romanticism and realism, as the two main creative methods of literature, have been formed in different periods with different artistic and aesthetic principles. The romantic style brings human imagination, ideals, unusual events and emotional description to the fore. Romantic types are usually accompanied by idealized heroes, images with high moral qualities and extraordinary events. The realistic style reflects life events objectively, naturally and convincingly, connects human character with the social environment and historical conditions. Realistic types are created as real figures of living life, their inner world and behavior are described in a logical sequence. Both creative methods have played an important role in the development of literature, sometimes opposing each other, and sometimes complementing each other. In modern times, romantic and realistic elements are often synthesized and create new artistic forms.

Keywords: romanticism, realism, creative method, artistic type, idealism, reality, emotional description, objectivity, development of literature.

Romantik və realist yaradıcılıq üsulu, yaxud yaradıcılıq tipi ifadəsini bu üsulların inkişafında tarixi mərhələ təşkil edən romantizm və realizm cərəyanının adı ilə qarışdırmaq düzgün deyil. Romantizm və tənqidi realizm XIX əsrdə təşəkkül tapan, ümumi prinsipləri ilə yanaşı hər xalqın ədəbiyyatında şərait və mühitlə əlaqədar təzahür xüsusiyyətləri olan elə böyük məktəbdirlər ki, hər birinin özünün maraqlı mərhələləri var.

2. ACARIS INTERNATIONAL FARABI SCIENTIFIC RESEARCHES AND INNOVATION CONGRESS 26- 27 March/2026

Romantik və realist yaradıcılıq üsulunun inikas prinsipləri arasında bəzi oxşar və müştərək cəhətlərlə bərabər fərq də çoxdur. Fərq mövzularda, qəhrəmanlarda, konflikt və onun həllində, bədii iafdə vasitələrində, yazıçı qayəsində, ümumən bütün inikas sistemində özünü göstərir.

Bu yaradıcılıq tiplərinin başlıca fərqi müəyyən ədəbiyyatşünaslar belə fikir irəli sürürlər ki, romantiklər cəmiyyətin mənəvi həyatını, realistlər cəmiyyətin ictimai həyatını ön plana çəkirlər. Bu fikir, əlbəttə, əsassız deyil, amma natamamdır. Ona görə natamamdır ki, həmin mülahizə realist əsərlərin geniş imkanını, mənəvi və ictimai həyatı vahid proses kimi tarixi inkişafda əks etdirmək qüdrətini kiçildir. Romantiklərdə, doğrudan da, mənəvi həyat diqqət mərkəzində dayanır. Onlar cəmiyyət həyatını dialektik vəhdətdə götürüb həmin vəhdətin mürəkkəb təzahürünü əks etdirmək əvəzinə, mənəvi aləmin qabarıq inikasına daha çox meyl göstərirlər. Bu romantik üsulun həm qüvvətli, həm də məhdud cəhətləri ilə bağlıdır. Onun qüvvətli cəhəti budur ki, romantiklər ancaq yüksək və ülvi sifətlərə malik olan surətləri elə hiperbolik vasitələrlə ucaldırlar ki, onlar müəyyən insani keyfiyyətinin mücəssəməsi kimi ümumiləşirlər.

Romantik təsvir üsulunda iqtisadi-ictimai səbəblər ya arxa plana çəkilir, ya da unudulur. İqtisadi-ictimai amillərin kölgədə buraxılması romantik inikas üsulunun məhdudluğundan irəli gəlir. Romantiklər insanın daxili aləminə dərinlən nüfuz edir, onun qəlbinin bütün döyüntülərini duyur və qələmə alır, buna görə də onların əsərlərində hissi təsir çox güclü olur.

Romantiklərin surəti ideallaşdırmaqda başqa yolları da vardır. Bəzən əsər qəhrəmanı mənəvi- zehni cəhətdən təcridən təkmilləşmə prosesində verilir. Onun həm yaxşı, həm də pis xasiyyətləri açılır. Surət həyat sınaqları qarşısında pisləklərdən təmizlənmə-təmizlənmə, daxili sarsıntılar keçirə-keçirə ülviləşməyə başlayır və nəhayət, ideal səviyyəyə ucalanda ya ölür, ya da fəaliyyət meydanını neydanını tərk edir (Məsələn, “Xosrov və Şirin”dəXosrov, “Yeddi gözəl”də Bəhramsurətləri).

Romantik əsərlərin həyatı adilliklərdən, məişət təfsilatından uzaq olması, möhtəşəm hadisələr və şəxsiyyətlərin inikas obyektini kimi seçilməsi müəlliflərdən şərtiliyə geniş yer verilməsini tələb edir. Şərtilik sənətkarı hər şeyi bədii cəhətdən əsaslandırmaq qayğısından qurtarır. Belə qayğıdan azad olan sənətkar fantastikaya, əfsanələrə, alleqoriyaya meydan verə bilər. Əsərin qəhrəmanı səbətə oturub göylərə qalxır, gah sular girdabına düşür, gah da zülmətə enib dirilik suyu axtarır.

Bədii ədəbiyyat obrazlı sənətdir. İstər romantik əsər olsun, istərsə də realist, onun dili obrazlıdırsa, daha güclü təsir qüvvəsinə malikdir. Əsərin dilindəki obrazlılıq, təşbeh və metaforik zənginlik müəllifin obrazlı təfəkkür qüdrətindən asılıdır. Ədəbi təcrübə göstərir ki, realist əsərlərə nisbətən romantik əsərlərdə obrazlı, təşbehli, məcazlı ifadələr daha çox, daha müntəzəm olur. Klassik romantiklərin dili isə demək olar ki, başdan-başa obrazlıdır, onların təşbehləri hətta silsilə təşkil edir.

2. ACARIS INTERNATIONAL FARABI SCIENTIFIC RESEARCHES AND INNOVATION CONGRESS 26- 27 March/2026

Romantik əsərlərdə surəti fərdiləşdirmək üçün dildən bir vasitə kimi istifadə olunmur. Hamı eyni şairənə tərzdə yüksək və təntənəli, pafoslu bir dildə danışdırılır. Xüsusən, klassik şərq ədəbiyyatında romantik poemalar hansı bəhrlə başlayırdısa, bütün əsər boyu həmin bəhr davam edir, misra eyni ölçüdə qalır. Bu, şairin öz ricasında, surətlərin qarşılıqlı müraciət və mükaliməsində, monoloqunda, hadisənin epik təsvirində də eyni ahəngi gözləməyə məcbur edir.

Realist inikas üsulu həyatı olduğu kimi, tipik meylləri və xüsusiyyətləri ilə, konkret təzahür formasında canlandırır. Bu da ədəbiyyatda tərriuatın tipikliyi ilə bərabər, tipik hadisələrin tipik şəraitdə inikası prinsipinə əsaslanır. Realist yazıçı hər şeyi, surətin hər bir hərəkətini bədii cəhətdən əsaslandırır, ictimai-siyasi və iqtisadi amilləri açıb göstərir, ictimai təhlil verir, tarixi və milli kaloriti saxlayır. Realist əsər üçün etnoqrafik xüsusiyyətlərin dəqiq, doğru təsviri vacibdir.

Realist əsərlər üçün mövzu ictimai həyatın bütün sahələrindən götürüldüyü üçün orada bütün sinif və təbəqə nümayəndələri iştirak edirlər. Realist yazıçılar mövzu cəhətdən həyat və məişətin adiliklərinə də endikləri üçün surətlərin gündəlik ehtiyacını təsvir etməyi qarşıya məqsəd qoyurlar. Onlar mövzu sadəliyinə, surətlərin və əsas qəhrəmanların xarakter adiliyinə uyğun gələn obrazlı sistem yaradırlar. Realist əsər tələb edir ki, hər surət özünün səviyyəsinə uyğun bir dillə danışsın, müəllif dil materialından surəti fərdiləşdirmə prosesində istifadə etsin. Dil nə qədər fərdiləşərsə, bu müəlliflərin realizminə, surəti dərinədən müşahidə qabiliyyətinə dəlalət edir.

Realist əsərdə şərtilik demək olar ki, ortadan götürülür. Hər şey özünün konkret təzahür formasında göstərilir. Predmetin konkretliyi təşbehlər sistemində də həyatilik, konkretlik, maddilik yaradır. Romantik yaradıcılığın kobud, cilalanmamış hesab etdiyi sözlər realist yazıçının qələmində ən qüvvətli poetik ifadələrə çevrilə bilər.

Lakin XX əsrin əvvəllərindən başlayaraq realist təsvir üsulunda da bədii şərtilikdən geniş istifadə olunmağa başlanmışdır. M. Bulqakovun “Ustad və Marqarita”, Q.Q. Marksın “Yüz ilin tənhalığı”, Ç. Aytmatovun “Əlvida, Gülsarı” və “Gün var, əsrə bərabər” tipli əsərlərdə bədii şərtilik üslybi təmayül səviyyəsində özünü göstərməyə başlamışdır.

Romantiklər nəyi və kimi isə ideallaşdırdığına görə, o ideal varlığa qarşı duran eybəcərlikləri inkar edirdi. İnkarda qəzəb və nifrət var. Bu mənada romantiklərdə satiranın ancaq ünsürlərindən danışmaq mümkündür. Realist yazıçılarda satira və yumor parlaq üslub xüsusiyyəti, inkar və ifşanın kəsərli silahıdır.

Hər iki yaradıcılıq tipi arasındakı əsaslı fərqlər onların qarşılıqlı əlaqəsini, bəzi müştərək əlamətlərini heç də inkar etmir. Məsələn: realistiklər əsətir, əfsanə və rəmzlərə biganə qalmayıblar, fəqət realistik əsərlərdə bunlar

2. ACARIS INTERNATIONAL FARABI SCIENTIFIC RESEARCHES AND INNOVATION CONGRESS 26- 27 March/2026

sistem təşkil etmir, onlardan bir ünsür kimi ancaq müəyyən məqsəd üçün istifadə olunur. Uydurulmuş, şişirdilmiş hadisələrin təsvirinə, macərəyə, mübaliğəyə realist əsərdə də rast gəlirik.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat:

1. Mir Cəlal, Pənah Xəlilov, “Ədəbiyyatşünaslığın əsasları”, Bakı, 1972
2. Cəfər Xəndan “Ədəbiyyat nəzəriyyəsi”, Bakı, 1958
3. Xalid Əlimirzəyev, “Ədəbiyyatşünaslığın elmi-nəzəri əsasları”, Bakı, 2008
4. Məmməd Əliyev, “Ədəbiyyat nəzəriyyəsinin əsasları”, Bakı, 2000
5. Rəhim Əliyev, “Ədəbiyyat nəzəriyyəsi”, Bakı, 2008
6. Vüqar Əhməd “Ədəbiyyatşünaslıq”, Bakı, 2008